

**DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**TÜRKİYE KORUMA DENEYİMİNİN
ULUSLARARASI KORUMA TÜZÜKLERİ VE
DÜNYA KÜLTÜREL VE DOĞAL MİRASININ
KORUNMASINA DAİR SÖZLEŞME
ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ:
MARDİN ÖRNEĞİ**

Ezgi Yekbun AKSU

Temmuz, 2018

İZMİR

**TÜRKİYE KORUMA DENEYİMİNİN
ULUSLARARASI KORUMA TÜZÜKLERİ VE
DÜNYA KÜLTÜREL VE DOĞAL MİRASININ
KORUNMASINA DAİR SÖZLEŞME
ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ:
MARDİN ÖRNEĞİ**

**Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Kentsel Koruma Planlaması Programı**

Ezgi Yekbun AKSU

**Temmuz, 2018
İZMİR**

YÜKSEK LİSANS TEZİ SINAV SONUÇ FORMU

EZGİ YEKBUN AKSU, tarafından DR. ÖĞR. ÜYESİ AYŞEGÜL ALTINÖRS ÇIRAK yönetiminde hazırlanan “TÜRKİYE KORUMA DENEYİMİNİN ULUSLARARASI KORUMA TÜZÜKLERİ VE DÜNYA KÜLTÜREL VE DOĞAL MİRASININ KORUNMASINA DAİR SÖZLEŞME ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ: MARDİN ÖRNEĞİ” başlıklı tez tarafımızdan okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül ALTINÖRS ÇIRAK

Yönetici

Prof. Dr. Emel Kaya

Jüri Üyesi

Prof. Dr. Nuran Zeren Gılersoy

Jüri Üyesi

L. Salim

Prof. Dr. Latif SALUM

Müdür

Fen Bilimleri Enstitüsü

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam boyunca fikirleri ile benim yolumu açan, aynı fikirde olmadığımızda bile sabırla emek veren, iş hayatındaki yoğunluğuma rağmen desteğini esirgemeyen, yıldığım zamanlarda sakin olmamı hatırlatan ve her zaman teşvik eden değerli hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül ALTINÖRS ÇIRAK’a,

Tez savunma jürime katılım göstererek değerli fikirleri ve desteği ile tezin olgunlaşmasına katkı sağlayan değerli hocalarım Sayın Prof. Dr. Nuran ZEREN GÜLERSOY’a ve Sayın Prof. Dr. Emel KAYIN’a,

Lisans eğitim sürecimden itibaren beni destekleyen, Kentsel Koruma Planlaması Programının açılmasına verdiği emeklerle bugün böyle bir çalışma yapabilmeme imkan tanıyan ve görüşleri ile gerekli altyapıya sahip olmamı sağlayan, yüksek lisans eğitimime başladığım sürede her umutsuzluğa kapıldığımda soluğu yanında aldığım ve bana olan inancı ile beni hep büyük umutlarla yeniden yoluma döndüren değerli rehberim Sayın Prof. Dr. Aliye Emel GÖKSU’ya,

Tez çalışmalarım süresince gösterdiği anlayış ve çalışmama verdiği destek için Konak Belediyesi Etüd Proje Müdürlüğündeki değerli müdürlerim Sayın Hümeysra ÇELEBİ’ye ve Sayın Neslihan YALINIZ KOÇ’a,

Tez çalışması süresince gerekli bilgilerin temin edilmesinde yardımcı olan Mardin Artuklu Belediyesi’ne, Mardin Büyükşehir Belediyesi’ne, Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu’na, Artuklu Üniversitesi Mimarlık Fakültesindeki hocalarıma, alan çalışmasında değerli fikirlerini benimle paylaşan tüm katılımcılara,

Yaşamımın tüm aşamalarında bana yol gösteren, tüm hayatıyla bana emek veren ve her zaman arkamda olduğunu bildiğim, yanında olamadığım ve ona ayıramadığım zamanlarda bile beni sevmeyi ve desteklemeyi hiç bırakmayan hayattaki en büyük şansım ve yol arkadaşım sevgili annem Gülcan ERSÖZ’e,

Yanında olamadığımda bile sevgisini benden esirgemeyen, ilgiyle ve sabırla bana destek olmaya çalışan ve biriktiremediğimiz anılar için hala beni sabırla bekleyen dostlarım Ceren KARSLIOĞLU'na, Volkan TÜRKER'e, Nil ÖZGEN'e, Sezgin ÖZGEN'e, Yiğit Alp AKSÜT'e, Aktuğ Anıl AYDIN'a ve Müberra Cansu İŞVEN'e,

Yüksek lisans sürecinde yola birlikte çıktığımız ve paylaştığımız zamanlarla hayatımın ayrılmaz parçaları olan Ecem DEMİRDEN ve Deniz HEKİMOĞLU'na,

Yaşadığım her zorlukta ve karamsarlığa kapıldığımda aklımı toparlayan ve bu tez bitmeyecek dediğim her zamanda sabırla bana inandığını söyleyen, desteğini ve emeğini benden hiç esirgemeyen Gülnur ÇEVİKAYAK ve Murat ÇEVİKAYAK'a,

Yorulduğumda ve dermanım kalmadığında beni neşelendiren, ümitsizliğe kapıldığım her aşamada beni yapabileceğim fikrine yaklaştıran ve ona ayıramadığım zamanlarda bile anlayışla karşılayan sevgili eşim Mehmet AKSU'ya sonsuz teşekkür ederim... İyi ki varsınız.

Ezgi Yekbun AKSU

**TÜRKİYE KORUMA DENEYİMİNİN ULUSLARARASI KORUMA
TÜZÜKLERİ VE DÜNYA KÜLTÜREL VE DOĞAL MİRASININ
KORUNMASINA DAİR SÖZLEŞME ÇERÇEVESİNDE
DEĞERLENDİRİLMESİ: MARDİN ÖRNEĞİ**

ÖZ

Tarihsel katmanlar açısından Dünya'nın en zengin bölgelerinden olan Anadolu kentlerine tarih öncesi devirlerden itibaren farklı kültürel grupların yerleşmesi ve mekânı amaçları doğrultusunda dönüştürmesi ile oluşan sosyal ve kültürel birikimler mekanda izler bırakmış ve tarihi yerleşmelerin kendine özgü karakteristik yapılarının ve kentin kimliğinin oluşmasına olanak sağlamıştır.

Ülkeler uluslararası platformlarda çerçevelenen ve dünya ölçeğinde önde gelen kurum ve kuruluşlarca yürürlüğe konulan koruma yaklaşımlarını kendi sistemlerine adapte etmeye çalışmaktadır. Her ülke kendi içsel dinamikleri bağlamında bu durumu gerçekleştirmektedir. 19. yüzyılda restorasyon ilkeleri belirlenerek oluşmaya başlayan koruma anlayışı, kurumsal yapılanmaların örgütlenme süreci ile devam etmiştir. Örneğin Avrupa'da gerçekleştirilen arkeolojik araştırmalar ve restorasyon tartışmaları Osmanlı aydınlanma sürecine de yansımış ve ilk olarak 1869 yılında çıkarılan Asar-ı Attika Nizamnamesi ile koruma yaklaşımlarının ilk adımı atılmıştır. Günümüze kadar farklı tarihlerde değişikliklere uğrayan koruma mevzuatı halen değişiklikler geçirmekte, yeni kavramların ve yaklaşımların benimsenmesi gündeme gelmektedir.

Bu kapsamda uluslararası sözleşme, bildirge ve tüzüklerde yer alan kavramsal, yönetsel, finansal örgütlenme yapılarından bazılarının Türkiye koruma mevzuatına aktarılabildiği, bazılarının ise hiç yer almadığı veya daha önce aktarılan bazı yaklaşımların bugün bırakıldığı gözlenmektedir. Bu çalışma ile, Uluslararası sözleşmeler ile ülkemizdeki koruma politikalarına yansımalarının, Anadolu coğrafyasında çoklu kültürel ve mekansal özelliklerin günümüzde yaşamaya devam ettiği yegane örneklerden biri olan Mardin Kenti üzerinden incelenmesini ve Mardin'in "Kültürel Peyzaj Alanı" olarak UNESCO Dünya Miras Listesi adaylık

sürecinde ülkemiz koruma mevzuatı ile dünya koruma mevzuatı uyum sürecinin değerlendirilmesini amaçlamaktadır.

Çalışma Uluslararası sözleşmeler ve Türkiye koruma anlayışında yer alan farklı yaklaşımların, uyum ve etkileşim süreçlerinin yol açtığı kavramsal değişimlerin, yaşanan ve yaşanması olası uygulama sorunlarının tespiti ve çözüm arayışlarının geliştirilmesi hedefleri açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tarihsel çevre koruma yaklaşımı, kültürel peyzaj, UNESCO, Mardin kentsel sit alanı

THE EVALUATION OF CONSERVATION PRACTICE IN TURKEY VIA THE FRAMEWORK OF INTERNATIONAL CONSERVATION CHARTER AND THE WORLD HERITAGE CONVENTION: CASE OF MARDİN

ABSTRACT

Anatolian cities which are the richest regions of the world in terms of historical layers, the social and cultural accumulations formed by the settlement of different cultural groups from the prehistoric times and the transformation of the space in direction of their purpose left a trace on the urban land and enabled the historical settlements to form the city's unique construction characteristic and urban identity.

Nations are trying to adapt the conservation approaches to their own systems which are framed in international platforms and world-wide and enforced by leading institutions and organizations. Each country realizes this situation in the context of its internal dynamics. The concept of conservation, which began to take place in the 19th century, continued with the organizational process of institutional structures. For example, European archaeological research and restoration discussions were reflected into the Ottoman Empire's enlightenment process and the first step of conservation approaches was taken with the *Asar-i Attika Nizamnamesi* which was firstly published in 1869.

The legislation of conservation, is still undergoing changes, within the adoption of new concepts and approaches. In this context, considering the World and Turkey's conservation legislation history it is seen that some declarations, bylaws, some of managerial and financial structures, which forms a basis for historical environmental conservations acts in the World, were transferred to Turkey's conservation approach. However some of them were never taken or subtracted.

This study aims to examine the main legal and institutional arrangements and policies on conservation in context of Mardin City, which is one of the unique example where multi-cultural and spatial features of Anatolia continue to survive in today's

World. It is also intended to evaluate the concordance in process of conservation legislation between Turkey and the World via Mardin's nomination in UNESCO World Heritage List as a "Cultural Landscape Area".

This study denotes different approaches in global and national conservation concepts, conceptual changes caused by compliance and interaction process. Thus, it contributes to detection of possible implementation problems and development of solutions.

Keywords: Historical environment conservation approach, cultural landscape, UNESCO, Mardin urban protected area

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
YÜKSEK LİSANS TEZİ SINAV SONUÇ FORMU	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZ	v
ABSTRACT.....	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xii
TABLolar LİSTESİ.....	xvi

BÖLÜM BİR - GİRİŞ..... 1

1.1 Amaç	3
1.2 Kapsam	5
1.3 Yöntem	8

BÖLÜM İKİ – ULUSLARARASI KORUMA YAKLAŞIMLARININ TÜRKİYE KORUMA MEVZUATINA YANSIMALARI 10

2.1 Uluslararası Alanda Gerçekleştirilen Koruma Çalışmaları ve Koruma Tüzükleri	13
2.1.1 1904-1950 Dönemi	15
2.1.2 1950-1980 Dönemi	17
2.1.3 1980-2000 Dönemi	21
2.1.4 2000'den Günümüze.....	25
2.2 Koruma Konusunda Uluslararası Alanda Gerçekleştirilen Kurumsal Yapılanma	29
2.2.1 Birleşmiş Milletler (UN).....	29
2.2.2 Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO).....	29
2.2.3 Uluslararası Müzeler Konseyi (ICOM)	30
2.2.4 Dünya Koruma Birliği (IUCN).....	30
2.2.5 Avrupa Konseyi (Council of Europe).....	30

2.2.6 Uluslararası Kültürel Değerleri Koruma ve Düzenleme Çalışmaları Merkezi (ICCROM)	31
2.2.7 Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS).....	31
2.2.8 Kültürel Peyzajlar Uluslararası Bilimsel Komitesi ICOMOS-IFLA (ISCCL)	32
2.2.9 Europa Nostra (EN)	33
2.3 Türkiye’de Koruma Kavramının Gelişimi	34
2.3.1 Osmanlı Döneminde Koruma Yaklaşımları	34
2.3.2 Cumhuriyet Döneminde Koruma Kavramı	37
2.3.2.1 1920-1950 Dönemi	37
2.3.2.2 1950-1980 Dönemi	41
2.3.2.3 1980-2000 Dönemi	44
2.3.2.4 2000’den Günümüze.....	47
2.4 Uluslararası Koruma Yaklaşımlarındaki Gelişmeler ile Türkiye Koruma Mevzuatının Karşılaştırmalı Değerlendirmesi.....	54
BÖLÜM ÜÇ – UNESCO DÜNYA MİRAS LİSTESİNİN GELİŞİMİ VE TÜRKİYE’NİN LİSTEDEKİ KONUMU	66
3.1 UNESCO Dünya Miras Listesindeki Alanlar	69
3.1.1 Türkiye’nin Dünya Miras Listesindeki Konumu.....	72
3.2 UNESCO Tehlike Altındaki Dünya Miras Listesindeki Alanlar	74
3.3 Dünya Miras Listesine Yönelik Tartışmalar	77
BÖLÜM DÖRT – MARDİN KORUMA DENEYİMİNİN ULUSLARARASI KORUMA YAKLAŞIMLARI VE TÜRKİYE’DE KORUMA MEVZUATININ GELİŞİMİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ.....	80
4.1 Mardin’in Konumu ve Tarihi	80
4.2 Mekansal Analizler.....	97
4.2.1 Mardin Tarihsel Gelişiminin İrdelenmesi.....	98
4.2.2 Mahalle Sınırları Değişimi ve Gelişimi	102

4.2.3 Mardin Kentsel Sit Alanı ve Çevresine Yönelik İncelemeler	108
4.2.4 Arazi Kullanım Durumu ve Doku Özellikleri	117
4.2.5 Sit Alanı Sınırları ve Tescil Bilgileri	127
4.2.6 Geçmişten Günümüze Planlama Süreci.....	131
4.2.7 Sözlü Görüşmelerin İrdelenmesi	147
4.3 UNESCO Dünya Miras Listesi Adaylık Süreci	154
4.3.1 UNESCO Dünya Miras Listesine Adaylık Sürecinin Yeniden Değerlendirilmesine Yönelik Yürütülen Çalışmalar.....	161
4.4 Mardin Koruma Deneyimi ve UNESCO Adaylık Sürecinin Dünya ve Türkiye’de İlkeler ve Mevzuat Uyuşması Bağlamında Değerlendirilmesi .	167
BÖLÜM BEŞ – DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	174
KAYNAKLAR	182

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1 Müze-i Hümayun olarak kullanıldığı dönemde Çinili Köşk	36
Şekil 3.1 Dünya miras listesindeki alanların yıllara ve kategorilere göre dağılımı ...	70
Şekil 3.2 Dünya miras listesindeki alanların kıtalara göre dağılımı	71
Şekil 3.3 Dünya miras listesindeki kategorilerin kıtalara göre dağılımı	71
Şekil 3.4 Tehlike altındaki Dünya miras listesinde yer alan varlıkların kıtalara göre dağılımı	76
Şekil 3.5 Tehlike altındaki Dünya miras listesinde yer alan varlıkların kategorilere göre dağılımı	76
Şekil 4.1 Mardin'in konumu	80
Şekil 4.2 Olfert Dapper'in 17. yüzyıl Mardin gravürü	85
Şekil 4.3 Le Gouz'un 17. yüzyıl Mardin gravürü	86
Şekil 4.4 Carsten Niebuhr'un 18. yüzyıl Mardin gravürü	87
Şekil 4.5 Azize (Sırpuhi) Varvara Ermeni manastır ve ruhban okulu	88
Şekil 4.6 J. S. Buckingham 19. yüzyıl Mardin gravürü	89
Şekil 4.7 Grattan Geary 19. yüzyıl Mardin gravürü	89
Şekil 4.8 John Guest Mardin gravürü	90
Şekil 4.9 Mardin Mekteb-i Rüştîye binası; Kız meslek lisesi	91
Şekil 4.10 1900'lü yıllarda Mardin genel görünüm	92
Şekil 4.11 Mardin ana cadde, 1919; günümüzden görünüm	92
Şekil 4.12 Mardin genel görünüm, 1935	93
Şekil 4.13 Mardin yol genişletme çalışmaları, 1902	94
Şekil 4.14 Genişletme çalışmaları öncesi Mardin I. cadde, 1907-1908, 1930'lar Mardin ana cadde görünümü	95
Şekil 4.15 Mardin şehir planı	95
Şekil 4.16 Mardin şehir profili	96
Şekil 4.17 Mardin genel görünüm, 1955	97
Şekil 4.18 Mardin kent sınırlarının tarihsel gelişimi	99
Şekil 4.19 Mardin silueti, günümüzden görünüm	102
Şekil 4.20 16. yüzyıl Mardin mahalleleri	104

Şekil 4.21 Diyarbakırkapı'dan Mardin Kalesi ve Kırkız Tepesinin görünümü	104
Şekil 4.22 19. yüzyıl Mardin mahalleleri	105
Şekil 4.23 Mardin Mışkin kapı girişi, 1928	106
Şekil 4.24 16. yüzyıl ve 19. yüzyıl mahalle sınırları değişimi	106
Şekil 4.25 19. yüzyıl ve 21. yüzyıl mahalle sınırları değişimi	107
Şekil 4.26 Mardin kentsel sit alanı güncel mahalle sınırları	108
Şekil 4.27 Mardin Kalesi, Kale Camisi ve burç	109
Şekil 4.28 Mardin kentsel sit alanı ve çevresi görsel değerler analizi	111
Şekil 4.29 5. yüzyıl yapı örneği, Mor Hürmüzd Keldani Kilisesi, 6. yüzyıl yapı örneği Mor Behnam (Kırklar) Kilisesi	112
Şekil 4.30 12. yüzyıl yapı örnekleri, Hatuniye Medresesi ve Ulu Cami	113
Şekil 4.31 13. yüzyıl yapı örnekleri, Mort Şmuni Kilisesi ve Şehidiye Cami	113
Şekil 4.32 14. yüzyıl yapı örnekleri, Zinciriye Medresesi, Molla Hari Cami, Latifiye Cami	114
Şekil 4.33 15. yüzyıl sonu 16. yüzyıl başı yapı örnekleri Reyhaniye Cami, Kasımiye Medresesi	114
Şekil 4.34 Latifiye Cami ve Reyhaniye Cami plan şeması	115
Şekil 4.35 19. yüzyıl yapı örnekleri, Surp Hosvep Kilisesi, Mardin Müzesi (Patrikhane) ve Meryem Ana Süryani Katolik Kilisesi	115
Şekil 4.36 20. yüzyıl yapı örnekleri Mar Petrus ve Mar Pavlus Kilisesi, Prostestan Kilisesi	116
Şekil 4.37 Mardin kentsel sit alanı arazi kullanım durumu	117
Şekil 4.38 1. Caddenin görünümü	118
Şekil 4.39 Mardin kentsel sit alanı doku özellikleri	119
Şekil 4.40 1. Caddenin kuzeyinden ovanın görünümü	120
Şekil 4.41 1. Caddenin güneyinden ovanın görünümü	120
Şekil 4.42 Değirmen 253 sokak, Yerlibahçe 21 sokak, 248 sokak ve 239 sokak görünümü	121
Şekil 4.43 Abbara örnekleri	122
Şekil 4.44 Revaklı Çarşı'nın planı	123
Şekil 4.45 Revaklı Çarşı'dan görüntüler	123
Şekil 4.46 Çarıkçılar Çarşısı	124

Şekil 4.47 Kayseriyye Bedesteni planı.....	125
Şekil 4.48 Kayseriyye Bedesteni görünümü	125
Şekil 4.49 Aktarlar Çarşısı görünümü.....	126
Şekil 4.50 Çeşme örnekleri	127
Şekil 4.51 Mardin kentsel sit alanında yıllara göre tescil kararları.....	128
Şekil 4.52 Mardin sit alanı kararları ve tescil durumu analizi	129
Şekil 4.53 Mardin kentsel sit alanındaki tescilli yapı yoğunluğunun mahallelere göre dağılımı	130
Şekil 4.54 Mardin kentsel sit alanındaki tescilli yapıların gruplara göre dağılımı ..	131
Şekil 4.55 Mardin şehri kesin imar planı	132
Şekil 4.56 Cumhuriyet Meydanı'nda hükümet konağı ve civarının gösterimi	133
Şekil 4.57 1985 yılı onaylı Mardin (Merkez) nazım imar planı	135
Şekil 4.58 1985 yılı onaylı Mardin tarihsel çevre koruma imar planı	137
Şekil 4.59 1993 yılı onaylı Mardin koruma amaçlı imar planı çalışmasında hazırlanan sentez paftası	139
Şekil 4.60 1993 yılı onaylı Mardin koruma amaçlı imar planı	140
Şekil 4.61 1993 yılı onaylı Mardin koruma amaçlı imar planı incelemesinde analitik şema örneği	142
Şekil 4.62 1993 yılı onaylı Mardin koruma amaçlı imar planı'nda bölgeleme	143
Şekil 4.63 Yürürlükteki 1/5000 ölçekli Mardin (Merkez) Nazım İmar Planı.....	146
Şekil 4.64 Mardin-Siirt-Batman-Şırnak-Hakkari Planlama Bölgesi 1/100000 ölçekli Çevre Düzeni Planı	147
Şekil 4.65 Görüşülen katılımcıların memleket bilgisi.....	148
Şekil 4.66 Görüşülen katılımcıların cinsiyet ve yaş dağılımı	149
Şekil 4.67 Görüşülen katılımcıların meslek dağılımı.....	149
Şekil 4.68 Görüşülen katılımcıların tarihi bir alanda yaşadıklarına dair bilgi sahipliği	150
Şekil 4.69 Görüşülen katılımcıların taşınmak isteyip istemediklerine dair görüşleri	150
Şekil 4.70 Görüşülen katılımcıların yaşadığı çevrenin koruma altında olmasına ilişkin memnuniyet bilgisi.....	151

Şekil 4.71 Yaşadığı çevrenin koruma altında olmasından memnun olmayan katılımcıların yoğunlaştığı sebepler	151
Şekil 4.72 Yaşanılan alanın ve/veya yapının koruma altında olduğuna ilişkin belediye veya valilik tarafından bilgilendirme durumu	153
Şekil 4.73 Yaşanılan ve çalışılan yapıya ilişkin onarım desteği	153
Şekil 4.74 Mardin UNESCO başvuru dosyasındaki harita örneği	155
Şekil 4.75 Rölöve çalışması yapılan evlerden örnekler	162

TABLÖLER LİSTESİ

Sayfa

Tablo 2.1 06.01.1984 tarihli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulunun 61 sayılı ilke kararı.....	52
Tablo 2.2 Tescilli yapıların gruplandırılmasına ilişkin ilke kararlarının değişimi.....	53
Tablo 2.3 Uluslararası koruma yaklaşımları	62
Tablo 2.4 Türkiye’deki koruma mevzuatının gelişimi.....	63
Tablo 2.5 Uluslararası koruma yaklaşımlarının Türkiye koruma mevzuatına yansımaları	64
Tablo 2.6 Uluslararası koruma yaklaşımları ile Türkiye koruma mevzuatı karşılaştırmalı değerlendirmesi	65
Tablo 3.1 Türkiye Dünya miras alanları listesi.....	72
Tablo 3.2 Türkiye Dünya miras alanları geçici listesi	73
Tablo 3.3 Dünya miras alanlarına ilişkin tehlikeler	75
Tablo 4.1 1993 yılı onaylı Mardin koruma amaçlı imar planı özel proje alanları ...	145
Tablo 4.2 Mardin kentsel sit alanındaki çok kültürlülüğe ve konuşulan dillere ilişkin bilgi sahipliği	152
Tablo 4.3 Mardin kültürel peyzaj alanı Dünya miras listesi adaylık sunum dosyasının dökümü.....	156
Tablo 4.4 UNESCO adaylık süreci için yapılan toplantıların yol haritası	162
Tablo 4.5 Uluslararası koruma yaklaşımları - Türkiye koruma mevzuatı – Mardin örneği karşılaştırmalı değerlendirmesi	173

BÖLÜM BİR

GİRİŞ

Tarihi yerleşmelerin kendine özgü karakteristik yapıları, kentsel kimliklerin oluşumuna katkı sunmaktadır. Tarihsel alanlar toplumsal belleğin yaşatılması açısından önem arz etmektedir. Belirli bir zaman aralığında mekana ilişkin oluşan ortak belleğin kentsel yapıdaki simgeleri olan tarihi yapılar ve kültürel birikimin nesnesi olan alışkanlıklar, ritüeller, dans, müzik gibi geleneksel aktarımlar, kentsel mekanda geçmiş ile bugün arasında kurulan bağı görünür ve hissedilir kılmaktadır (Assmann, 2018). Toplumların geçmişi anlama ve keşfetmeye yönelme süreci, kökenlerine duyduğu merak, efsane, inanç ve söylentiler aracılığıyla başlamıştır (Özdoğan, 2011a). Bu anlama ve araştırma süreci, zaman içerisinde koruma yaklaşımlarının zeminini oluşturmuştur. Avrupa Ülkelerinde 19. yüzyıldan itibaren koruma çalışmalarının başladığını ve ilerleyen süreçte gelişmesi yönünde adımlar atıldığını görmekteyiz. Koruma alanında yaşanan bu gelişmeler dönemsel olarak ülkemize de yansımış ve koruma pratiğimizi etkilemiştir.

Tarihsel süreçte, önce ideolojik ve dini sebeplerle iktidarın mekandaki gücünü hissettirme kaygısı, sonrasında ulus-devletlerin kendini var etme yöntemine dönüşen tarihi çevre koruma yaklaşımı, 19. yüzyılda anıtsal yapıların korunabilmesi veya kullanılabilmesi için Eugène Viollet-le-Duc, John Ruskin, William Morris, Luca Beltrami, Camillo Boito ve Gustavo Giovannoni'nin görüşleri ve geliştirdikleri restorasyon kuramları ile devam etmiştir.

1931 yılında Atina Tüzüğü (Carta Del Restauro) ile anıtsal yapıların koruma ve restorasyon ilkelerinin ortaya konması ile birlikte, ilk olarak tek yapı ölçeğinde koruma yaklaşımı gelişmiştir. Bu yaklaşımlar, II. Dünya Savaşının ardından Birleşmiş Milletler, UNESCO, IUCN, Avrupa Konseyi, ICCROM, ICOMOS gibi kurumsal örgütlenmelerle ve bu doğrultuda ortaya çıkarılan sözleşme ve tüzüklerle ilerlemesini sürdürmüştür. 1964 yılında yayınlanan Venedik Tüzüğü ile anıt ve çevresinin birlikte değerlendirilmesine evrilen koruma anlayışının, 1975 yılı Amsterdam Deklarasyonu ile birlikte dokunun korunabilmesi için sosyal ve mekansal yapıyı bütüncül olarak

değerlendiren bütünleşik koruma yaklaşımına doğru ilerlediği görülmektedir. Süreç içinde koruma yaklaşımları, gereksinimler ve gözlemler çerçevesinde belirlenen ilke, esas ve tüzükler ile birlikte tüm kültürlerin etkin ve eşit biçimde korunabilmesi yönünde sürekli bir gelişim göstermiştir. Bu sürecin önemli adımlarından birisi, koruma çalışmalarının uluslar-üstü bir çerçevede evrenselleşmesi amacı taşıyan Dünya Mirası kavramının ortaya çıkması olmuştur. 1972 yılında çıkarılan Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi kapsamında oluşturulan UNESCO Dünya Miras Listesi ile Dünya genelinde “üstün evrensel değer” taşıyan kültürel ve doğal miras alanlarının tespiti ve korunması çalışmaları başlamıştır.

Uluslararası alandaki koruma yaklaşım ve çalışmaların ülkemize de yansımaları olmuştur. Ülkemizde gerçekleştirilen ilk koruma çalışmaları Osmanlı Dönemi’nde başlamış, 1869 yılında çıkarılan ilk Asar-ı Attika Nizamnamesi ile koruma yaklaşımının temeli atılmıştır. Bu süreci Cumhuriyet Dönemi’nden sonra 1931 yılında Anıtları Koruma Komisyonu, 1951 yılında Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu kurulması izlemiştir. Günümüzde Türkiye koruma mevzuatının çerçevesini, 1973 yılı 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu, 1983 yılı 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ve bu kanunda 1987 yılı 3386 sayılı Kanun, 2004 yılı 5226 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikler ve 2011 yılı 644 ve 648 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameler oluşturmaktadır. Ülkemizde bu yasalar kapsamında koruma altına alınmış olan pek çok tarihsel alan ve yerleşme bulunmaktadır. Bunların bir kısmı Dünya Mirası Listesi’nde de yer almaktadır. Türkiye’nin 1983 yılında Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi’ne taraf olmasının ardından, 2017 yılına kadar 17 alan UNESCO Dünya Miras Listesi’ne kaydedilmiş durumdadır. Günümüzde Dünya Mirası Geçici Listesi’nde ise Türkiye’den 71 doğal ve kültür varlığı bulunmaktadır.

Bu çalışma kapsamında, uluslararası koruma yaklaşımlarının Türkiye koruma mevzuatına yansımaları karşılaştırmalı olarak değerlendirilerek, uyum ve uyumsuzluk yaşanan alanlara dair tespitler ortaya konmaya çalışılmıştır. Uluslararası alanda ortaya konan koruma tüzüklerinin ülkemizdeki koruma mevzuatını etkileme biçimi incelenmiştir. İnceleme kavramsal ve yöntemsel yaklaşımlar ile bunların mevzuata

yansıması temelinde gerçekleştirilmiştir. Değerlendirme ve tespitleri bir örnek üzerinde açıklamak ve pratiğe yansımalarını tartışmak amacıyla, bir tarihi yerleşimin koruma süreci örnek olarak seçilerek incelenmiştir. Örnek alan olarak seçilen tarihsel yerleşme Mardin kenti olmuştur. Bu seçimde kentin tarih boyunca sahip olduğu çok kültürlü ve çok katmanlı yapısı ve özgün mekansal dokusunun yanı sıra, UNESCO Dünya Miras Listesi adaylığı sürecinde sorunlar yaşaması etkili olmuştur. Kentin sahip olduğu nadir tarihsel niteliklere karşın, “kültürel peyzaj” kategorisinden Dünya Mirası Listesi adaylığı sürecinde olumsuzluklar yaşamasının, Türkiye’nin kendine özgü kentleşme ve koruma sorunları dışında, uluslararası alanda gerçekleştirilen koruma ilke ve yaklaşımları ile Türkiye koruma pratiği arasında yaşanan kavramsal-yöntemsel yaklaşımlar ve mevzuat çerçevesinde gözlenen uyumsuzluklardan kaynaklanıp-kaynaklanmadığı tartışılmak istenmiştir. Bu bağlamda Mardin örneğinin ulusal ve uluslararası mevzuat arasındaki uyum-uyumsuzluk durumunu tartışmaya olanak sağlayabileceği düşüncesi ile belirlenmiştir. Mardin’in koruma ve Dünya Mirası adaylık süreçlerinin değerlendirilmesi sonucunda, özellikle “kültürel peyzaj” koruma kategorisinin ülkemiz mevzuatında yer almamasının uluslararası mevzuatla uyum açısından sorun oluşturduğu görülmüştür.

Tez kapsamında çağdaş koruma yaklaşımlarının ulaştığı aşamalar ve Türkiye koruma mevzuatının bu yaklaşımlara uyum durumu; ülke koruma mevzuatımızın kavramsal ve yöntemsel kabulleri genelinde Mardin örneği özelinde tartışılmıştır. Sonuç olarak, uluslararası tüzüklerin ortaya koyduğu ilke ve esaslarla Türkiye koruma mevzuatının uyumsuz yönleri nedensellikleriyle birlikte açıklanarak, Türkiye koruma mevzuatının geliştirilmesine yönelik yapılması gereken çalışmalar tartışmaya açılmıştır.

1.1 Amaç

Tarihi kent merkezleri kentlerin hafızasını oluşturmaktadır ve kentlerin kimliği bu hafızada yer alan birikimle şekillenmektedir. Assman’ın (2018) ifade ettiği gibi, çok katmanlı ve çok kültürlü tarihsel kentlerin hafızası, mekansal öğeler ve toplumun gündelik yaşamına dahil olan deneyim ve anılar üzerinden şekillenen kültürel

birikimler ile oluşmaktadır (Assmann, 2018). Bu birikimlerin koruma altına alınması ve kentsel kimliğin sürdürülmesi amacıyla, tarihsel çevrelerin korunması Dünya genelinde önemli bir sorunsal durumundadır. Tarihsel alanların modern ve postmodern yaklaşımların dönüştürücü etkileri ve piyasa mekanizmalarının yıkıcı mekansal taleplerinden korunmalarına yönelik çalışmalara duyulan gereksinim 19. yüzyıldan bu yana koruma çalışmalarının gelişmesine neden olmuştur. Tarihsel değerlerin sürdürülmesine yönelik uluslararası çalışmalar uzun bir dönemdir sürmektedir.

Çağdaş koruma yaklaşımlarının tek yapı ölçeğinden, tarihi çevre algısına, bütünlüklük korumaya ve son dönemde korumanın sosyal ve kültürel boyutuna evrilen gelişim sürecinin uluslararası sözleşmeler ve örgütlenmeler üzerinden okunması gerçekleştirmeye çalışılmıştır. Bu süreçte çağdaş koruma yaklaşımının önemli adımlarından biri olan ve ulusal mevzuatlarla uluslararası çalışmaların uyumu konusundaki yönlendirici araçlardan birisi olan Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi kapsamında oluşturulan Dünya Miras Listesi'nin tarihsel gelişim süreci de çalışma kapsamında incelenmiştir.

Uluslararası alanda gerçekleşen çalışmaların ülkemizi nasıl etkilediği bir diğer araştırma sorusu olmuştur. Türkiye koruma mevzuatının gelişim süreci, Osmanlı Dönemi'nde koruma anlayışına ilişkin ilk yasal belge olan 1869 yılındaki Asar-ı Attika Nizamnamesi'nden başlayarak, Cumhuriyet Dönemi'nde yaşanan dönüm noktaları üzerinden incelenmiştir. Uluslararası sözleşmelerle çerçevesi oluşturulan çağdaş koruma yaklaşımlarının Türkiye koruma mevzuatına yansımaları ve Türkiye'de dönemler itibarıyla bu sorulara nasıl bir gelişme yaşandığı çalışmanın bir diğer sorusunu oluşturmuştur.

Uluslararası ve ulusal bağlamda tarihsel çevre koruma yaklaşım ve çalışmalarının gelişimini karşılaştırmalı olarak değerlendirmek ve ulusal pratiğimizin kavramsal, yöntemsel ve mevzuat anlamında uluslararası pratikten etkilenme ve uyumlanma durumunu tartışmak, bu çalışmanın temel hedefidir. Bu karşılaştırmalı değerlendirmenin sonuçlarının bir örnek üzerinden değerlendirilmesi amacıyla, örnek alan olarak belirlenen Mardin kenti özelinde bir araştırma gerçekleştirilmiştir.

Mardin'in tarihsel yapısı, bu tarihsel dokunun korunmasına yönelik dönemsel eylemler ve son olarak koruma çalışmalarının uluslararası mevzuatla bağlantısını oluşturan UNESCO Dünya Miras Listesi adaylığı süreci araştırılmıştır. Bu araştırmanın sonuçları, çalışmanın temel amacı olan uluslararası ve ulusal yaklaşımlar arasındaki etkileşim ve uyum durumunun örnek üzerinden tartışılmasına olanak sağlamıştır. Ayrıca, detaylı olarak incelenen Mardin koruma süreçlerinin Türkiye deneyimi ile paralel bir eleştirel değerlendirilmesinin yapılması ve geleceğe yönelik olarak yapılması gerekenlerin ortaya konulması çalışmanın bir diğer hedefidir. Bu kapsamda, uluslararası alanda çerçevelenen dönemsel koruma yaklaşımlarının Türkiye koruma mevzuatına yansımaları ve bu yansıma/yansımamaların Mardin tarihi kent merkezi koruma deneyimi ve “kültürel peyzaj” alanı olarak Dünya Miras Listesine adaylık süreci üzerinden incelenmesi çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu çalışma ile ortaya konan bazı tespitler genellenebilir sonuçlar vermekle beraber, bazıları Mardin tarihi kent merkezi özelinde kalmaktadır. Mardin'in yaşadığı deneyimi ülkemizdeki pek çok tarihsel yerleşmenin de yaşamakta olduğu öngörüsü ile tez kapsamında koruma pratiğimizde gözlenen sorunların ortaya konması ve çözümlerin tartışılması hedeflenmektedir.

1.2 Kapsam

Kültürlerarası ticaret yollarının üzerinde yer alması nedeniyle tarih boyunca kültürlerin birbiri ile etkileşim içerisinde olduğu Mardin kenti ve çevresi, tarihsel süreçte siyasal çatışmalarla, savaşlarla veya sosyo-politik gelişmelerle karşı karşıya kalması nedeniyle değişimlere uğrasa da dinsel ve etnik çeşitliliği ile çok kültürlüğün oluşturduğu mekansal özelliklerini yansıtmaktadır. Sahip olduğu bu değerlere karşın Mardin, “kültürel peyzaj” koruma kategorisinden UNESCO Dünya Miras Listesi adaylığı sürecinde olumsuzluklar yaşamaktadır. Belirtildiği üzere, bu sorunların uluslararası koruma yaklaşımları ile ulusal yaklaşımlar arasındaki etkileşim ve uyum durumunu tartışmaya olanak vereceği düşünülerek Mardin kenti örnek alan olarak belirlenmiştir. Her yerleşimin ülkenin koruma pratiğinden etkilendiği, ancak kendine özgü sorunlarının da bulunduğu bilinmektedir. Bu bağlamda, Mardin örneğinde

ulaşılan bazı tespitler diğer tarihsel yerleşimler için de geçerli ve genellenebilir olabilecek, ancak bazı tespitler yalnızca Mardin'e özgü olacaktır.

Çalışmanın ilk bölümünde, tezin araştırma sorusu çerçevesinde belirlenen hedefler, tezin sorunsalı nasıl ve hangi kapsamda ele aldığı, çalışmanın sınırları ve yöntemi açıklamaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, tarihsel süreç içerisinde koruma yaklaşımlarının çerçevesini oluşturan uluslararası sözleşmeler ve Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür rgt (UNESCO), Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS), Dünya Koruma Birliği (IUCN) gibi uluslararası örgütlerin kuruluşu ve gelişimi anlatılmaktadır. Bu anlatım çerçevesinde tarihsel çevrelerin korunması konusunda dönemsel gelişmeler, kavramsal ve yöntemsel anlamda değerlendirilmektedir. Türkiye'de tarihsel evre kavramına ilişkin iç mevzuat yapılanması kronolojik olarak incelenirken, Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyet Dönemi koruma yaklaşımları literatür araştırması çerçevesinde tartışılmıştır. Bu araştırma ve tartışmalar, Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyet Dönemi'nde koruma yaklaşımlarına ilişkin çıkarılan kanun ve yönetmelikler üzerinden geçekleştirilmiştir. Bölüm sonunda, dönemsel olarak uluslararası alanda egemen olan koruma yaklaşımlarının Türkiye koruma mevzuatına yansımalarına ilişkin karşılaştırmalı değerlendirme yapılmıştır. Bu değerlendirme ulusal mevzuatın kavramsal ve yöntemsel anlamda uluslararası mevzuatla uyumlu ve uyumsuz ynlerin ortaya konulmasını sağlamıştır.

nc bölümde, uluslararası sözleşmelerde önemli bir aşama olan Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi kapsamında Dünya Miras Listesinin oluşumu ve gelişim süreci çalışma kapsamında uluslararası mevzuatın ulusal mevzuatlarla uyumu için önemli bir araç olarak değerlendirilerek incelenmektedir. Bu doğrultuda Türkiye'nin Dünya Miras Listesi içerisindeki konumunu tespit etmeye yönelik araştırma yapılmıştır. Bu sürecin parçası olan 1994 yılında belirlenen Küresel Strateji ile yapılan çalışmalar ve Dünya Mirası Konvansiyonu'nun Uygulanmasına Yönelik İşlevsel İlkeler ile belirlenen yöntem ve kriterler aktarılmaktadır. Dünya Miras Listesi'ndeki alanların resmi istatistikler üzerinden bölgelere dağılımı ve

kültürel, doğal ve karma kategorilerine göre dağılımları incelenerek listenin gelişim sürecine ilişkin tespitler de yapılmaktadır.

Dördüncü bölümde, ulusal mevzuatın kavramsal ve yöntemsel anlamda uluslararası mevzuatla uyumlu/uyumsuz yönlerini bir örnek üzerinden değerlendirmek amacıyla, seçilen Mardin kentinin koruma deneyimi ve “kültürel peyzaj” olarak Dünya Miras Listesine aday gösterilme süreci incelenmiştir. Mardin’in ülkemiz kentleşme ve koruma süreçlerinden ve ulusal ve uluslararası mevzuatın uyumsuz yönlerinden etkilenme durumu tartışılmıştır. Mardin’in sunduğu deneyimin genellenebilir yönleri olmakla birlikte, özgünlüğü ve biricikliği çalışmanın sınırlarını oluşturmaktadır.

Mardin’in koruma deneyimine yönelik inceleme; eski fotoğraflar, gravürler, planlar, halihazır haritalar ve literatürde yer alan çalışmalar kapsamında gerçekleştirilen analiz ve incelemelere dayanmaktadır. Bu kapsamda kent makroformunun değişim süreçleri, planlama çalışmaları, koruma kararları analiz edilmiştir. Ayrıca alanda saha araştırması yapılarak, mevcut arazi kullanım durumu belirlenmiş, alan kullanıcılarıyla kentteki koruma çalışmalarına ilişkin sözlü görüşmeler gerçekleştirilmiş ve kentin UNESCO Dünya Miras Listesi adaylık sürecine ilişkin veriler incelenmiştir. Bu bölümün sonunda ise, Mardin koruma deneyiminin ve Dünya Miras Listesi adaylık sürecinin uluslararası ve ulusal koruma pratiği çerçevesinde değerlendirmesi yapılmıştır. Bu değerlendirme kapsamında Mardin’in koruma sorunları ortaya konularak, nasıl çözümler üretilebileceği tartışılmıştır. Yine ulusal ve uluslararası mevzuatların uyumu noktasında bir araç görevi de üstlenen Dünya Miras Listesi’nin bölgeler ve kategoriler dağılımına yönelik yapılan saptamalara ilişkin eleştirel değerlendirmeler de, Mardin adaylık süreci örneğinden hareketle bu bölüm kapsamında aktarılmıştır. Ayrıca çağdaş koruma yaklaşımları ile Türkiye koruma mevzuatı arasında uyum sağlanması açısından “kültürel peyzaj alanı” kategorisinin mevzuatımıza dahil olması ve Mardin adaylık sürecinde izlenilmesi gereken yola dair öneriler de bu bölümde tartışılmıştır.

Beşinci bölüm, tezin tüm bölümlerinde gerçekleştirilen saptamalar ve ulaşılan sonuçların birlikte değerlendirilmesini kapsamaktadır. Bu bölümde ulusal ve

uluslararası mevzuatın kavramsal ve yöntemsel çerçeve açısından karşılaştırmalı değerlendirilmesi ve Mardin örneği üzerinden kritik edilmesi sonucunda ulaşılan tespitler aktarılmaktadır. Çalışmanın genellenebilir saptamaları ile Mardin özelindeki tespitleri çerçevesinde, ilerleyen dönemlerde ülkemizde nasıl koruma bir stratejisi izlenmesi gerektiği tartışılmaktadır.

1.3 Yöntem

Çalışmada temel olarak üç araştırma kaynağı kullanılmıştır. Bu kaynakların ilki teorik kısmı oluşturan literatür taraması için yararlanılan yazılı, basılı ve dijital çalışmalar, ikincisi kurumlarla yapılan görüşmelerde elde edilen veriler, üçüncüsü ise sahada yapılan çalışmalardan oluşmaktadır.

Bu kapsamda literatür taramasında kullanılan kaynaklar, çalışma konusu ile benzerlik gösteren ya da çalışmanın gelişim sürecine katkı koyacak araştırmalar, YÖK Ulusal Tez Arşivinde bulunan yüksek lisans ve doktora tezleri, Dokuz Eylül Üniversitesi ve Mardin Artuklu Üniversitesi kütüphaneleri ile Mardin Müzesi kütüphanesinde yer alan kitaplar ve makaleler ile internet üzerinden ulaşılabilen kitap ve makaleler şeklinde sıralanabilmektedir.

Uluslararası kurumların hazırladığı sözleşme, bildirge, tüzük ve ilkeler gibi başlıca yasal belgeler ile birlikte kurumsal yapılanmaların araştırılmasında konuya ilişkin yazılan makale ve yayınlar ile internet sitelerinden yararlanılmıştır. Türkiye’de koruma mevzuatının gelişim süreci incelenirken, Osmanlı Dönemi Meclis Tutanakları ve Cumhuriyet Dönemi Meclisleri Genel Kurul Tutanaklarına ilişkin 1908 yılından günümüze erişilebilen kararlar ile birlikte Türkiye Büyük Millet Meclisinin Kanunlar ve Kararlar listesinde tarihsel çevrenin korunmasına ilişkin çıkarılan kanun ve kararlar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren Kanun ve Yönetmelikler, Koruma Yüksek Kurulu İlke kararları ile birlikte 1920’den günümüze kadar ülkenin sosyal, mekansal ve ekonomik koşulları çerçevesinde yasal mevzuatın getirileri irdelenmiştir.

Uluslararası sözleşme ve bildirgeler ile çerçevesi oluşturulan çağdaş koruma yaklaşımlarının Türkiye koruma mevzuatına yansımaları, karşılaştırmalı olarak değerlendirilerek, uluslararası koruma yaklaşımları ile Türkiye koruma mevzuatı arasındaki etkileşim ve uyum çerçevesine odaklanılmıştır.

Bu çalışma kapsamında yapılan literatür taraması sonrasında inceleme alanına ilişkin Mardin Büyükşehir Belediyesi, Artuklu Belediyesi, Mardin Valiliği ve Diyarbakır Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü ile görüşülerek elde edilen belge, doküman, harita, kurul kararları ve planlar incelenmiştir. İnceleme alanına yönelik Mayıs-2015 ve Ocak-2016 tarihlerinde iki aşamada gerçekleştirilen saha çalışması kapsamında, arazi kullanım durumu analizi, doku özellikleri analizi ve alanda dönemi itibariyle 50 katılımcıyla gerçekleştirilebilen sözlü görüşmeler ile günümüzde alanı kullanan katılımcıların değerlendirmelerinden elde edilen verilerin dökümü yapılmıştır. Bu çalışmalara ek olarak, Kurum arşivlerinde yapılan incelemeler ve araştırılan kaynaklardan elde edilen veriler doğrultusunda mahalle sınırları, kentsel sit alanı ve çevresindeki yapı özellikleri, sit alanı kararlarının mekana yansımaları, planlama sürecinin mekanı nasıl yönlendirdiğine yönelik tespitler yapılmıştır. Ayrıca “kültürel peyzaj alanı” kategorisinde UNESCO Dünya Miras Listesine adaylık dosyası ve sonrasında yürütülen çalışmalar incelenmiştir.

Sonuç olarak, çağdaş koruma yaklaşımlarının Türkiye koruma mevzuatına yansımaları deşifre edilerek, koruma politikalarının Mardin koruma deneyimine etkileri tespit edilmiştir. Uluslararası koruma yaklaşımları ile Türkiye koruma mevzuatı arasında uyum sağlanması ve Mardin’e yansıtılması gereken ilkeler belirlenmiştir. Belirlenen bu ilkeler kapsamında “kültürel peyzaj alanı” kategorisi ve Mardin adaylık dosyasının yeniden değerlendirilmesine yönelik çizilmesi gereken çerçeveye dair öneriler sunulmuştur.

BÖLÜM İKİ

ULUSLARARASI KORUMA YAKLAŞIMLARININ TÜRKİYE KORUMA MEVZUATINA YANSIMALARI

Tanyeli (1988), tarihsel bilginin mimaride kullanımını açıklarken “özgün üslupların” geçmişten bugüne aktarımından söz etmektedir. Bu aktarım sürecinde Roma Dönemi’nin Yunan mimarisinden, Erken İslam Mimarisi’nin Erken Hristiyan ve Roma Dönemi’nden, Osmanlı Dönemi’nin Bizans Döneminden etkilenmesi, tarihsel yerleşmelerin katmanlar biçiminde birbiri üzerine şekillenmesini sağlamıştır. Uygarlıkların bir başka uygarlığın yapılarını veya belli parçalarını yeni bir yapıda kullanması biçiminde de olsa koruma anlayışı tarih boyunca varlık göstermiştir. Bu durum eski eserlerin onarım ve korunmasına ilişkin ilk yaklaşımların sosyal, dini, ulusal veya başka nedenlerle tarihsel süreç içerisinde ortaya çıktığını göstermektedir. Uygarlıklar yapı, heykel veya herhangi bir eser oluşturarak geleceğe iz bırakma ve kuşaklar arasında aktarım ve/veya geleneklerini yaşatma kaygısı içerisinde olmuştur (Ahunbay, 1996). Tarihsel süreçte mekana yerleşme biçimleri, koruma düşüncesinden çok alana yerleşme ve kullanma eğilimi üzerinden şekillenmiştir. Bu yerleşme eğilimleri, objelerin, çeşitli yapı malzemelerinin kullanılması yoluyla tarihsel verilerin varlığını sürdürmesini sağlamıştır.

İnsanların tarihe olan ilgisi uzun zaman öncesine dayanmakla beraber, geleneksel toplumlar kökenlerine duyduğu merak yoluyla efsane, inanç ve söylentiler aracılığı ile geçmişi anlamaya çalışmıştır (Özdoğan, 2011a). Eski eserlerin araştırılması, ortaya çıkarılması ve incelenmesi ile birlikte gelişen arkeoloji biliminin etkisiyle farklı dönemlere tarihlenen taşınır eserlerin sergilenmesi geçmişe ait bilginin zaman ve katmanlaşma verisi dikkate alınarak incelenmesini sağlamıştır (Özdoğan, 2011a). Aydınlanma Çağı ile birlikte arkeolojik eserlerin ortaya çıkarılması ve sergilenmesi düşüncesi, Avrupa’daki araştırmacıları dini olaylara sahne olan veya literatürde bir veri olduğu tespit edilen alanları daha detaylı araştırmaya ve bu alanlarda kazılar yapmaya doğru yöneltmiştir. Özdoğan (2011b), arkeolojideki sistemli kazılar ve belgeleme yöntemlerinin gelişme sürecini, imparatorlukların dağılması sonucunda ulus devletlerin oluşması ile başlayan ulusal kimlik yaratma kaygısı, dini kitapları

kanıtlama düşüncesi, yerleşik kültürleri ortaya çıkarma merakı biçiminde üç tip çalışma şekli ile açıklamaktadır. 16. yüzyılda Perugia’da ilk Etrüsk mezarların bulunması ile arkeolojik verilerin ortaya çıkış süreci, 17. ve 18. yüzyıllarda gelişmeler göstererek sistemli kazı alanları oluşmuş ve kurumsallaşmıştır. Arkeoloji biliminin gelişiminde geçmişin küresel bir algılama gerektirdiğini ortaya koymuş, bu nedenle Batılı araştırmacılar farklı ülkelerde yaptıkları araştırmalar ile geçmişini bir bütün olarak algılama ve sahiplenme düşüncesi içinde olmuşlardır (Özdoğan, 2011b).

Koruma düşüncesinin evrimi, 17. ve 18. yüzyıllarda kazılarda ortaya çıkarılan ve müzelerde sergilenen eserlerden, 19. yüzyılda anıtsal yapıların restorasyon süreçlerine, sonrasında ise anıt ve çevresinin bir arada değerlendirilmesi anlayışına dönüşmüştür. Özellikle I. ve II. Dünya Savaşlarının kentlerde yarattığı tahribatın etkisiyle uluslararası örgütlenmeler ve sözleşmeler oluşturularak koruma çalışmaları hız kazanmıştır. Bu çalışmalar, tarihsel süreç içerisinde tek yapı ölçeğinden, korumanın sosyal ve kültürel boyutuna doğru ilerleme kaydetmiştir.

Arkeolojik alanlar ve tarihi yapılar çevresel etkenlerden ve insan kaynaklı müdahalelerden dolayı her zaman yok olma veya tahribata uğrama riski barındırmaktadır. Bu alanlara ilişkin envanter sisteminin oluşturulması, uluslararası sözleşmelerde de belirtildiği üzere özellikle afet, savaş vb. olağanüstü durumlarda alanlar yok olma riskiyle karşı karşıya kaldığında veya yok olduğunda, bölgeye ilişkin tarihsel bilginin saklanabilir, ulaşılabilir ve kullanılabilir olması sağlanmaktadır (Çırak ve Göksu, 2010). Avrupa ülkelerinde tespit ve belgeleme çalışmalarında, bilimsel olarak envanterleme yönteminde gelişen teknolojiler ile birlikte standartlarda yenilenerek ICOM-CIDOC ve Avrupa Konseyi tarafından oluşturulan “Arkeolojik Alanlar ve Anıtlar için Uluslararası Çekirdek Bilgi Standardı” oluşturulmuştur (Çırak ve Göksu, 2010). Bu uluslararası standartlar, kültürel miras çalışmaları ve buna dayalı planlama süreçlerinde envanterlerin hazırlanmasını ve bu envanterin nasıl bir yöntemle tutulması gerektiğini belirlemektedir (Çırak ve Göksu, 2010).

Uluslararası Sözleşmelerle çerçevesi belirlenen çağdaş koruma yaklaşımlarındaki gelişmelerden Türkiye koruma pratiği de etkilenecek kendi iç dinamikleri

doğrultusunda gelişmeler göstermiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası kurumlar ile uluslararası koruma mevzuatında ilkelerin belirlenmeye başlanması, Dünyada özgün ve başarılı koruma örneklerinin ortaya çıkması Türkiye’de “aydınlar” arasında korumanın tartışıldığı bir dönemi başlatmıştır (Madran, 1988; Kayın, 2008). Bu durum korumanın belli bir kesimin tartıştığı ve önemseydiği bir kavram şeklinde toplumdan kopuk olarak ülke mevzuatına dahil olmasına neden olmuştur. Özellikle yeterli ekonomik koşullara sahip olunmadan hızlı kentleşme süreci yaşayan ülkenin pek çok sorunla karşı karşıya olduğu bir dönemde koruma yaklaşımları elitist bir düzlemde kalmaktadır (Tekeli, 1988).

Türkiye’de koruma yaklaşımlarının gelişimindeki izlere bakıldığında, Osmanlı İmparatorluğunda tanzimatın ilanı sonrasındaki koruma anlayışından Cumhuriyet Dönemine aktarılan ilk yasal belgeler, ulus devlet paradigması ile birlikte yeni kurumsal ve mekansal yapılanma süreçleri, değişen ekonomik politikaların kentler üzerindeki dönüştürücü etkileri, küreselleşme süreci ve çağdaş koruma yaklaşımlarından kopuş dönemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu toplumsal ve ekonomik gelişmeler, koruma mevzuatının oluşması ve kurumsallaşma sürecini şekillendirmiştir.

Uluslararası düzeyde yaşanan gelişmelerin de etkisiyle Türkiye’de de arkeolojik verilerin saptanma ve belgelenme süreci, kentsel alanlardaki korunması gerekli yapılara ilişkin belgeleme, ölçüm işlemleri kullanılan teknik donanımın gelişimi ile tespit ve onarım aşamalarında önemli bir yol katedilmiştir. Ancak bu süreçte sosyal, kültürel ve siyasi politikaların etkisiyle çok katmanlı yerleşmelerde bir seçim yöntemine gidilmesi, en üst tabakanın veya politik gerekçelerle alanların korunabildiği, bu durumun alt tabakalardaki verinin tespit edilememesi veya araştırılamaması ile sonuçlandığı görülmektedir (Çırak ve Göksu, 2010). Tarihsel çevrenin korunmasına ilişkin alınan kararların politikanın yönlendirmelerine maruz kalması, dönemin baskın siyasetine göre şekillenmesi, temelde evrensel nitelik taşıyan tarihi ve arkeolojik alanların ve/veya anıtsal ve sivil mimarlık örneklerinin yıkımına, tahribatına veya silüetinin yok olması ile sonuçlanmaktadır. Uzmanların yönetim, proje, uygulama süreçlerinde etkin olması önemli görülmele beraber politik

baskıların dönemin koruma mevzuatını etkilemesinden kaçınılamamıştır. Ayrıca tarihsel alanların piyasa mekanizmasının yarattığı baskıya maruz kalması, alanlara ilişkin karar verme süreçlerinin uzun ve koordinasyonsuz olması, finansal destek mekanizmasının yetersizliği ve bilinç durumu gibi pek çok sorun da alanların korunmasını zorlaştırmaktadır.

Bu bölümde, öncelikle uluslararası sözleşmeler ile oluşturulan ilke ve esasların ortaya çıkışı ve kurumsal örgütlenmeler ile koruma yaklaşımlarının gelişimi açıklanmıştır. Sonrasında bu gelişmeler ışığında Türkiye koruma mevzuatının gelişim süreci incelenmiştir. Bu süreçte uluslararası yaklaşımlarda bir çatı oluşturan Dünya Miras Listesinin gelişimi, yıllara, bölgelere ve kıtalara göre dağılımı aktarılmıştır. Ayrıca uluslararası sözleşmelerle çerçevesi çizilen koruma yaklaşımlarının Türkiye koruma mevzuatına yansımalarına ilişkin karşılaştırmalı değerlendirme kısmı bu bölümde açıklanacaktır.

2.1 Uluslararası Alanda Gerçekleştirilen Koruma Çalışmaları ve Koruma Tüzükleri

Koruma anlayışı, 17. ve 18. yüzyıllarda arkeolojik kazı ve araştırma alanında gelişim göstererek 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren anıt eserleri de içeren bir kavram olarak ortaya çıkmaya ve kurumsallaşmaya başlamıştır. Arkeolojik alanlarla birlikte anıtların korunmasına da ilişkin bu yaklaşımlar, 19. yüzyılda bilimsel bir bakış açısı kazanmaya, bilimsel araştırmalar ve kazı çalışmaları artmaya başlamış, ancak koruma uzun süre tek yapı ölçeğinde temellenen bir kavram olarak sürmüştür. Bu süreçte anıt niteliğindeki yapıların çevresi boşaltılarak ortaya çıkarılmasına ilişkin işlemler özgün yerleşim dokularının kaybolmasına neden olmuştur.

Ahunbay (1996), Fransa’da Eugène Viollet-le-Duc’ün (1814-1879) “üslup birliğine varma” ilkesiyle tarihi bir yapıyı veya bir kısmını mimarın yeniden yorumlayarak, farklı bir form oluşturup bütünlük kazandırması ve ait olduğu dönemin üslubuyla restorasyon yapılmasını kabul eden kuramının koruma tarihinde önemli bir adım olduğunu belirtmektedir. Viollet-le-Duc, özellikle Ortaçağa ait yapıların, tek seferde

değil, zaman içerisinde çeşitli eklemelerle tamamlandığını, yapı karakterinin ortaya çıkarılması için hepsinin detaylı incelenerek rapor oluşturulması gerektiğini ve her yapının görüntü ve strüktür itibarıyla kendi stilinde tamamlanması gerektiğini savunmaktadır (Ahunbay, 1996; Erder, 2007).

Viollet-le-Duc'ün yapıdaki eklentileri temizleme ve yeni bir form kazandırma anlayışını içeren “üslup birliğine varma” kaygısının tarihi yapıya saygısızlık olduğuna ilişkin en güçlü tepkiler İngiltere’de romantik görüşün öncülerinden sayılan John Ruskin ve William Morris’ten gelmiştir (Ahunbay, 1996; Dedehayır, 2010). John Ruskin (1819-1900), tarihi yapıların fazlasıyla onarılmasına karşı çıkarak, “sahte kopyalar” üretilmemesi gerektiğini ve yapıların kullanılarak yaşatılması şeklinde esnek olmayan bir koruma çerçevesi çizmektedir (Erder, 2007). Ruskin ve Morris restorasyonun yapının yıkılmasıyla aynı anlama geldiğini, sahte kopyalar üretilmesinin yanlış bilgiyi yansıttığını, yapının tek başına düşünülmemeyeceğini, çevresi ve yapı kümeleri ile ele alınması gerektiğini, tarihi anıtların çevresinin boşaltılıp yalnızlaştırılmasının “müze raflarına dizilmelerinden” farklı olmadığını savunmaktadır (Ahunbay, 1996; Erder, 2007).

İtalya’da da 19. yüzyılın sonuna doğru tarihi yapılarda korumaya ilişkin çalışma ve tartışmalar canlılık ve bütünlük kazanmıştır. Ahunbay (1996), stilistik rekompozisyonun yıkıcılığı, romantik görüşün bu dönemdeki teknik tartışmaları, uygulamaları ve korumanın gelişimine katkıları ile Tarihi Restorasyon kuramına ilişkin Luca Beltrami’den (1854-1933), Çağdaş Restorasyon kuramının oluşumuna dair ise Camillo Boito (1836-1914) ve Gustavo Giovannoni’den (1873-1947) söz etmektedir. Ahunbay (1996), Luca Beltrami’nin, tarih yazınları, arşiv belgeleri, resimler, gravürler, pullar vb. belgelere dayanan araştırmalar sonucunda somut verilerle desteklenerek restorasyon yapılabileceğini savunduğunu belirtmektedir. Camillo Boito, on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde Fransa’dan Viollet-le-Duc’ün ve İngiltere’den John Ruskin’in uygulama, tartışma ve eleştirilerini dikkate alarak onarım esaslarının temelini oluşturmaya çalışmıştır (Ahunbay, 1996). Boito, tarihi yapıların belge niteliğini ön planda tutarak yalnızca yapı üzerinden değerlendirme yapılamayacağını, yapının ayakta kalması için zorunlu onarımların yapıya zarar

vermeyen yöntemlerle farklı malzeme ile yapılması gerektiğini, farklı dönemlerde yapılan eklentilerin de korunması gerektiğini, onarımın yeniden yapım olmadığını açıklamaktadır (Ahunbay, 1996; Erder, 2007).

Erder (2007) ve Ahunbay (1996), Boito'nun 1883'teki Üçüncü Mimarlar ve Mühendisler Kongresinde sunduğu ilke ve esasları, yapının yeni ve eski kısımları arasındaki farkın algılanabilir olması, onarımda kullanılan malzemelerin ayırt edilebilmesi, restorasyon esnasında yapıdan çıkarılan parçaların, bina civarında bir yerde sergilenmesi, restorasyon tarihinin yenilenen kısımlara işlenmesi, yapının yapım dönemini, eklentilerini ve özelliklerini açıklayan bir levhanın binada veya yakın çevresinde yer alması, müdahalelerin raporlarla veya görsel olarak belgelenmesi şeklinde sıralamaktadır.

Gustavo Giovannoni, Boito'nun ortaya koyduğu ilke ve esasları geliştirerek, özellikle tarihi yapıların, çevrelerinin temizlenerek yalnızlaştırılmasının, ölçek algısını değiştirdiğine, yapıların çevreleri ile ele alınarak dokunun korunmasına dikkat çekmiş, bu kapsamda anıt ve çevre dokusunu dikkate alan tarihi yerleşme merkezlerine ilişkin çalışmalar yapmıştır (Ahunbay, 1996; Erder, 2007; Dedehayır, 2010). Giovannoni, tarihi yapılara uygun işlevlerin yüklenmesi gerektiğini, tüm tarihi dönem izlerinin algılanabilir olarak korunmasını, yeni yapılacak müdahalelerin belgelenerek minimum düzeyde ekleme ile yapılması gerektiğini savunmaktadır. Bu ilkeler bütünü, 1931 yılında Atina Konferansı'nda tartışılan ve kabul edilen Carta del Restauro ilkelerinin temelini oluşturmuştur (Ahunbay, 1996; Erder, 2007; Dedehayır, 2010).

2.1.1 1904-1950 Dönemi

Altıncı Uluslararası Mimarlar Kongresi-Madrid-1904

1904 yılında Madrid'de düzenlenen Altıncı Uluslararası Mimarlar Kongresi'nin ikinci gününde gündeme getirilen “Mimari Anıtların Korunması ve Onarımı” hususunda altı ana karar alınmıştır (Erder, 2007). Bu kararlar incelendiğinde, anıtların ölü anıtlar ve yaşayan anıtlar olarak nitelendirildiği, ölü anıtların yalnızca yıkılmasını

önleyici tedbirler alınmasına, yaşayan anıtların ise kullanılabilirliklerinin sürdürülebilmesi için onarılmalarına, bu onarımın anıt bütünlüğünü koruyan orijinal biçimine uygun bütünlüğü koruyacak biçimde olmasına, yapı bütünündeki eklemelerin estetik dengeyi bozmadığı müddetçe korunmasına ve son olarak da her ülkede tarihi eserlerin ve sanat eserlerinin korunması için dernek kurularak ulusal envanterin oluşturulmasına karar verilmiştir (Ahunbay, 1996; Erder, 2007).

Atina Tüzüğü (Carta Del Restauro)-1931

1931 yılında düzenlenen Atina Konferansı'nda tarihi anıtlara ilişkin özel mülkiyetlerden doğan hukuki tedbirler tartışılmış, tarihi yapıların çevresi ile değerlendirilmesi, kişiliklerinin farkedilmesi, etrafına da saygı gösterilmesi ve çevresinde doğal yapının da dikkate alınması görüşülmüştür (Erder, 2007). Ayrıca restorasyon malzemelerinin modern tekniklerle kullanımı, tarihi anıtların günlük yaşam koşullarında eskiyip yıpranmasına ilişkin disiplinler arası çalışmalar yapılması, koruma teknikleri ve orijinal parçaların yerinde kullanılması ile tamamlama yapılan anıtlarda yeni malzemenin tanınacak biçimde ayrılması gerektiği, anıtların korunması hususunda uluslararası işbirliği sağlanması için devletlerin koruyucu rolü üstlenmesi, korumanın ana temelinde halkın sahiplenmesi olduğundan eğitime destek verilmesi ve envanterlemenin öneminden söz edilmiştir (Kuban, 1962; Erder, 2007).

Ahunbay'a (1996) göre İtalya'daki Eski Eserler ve Güzel Sanatlar Yüksek Kurulu'nca aynı yıl içerisinde hazırlanan Atina Tüzüğü (Carta del Restauro) konferansta görüşülen ve kararlaştırılan hususlara yüksek oranda benzerlik göstermektedir. Tüzüğün ilk maddesi, çökme ve aşınmalar sonucu kaybedilme olasılığı yüksek olan anıtların bakım ve sağlamlaştırılmaya öncelik verilmesini, ikinci maddesi bir anıtın bütünleme çalışmasında anıtın özgün öğelerine ve kesin verilere dayanması gerektiği, üçüncü maddesi antik dönem eserlerinde yalnızca birleştirme yapılması gerektiğini açıklamaktadır (Kuban, 1962; Erder, 2007). Ayrıca anıtlara sonraki dönemlerde yapılan sanat değeri ve/veya tarihi katkısı olan eklemelerin korunması, kaldırılması gereken eklerin gerekçelerinin belirlenmesi, anıtın tek başına değerlendirilemeyeceği ve çevresi ile bir bütün olduğu, eklemeler yapılması

gerektiğinde yalın ve değişik malzeme kullanılması, taşıyıcı sistemin güçlendirilmesi gerektiğinde modern yöntemlerin kullanılabileceği ancak strüktüre yapılacak müdahalenin farklı bilim dalları ile birlikte kararlaştırılması ve yapılan tüm işlemlerin belgelenmesi gerektiği belirtilmektedir (Kuban, 1962; Erder, 2007).

2.1.2 1950-1980 Dönemi

Venedik Tüzüğü-1964

1964 yılında düzenlenen İkinci Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresi'nde kabul edilen Venedik Tüzüğü tarihi anıtların yalnızca mimari bir eser olmadığını, belli bir uygarlığın tanığı olan yerleşmenin kendisi olduğunu ve kültürel anlamı olan tüm eserleri içerdiğini belirtmektedir (Venedik Tüzüğü, 1964). Erder'in (2007) belirttiği üzere Venedik Tüzüğü, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 24.09.1967 tarihli ve 3674 sayılı kararı ile Türkiye'de kabul edilmiştir.

Venedik Tüzüğü ile birlikte anıtların sanat eseri olduğu için değil, tarihi bir belge olduğu için korunmasından ilk kez söz edilmiştir. Anıtların korunmasında esas amacın devamlılığın sağlanması olduğu, bu nedenle toplumsal bir amaç için kullanılabilecekleri, yeni kullanımın gerektirdiği özelliklerin plan şemasını değiştirmemesi gerektiği yalnızca fonksiyon değişikliği olabileceği belirtilmektedir (Venedik Tüzüğü, 1964). Söz konusu tüzükte, anıtın yalnızlaştırılmaması vurgulanarak bakım ve onarımın çevresini de içermesi gerektiği ve mümkün olduğunca anıtın olduğu yerde korunmasının esas olduğu karara bağlanmıştır. Ayrıca onarımın güvenilir belgelere dayanarak yapılması ve yapılacak eklemelerin orjinalden farkının ayırt edilmesi, ayrıca çizim, fotoğraf ve raporlarla belgelenerek arşivlenmesi gerektiği belirtilmiştir (Ahunbay, 1996). Restorasyonun amacının 'stil birliği' olmadığı, üst üste farklı dönemlerin izlerini taşıyan anıtlarda önemin değerlendirilmesi ve neyin yok edileceği üzerinde karar vermenin yalnızca işi yapanın sorumluluğunda olamayacağı da açıklanmıştır (Erder, 1968; Erder, 2007).

Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi-1972

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) 16 Kasım 1972 tarihinde Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesini kabul etmiştir. Sözleşmenin ana hedefi üstün evrensel değere sahip kültürel ve doğal mirasın belirlenmesi, korunması ve gelecek nesillere aktarılması olarak tanımlanmıştır (UNESCO, 1972). Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesinde (1972) kültürel miras alanları;

“Anıtlar: Tarih, sanat veya bilim açısından istisnaî evrensel değerdeki mimari eserler, heykel ve resim alanındaki şaheserler, arkeolojik nitelikte eleman veya yapılar, kitabeler, mağaralar ve eleman birleşimleri.

Yapı toplulukları: Mimarileri, uyumlulukları veya arazi üzerindeki yerleri nedeniyle tarih, sanat veya bilim açısından istisnaî evrensel değere sahip ayrı veya birleşik yapı toplulukları.

Sitler: Tarihsel, estetik, etnolojik veya antropolojik bakımlardan üstün evrensel değeri olan insan ürünü eserler veya doğa ve insanın ortak eserleri ve arkeolojik sitleri kapsayan alanlar” olarak tanımlanmaktadır.

Sözleşmede doğal miras alanları (UNESCO, 1972);

“Estetik veya bilimsel açıdan istisnaî evrensel değeri olan, fiziksel ve biyolojik oluşumlardan veya bu tür oluşum topluluklarından müteşekkil doğal anıtlar.

Bilim veya muhafaza açısından istisnaî evrensel değeri olan jeolojik ve fizyografik oluşumlar ve tükenme tehdidi altındaki hayvan ve bitki türlerinin yetiştiği kesinlikle belirlenmiş alanlar,

Bilim, muhafaza veya doğal güzellik açısından istisnaî evrensel değeri olan doğal sitler veya kesinlikle belirlenmiş doğal alanlar” olarak belirtilmektedir.

Söz konusu sözleşmeye taraf olan devletler tarafından, kültürel ve doğal mirasın tespitinin, korunmasının, sergilenmesinin ve devamlılığının sağlanması, toplum içerisinde işlevlendirmesi ve toplumun bilgilendirilmesi, planlama politikalarının buna göre düzenlemesi, sergileme için olanak yaratılması, korunabilmesi için teknik, idari ve mali önlemlerin alınması, bu konularda yapılan çalışmaların desteklenmesi

gerekmektedir. Bu sözleşme kapsamında UNESCO çerçevesinde Dünya Mirası Komitesi adı altında hükümetler arası bir komite kurulması, söz konusu komitenin üstün evrensel değer olarak kültürel veya doğal mirasın parçası olan varlıkların yer aldığı “Dünya Miras Listesi”nin oluşturulması ve güncellenmesine karar verilmiştir (UNESCO, 1972). Bu sözleşme çerçevesinde korunması için yardım talep edilen veya riskleri bulunan alanlara ilişkin “Tehlike Altındaki Dünya Miras Listesi” olarak listelenip yayınlanacağı belirtilmektedir. Sözleşme doğrultusunda oluşturulan Dünya Miras Listesine giren alanların korunabilmesi için “Dünya Mirası Fonu” oluşturulmasına ve taraf devletlerin iki yılda bir fona katkıda bulunmasına karar verilmiştir (UNESCO, 1972). Ayrıca sözleşme kapsamında taraf devletlerin eğitim ve tanıtma programları yapması, kültür mirasını tehdit eden tehlikeler ve yürütülen etkinliklere ilişkin kamuoyunu bilgilendirmesi, son olarak da taraf devletlerin yasal ve idari yükümlülükleri kapsamında deneyimleri ve çalışmalarına ilişkin raporlar iletilmesine ilişkin hükümler yer almaktadır. Sözleşmenin uygulanmasını kolaylaştırmak amacıyla hazırlanan Dünya Mirası Konvansiyonunun Uygulanmasına Yönelik İşlevsel İlkeler Dünya Mirası Komitesinin kararlarını yansıtacak biçimde periyodik olarak güncellenmektedir (UNESCO, 2015).

Amsterdam Deklarasyonu-1975

1975 yılı Avrupa’da Mimari Miras Yılı olarak ilan edilmiş ve Amsterdam Deklarasyonu yayınlanmıştır. Amsterdam Deklarasyonunun temel düşüncesi mimarlık mirasının yalnızca tek yapılar ve çevrelerini değil, kültürel ve tarihsel özellik gösteren kentsel ve kırsal alanları içerdiği belirtilmiş, böylece ilk kez “bütünleşik koruma” kavramı tanımlanmıştır (Amsterdam Deklarasyonu, 1975). Bütünleşik korumanın yerel yönetimlerin yetkisinde halkın katılımıyla olması gerektiği vurgulanmaktadır.

Korunması gerekli tüm yapı ve çevrelerin ortak varlık olduğu düşüncesinden hareketle kasıtlı yıkım, düzensiz yeni yapılaşma ve aşırı trafik vb. tehlikelere karşı ortak sorumluluk çerçevesinde kent ve ülke planlamasının hedefi olarak ele alınması gerektiği belirtilerek, alanların korunma ve bakımı için maddi destek sağlanması, her

seviyedeki eğitim programları ile kamuoyunun bilinçlendirilmesi gerektiği belirtilmektedir.

Mimarlık mirasının özel niteliklerine göre hedef ve planlama ilkelerinin belirlenmesi gerektiği, planlama yönetmeliklerini bu alanlara uygulamaktan öte bütünlük korumanın sağlanabilmesi için koruma bölgeleri oluşturulması ve envanterlerin hazırlanmasından söz edilmektedir. Bu durum “etkileme-geçiş alanı” ve “koruma alanı” kavramlarının bu bildirge ile ilk kez belirtildiğini göstermektedir. Ayrıca deklarasyonda yer alan koruma planları ile ilgili grupların görüşlerini araştırma, planlama aşamasına dahil etme ve halkı bilinçlendirme çalışmalarından söz edilmiş olması da koruma amaçlı imar planları hazırlanırken katılım toplantıları yapılması ve katılımcı bir planlama anlayışı sunulması gerektiğini göstermektedir.

Tarihi veya Geleneksel Alanların Korunması ve Çağdaş Yaşamdaki Rollerini Konusunda Tavsiye Kararı (Nairobi Tavsiyeleri)-1976

UNESCO Genel Konferansı’nın 26-30 Kasım 1976 tarihlerinde Nairobi’de gerçekleştirilen 19. Oturumunda kabul edilen tavsiye kararlarından oluşmaktadır (Nairobi Tavsiyeleri, 1976). Tavsiye Kararlarının Tanımlar başlığında, “Tarihi veya Geleneksel ve Mimari Alanlar”, bir tarihi alana dolaylı veya dinamik etkisi olan doğal ve insan eliyle yapılmış “Çevre”, tespit, koruma, restorasyon, bakım-onarım gibi işlevleri barındıran “Koruma” kavramları açıklanmıştır.

Genel Prensipler başlığında, tarihi veya geleneksel alanların çevresi ile bir bütün olduğu, durumu kötü de olsa “insan faaliyetleri” dahil tüm unsurların korunması gerekliliği, uygun olmayan eklentilerin kaldırılması gerektiği ve yapılmasına izin verilmemesi, yenileme çalışmalarının bilimsel verilere dayanması, modern kentleşmenin tarihi anıt ve alanlara zarar vermesinin engellenmesi hususlarına değinilmiştir. Yerel, Ulusal ve Bölgesel politikalar oluşturularak tarihi veya geleneksel alanları ve çevrelerini korumaya yönelik mali ve sosyal önlemlerin alınması gerektiği vurgulanmıştır.

Nairobi Tavsiyelerinde, korumaya ilişkin kanun, yönetmelik, ilgili hükümler, koruma planı gibi yerel, ulusal, bölgesel yönetimlerin yetki ve sorumluluklarındaki önlemler ile tarihi veya geleneksel alana ilişkin detaylı analiz ve incelemeler yapılması gerektiği belirtilmiştir. Bu incelemelere ek olarak kentsel ve bölgesel analizler, sosyal ve kültürel kullanım ilişkileri, kentsel ve kırsal dokunun da değerlendirilmesi gerektiği açıklanmaktadır (Nairobi Tavsiyeleri, 1976). Ayrıca ekonomik ve fiziki anlamda süreklilik gerektiren izleme süreci, koruma planının amacına ters olan kar elde etme beklentisinin denetlenmesi, turizmin tarihi alanlara yıpratıcı etkisinin kontrol altında tutulması gerekmektedir. Koruma sürecinde paydaşların süreçte aktif rol alması, yerel ve merkezi otoritelerin sosyal yapıda dönüşüme engel olunması için maddi destek amaçlı fonlar ile destek sağlaması gibi teknik, iktisadi ve sosyal önlemler alınmasının zorunlu olduğu açıklanmıştır (Nairobi Tavsiyeleri, 1976).

2.1.3 1980-2000 Dönemi

Granada Sözleşmesi-1985

3 Ekim 1985'te Granada'da imzalanan ve yirmi yedi maddeden oluşan Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesinde,

- “1. Anıtlar: Tarihsel, arkeolojik, sanatsal, bilimsel, sosyal ve teknik bakımlardan önemleri nedeniyle dikkate değer binalar ile diğer yapılar ve bunların müstemilatı ile tamamlayıcı kısımları;
2. Bina Grupları: Topografik olarak tanımlanabilecek birimleri oluşturmaya yeterince uygun olan ve tarihsel, arkeolojik, sanatsal, bilimsel, sosyal veya teknik bakımlardan önemleri nedeniyle dikkate değer, kentlerde veya kırsal bölgelerdeki mütecanis bina grupları;
3. Ören Yerleri (Sitler): Topografik olarak tanımlanabilecek derecede yeterince belirgin ve mütecanis özelliklere sahip, aynı zamanda tarihsel, arkeolojik, sanatsal, bilimsel, sosyal veya teknik bakımlardan dikkate değer, kısmen inşa edilmiş, insan emeği ile doğal değerlerin birleştiği alanlar” mimari miras olarak tanımlanmaktadır (Granada, 1985).

Granada Sözleşmesi'nde alanların tespiti için envanterlerin oluşturulması, korunmalarına ilişkin denetim ve önlemlerin alınması, bu kapsamda yasaların çıkarılması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca “Tamamlayıcı Tedbirler” başlığında mimari mirasın bakım ve restorasyonu için ulusal, bölgesel veya yerel yönetimler tarafından maddi destek sağlamak, özel girişimleri teşvik etmek, fiziksel açıdan bozulmayı engellemek için analizler yapmak ve etkileri azaltmaya yönelik bilimsel çalışmaları desteklemek gerektiği karar altına alınmıştır. “Yaptırımlar” başlığında mevzuatlara aykırı işlemlerin cezalandırılması veya düzeltmenin zorunlu kılınması, “Koruma Politikaları” başlığında kırsal yöreler ve kent planlamasında entegre koruma politikalarını uygulamak için plan çalışmalarında mimari mirasın korunması başlıca hedef alınmıştır. Restorasyon ve bakım programlarını teşvik etmek, konumu bakımından değer taşıyan binaların da korunmasını sağlamak, geleneksel malzeme ve işçiliğin devamının sağlanması, tarihi binaların yeni kullanımlara uyumunun sağlanması öncelikli amaçlar olarak ortaya konmuştur.

“Katılma ve Kuruluşlar” başlığında mimari mirasın tespiti, korunması, restorasyonu, yönetimi çalışmalarında karar alma süreçlerinde merkezi yönetim, yerel yönetimler ve halk arasında işbirliğinin geliştirilmesi, “Enformasyon ve Eğitim” başlığında mimari mirasın kültürel niteliği kadar, bugün ve gelecek nesiller için önemi nedeniyle halkın bilinçlendirilmesi için her yaş aralığına uygun eğitimlerin sağlanması gerektiği belirtilmiştir (Granada, 1985). “Koruma Politikalarında Avrupa Koordinasyonu” başlığında ise mimari mirasın korunmasına yönelik ekonomik, sosyal ve kültürel önlemler almak, envanterleme ve restorasyon teknolojilerinde bilgi alışverişi yapılması ve teknik yardımlaşma ile destek alınması önerilmektedir.

Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü (Washington Tüzüğü)-1987

1987 yılında Washington'da yapılan ICOMOS Genel Kurulu'nda kabul edilen Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü'nün, endüstrileşme ile birlikte hızlanan kentsel değişimlerin tarihi alanlar üzerindeki etkileri nedeniyle hazırlanması zorunlu görülmüştür. Venedik Tüzüğü'nün tamamlayıcısı olarak nitelendirilebilecek olan bu tüzüğün amacı “...tarihi kent ve bölgelerdeki özel ve

kamusal yaşam alanları arasında uyum sağlamayı ve bu alanlarda mütevazı boyutlarda da olsa, var olan ve insanlığın belleğini oluşturan kültürel değerlerin korunmasını desteklemeyi hedeflemektedir...” şeklinde tanımlanmış ve koruma planlarının nasıl olması gerektiğine ilişkin açıklama ve öneriler açıklanmıştır (Washington Tüzüğü, 1987).

İlkeler ve Hedefler içerisinde, tarihi kentlerin ve kentsel alanların korunmasının ekonomik ve sosyal gelişme politikaları ile şehir ve bölge planlama çalışmalarının bir parçası olması gerektiği, tarihi kentin karakterini parsel, sokaklar, bina-açık alan ilişkisi, binanın ölçek, boyut, yapım tekniğinin oluşturduğu, ayrıca zaman içerisinde yüklendiği işlevlerle özgün niteliklerin korunmasının esas olduğu belirtilmektedir. Bu ilkeler ile yapı ve çevresi ile beraber tarihsel katmanlarında doku olarak korunması düşüncesine geçilmiştir.

Yöntem ve Araçlar bölümünde, koruma planlarının disiplinler arası araştırma ve çalışma gerektirdiği ve tarihi kent merkezi ile şehrin bütünü arasında uyum sağlanmasının esas olduğu açıklanmıştır (Washington Tüzüğü, 1987). Ayrıca tarihi alanlarda iyileştirme ve bakımın temel alınması, yeni yapılarda ölçek ve parsel ilişkisine dikkat edilerek dokunun kaybolmasının engellenmesi, alana ilişkin arkeolojik araştırmaların desteklenmesi, ulaşımın kontrol altına alınması, katılımcı bir yöntem izlenmesi gerektiğinden söz edilmektedir (Washington Tüzüğü, 1987).

Nara Özgünlük Belgesi-1994

1994 yılında Japonya'nın Nara kentinde düzenlenen Nara Özgünlük Konferansı'nda hazırlanan Nara Özgünlük Belgesi, Dünya Mirası Komitesi'nce Dünya Mirası Listesi'ne adaylık dosyalarının incelenmesindeki “özgünlük” kavramını detaylandırmak için Venedik Tüzüğü'nü tamamlayıcı bir belgedir (Nara Özgünlük Belgesi, 1994).

Kültürel Çeşitlilik ve Miras Çeşitliliği bölümünde, kültür ve kültür mirası çeşitliliğinin korunması, toplumların farklı kültürel çeşitliliklere ve bu çeşitliliklerin

anlatım biçimlerine saygı göstermesi gerekliliği, farklı kültürlerle ait kültür mirasının tüm toplumların mirası olduğu açıklanmaktadır. Değerler ve Özgünlük bölümünde, kültür mirasının bütünüyle korunabilmesi için tarihsel sürecini, varlığa yüklenen değeri anlamak gerektiği, alanın geleneksel teknikleri, konumu, malzemesi, biçimi ile ilgili bilginin doğru olmasının önemi ve mirasın kültürün kendi bağlamı içinde değerlendirilmesi gerektiğinden bahsedilmektedir.

Burra Tüzüğü-1999

Burra Tüzüğü, Venedik Tüzüğü ile 5. Uluslararası Anıtlar ve Sit Alanları Konseyi sonucunda alınan kararlar kapsamında Güney Avustralya-Burra'da 1979 yılında oluşturulmuş, 1981, 1988, 1999 ve 2013 yıllarında değişiklikler yapılarak tamamlanmıştır (Burra Tüzüğü, 1999). Burra Tüzüğü'nün ana amacı, kültürel miras alanlarının korunması ve yönetimi için rehber oluşturarak, kültürel çeşitliliği sahiplenmek, tarihi öneme sahip alanları korumak ve niteliklerini kaybetmeyecek değişimlerle kullanmak olarak açıklanmaktadır.

Burra Tüzüğü ile temelde korumanın kültürel çeşitliliği koruma olarak tanımlanması gerektiği ve bilimsel kanıtlara dayanmayan değişikliklerin kabul edilmemesi gerektiği açıklanmıştır (Burra Tüzüğü, 1999). Tarihi bir alanın korunabilmesi için yapı ya da herhangi bir parçasının bulunduğu yer ile birlikte kültürel önem taşıması nedeniyle yerinin değiştirilmemesi, birbirleriyle çatışan ya da çelişen kültürel değerlerin her birine saygı gösterilmesi ve bir arada yaşatmanın desteklenmesi, restorasyon veya rekonstrüksiyonun kültürel değeri en az etkileyecek biçimde yapılması gerektiği belirtilmektedir (Burra Tüzüğü, 1999).

Avrupa Peyzaj Sözleşmesi-2000

Avrupa Konseyi tarafından 20 Ekim 2000 tarihinde Floransa'da imzaya açılan Avrupa Peyzaj Sözleşmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 10.06.2003 tarihli ve 4881 sayılı Kanun ile kabul edilmiştir (Avrupa Peyzaj Sözleşmesi, 2000).

Avrupa Peyzaj Sözleşmesinde Peyzaj, “...insanlar tarafından algılandığı şekliyle, karakteri doğal ve/veya insani unsurların eyleminin ve etkileşiminin sonucu olan bir alan anlamına gelir” şeklinde tanımlanmıştır. Bu sözleşmede peyzaj politikası, peyzaj kalitesi hedefi, peyzaj korunması, peyzaj yönetimi ve peyzaj planlama kavramlarına da yer verilerek bütüncül bir çerçeve çizilmiştir. Söz konusu Sözleşme ile taraf ülkeler peyzaj alanlarını belirleyeceğini, koruma altına alacağını, fiziksel ve siyasi baskıları önleyeceğini, kapsamlı koruma politikaları üreteceğini, politikalar doğrultusunda hedeflerini, yönetimini ve planlamasını yürüteceğini ve şehir planlama politikaları ile entegrasyon sağlayacağını taahhüt etmiştir.

2.1.4 2000’den Günümüze

Budapeşte Deklarasyonu-2002

2002 yılı Birleşmiş Milletler tarafından Kültürel Miras Yılı ilan edilerek Budapeşte’deki konferansta Dünya Miras Komitesinin 30. yılı kutlanmıştır (Budapeşte Deklarasyonu, 2002). Budapeşte Deklarasyonunda Dünya Miras Listesindeki varlıkların gelecek nesillere aktarılmasını hedeflediği, Dünya Mirasının karşılaştığı zorluklar karşısında sözleşmeye üye olmayan ülkeleri teşvik etmek, kültürel ve doğal mirasın çeşitliliğini temsil eden alanların adaylığı için taraf ülkeleri davet etmek amaçları arasında yer almaktadır (Budapeşte Deklarasyonu, 2002). Ayrıca koruma, sürdürülebilirlik ve kalkınma arasında denge sağlanarak toplumların sosyo-ekonomik kalkınmasına ve yaşam kalitesine katkıyla korunmasını sağlamak, dünya mirasının korunması için işbirliği yapmak, kamusal bilinçlendirmeyi arttırmak, dünya mirasının korunması ve yönetimi için yerel toplumların aktif katılımını sağlamaktan da söz edilmektedir (Budapeşte Deklarasyonu, 2002).

Kültürel Mirasın Toplum için Değerine dair Avrupa Konseyi Çerçeve Sözleşmesi (Faro Konvansiyonu)-2005

Portekiz’in Faro şehrinde 2005 yılında Avrupa Konseyi üye ülkelerine imzaya açılan Kültürel Mirasın Toplum için Değerine dair Avrupa Konseyi Çerçeve

Sözleşmesi (Faro Sözleşmesi), beş bölümden ve yirmi üç maddeden oluşan, kültürel çeşitlilik kavramını ön plana çıkaran bir çerçeve sözleşmedir (Faro Sözleşmesi, 2005).

Faro Sözleşmesi, *“Kültürel mirasın barışçıl ve demokratik toplumun inşasında ve sürdürülebilir kalkınma ve kültürel çeşitliliğin geliştirilmesindeki rolü”* dikkate alınarak kamu kurumu, özel sektör, araştırmacılar, yatırımcılar, sivil toplum örgütleri ve toplum arasındaki ilişki ağını güçlendiren, bütün kültür miraslarına eşit mesafeye yaklaşan ve kültür mirası kavramının tüm eğitim kademelerinde yer almasını teşvik eden bir kapsam çizmektedir (Faro Sözleşmesi, 2005).

Kültürel mirasın yalnızca yapı veya yapı topluluklarını değil geçmişten geleceğe doğru evrilen bilgi, gelenek, inanç vb. değerlerin bütününe de kapsadığını bu nedenle toplumun her kesiminin bu mirastan yararlanma, bilgi edinme ve geliştirme hakkı olduğunu vurgulamaktadır. Sürdürülebilir kalkınma için geliştirilen politikaların kültürel mirasın bütünlüğüne zarar vermeyen, tüm değerleri korumayı öngören bir anlayışla hazırlanmasını ve tüm paydaşları bir araya getirecek işbirliği yöntemleri geliştirilmesini öngörmektedir. Kültür mirasında çatışan değerlerin olması durumunda devletin uzlaşma süreci oluşturabilmesi, her toplumun kendi kültürel mirasına ve başka toplulukların kültürel mirasına saygı göstermesi ve hoşgörü ile birlikte yaşama pratiğinin kurulabilmesi gerektiğini belirtmektedir (Faro Sözleşmesi, 2005). Ayrıca Faro Sözleşmesi, miras bütünlüğünü koruyan, çeşitliliğe saygı duyan, uyumlu işlevlendirme ile soylulaştırmadan kaçınılan ve *“insanı ve insani değerleri çok disiplinli kültür mirası kavramının merkezine yerleştiren”* bir anlayışla hazırlanmıştır (Dinçer ve Enlil, 2012).

Tarihi Kent ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimi için Valetta İlkeleri-2011

Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi'nin (ICOMOS) 17. Genel Kurulunda 28.11.2011 tarihinde kabul edilen Tarihi Kent ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimi için Valetta İlkeleri, 1976 Nairobi Tavsiyeleri ile 1987 Washington Tüzüğü'nün tarihi kent ve kentsel alanların korunmasına ilişkin metodoloji ve gelişmeler ışığında güncellenmesi ile hazırlanmıştır.

Valetta İlkelerinde, Değişimin Yönleri, doğal çevre, yapıli çevre, sosyal çevre ve somut olmayan miras olarak açıklanmıştır (Valetta İlkeleri, 2011). Doğal çevre yönüyle; doğal kaynaklara baskının azaltılması, iklim değışikliğı ve doğal afetlerin etkilerini daha yoğun hissedecek olan tarihi kentlerin korunması için politika üretilmesi biçiminde ele alınmaktadır. Yapılı çevre yönüyle; çağdaş mimarinin tarihi kentlere saygı göstermesi, mekansal, görsel ve işlevsel özelliklere uygun müdahaleler geliştirilmesi, yeni yapıların mekansal öğeler ve geleneksel morfoloji ile uyumlu olması, yeni yapıların yerin ruhunu kucaklayan bir yaratıcılıkla üretilmesi şeklinde açıklanmaktadır. Sosyal çevre yönüyle; soylulaştırmanın kontrol altında tutulması, yerinden edilme durumunda alanın karakterini yitireceğı, tarihi alanların turizm için tüketim nesnesi olma niteliğı taşıması nedeniyle özgünlüğün kaybolmasına neden olacağı ve yerin ruhunun kaybolacağı biçiminde değerlendirilmektedir. Somut olmayan miras yönüyle; tarihi alanın korunması ile birlikte somut olmayan mirasında alanın kimliğini ve ruhunu oluşturduğu belirtilmektedir.

Söz konusu ilkeler bütününde yer alan “Müdahale Kriterleri” çerçevesinde tarihi alanlarda yaşayan toplulukların yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, kentsel büyümenin kontrol altında tutulması, tarihi alanların korunmasının sosyal doku ve kültürel çeşitliliğe yönelik denge ve uyum içerisinde geliştirilen politikalarla mümkün olabileceğı belirtilmektedir (Valetta İlkeleri, 2011). Değişim hızının kontrol altında tutulmasının önemi, koruma ve yönetim kavramlarının disiplinler arası çalışma gerektirdiğı, korumanın sürekli bakım ve izleme gerektiren bir süreç olduğu açıklanmaktadır (Valetta İlkeleri, 2011). Valetta İlkelerindeki önemli vurgulardan biri de alanın asıl kullanıcıları ile diyalog geliştirilmesi, başarılı bir kentsel korumanın iyi bir yönetim ile mümkün olduğu, kentsel koruma planlaması bağlamında tarihi kentlerdeki farklı toplulukların kültürel çeşitliliğı arasında hassas ve paylaşılan bir denge kurulması gerektiğı şeklinde belirtilmektedir.

Öneri ve Stratejiler başlığında, korunması gereken unsurlar tanımlanmış, yeni işlevlerin alan ile uyumu, çağdaş mimarinin tarihi alanın görünüm, odak noktaları, görsel koridorlarını, mekânsal öğelerini iyi analiz ederek uyumlu olarak inşa edilmesi, kamusal açık alanların iyi analiz edilerek karakterinin korunması, tarihi alanların yaya

ve yavaş ulaşım araçları için planlandığı dikkate alınarak tarihi kent merkezinde veya tampon bölge içerisinde ana karayolu ağlarının yer almaması gerektiği, araç yoğunluğunun alanların bütünlüğünü bozduğu, yaşam kalitesini düşürdüğü, yaya ulaşımının teşvik edilmesi gerektiği açıklanmaktadır (Valetta İlkeleri, 2011). Turizmin tarihi kent ve kentsel alanların canlandırılmasında önemli bir rol üstlendiği ancak turist yoğunluğunun oluşturacağı risklerin saptanması, tüm paydaşları içeren katılımcı bir sürecin işletilmesi, her yaşta korumaya ilişkin bilinçlendirme çalışmaları yapılması, yerel toplulukların aktif katılımı ve sorumluluk almasının sağlanması gerektiği belirtilmektedir (Valetta İlkeleri, 2011).

İnsani Değer Olarak Miras ve Peyzaj Hakkında Floransa Bildirgesi-2014

Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi'nin (ICOMOS) 9-14 Kasım 2014 tarihlerinde Floransa'da toplanan 18. Genel Kurulu katılımcıları ulusal ve yerel yönetimlere, tüm kurum, kuruluş ve uzmanlara Floransa Bildirgesi olarak, "Turizm ve yorumlama yoluyla toplulukların kimliklerinin paylaşılması ve deneyimlenmesi", "Kültürel habitat olarak peyzaj", "Geleneksel bilgi yoluyla sürdürülebilirlik", "Toplum odaklı koruma ve yereli güçlendirme" ve "Koruma uygulamaları için gelişmekte olan araçlar" şeklinde beş ana başlıkta olan eylemleri tavsiye etmiştir (Floransa Bildirgesi, 2014).

Floransa Bildirgesi temelde, kültürlerarası diyalogun gelişmesini ve birbirini tanımasını, bilgi paylaşımına olanak veren politikaların oluşturulmasını hedeflemektedir. Bu hedefe yönelik, doğru ve bilimsel kaynaklardan bilgi toplanarak analiz yapılmasını ve verilerin ulaşılabilir olmasını, toplulukların geleneksel yöntemleri araştırılarak, bu yöntemlerin sürdürülmesi ve turizmi araç olarak kullanılarak farkındalığın artırılmasını önermektedir (Floransa Bildirgesi, 2014). Kültürel miras alanlarının yönetimine ilişkin bütünlük plan, politika ve uygulamalar geliştirilerek toplulukların kültürel değerlerine aidiyetinin artırılması ve kamunun bilinçlendirilmesini sağlamayı, geleneksel yöntem ve iyi uygulamaların teknolojik gelişmelerden yararlanılarak envanterinin hazırlanmasını ve veritabanı oluşturulmasını, özellikle toplulukların kültürel alanlarla kurduğu bağ dikkate alınarak katılımcı bir anlayışın izlenmesini tavsiye etmektedir (Floransa Bildirgesi, 2014).

2.2 Koruma Konusunda Uluslararası Alanda Gerçekleştirilen Kurumsal Yapılanma

II. Dünya Savaşı'nın demokrasi ve insan hakları gibi konuları yok sayan sürecinin ölümler, baskıcı rejim diktaları, yıkımlar ve tahribatlarla sonuçlanmasının ardından yeniden I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşı benzeri yıkımların, tahribatların yaşanmaması, insan haklarının korunması için ulusal hukuk düzeninin üstünde ulusal üstü bildiri, sözleşme ve hukuk belgeleri oluşturma kaygısı doğmuş ve uluslararası örgütlenmeler hız kazanmıştır (Mumcu, 1969).

2.2.1 Birleşmiş Milletler (UN)

II. Dünya Savaşı'nın ardından 1945 yılında, 51 ülke temsilcisinin San Francisco'da Birleşmiş Milletler Uluslararası Örgüt Konferansı'nda bir araya gelerek oluşturduğu Birleşmiş Milletler Antlaşması taslak metninin, Çin, Fransa, Sovyetler Birliği, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye dahil olmak üzere kurucu üyelerin Birleşmiş Milletler Antlaşmasını onaylamasını takiben 24 Ekim 1945 yılında kurulmuştur (Birleşmiş Milletler Teşkilatı, 2015).

2.2.2 Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO)

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Birleşmiş Milletler tarafından 1945 yılında düzenlenen 44 ülkenin temsilcilerinin katıldıkları konferansta Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü kurulmuştur (UNESCO, 1946). UNESCO'nun kuruluşuna ilişkin sözleşme ise yirmi ülkenin onayından sonra 1946 yılında gerçekleşmiş, Türkiye'de 20 Mayıs 1946 tarihli ve 4895 sayılı kanunla dahil olmuştur (UNESCO, 1946). UNESCO eğitim, bilim ve kültür alanlarındaki amaçlarını, kendisine üye olan her devlette kurulan Milli Komisyonlar aracılığıyla gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bu kapsamda UNESCO kuruluş yasasının 7. maddesi gereğince UNESCO Genel Direktörlüğünün ülkemizdeki tek ve yasal temsilcisi niteliğinde olan UNESCO Türkiye Millî Komisyonu 25.08.1949 tarihinde faaliyete geçmiştir. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) 16 Kasım

1972 tarihinde Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi kabul etmiş, 1983 yılı itibarıyla Türkiye Cumhuriyeti de taraf devlet olarak katılmıştır.

2.2.3 Uluslararası Müzeler Konseyi (ICOM)

1946 yılında kurulan ICOM (Uluslararası Müzeler Konseyi), UNESCO ile resmi ilişkileri olan kar amacı gütmeyen ve Uluslararası Müzeler Konseyi Tüzüğü ile tamamlayıcısı olan ICOM İç Kuralları ve Müzeler için ICOM Etik Kuralları kapsamında çalışmalar yürüten uluslararası bir organizasyondur. ICOM'un temel amaçları, müzelere ve müzecilik alanında çalışanlara ilişkin mesleki ve etik standartları belirlemek, küresel ağlar ve işbirliği programları ile kültürel farkındalığı arttırmak, doğal ve kültürel mirasın araştırılması, korunması ve geleceğe iletilmesi için çalışmak, risk yönetimi, kültürel malların yasadışı ticareti ile mücadele etmek ve somut ve somut olmayan mirasın korunması olarak tanımlanabilmektedir (ICOM, 1946). Türkiye'nin UNESCO'ya üyeliğine ilişkin yasa kapsamında hazırlanan yönetmelik ile 1956 yılında ICOM Türkiye Milli Komitesi kurulmuş ve dünyada müzeciliğe ilişkin uygulamaları takip ederek Türkiye'de yürütülen müzecilik çalışmalarını da uluslararası platforma taşımayı hedeflemektedir.

2.2.4 Dünya Koruma Birliği (IUCN)

IUCN (Dünya Koruma Birliği) 1948 yılında merkezi İsviçre'de olacak biçimde kurulan kurumun amacı milli idareleri, Sivil Toplum Örgütlerini ve bilim insanlarını bir araya getirerek doğanın bütünlüğü ve çeşitliliğini korumak için teşvik ve yardım etmek, ekolojik açıdan sürdürülebilmesini sağlamaktır (IUCN, 1948).

2.2.5 Avrupa Konseyi (Council of Europe)

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından 05.05.1949 tarihinde kurulan koruma konusunda uluslararası örgütlenme yapısıyla öne çıkan Avrupa Konseyi (Council of Europe) insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğünü savunmakta ve günümüzde toplam 47 üyesi bulunmaktadır (Avrupa Konseyi, 1949).

Ahunbay (1996), Konseyin 1954 yılında kabul ettiği Avrupa Kültürel Sözleşmesinin birinci maddesi itibariyle Avrupa kültürel mirasını koruma ve geliştirme ilkesini benimsediğini, 1975 yılında yayınlanan Amsterdam Bildirgesi ile birlikte ana hatlarıyla koruma esaslarının planlama politikalarına dahil edilmesi, sosyal ve ekonomik önlemlerin alınması, kültür varlıklarının envanterlenmesi, bilimsel araştırmaların desteklenmesi gerektiğini açıklamaktadır.

2.2.6 Uluslararası Kültürel Değerleri Koruma ve Düzenleme Çalışmaları Merkezi (ICCROM)

Uluslararası Kültürel Değerleri Koruma ve Düzenleme Çalışmaları Merkezi (ICCROM) UNESCO tarafından 1956 yılında kurulan ve merkezi İtalya’da bulunan taşınabilir ve taşınmaz kültürel mirasın korunmasını güçlendirebilmek için araştırma yapmak, bu alandaki araştırmaları desteklemek, dokümantasyon hazırlamak, teknik destek, eğitim, araştırma, tanıtma vb. bilinçlendirme çalışmaları yürütmektedir (ICCROM, 1956).

2.2.7 Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS)

Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS) 1965 yılında Varşova’da kurulan, günümüzde merkezi Fransa’da bulunan uluslararası bir kuruluş olarak tanımlanabilmektedir. 1964 yılında yayınlanan Venedik Tüzüğü’ne dayanan ICOMOS’un, mimari ve arkeolojik mirasın korunması için teori, metot ve bilimsel teknikleri teşvik etmeye, bu alandaki gelişmeleri çeşitli yöntemlerle duyurmaya, uluslararası sözleşmelerin kabul edilmesine, koruma uzmanları yetiştirilmesi için eğitim programları düzenlenmesine, dünyadaki koruma uzmanlarının çeşitli toplantılarla bir araya getirerek mesleki öğrenmeye yönelik çalışmalar yapmaktadır (ICOMOS, 1965). Ayrıca UNESCO Dünya Miras Listesine kaydedilmek üzere aday gösterilen alanları değerlendiren, Dünya Mirası kültürel varlıkların korunma durumunu inceleyen, taraf ülkelerin yardım taleplerini değerlendiren bir kurum olarak da çalışmaktadır.

- Kültürel peyzajlara ilişkin yeni gelişmeler olduğunda, önceki alanların ekonomik bağlamda da uyumluluğunu denetlemek ve strateji geliştirmek,
- Kültürel peyzaja ilişkin tüm personelin tarih ve doğa hakkında bilgi sahibi olmasının ve yol gösterici olabilmelerinin sağlanması üzerine çalışmalar yapmak” (Mitchell, Mechtild ve Tricaud, 2009).

2.2.9 Europa Nostra (EN)

Avrupa Konseyi çerçevesinde 1963 yılında kurulan merkezi Hollanda’da bulunan Europa Nostra, Avrupa çapında 50 ülkeden 250 sivil toplum kuruluşunu birleştiren uluslararası kültürel miras koruma örgütleri federasyonu olarak çalışmaktadır (Europa Nostra, 1963). 1998 yılında Avrupa Komisyonu tarafından koruma alanında Avrupa’nın “şemsiye organizasyonu” olarak kabul edilmiştir (Europa Nostra, 1963).

Europa Nostra, Avrupa’daki kültürel mirasın Avrupa için öncelik haline getirilmesi, kentsel ve kırsal planlamada sürdürülebilir kalkınma ve yaşam kalitesi desteklenerek tarihi, arkeolojik ve mimari değerlerin korunmasına ilişkin çalışmalar yapmakta ve kültürel miras başarılarının ödüllendirilerek tanınmasını ve yaratıcılığını teşvik etmektedir. Ayrıca kontrolsüz kentleşme baskısı, çatışma hali, çevresel faktörler veya ihmal gibi nedenlerle tehlike altındaki tarihi anıtlar, sitler ve kültürel peyzajlara ilişkin kampanyalar yürütmektedir (Europa Nostra, 1963). 1978 yılından itibaren Europa Nostra  d llerinin, 2002 yılı itibariyle de Avrupa Birliği Kültürel Miras Koruma  d lleri/Europa Nostra  d lleri’nin yürütücülüğünü yapmaktadır (Europa Nostra, 1963). Ayrıca kurum, genel kurul, bilim kurulu ve ödül törenlerine ilişkin süreli yayınlar da hazırlamaktadır.

2010 yılında Europa Nostra (Avrupa Kültürel Miras Kuruluşları Federasyonu) ağına paralel şekilde Türkiye’de bağımsız olarak çalışma yürütmek amacıyla kurulan Bizim Avrupa/Europa Nostra Derneği, Türkiye’de kültürel miras alanındaki faaliyetlerin geliştirilmesini sağlamayı ve Avrupa’da bu konuda çalışma yürüten kişi ve kurumlarla birlikte ortak çalışmalar ve projeler yürütmeyi üstlenmiş bir sivil toplum kuruluşudur (Alpan, 2016).

2.3 Türkiye’de Koruma Kavramının Gelişimi

Türkiye’de tarihsel çevre kavramının gelişimi Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi olarak dönemsel değişiklikler kapsamında bu bölümde ele alınmıştır. Kültürel değerlerin korunmasına ilişkin Osmanlı Dönemi’ndeki ilk yasal ve kurumsal düzenlemeler ile Cumhuriyet Dönemi’nde koruma yaklaşımlarındaki dönüm noktaları oluşturan tarih aralıklarına göre dört ana başlıkta açıklanmıştır.

2.3.1 Osmanlı Dönemi’nde Koruma Yaklaşımları

Osmanlı Dönemi’ndeki kültürel değerlerin korunmasına ilişkin ilk yaklaşımlar 1839-1876 tarihleri arasında Tanzimat Döneminde ortaya çıkmaya başlamıştır. Ersoy (2017), 1839 yılında çıkarılan İlmühaber’in Osmanlı Dönemi’nde yalnızca İstanbul’a ilişkin karar üreten bir belge olduğunu belirtmekle beraber, şehir planlamaya ilişkin çıkarılan ilk belge niteliği taşımasının önemli olduğunu değerlendirmektedir.

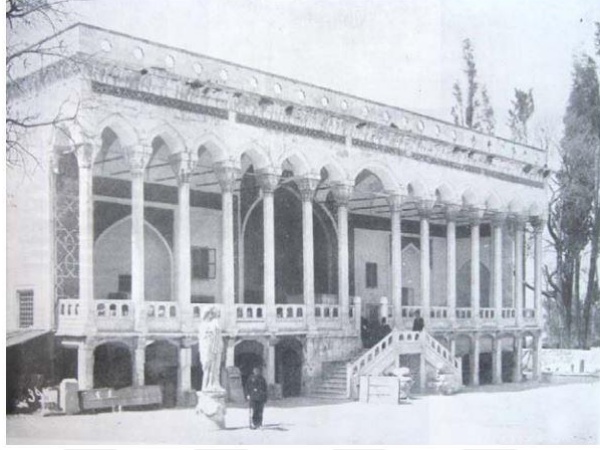
1848 tarihli Ebniye Nizamnamesi (Binalar Tüzüğü), kapsamlı bir yasal belge niteliği taşımakta ve yol kademelenmesi, yol genişliklerinin çevresindeki arsalarda hisselenendirme yöntemi ile sağlanması, yangın geçiren alanlardaki cami, medrese ve kamu binalarının önünde meydan oluşturulması, ifraz-tevhid koşulları, ahşap ve kagir binalarda yüksekliklerin sınırlandırılması, yangınları önleyici olması için kagir duvar örülmesi koşullarını getirmektedir (Ersoy, 2017). Aynı yıl yayınlanan Ebniye Beyannamesi ile bina türleri tam ve yarı kagir olarak ikiye, ahşap binalar dörde ayrılarak, yapım yöntemlerine ilişkin koşullar belirlenmiş ve bina yükseklikleri “...ahşap binalar için 10,4 metreye ve kagir binalar için ise 15 metreye...” düşürülmüştür (Ersoy, 2017). Bu belgelerin yeterli olmaması nedeniyle 1849 yılında çıkarılan Ebniye Nizamnamesi ile yol genişlikleri, yangın geçiren alanlarda yapılaşma koşulları, ahşap ve kagir binalarda yükseklikler, yapı tiplerinin bitişik nizamda ahşap-kagir karma olarak kullanılmaması gerektiği açıklanmıştır (Ersoy, 2017). Söz konusu belgelerin yangınları önlemek ve yangın geçiren alanlarda yapılaşma koşullarını belirlemek için oluşturulduğu görülmektedir.

1863 yılında yayınlanan Turuk ve Ebniye Nizamnamesi (Yollar ve Binalar Tüzüğü) sokaklar ve binalara ilişkin kapsamlı bir yasal belge niteliği taşımakta ve daha önce yayınlanan belgelerden farklı olarak yalnızca İstanbul'a ilişkin değil, tüm kentlere ilişkin bir mevzuat biçiminde yayınlanmıştır (Ersoy, 2017). Bu nizamnamede, binalar ve yol kademelenmesine ilişkin hükümler ana hatlarıyla diğer belgelere benzemekle beraber, bu düzenleme ilk kez yollar, binalar ve meydanları bir arada değerlendirmeye yönelmiştir. Bu belgede de yangınların yarattığı tahribatlar sonucunda zarar gören alanların nasıl yapılaşması gerektiği ve yangınlar için alınması gereken önlemler açıklanmış, yangınların engellenebilmesi için kagir yapıların teşvik edilmesi de hükmeye bağlanmıştır (Ersoy, 2017). Bu kanunun ardından 1882 yılında çıkarılan Ebniye Kanunu (Binalar Kanunu) ve 1891 yılında çıkarılan Ebniye Kanunu (Binalar Kanunu) binalar, yollar ve yangınlar için alınması gereken önlemler kapsamında kalmıştır.

Bu kapsamda 1839-1891 yılları arasında çıkarılan kanunların genel çerçevesi, binaların kagir ya da ahşap yapılması, yol genişliklerinin nasıl kademelenmesi gerektiği, yangın çıkmasını önlemek için alınması gereken önlemler, yangın geçiren alanların yeniden yapılanması için parsel büyüklükleri, yol cepheleri vb. nasıl olması gerektiği, kamuya bedelsiz terk edilmesi gereken alanlar ve yol istikamet planı hazırlanarak yolların nasıl belirlenmesi gerektiğini açıklayan hükümler içermekte, ancak bu belgelerde eski eserlere ilişkin herhangi bir hüküm yer almamaktadır.

Osmanlı Döneminde 19. yüzyılda Batının model alınması ile modernleşme denemelerinin yaşandığı bir sürece girilmesi ile beraber Kayın (2008) açıkladığı biçimiyle “ithal edilen” koruma yaklaşımları da yerelde yasal/kurumsal yapılanmada yer almaya başlamıştır. Korumaya ilişkin ilk yasal düzenleme 1869 yılında çıkarılan “Asar-ı Attika Nizamnamesi” olmuştur (Madran, 1996). Bu nizamname, arkeolojik kazı ve buluntuların denetlenmesine yönelik bir yasal düzenleme olması nedeniyle yetersiz kalmış, 1874 yılında yeni bir nizamname yayınlanmıştır. 1874 Nizamnamesinde, “Eski zamanlardan kalan her çeşit sanat eşyası” şeklinde ilk kez Eski Eser tanımı yapılmıştır (Eriş, 2012). Söz konusu 1874 yılında çıkarılan nizamnamenin etkileri Çelik (2016) tarafından, eski eserlerin toprağın sahibi, kazıyı yürütenler ve Müze-i Hümayun arasında üçe bölünmesi ile eserlerin

parçalanmasına, parçaların Avrupa, Amerika, Avustralya koleksiyonlarına kadar gitmesi nedeniyle eserlerin orijinal ve eksiksiz olarak görülmesinin mümkün olmadığı şeklinde özetlenmektedir.

Şekil 2.1 Müze-i Hümayun olarak kullanıldığı dönemde Çinili Köşk (Çelik, 2016)

1846 yılında Topkapı Sarayı surları içerisindeki Aya İrini Kilisesi’nde silah ve eski eser koleksiyonu olarak ilk kez müze oluşturulmuş, ancak 1869 yılında çıkarılan ilk Asar-ı Attika Nizamnamesi ile birlikte Müze-i Hümayun ismini almıştır (Çelik, 2016). Eski eser sayısının artması ile birlikte Aya İrini Kilisesi’nin yetersiz kalması nedeniyle 1875 yılında Topkapı Sarayı bahçesindeki Çinili Köşk müzeye dönüştürülmüştür. Osman Hamdi Bey’in 1881 yılında müze müdürü olması ile birlikte “Müze-i Hümayun”un kurumsallaşması ve nizamnamelerin kapsam ve niteliklerinin gelişmesi Osmanlı Dönemi koruma yaklaşımlarında önemli bir yer tutmaktadır.

Osman Hamdi Bey’in çabalarıyla 1884 yılında çıkarılan Asar-ı Attika Nizamnamesi’nde eski eser tanımı, “*Osmanlı İmparatorluğu ülkesini kapsayan arazi içindeki eski insanların bırakmış olduğu eserlerin hepsi, yani altın, gümüş, eski paralar, yazılar, Eski Eser sayılır.*” şeklinde değiştirilmiş, ayrıca nizamnamenin büyük tepki toplamasına neden olan eski eserlerin yurt dışına çıkarılmasının engellenmesine ilişkin önlemler alınarak eserlerin bulunduğu yerde veya Müze-i Hümayun’da sergilenmesi gerektiğinden söz edilmiştir (Madran, 1996; Eriş, 2012).

1880 yılında Müze-i Hümayun olarak açılan Çinili Köşk'ün eski eserler karşısında yetersiz kalması ile kazılardan çıkarılan lahitlerin değeri ve daha geniş alana ihtiyaç bulunması nedeniyle köşkün karşısında 1891 yılında açılan ilk ek bina, 1894 yılında ek binanın kuzeyinde ikinci ek bina, ardından 1908 yılında ana binanın güneyinde batıya doğru son ek bina inşa edilmiştir (Çelik, 2016).

1906 yılında çıkarılan nizamname ile eski eser tanımı genişletilerek bu kapsama giren nesneler detaylı olarak tariflenmiş, Türk-İslam eserleri ile kilise, havra, manastır yapıları da eski eser kapsamına alınmış, ayrıca eski eserlerin korunmasına ilişkin örgütlenmesi yapısı ortaya konmuş ve eserlerin devlet malı olduğu vurgulanmıştır.

1869, 1874, 1884 ve 1906 yıllarında çıkarılan nizamnameler ile eski eserlerin öneminin ön plana çıktığı ve eserler üzerindeki denetimin sıkılaştırıldığından söz etmek mümkündür (Çelik, 2016).

1912 yılında yayınlanan Muhafaza-i Abidat Hakkında Nizamname, Osmanlı İmparatorluğu Döneminde korumaya ilişkin çıkarılan son yasal belgedir. Bu nizamnamede eski eser tanımı bir önceki nizamnameye benzer bırakılmış, ancak müze personelinin bulunduğu bir komisyon tarafından plan ve kesitleri çıkarılıp, fotoğraflarının çekilmesi koşuluyla eski eserlerin bir kısmının veya tamamının yıkılması kararı yerel idarelerin denetimine bırakılmıştır. Dönemin son kurumsal yapılarından biri de 1917 yılında kurulan ve görev alanı İstanbul ile sınırlandırılan “Muhafaza-i Asar-ı Attika Encümeni” olarak karşımıza çıkmaktadır (Madran, 1996).

2.3.2 Cumhuriyet Dönemi'nde Koruma Kavramı

2.3.2.1 1920-1950 Dönemi

1920 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kurulması ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişin ilk adımlarında, ulus devlet yaratmayı hedefleyen kültür politikası nedeniyle dini, ekonomik, siyasi kurumların yapılanmaları değiştirilmiştir (Madran, 1996). Farklı kurumlara devrolan ve yeniden

işlevlendirilerek kullanılan yapılar dışındaki eski eserler tahribatlara maruz kalmış, bazı eski eserler satılmış, bazılarının ise değerli olmadığına karar verilerek yıkılmıştır (Akçura, 1972, Madran, 1996, Okar, 2012). Bu döneme ilişkin Kayın (2008), Cumhuriyetin ulus-devlet ideolojisini destekleyen yaklaşımlarla korumanın belli bir entelektüel çevre arasında tartışıldığı bir anlayış olduğundan söz etmektedir.

Koruma anlayışının örgütsel yapılar, merkezi ve yerel kurumlar aracılığı ile kamuoyunu bilinçlendirmeye yönelik kültür politikalarının bulunmaması, Türkiye Cumhuriyeti'nde ulus devlet inşa sürecinin ve buna bağlı olarak imar faaliyetlerinin koruma kavramlarından önemli görülmesi ile tarihi dokular yok olma süreci ile karşı karşıya kalmıştır (Madran, 2002). Cumhuriyet Dönemine kısıtlı finansal kaynakla, yeterli uzman personelin olmadığı bir ortamda, kültürel varlıkların korunmasına yönelik anlayışın kurumsallaşma ve kanun yapısı oluşturulamamıştır (Madran, 1996). Cumhuriyet ilk yıllarında modernist anlayışla planlı kent dokuları oluşturulması sürecinde, tarihi yerleşmelerin organik sokak dokusunun ortadan kaldırılması mümkün olan her yerde taşıt yolu açılması, geniş bulvar ve caddeler, tören alanları, büyük parklar gibi yeni kentsel oluşumu simgeleyen modern mekanlar, hükümet binaları, heykeller, tören alanları vb. yapılması ile kültür varlıklarının korunması konusunda büyük tahribatlar yaşanmıştır.

1922 yılında kurulan Hars Müdürlüğü, müzecilik ve kazı hizmetlerinin yanı sıra, eski eserlerin korunması ve bu alanda uzman personel yetiştirilmesi konularında da çalışmalar yürütmüştür (Akçura, 1972; Madran, 1996).

Osmanlı Dönemi'nde vakıflar sorumluluğunda olan yapılar Evkaf Nezareti tarafından, diğerleri ise Müze-i Hümayun tarafından korunmaya çalışılmıştır (Madran, 1996). Cumhuriyet Dönemi ile birlikte Evkaf Nezareti, 1924 yılında Vakıflar Umum Müdürlüğü'ne, Müze-i Hümayun ise 1923 yılında Asar-ı Attika ve Müzeler Müdürlüğü'ne, 1933 yılında Antikite ve Müzeler Müdürlüğü'ne, 1946 yılında ise Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne dönüşmüştür (Madran, 1996). Ayrıca Osmanlı Dönemi'nde Muhafaza-i Asar-ı Attika Encümeni olarak görev yapan kurum, Cumhuriyet Dönemi'nde Eski Eserleri Koruma Encümeni olarak değiştirilmiş ve

görev alanı önceki dönemdeki gibi İstanbul ve çevresiyle sınırlandırılmıştır (Madran, 1996; Kahya, Sağsöz ve Al, 2014).

14.04.1930 tarih ve 1471 sayılı Resmi Gazete’de ilan edilen 1580 sayılı Belediye Kanunu ile nüfusu ne olursa olsun ilçe ve il merkezlerinde nüfusu 2000’den fazla olan yerlerde belediye kurulmasının zorunlu olduğu belirtilerek, belediye sınırlarının belirlenmesi, belediyelerin görevleri detaylandırılmış, 15. maddenin (30) fıkrasında *“Beldenin harita, kadastro ve müstakbel şehir plânlarını yaptırmak ve en az beşer senelik bir mesai imar programı hazırlayıp tatbik etmek”* hükmü getirilmiştir. Ayrıca sokak ve meydanların açılması, ıslah edilmesi, yangın yerlerinin imar edilmesi şeklinde hükümler ile Belediyelerin yetkilerini tanımlamış, ancak eski eserlere ilişkin herhangi bir hüküm getirmemiştir (Belediye Kanunu, 1930).

1931 yılında kurulan Anıtları Koruma Komisyonu, Ankara, İstanbul, İzmir ve Elazığ olmak üzere dört bölgeye ayrılarak eski eserlerin rölöve, belgeleme, yayın ve onarım alanlarında tespit çalışmaları yapmıştır (Kahya, Sağsöz ve Al, 2014). Komisyondaki personel sayısı yetersizliği, ülke genelinde binlerce eski eserin dört büro tarafından belgelenme zorlukları ile birlikte 1936 yılında Antikiteler ve Müzeler Müdürlüğü bünyesinde Rölöve Bürosu kurulmuş ve bu süre içerisinde çeşitli şehirlerde müze müdürlükleri açılmıştır (Ülgen, 1943; Madran, 1996).

10.06.1933 tarihinde kabul edilen 2290 sayılı Belediye Yapı ve Yollar Kanunu ile Belediyelere şehir planının yaptırılması ve belediye meclisi tarafından incelenerek, Ankara İmar Müdürlüğü’ne onaya gönderilmesi ve ilan edilmesi sorumluluğu verilmiştir (Belediye Yapı ve Yollar Kanunu, 1933). Müstakbel şehir haritasının tanziminde eski eserlere ilişkin *“Muhafazası arzu edilen eski eserlerin yerleri ayrıca zammedilecektir.”* hükmü ve *“Muhafazası istenilen abide ve mabetlerin her tarafı en az 10 metre genişliğinde açık bulundurulacaktır.”* hükmü bulunmaktadır. Bu hükümler dönemin koruma anlayışının, eski eserlerin çevresinden kopuk tek yapı ölçeğinde nitelendirilmesine yönelik bir yaklaşımının olduğunu göstermektedir. Söz konusu kanunun adından da anlaşıldığı üzere yalnızca yapı ve yollar üzerine odaklanması, şehir planı hazırlanırken eski eserlerin korunması için etrafında açık alan

bırakma yaklaşımı ve hızla imar faaliyetine geçerek yol açma kaygısı dönemin büyük tahribatlarını da beraberinde getirmiştir.

Vakıflar Umum Müdürlüğü, 1938 yılından itibaren Vakıflar Dergisini yayınlayarak hem yapılan çalışmaların konuya ilişkin uzmanlar ile paylaşılması, hem de tek yapı ve anıtsal koruma alanına ilişkin gözlem, tavsiye, tekniklere ilişkin bilgileri içermesi bakımından önemli bir envanter oluşturmuştur (Ülgen, 1943). Ayrıca Vakıflar Umum Müdürlüğü bünyesinde kurulan Abideler ve Neşriyat Komisyonu eski eserlerin tespiti, tescil fişleri ve bilimsel veriler oluşturmaya çalışmıştır (Ülgen, 1943). Dönemi itibariyle büyük önem taşıyan komisyon çalışmaları, 1940'lı yıllarda eski eserlerin tespitine yönelik faaliyetlere başlamış olsa da koruma-kullanma dengesine yönelik karar üretilemediğinden birçok yapının yok olması engellenememiştir.

Türkiye'nin ilk restoratör mimarlarından olan Ali Saim Ülgen'in, İstanbul Üniversitesi'nde Sanat Tarihi ve Arkeoloji Profesörü olarak ders veren, 1931 yılında İstanbul'da Fransız Arkeoloji Enstitüsü'nü kuran, Anadolu'daki anıt ve eserleri inceleyerek Dünyaya tanıtması (Toros, 1973; Beyazıt, 2006) ile hafızalarda yer eden Albert Gabriel'in davetiyle Fransa'daki anıtsal yapı restorasyonlarında görev alması ve Türkiye koruma pratiğine aktarması dönemin önemli unsurlarından biridir. Bu süreçte 1943 yılında anıtların tanımı, koruma kavramı, Türkiye ve Avrupa'daki koruma hukuku, kullanılmayan eserlerin değerlendirilmesi konularını da içeren "Anıtların Korunması ve Onarılması" kitabını yazmış ve ülke genelinde eski eserlerinin korunması ve restorasyonuna ilişkin çalışmalar yürütmüştür.

Ülgen (1943), şehir planlarının yalnızca meydanlar, geniş bulvarlar ve modern bir kent dokusu yaratmasının şehir halkı için yeterli olamayacağını, aynı zamanda tarihi eserlerin yıkılmadan karakterine uygun biçimde korunmasına yönelik önlemler alınması gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca geniş bir cadde oluşturabilmek için tarihi eserlerin yıkılmasının bilimsel yaklaşımla ilgisi olmadığını, bunun yerine geleneksel sokak dokusunun değerlendirilmesinin daha doğru bir yaklaşım olacağını da açıklamaktadır. Ülgen (1943), Türkiye'de eski eserlere yönelik karar verme yetkisinin Vakıflar Umum Müdürlüğü, Maarif Vekaleti, Belediyeler, Nafia Vekaleti, Milli Emlak

gibi çok fazla kuruma dağıtılmış olmasının kurumlar arası koordinasyon sorunları yarattığı ve izin alma zorunluluğu olmaması ve anıtsal yapıların şahıs mülkiyetine geçmesinin yapıların korunmasını zorlaştırdığını aktarmaktadır. Dönemin son önemli adımı uluslararası kurum ve kuruluşlarla ilişkiler bağlamında Londra’da 16 Kasım 1945 tarihinde imzalanan UNESCO Sözleşmesinin, TBMM tarafından 20 Mayıs 1946 gün ve 4895 sayılı yasayla kabul edilmesi olarak ortaya çıkmaktadır (UNESCO, 1946).

2.3.2.2 1950-1980 Dönemi

II. Dünya Savaşı’nın ardından hız kazanan eski eserleri koruma yaklaşımlarının, anıtların tarihi bir belge olma durumlarının esas alan, dini, milli, siyasi nedenlerle tek yapı ölçeğinde değerlendirmelerin yerini, anıt ve yakın çevresi, yapı grupları, yerleşmeler ve hatta bölgeler olarak değerlendirmeye yöneldiği görülmektedir (Erder, 1968).

Gelişmekte olan birçok ülke gibi Türkiye’de de II. Dünya Savaşının ardından hızlı bir kentleşme süreci yaşanmıştır. 1950’li yıllarda tek partili dönemden çok partili döneme geçişin yaşanması ile birlikte hem sosyal hem ekonomik dönüşümün hızlanması, köyden kente göçün artışı ile birlikte kentlerin kontrolsüzce büyüdüğü, bölgeler arası eşitsizliğin üst seviyeye ulaştığı bir kentleşme süreci yaşanmıştır (Tekeli, 2009). Bu süreci Kayın (2008) ve Çavuşoğlu (2014) kentlerin yağ lekesi biçiminde hızla genişlediği, konut, altyapı, kentsel donatılar ve hizmetlerin yetersiz olduğu, etnik kimliklerin bastırıldığı, gayrimüslim ve yabancıların gizlenme ve/veya asimile olarak yaşamını sürdürmekten başka alternatifinin kalmadığı biçiminde aktarmaktadır.

02.07.1951 tarihinde yürürlüğe giren “5805 sayılı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Teşkiline ve Vazifelerine Dair Kanun” ile Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı olmak üzere Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun kurulması, dönemin önemli adımlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu kanunun 1. Maddesinde Kurulun yapısı “*Yurt içinde korunması gerekli mimari ve tarihî anıtların korunma, bakım, onarım, restorasyon*

işlerinde riayet edilecek prensipleri ve bunlarla ilgili programları tesbit, tatbikatını genel olarak takip ve murakabe etmek, anıtlarla ilgili olarak tevdi olunacak veya kendi vasıta ve tetkikleri ile ıtıla kesbedilecek her türlü konu ve ihtilâflar üzerinde İlmi mütalâa bildirmek” şeklinde tanımlanmıştır (Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Teşkiline ve Vazifelerine Dair Kanun, 1951). Kanunun 5. Maddesinde de gerçek ve tüzel kişilerin kararlara uyma zorunluluğuna değinilmiş, ancak korumaya ilişkin hükümler belirlenmemiştir. Söz konusu kanunla tanımlanan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK), eski eserlerin tespitine ve tesciline yönelik ilk kapsamlı kurum olması yönüyle önem taşımaktadır.

16.07.1956 tarihinde yürürlüğe giren 6785 sayılı İmar Kanununda eski eserlere ilişkin yalnızca 25. Maddenin (c) fıkrasında yapılacak binaların *“Komşu hudutlarına, yol ve su kenarlarına, kara ve demiryolu mihverlerine, tarihî ve bedii kıymeti olan eski eserlere ve arkeolojik sahalara olan mesafeleri”* nizamname ve talimatnameler belirleneceği belirtilmiş, bunun dışında eski eserlerin korunmasına ilişkin uygulamalara bir açıklık getirilmemiştir (İmar Kanunu, 1956). 1933 yılında yürürlüğe giren Yapı ve Yollar Kanununa benzer biçimde 6785 sayılı İmar Kanunu da eski eserin çevresini boşaltarak yalnızlaştıran ve algılama ölçeğini kaybettiren tek yapı ölçeğinde bir anlayışı sürdürmüştür. Dönemin uluslararası koruma yaklaşımı olan anıtın çevresi ile birlikte korunmasına ilişkin hususların dikkate alınmaması Türkiye’de tarihsel çevrelerin imar faaliyetleri yoluyla hızla kaybedilmesine neden olmuştur.

1967 yılında Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından Venedik Tüzüğü’nün kabul edilmesi dönemin önemli gelişmelerinden biridir. Tüzükte yer alan tarihi anıt kavramının yalnızca bir mimari eseri değil bir gelişme veya olayın yaşandığı kentsel/kırsal yerleşmeyi de kapsayan bir alan olarak tanımlaması, tek yapı ölçeğinden alan koruma kavramına geçişin yaşandığını göstermektedir. Erder (1971) bu durumu *“...konu, yalın anıt korunması çerçevesinden taşmış bütün yönleriyle tarihi çevre kaygısı halini almıştır.”* şeklinde açıklamıştır. Ayrıca 1956’da ICOM Türkiye Milli Komitesinin, 1967’de ICOMOS Türkiye Milli Komitesinin kurulması, 1969’da Türkiye’nin ICCROM üyesi olması, Venedik Tüzüğü’nün kabul edilmesi, Ankara Kalesi ve Çevresindekine benzer biçimde bazı şehirlerde protokol alanları

belirlenmesi, Boğaziçi sahil şeridindeki uygulamaların Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kuruluna bırakılması şeklindeki uygulamaların da etkisiyle Türkiye’de tarihi çevre kavramına geçiş süreci yaşanmaya başlamıştır (Zeren, 1981).

Türkiye’de tarihi çevre kavramına yönelik gelişmeler çerçevesinde, 25.04.1973 tarihinde yürürlüğe giren 1710 sayılı “Eski Eserler Kanunu” tarihi ve doğal alanların korunmasına yönelik bütüncül bir yaklaşım oluşturmaya çalışılan Cumhuriyet Dönemi’nin ilk kanunu olmuştur. Kanunun getirdiği temel yenilikler şu şekilde özetlenebilmektedir (Eski Eserler Kanunu, 1973):

- Kanunun 1. Maddesinde “*Homojen oluşları ve özellikleri tarihî, estetik, artistik, bilimsel, ekolojik, etnografik, ebedi veya efsanevî önemleri bakımından korunmaları ve değerlendirilmeleri gereken, tabiatın veya tabiatla insanların müşterek eseri olan topografik bölgelere SİT*” şeklinde ilk kez sit kavramı tanımlanmıştır. Ayrıca Anıt, Külliye, Tarihi Sit, Arkeolojik Sit veya Ören Yeri ve Doğal Sit tanımları yapılarak bütünüyle değerlendirilmenin esas olduğu vurgulanarak, koruma kavramının tek yapı ölçeğinden tarihi çevre ve alan korunmasına ilişkin geçiş yaşanmıştır.

- Kanunun 3. Maddesinde devlete ait veya özel/tüzel kişilerin mülkiyetinde bulunan arazilerde ortaya çıkan taşınır veya taşınmaz eski eserlerin devlet malı olduğunun hüküm altına alınmasıyla devlet güvencesi getirilmiştir.

- 6. Maddesinde şahıs mülkiyetindeki taşınmaz eski eserlerin nasıl kullanılacağına ve fonksiyon değişikliğine karar verme sürecinin Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu’nun görüşü doğrultusunda yapılabileceği tanımlanmış ve eski eser sahibine Bakanlığın onarım için maddi ve teknik destek sağlayacağı hükümleri getirilmiştir.

- Kanunun 2. bölümünde taşınmaz eski eserlerin, tarihi ve doğal anıtların tespit, tescil, korunma ve onarım işleri ve mülkiyeti başlığı altında eski eserlerin tapu kütüğüne “eski eserdir” şerhi koyulması gerektiği belirtilerek niteliklerine göre kamulaştırmaların hangi kurumlar tarafından yapılacağı belirtilmiştir.

- 13. maddesinde eski eserlerin bulunduğu alanlarda imar planlarının Milli Eğitim Bakanlığına bağlı GEEAYK görüşü olmadan onaylanamayacağı/değiştirilemeyeceği belirtilerek koruma konusunda yetkili kurumun niteliği belirlenmiştir.

Bu kanunla birlikte çevre ölçeğinde koruma yaklaşımının ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde GEEAYK ön belgeleme, tescil çalışmaları yürütmüş, birçok anıtsal yapı ve sivil mimarlık örneği tescil edilmiş, sit alanları ilan edilmiştir. Ancak yasanın öngördüğü uygulamaları yapacak uzmanlaşma, bütçe ve yönetsel yapının olmaması kanunun etkin kullanılamamasına sebep olmuştur.

30.03.1979 tarih ve 16594 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan “*Özel ve Tüzel Kişi Mülkiyetinde Bulunan Taşınmaz Eski Eserlerin Onarımı için Yapılacak Ayni-Parasal ve Teknik Yardım Yönetmeliği*”, eski eserlere ilişkin yardım şekillerini, yönetmelikte belirtilen yardımların sağlanması için Kültür Bakanlığı bünyesinde “*Eski Eserlerin Onarımına Katkı Fonu (EOKAF)*” kurulmasını, yönetimini ve işleyişini belirlemiştir. Eski eser sahiplerine teknik yardım, kontrollük, mimarlık, mühendislik hizmetleri verilebileceği kişinin bu nedenle borçlandırılmayacağı ve finansal olarak da kredi veya karşılıksız yardım yapılabileceği açıklanmıştır (Özel ve Tüzel Kişi Mülkiyetinde Bulunan Taşınmaz Eski Eserlerin Onarımı için Yapılacak Ayni-Parasal ve Teknik Yardım Yönetmeliği, 1979).

Sonuç olarak, Türkiye koruma mevzuatının gelişim evresinde, kurumsal yapı ve mevzuat yönüyle iki önemli gelişmede bu süreçte yaşanmıştır. İlki 1951 yılında kurulan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu ile oluşturulan kurumsal yapı, ikincisi ise 1973 yılında çıkarılan Eski Eserler Kanunu ile Osmanlı Dönemi’ndeki nizamnamelerden sonra Cumhuriyet Dönemi’nde korumaya ilişkin ilk yasal belge oluşması şeklinde özetlenebilmektedir.

2.3.2.3 1980-2000 Dönemi

1980 sonrası kentleşme sürecinde, 1950-1980 yılları arasında köyden kente doğru oluşan göçlerin, kentler arası göç biçiminde değişim gösterdiği görülmektedir. Bu durumun sebeplerinden biri de ekonomik birikimin mekandaki dağılımının farklılaşmasından kaynaklanmaktadır. 1980 sonrası küreselleşen dünya ekonomisine eklemlenebilmek için altyapı yatırımlarına öncelik verilmiş, ithal ikamesiyle kalkınma modeli bırakılıp ihracata yönelik kalkınma modeli seçilerek stratejik bir dönem

yaşanmıştır (Tekeli ve diğer, 2006). Türkiye'nin dışa dönük bir ekonomi politikasına doğru geçişi yabancı sermaye ile ortaklıkları arttırmış, küreselleşen ekonominin gerektirdiği yeni kurumların doğmasına sebep olmuştur (Tekeli ve diğer, 2006).

Bu süreçte kent çeperinde orta ve yüksek gelirli grupların yer seçmesi ile birlikte kent merkezinde yer alan gecekondu alanlarının Gecekondu Kanunu ile gelen aflar ve ıslah planlar ile birlikte çok katlı ama düşük standartlı apartmanlara dönüşmesinin önü açılmıştır. 1980 sonrası dönemde, özellikle etnik kimliklerin, inanç biçimlerinin, hemşehri ilişkilerinin ön planda olduğu mahalleler oluştuğu, yaşam biçimi, komşuluk ilişkilerinin bu temelde şekillendiği ve bu durumun mahalleler bazında ayrıştırılabilen kentsel mekanlar yarattığı görülmektedir.

Kentleşme sürecinin hızla mekanları dönüştürdüğü bu süreçte, 21.07.1983 tarihinde onaylanan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu dönemi itibariyle koruma anlayışında önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun getirdiği temel yenilikler şu şekilde açıklanabilmektedir (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1983):

- 1710 sayılı Eski Eserler Kanunundaki anıt kavramı yerine Kanunun 1. maddesinde “kültür varlıkları” ve “tabiat varlıkları” tanımları getirilmiştir.

- Kanunun 3. maddesinde Korunma alanı *“taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının muhafazaları veya tarihî çevre içinde korunmalarında etkinlik taşıyan korunması zorunlu olan alan”* şeklinde tanımlanmış, korunma alanının tespiti ve uygulamalara yönelik kararlar Koruma Bölge Kuruluna bırakılmıştır. Bu doğrultuda karar alma, uygulama, denetim yetkileri Koruma Bölge Kurullarına bırakılarak, ilk kez merkezden yerele geçiş yaşanmıştır.

- Taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının devlet malı niteliği hüküm altına alınmıştır.

- Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu kaldırılarak, Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu ve Bölge Kurulu olarak ikili kurul yapısı belirlenmiştir.

- Korunması gerekli alanların tespit ve tescil hükümlerinde, tespitin Kültür ve Turizm Bakanlığınca, tescilin ise Yüksek Kurul Kararı gerektirdiği belirlenmiştir.

- Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının Onarımına Katkı Fonu kurulması ve kullanılması hüküm altına alınmıştır. Ayrıca Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı olarak tescillenen taşınmazlar vergi, resim ve harçlardan muaf tutularak korunma ve onarımına destek olunması hedeflenmiştir.

- Taşınmaz kültür varlıkları ve korunma alanlarına ilişkin kamulaştırmaların hangi yöntemle hangi kurumlar tarafından yapılacağı belirlenmiştir.

- “Sit geçiş dönemi” ve “koruma amaçlı imar planı” tanımları getirilerek, sit alanı ilan edilen yerlerin “geçiş dönemi yapılaşma şartları” belirlendikten sonra en geç 2 yıl içerisinde Valilikler ve Belediyeler tarafından koruma amaçlı imar planı hazırlanıp, İmar ve İskan Bakanlığına sunmaları gerektiği hükme bağlanmıştır.

10.08.1984 tarih ve 18485 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan *“Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmelik”* ile birlikte *“mimari, mahalli, tarihsel, estetik ve sanat özelliği bulunan ve birarada bulunmaları sebebiyle teker teker taşıdıkları kıymetten daha fazla kıymeti olan, kültürel ve tabii çevre elemanlarının (yapılar, bahçeler, bitki örtüleri, yerleşim dokuları, duvarlar) birlikte bulundukları alanlar”* biçiminde kentsel sit tanımları yapılmıştır.

17.06.1987 tarihinde onaylanan 3386 sayılı *“2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Bu Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesi Hakkında Kanun”* ile getirilen düzenlemeler şu şekildedir (3386 sayılı Kanun, 1987):

- Kanunun 7. maddesinde yer alan *“Devletin imkanları göz önünde tutularak, örnek durumda olan ve ait olduğu devrin özelliklerini yansıtan yeteri kadar eser, korunması gerekli kültür varlığı olarak belirlenir.”* hükmü ile korunması gerekli eserlerin tümü değil, örnek teşkil eden birkaçının korunmasının önü açılarak geri kalanların kentleşme baskısı içinde yok olmasına neden olmuştur.

- Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu, Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Bölge Kurulları da Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu olarak değiştirilmiştir.

- Koruma amaçlı imar planında kültürel amaçlara ayrılan tescilli yapıların bu amaçla onarılıp değerlendirilmesi hususunun koruma kurulu kararı doğrultusunda belediyelerce yapılabileceği, sit alanı ilan edilerek kesin yapı yasağı olan alanlarda başvuru kapsamında hazine arazisi ile takas yapılabileceği hükme bağlanmıştır.

- Sit alanı ilan edilmesi ile birlikte imar planı uygulaması durdurulan alanların geçiş dönemi koşullarının koruma kurulu tarafından bir ay içinde belirlenmesi, koruma amaçlı imar planının en geç bir yıl içerisinde hazırlanarak koruma kuruluna iletilmesi şeklinde değiştirilmiştir.

- I. ve II. Grup olarak belirlenen korunması gerekli taşınmaz kültür varlıkları ile arkeolojik ve/veya doğal sit alanı olması nedeniyle kesin yapı yasağı bulunan parsellerin her türlü vergi, resim harçtan muaf olduğu belirtilerek, genişletilen bu kapsam ile yıkım ve tahribatların önüne geçilmeye çalışılmıştır.

2.3.2.4 2000'den Günümüze

2000'li yıllardan itibaren küresel kapitalizmin etkileri ile birlikte kentsel mekanın yeniden üretildiği, sınıf ilişkilerinin tekrar düzenlendiği ve kentsel toprağın yeniden paylaşıldığı bir dönem ortaya çıkmaktadır. Neoliberal politikalar ve özelleştirme anlayışı ile gücünü kaybeden devlet, mekana ilişkin politika üretmekten çok yalnızca aracı konumunda işlevleri yönlendiren ve yeni sermaye grupları ile toplumsal eşitsizliğin yeniden kurgulandığı sürece girilmiştir. Dönemin mekansal ve ekonomik politikasının inşaat sektörü üzerinden belirlenmesi nedeniyle tarihi kent merkezlerinde yapılaşma baskısı yaratılmaktadır (Çavuşoğlu, 2014). Uluslararası sözleşmelerde imzası bulunan Türkiye Cumhuriyeti'nin kavram ve kurumsal yapı ile dengeli bir koruma politikası üretmediği görülmektedir.

14.07.2004 tarihinde onaylanan 5226 sayılı “*Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun*” ile eklenen ve değiştirilen hükümler aşağıdaki gibi özetlenebilmektedir (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, 2004):

- Bu kanun ile “*Çevre Düzenleme Projesi*”, “*Yönetim Alanı*”, “*Yönetim Planı*” ve “*Bağlantı Noktası*” tanımları getirilmiştir. Ayrıca alan yönetimi kapsamında

“Danışma Kurulu” ve “Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu” oluşturulmasına karar verilmiştir. Bu tanımlar korumanın yönetsel boyutuna ilişkin kararlar üretilmesini ve koruma planlamasının eylem alanlarındaki öncelikleri belirlenmesini sağlamıştır.

- Korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarının onarımına katkı fonu ibaresi “Taşınmaz kültür varlıklarının onarımına yardım sağlanması ve katkı payı” olarak değiştirilmiştir. Belediyelerin görev alanlarında Emlak vergisi ile kesilen katkı payının il özel idaresinde toplanmasına ve Valilik kararı ile dağıtımının yapılmasına karar verilmiştir. Bu madde ile birlikte fon, yalnızca Bakanlık aracılığıyla merkezi yapılanmaya bağlı olmaktan çıkmış, yerel yönetimlerinde katkıda bulunduğu, en büyük mülki amir tarafından paylaştırılan bir fon biçimine dönüşmüştür.

- İlk kez koruma amaçlı imar planlarının müellifinin *“şehir plancısı”* olduğu, alanın konumu ve özelliklerine göre restoratör mimar, sanat tarihçisi, arkeolog vb. meslek gruplarının ekipte bulunacağı hüküm altına alınmıştır.

- Kesin yapılanma yasağı bulunan sit alanlarında belediyeler ve il özel idarelerine ait taşınmazlarla takas yapılabileceği, yapılanma hakları kısıtlanmış tescilli taşınmaz kültür varlıklarına veya bunların koruma alanlarında kalan taşınmazların ise imar planlarında açık aktarım alanı olarak ayrılmış yerlere program dahilinde aktarmaya belediye sınırlarında belediyeler, bunlar dışında valilikler yetkili kılınmıştır.

- 1987 yılında çıkarılan 3386 sayılı Kanundaki Koruma Kurulu ibaresi, Koruma Bölge Kurulu olarak değiştirilmiştir.

- Önceki kanunlarda görüşülecek konular özelinde kurum temsilcileri kabul edilirken 5226 sayılı kanun ile *“İlgili meslek odaları koruma bölge kurulu toplantılarına gözlemci olarak katılabilirler.”* hükmü eklenmiştir. Bu hüküm ile meslek odalarının katılımının da ön görülmüş olması, katılımcılık ilkesinin uygulanabilmesi için önemli bir adım olarak görülmektedir.

- Koruma amaçlı imar planı hazırlanıncaya kadar koruma kurulu tarafından geçiş dönemi yapı şartlarının üç ay içinde belirlenmesine karar verilmiştir. Koruma amaçlı imar planı hazırlama süresi ise iki yıla çıkarılarak zorunlu hallerde koruma bölge kurulunca sürenin bir yıl daha uzatılabileceği belirtilmiştir.

- Planlama yetkisi bulunan kamu kurum ve kuruluşlarının koruma kurulunun aldığı kararlara altmış gün içerisinde Koruma Yüksek Kuruluna itiraz edebileceği ve itirazların da en geç altı ay içerisinde karara bağlanacağı belirtilmiştir.

26.07.2005 tarih ve 25887 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan “*Koruma Amaçlı İmar Planları ve Çevre Düzenleme Projelerinin Hazırlanması, Gösterimi, Uygulaması, Denetimi ve Müelliflerine İlişkin Usul ve Esaslara Ait Yönetmelik*” koruma amaçlı imar planlarının ve çevre düzenleme projelerinin hazırlanması, gösterimi, onaylanması, uygulaması, denetimi ile müelliflere ilişkin hükümleri içermektedir. Yönetmelik kapsamında sit, kentsel sit, arkeolojik sit, doğal sit, tarihi sit, ören yeri kavramları ile koruma amaçlı imar planı, revizyonu, değişikliği, çevre düzenleme projesi ile plan müellifi ve ekibi tanımları açıklanmıştır. Koruma amaçlı imar planlarında, hedeflerin, stratejilerin ve sorunların tespit edilmesi amacıyla katılım toplantıları düzenlenmesi, sit alanı ve çevresinde tarihi, kültürel ve doğal çevre, sokak dokusu, sosyal ve teknik altyapı alanları, mülkiyet yapısı analiz edilerek sürdürülebilir koruma-kullanma ilkelerinin oluşturulması gerektiği belirtilmiştir (Koruma Amaçlı İmar Planları ve Çevre Düzenleme Projelerinin Hazırlanması, Gösterimi, Uygulaması, Denetimi ve Müelliflerine İlişkin Usul ve Esaslara Ait Yönetmelik, 2005).

27.11.2005 tarih ve 26006 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan “*Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik*” ile yönetim planı çerçevesinin, sit alanları ve etkileşim sahaları ile bağlantı noktalarının kamu kurumu ve sivil toplum örgütleri koordinasyonunda oluşturulması belirtilmektedir. Ayrıca yönetim planının hazırlanması, onaylanması ve denetlenmesine yönelik hükümleri, danışma kurulu, alan başkanı, eşgüdüm ve denetleme kurulu, denetim birimi ve anıt eser kurulunun görev ve yetkilerine ilişkin esasları da içermektedir.

04.07.2011 tarih ve 27984 Mük. Sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan 644 sayılı “*Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname*” ve 17.08.2011 tarih ve 28028 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan 648 sayılı “*Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname*” ile doğal sit alanları ve benzeri koruma statüsü bulunan alanlara ilişkin karar alma yetkisi Kültür ve Turizm Bakanlığından Çevre ve Şehircilik Bakanlığına devredilmiştir. Ayrıca “Tabiat

Varlıklarını Koruma Komisyonları Kuruluş ve Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik” ile Tabiat Varlıklarını Koruma Merkez Komisyonu ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Komisyonu şeklinde doğal alanlara ilişkin karar alma yetkisi bulunan yeni bir kurul yapılanması tanımlanmıştır. 2863 sayılı Koruma Kanununda belirlenen 1., 2. ve 3. Derece Doğal Sit Alanı tanımları 19.07.2012 tarih ve 28358 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan “*Korunan Alanların Tespit, Tescil ve Onayına İlişkin Usul ve Esaslara Dair Yönetmelik*” ile “Kesin Korunacak Hassas Alanlar”, “Nitelikli Doğal Koruma Alanları” ve “Sürdürülebilir Koruma ve Kontrollü Kullanım Alanları” olarak değiştirilmiştir.

Bu kapsamda 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunda yer alan hükümler de yetki ayrımlarına göre değiştirilmiştir. Bu yetki değişimi nedeniyle doğal sit statülerinin tarihi sit, kentsel sit, arkeolojik sit gibi farklı sit statüleri ile çakıştığı yerlerde koruma/kullanma dengesi sağlanmasında olumsuz sonuçlar oluşmaktadır. Yetki karmaşası ve kurumlar arası koordinasyon problemleri, doğal dokunun yitirilmesi ve/veya koruma kararı verilmiş diğer sit statülerinin tehlike altında kalmasına neden olmaktadır.

644 sayılı Kanun Hükmünde Kararname kapsamında 09.01.2015 tarih ve 29231 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan “*Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının ve Sitlerin Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik*” ile “tek yapılar” kısmına eklenen “...kent ve çevre kimliğine, dokusuna katkıda bulunması, yöresel yaşam biçimini yansıtmaması...” hüküm ve korunma alanı tanımı, yapıyı yalnızca fiziksel veya strüktürel olarak değil, tarihi belge olarak kabul etme anlayışının yansıması olarak görülmektedir.

07.09.2016 tarihli ve 29824 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan 6745 sayılı “*Yatırımların Proje Bazında Desteklenmesi ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*” ile 3386 ve 5226 sayılı kanunlarla değişik 2863 sayılı Koruma Kanununda değişiklikler yapılmıştır. Bu Kanun ile yönetim alanı ve bağlantı noktalarına ilişkin yönetim planının Bakanlık tarafından hazırlanacağı, alan başkanının görev süresinin kısıtlanması, Eşgüdüm ve

Denetleme Kurulunun yönetim şemasının Bakanlık tarafından belirlenmesi şeklinde yapılan değişiklikler ile yönetim planının hazırlanma sürecine ilişkin yerel yönetimlerin yetkileri sınırlandırılmıştır.

Uygulama Aracı Olarak İlke Kararlarının İrdelenmesi

Koruma Yüksek Kurulu tarafından belirlenen İlke Kararları, değişen mevzuat hükümleri, yargı kararları, ilgili kamu kurumu ve kuruluşların görüşleri vb. nedenlerle güncellenmektedir. Söz konusu ilke kararları, kanun ve yönetmeliklerde açıklanmamış olan veya uygulamada yaşanan sorunlara çözüm getirmeyi amaçlayan hususlarda uygulama ve koruma-kullanma esaslarını belirlemektedir. Bu kapsamda tescilli yapıların gruplandırılmasına ilişkin ilke kararlarının değişimi Tablo 3.1 ve 3.2’de karşılaştırılarak irdelenmiştir. Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarını Yüksek Kurulunun 06.01.1984 tarihli ve 61 sayılı ilke kararı ile 1. Grup yapıların süsleme ve nitelikleriyle bir bütün olarak korunması öngörülürken, 2. Grup yapılarıdaki II.A-1, II.A-2, II.A-3 ve II.A-4 tiplerinde yeniden yapıma izin verilebildiği, II.B-1, II.B-2 ve II.B-3 tiplerinde ise yapılarıdaki değişim nedeniyle yeniden yapıma izin verildiği, 3. Grup yapılar ise ikinci gruptaki yapılara benzemekle beraber belgelendikten sonra yıkımına izin verilen ve yeniden yapımı meşrulaştıran bir karar üretilmiştir (Tablo 3.1). Tablo 3.2’de görüldüğü üzere 1983 yılında çıkarılan 2863 sayılı Kanun kapsamında Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarını Yüksek Kurulunun 06.01.1984 tarihli ve 61 sayılı ilke kararı ile tescilli yapılara ilişkin sınıflandırma değiştirilerek, 3386 sayılı Kanun sonrasında Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun 04.03.1988 tarihli ve 14 sayılı ilke kararı ile tescilli yapıların dört gruba ayrıldığı ve 1. Grup yapıların katı ve kesin bir biçimde korunmasına, 2. Grup yapıların gabari ve cephesi korunarak müdahale edilen yapılar olmasına, 3. Grup yapıların cephesi korunup gabarisinin değiştirilmesine, 4. Grup yapıların ise yıkımına izin verilebilen yapılar olmasına karar verildiği tespit edilmiştir. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu 28.02.1995 tarihli ve 378 sayılı ilke kararı ile iki grup altında toplanan tescilli yapılara ilişkin, 1. Grupta yer alan yapıların korunacağı ve konut olup olmadığına göre sınıflandırılması, 2. Grup yapıların ise yöresel yaşam biçimini yansıtan geleneksel nitelikleri itibarıyla korunmasına karar verildiği, son

olarak ise Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu 05.11.1999 tarihli ve 660 sayılı ilke kararı ile iki grup olarak sınıflandırılması devam ettirilmiştir.

Tablo 2.1 06.01.1984 tarihli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulunun 61 sayılı İlke Kararı (Okar, 2012'den yararlanılarak hazırlanmıştır.)

Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulunun 06.01.1984 tarihli ve 61 sayılı İlke Kararı	
1. Grup Yapılar	I-A :Sadece bakım ve onarımı ile yetinilmesi gereken yapılar
	I-B :Günümüz yaşıantısının gerektirdiği olanakları sağlayacak, ancak yapının iç ve dış görünümlerini, karakter ve görünen malzeme dokusu ile süslemelerini ve plan özelliğini bozmayacak müdahalelerin yapılabilirdiği yapılar.
	I-C :Bugün var olmakla beraber (tapu kaydı, kadastral, tarihi belgeler, fotoğraf, rölöve v.s. gibi) belgelerle varlıklarını ve özelliklerini bildiğimiz I.A ve I.B maddelerinden birinin uygulanabilirdiği yapılar.
2. Grup Yapılar	II.A-1 :Gabarisini, dış mimarisini ve dış cephe malzemesini ve taşıyıcı elemanlarını yıkmadan ve değiştirmeden olduğu gibi korumak ve varsa, belirli bir kısımda plan özelliği ile süslemelerini olduğu gibi korumak koşulu ile kat planı, malzeme ve iç mimari olarak kısmen yenilenebilecek yapılar.
	II.A-2 :Gabarisini, dış mimari görüntüsünü ve dış cephe eleman ve malzemesini aynen korumak şartıyla, i� taşıyıcı elemanları, kat planları, i� malzeme ve iç mimarisi yenilenebilecek yapılar.
	II.A-3 :Korunması gerekli kültür varlıklarının mimari görüntüsündeki malzeme ve yapı elemanlarında eserin bütünlüğünü ve karakterini bozmamak koşuluyla, mimari ve i� taşıyıcı elemanlarında ve gabarisinde bazı önemsiz değişiklikler yapılabilirdiği, kat planları, malzeme dış ve iç mimarisi yenilebilecek yapılar.
	II.A-4 :II.A-1, II.A-2 veya II.A-3 şartlarında birine uymak kaydıyla, özellikle bitişik nizamda, Kurulumuzun ileri süreceği şartlarla (ilave katın geri çekilmesi gibi) geçerli imar planındaki yükseklik ve derinliklere uygun yenileme ve eklemelerin yapılabilirdiği yapılar.
3. Grup Yapılar	II.B-1 :Bir bölümü var olan veya çok değişikliğe uğramış olup görünüşlerinin, varsa fotoğraf, rölöve gibi belgelere dayanarak, yoksa devri ve mimari üslubuna uygun olarak projelendirilebilecek, planları malzeme ve mimarisi tümü ile yenilenebilecek yapılar.
	II.B-2 :Bugün var olmakla beraber fotoğraf, rölöve vs. belgelerle varlığını ve özelliklerini bildiğimiz, II.A-1, II.A-2, II.A-3 ve II.A-4 maddelerinden birinin uygulanabilirdiği yapılar.
	II.B-3 :�evresi, yukarıda özellikleri belirtilmiş yapılar ile oluşmuş sit bölgelerinde bulunan parsellerde çevresinin içinde yadırganmıyacak mimari ile ve yürürlükteki imar nizamına bakılmaksızın yapılabilirdiği yapılar.
	III.A :Sahip oldukları niteliklere göre II. Grup yapılardan olmasına karşılık çevresinin gerek mimari, gerekse gabari bakımından tümü ile yenilenmiş ve tek başına koruma şansını kaybetmiş veya kamu yararına kaldırılması gereken ve yeterli fotoğrafları ile arşivlenme de geri olduğu yetkili kuruluşlarca onaylanmış r�l�velerinin Kurulumuz ve Devlet Arşivlerine teslimi sonunda yıkılarak, yerine yürürlükteki imar nizamına göre uygulama yapılabilirdiği yapılar.
3. Grup Yapılar	III.B :Bazı değerli kısımlarının yeni yapıda aynen veya bazı ufak değişikliklerle kullanılması koşulu ile III.A maddesinin uygulanabilirdiği yapılar

 lke kararları ile tescilli yapılara ilişkin 1984 yılından itibaren çeşitli gruplandırmalar yapılması, yapıların plan, cephe, kütle, gabari, nitelik ve tarihi-anıtsal niteliği ile bir bütün olarak korunmasını zorlaştırmış, yapıların çeşitli yöntemlerle yıkımına, gabari değişikliğine uğramasına, plan şemasında veya cephesinde değişikliklere uğramasına yol açmıştır.

Tablo 2.2 Tescilli yapıların gruplandırılmasına ilişkin ilke kararlarının değişimi (Okar, 2012; Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017’den yararlanılarak hazırlanmıştır.)

T.K.T.V.Y.K İlke Kararı 06.01.1984 61*		Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu İlke Kararı 04.03.1988/14		Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu İlke Kararı 28.02.1995/378		Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu İlke Kararı 05.11.1999/660	
1. Grup Yapılar		1. Grup Yapılar		1. Grup Yapılar		1. Grup Yapılar	
I-A		Değerlendirmede aranan ve 2863 sayılı yasada belirtilmiş bulunan özelliklerden çoğuna, üstün değerlere sahip olması nedeni ile gelecek kuşaklar için içi ve dışı ile olduğu gibi korunması gereken, malzeme değişikliği yapılmadan, sadece bakım ve koruma onarımı gerçekleştirilebilecek, ayrıca, binanın yaşamını devam ettirilebilmesi için zorunlu tesisatın konulabileceği veya mevcudun değiştirilebileceği yapılar.		Toplunun maddi tarihini oluşturan kültür verileri içinde (askeri ve dini yapıları da içermek üzere) tarihi, anı ve estetik nitelikleriyle korunması zorunlu yapılar:		Toplunun maddi tarihini oluşturan kültür verileri içinde tarihsel, simgesel, anı ve estetik nitelikleriyle korunması zorunlu yapılardır.	
I-B				Özgün işlevi a. konut olmayan yapılar			
I-C				Özgün işlevi b. konut olan yapılar			
2. Grup Yapılar		2. Grup Yapılar		2. Grup Yapılar		2. Grup Yapılar	
II.A-1		Değerlendirmede aranan ve 2863 sayılı yasada belirtilmiş bulunan niteliklerden, özellikle çevresel niteliklerinin önemi açısından gabarisinde ve cephesinde değişiklik olmamak koşulu ile taşıyıcı sisteminde, iç kısmında, iç ve dış malzemesinde değişiklik yapılabilecek yapılar.		Kent ve çevre kimliğine katkıda bulunan, giderek yok olan geleneksel ve yöresel yaşam biçimini yansıtan yapılar		Kent ve çevre kimliğine katkıda bulunan kültür varlığı niteliğindeki yöresel yaşam biçimini yansıtan yapılardır.	
II.A-2							
II.A-3							
II.A-4							
II.B-1							
II.B-2							
II.B-3							
3. Grup Yapılar		3. Grup Yapılar					
III.A		Değerlendirmede aranan ve 2863 sayılı yasada belirtilmiş bulunan niteliklerden, özellikle çevresel niteliklerinin önemi açısından cephe özelliğine sadık kalınmak üzere, gabarisinde bazı değişiklikler yapılabileceği gibi, yeni yeri belirlemek koşuluyla taşınabilecek, taşıyıcı sisteminde, iç kısmında, iç ve dış malzemesinde değişiklik yapılabilecek, yenilenebilecek yapılar.					
III.B							
		4. Grup Yapılar					
		Çevresinin gerek mimari, gerekse gabari bakımından tümü ile yenilenmiş ve tek başına koruma şansını kaybetmiş veya, mimari özelliğini tümüyle yitirmiş veya, kamu yararına kaldırılması gerekli olan taşınmaz kültür varlığı yapılar.					

2.4 Uluslararası Koruma Yaklaşımlarındaki Gelişmeler ile Türkiye Koruma Mevzuatının Karşılaştırmalı Değerlendirmesi

Bu bölümde Uluslararası sözleşmelerle çerçevesi oluşturulan çağdaş koruma yaklaşımlarının Türkiye koruma mevzuatına yansımaları ve uyum-uyumsuzluk süreci Tablo 3.6, 3.7, 3.8 ve 3.9’da yer alan karşılaştırma verileri üzerinden ortaya konmaya çalışılmıştır. Uluslararası sözleşme ve tüzükler, uluslararası kurumların oluşturduğu platformlarda alanında uzman kişilerin tartışma ve görüşleri doğrultusunda milletler arası bir hukuk ve koruma bütünlüğü sağlanabilmesi için ortaya koyulan temel ilke ve esasları oluşturmaktadır. Bu uluslararası sözleşme ve tüzüklerin Türkiye hukukunda yer bulması, Anayasanın 90. maddesinde belirtildiği biçimde “...*Türkiye Büyük Millet Meclisinin onaylamayı bir kanunla uygun bulması...*” durumunda mümkündür. Ayrıca yürürlüğe giren uluslararası sözleşme ve tüzüklerin kanun hükmünde olduğunun açıklanması ülke iç hukukunda bağlayıcı nitelik oluşturmaktadır.

Koruma yaklaşımının temelini 16. yüzyılda geçmişe ilişkin araştırma yapma düşüncesi ile ortaya çıkan arkeoloji bilimi, 17. ve 18. yüzyıllarda araştırma kazıları, sistemli kazılar ve eserlerin müzelerde sergilenme yöntemlerine ilişkin çalışmalar oluşturmuştur (Özdoğan, 2011). Tarihsel süreçte, ideolojik ve dini sebeplerle iktidarın mekandaki gücünü hissettirme kaygısı ile başlayan tarihi çevre koruma yaklaşımları, 19. yüzyılda milliyetçilik akımlarının etkisiyle ulus-devletlerin kendini var etme yöntemine dönüşmüştür (Erder, 2007).

Kentsel korumaya yönelik ilk yaklaşımlar, 19. yüzyılda ulusal bilinci artan Avrupa ülkelerinin tek yapı ölçeğinde Viollet-le-Duc, John Ruskin, Luca Beltrami, Camillo Boito ve Gustavo Giovannoni’nin restorasyon anlayışına dair geliştirdiği görüşler, kuramlar ve ilkeler doğrultusunda tek yapı ölçeğinde koruma biçiminde ortaya çıkmıştır (Ahunbay, 1996; Erder, 2007). Bu süreçte Osmanlı Dönemi’nde ilki 1869 yılında çıkarılan Asar-ı Attika Nizamnamesi, 1874, 1884, 1906 ve 1912 yıllarında güncellenerek eski eserlerin tanımı taşınır eserler ve dini yapılar üzerinden şekillenmiştir (Madran, 1996; Çelik, 2016). Aynı zamanda Osman Hamdi Bey’in

Müze-i Hümayun’u kurumsallaştırma ve eski eserlere yönelik yayın yapma faaliyetleri dönemin önemli adımlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Çelik, 2016).

20. yüzyılın ilk yarısı, özellikle I. ve II. Dünya Savaşlarının da etkisiyle milliyetçi bir anlayışla korumanın örgütlendiği, uluslararası kurumlar ile uluslararası koruma mevzuatında ilkelerin belirlenmeye başlandığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu süreçte, 1945-1972 yılları arasında Birleşmiş Milletler, UNESCO, IUCN, Avrupa Konseyi, ICCROM, ICOMOS, Dünya Miras Komitesi ve Dünya Miras Merkezi gibi uluslararası örgütlenmelerin oluşumu, I. ve II. Dünya Savaşlarının kentler ve tarihsel alanlardaki tahribatı nedeniyle koruma kavramının gelişiminin ilk adımlarını oluşturmuştur. Bu uluslararası örgütlenmelerin bir parçası olan sözleşme, bildirge ve tüzükler ile Uluslararası koruma anlayışının genel çerçevesi çizilerek, bu doğrultuda öncelikle korunması gereken varlığın “ne” olduğuna cevap aranmaya başlanmıştır.

Korunacak olanın ne olduğuna ilişkin bu sorunun cevabı Uluslararası koruma yaklaşımlarında, 1904-1964 yılları arasında tek yapı ölçeğinde anıtın korunması, 1964 yılı Venedik Tüzüğü ile tarihi çevrenin belge niteliğinin ön plana çıkması doğrultusunda tarihsel çevrenin bir bütün olarak değerlendirilmesi ve 1972 yılı Dünya Kültür ve Doğal Mirasının Korunması Sözleşmesi kapsamında miras kavramının gündeme gelmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de ise 1912-1973 yılları arasında eski eserlerin tek yapı ölçeğinde değerlendirildiği, bu süreçte korunacak alanların tespit-tescil sürecini ülkesel düzeyde yürütmek üzere 1951 yılında kurulan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun dönemin temel taşlarından birini oluşturduğu görülmektedir. 1973 yılında çıkarılan Eski Eserler Kanunu ile ilk kez sit alanı tanımı ile Türkiye’nin gündemine tarihsel çevre kavramı gelmesi korumaya ilişkin algının değişim sürecini başlatmıştır.

Uluslararası sözleşmelerle çerçevesi oluşturulan çağdaş koruma yaklaşımlarına ilişkin, Erder (1971) dönemi itibarıyla koruma yaklaşımlarının geldiği aşamayı “neyi

yıkıp neyi korumakla” ilgilenilen bir süreç olarak (s. 6), Dinçer ve Enlil (2012) ise “...yeni miras anlayışı ‘neyi’ ya da ‘nasıl’ koruma değil, ‘niçin’ koruma gerektiği üzerinde durmaktadır.” şeklinde açıklamaktadır (s. 47).

Bu süreçte uluslararası koruma yaklaşımlarının korunacak alanın ne olduğuna ilişkin tespitlerinin ardından nasıl ve hangi yöntemlerle korunacağına yönelik 1975-2000 yılları arasında çeşitli tarihlerde uluslararası tüzük ve belgeler çıkarılmıştır. Bu yasal belgelerin genel çerçevesi, tarihi alanların sosyal ve kültürel yapı ile birlikte korunması, merkezi, yerel, sivil toplum örgütleri ve halk arasında işbirliği ve koordinasyon olanaklarının oluşturulması, kamuoyunun bilinçlendirilmesi, sosyal yapının dönüşümüne engel olmak için teknik, ekonomik ve sosyal önlemler alınması, kültürel çeşitlilik ve farklı kültürlerin mirasının aynı düzlemde korunmasına yönelik çalışmalar yapılması şeklinde çizilmektedir.

Sürecin ilk çalışması, 1975 yılında yayınlanan Amsterdam Deklarasyonu kültürel ve tarihsel özellikleri ile kentsel ve kırsal alanları bir arada bir bütün olarak korumaya dayanan “bütünleşik koruma” kavramını, yerel yönetimler ve halkın bir arada çalışma yöntemlerinin kurgulanmasını, korunması gereken alanlara özel hedef ve planlama ilkelerinin belirlenmesi, koruma bölgelerinin oluşturulması ve envanter hazırlanması, planların hazırlanma sürecinin katılımcı bir anlayışla yürütülmesi şeklinde ortaya çıkmıştır. 1976 yılı Nairobi Tavsiyeleri, turizmin yıpratıcı etkilerinin kontrol edilebilmesi, destek fonlarının oluşturulması, uluslararası kurumlarla işbirliği vurgusu yapmaktadır.

Bu süreçte Türkiye’de de 1973-1983 yılları arasında pek çok tescil kararı alındığı, bu kararlar arasında anıt ve çevresine yönelik alansal kararların da bulunduğu, bu durumun uluslararası koruma yaklaşımlarının çerçevesinden etkilenilerek gerçekleştiği görülmektedir. Ancak Türkiye’de bu kararların uygulanma sürecinde, hızlı kentleşme sürecinin etkileriyle yetersiz kalınmıştır. 1973 yılında çıkarılan Eski Eserler Kanunun ardından, 1973 yılında Eski Eserler Sondaj ve Kazı Yönetmeliği, 1974 yılında GEEAYK Yönetmeliği, 1975 yılında özel ve tüzel kişilere ait eski eserlerin Rölöve ve incelemeleri yönetmeliği, 1979 yılında parasal ve teknik yardım

yönetmeliği ile uluslararası sözleşmelerin oluşturduğu çerçevenin Türkiye mevzuatına yansıtılmasına yönelik ilk çalışmaların gerçekleştirildiği görülmektedir (Kamacı, 2014).

Uluslararası sözleşmelerden etkilenecek 1983 yılında çıkarılan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, özellikle Dünya Kültür ve Doğal Mirasının Korunması Sözleşmesinde varlık tanımının ön plana çıkması ile birlikte “kültür varlıkları” ve “tabiat varlıkları” tanımlarını getirerek, dünyadaki koruma konjonktürüne uyum sağlamaya çalışmaktadır. Ayrıca tespit-tescil süreçlerine ilişkin işlemlerin 1984 yılında çıkarılan tespit ve tescil yönetmeliği kapsamında yapılacak olması ve bu yönetmelik ile sit alanlarının kentsel, arkeolojik, tabii ve tarihi olarak kategorilere ayrılması, 2863 sayılı Kanun ile ilk kez koruma amaçlı imar planı tariflenmesi Kanunun koruma mevzuatında dönüm noktası oluşturduğunu göstermektedir. 2863 sayılı Koruma Kanunu ile Türkiye koruma mevzuatında korunan alanlara ilişkin “koruma amaçlı imar planı” hazırlanmasına yönelik hükümler, 1975 yılı Amsterdam Deklarasyonunda bütünleşik korumanın, korunması gereken alanlara özgü plan kararları üretme, koruma bölgelerinin oluşturulması ve envanter hazırlanması, sosyal dokunun da korunabilmesi için finansal düzenlemeler şeklinde tariflenen ilkelerin somut yansımalarını oluşturmaktadır (Kamacı, 2014).

1985 yılında çıkarılan Granada Sözleşmesi, tarihi kentlerin fiziksel açıdan yıpranmasının engellenebilmesi için analiz ve etki değerlendirmeye yönelik bilimsel çalışmalara destek verilmesini, geleneksel malzeme ve işçiliğin korunmasını, tarihi bina ve yeni yapılar arasında uyum sağlanması olarak çerçeve çizmektedir. 1987 yılı Washington Tüzüğü ile insanlık belleğini oluşturan tüm kültürel değerlerin ve parsel-sokak, bina-açık alan ilişkisi dikkate alınarak tarihsel katmanların korunması ön plana çıkmıştır.

Uluslararası koruma anlayışının yakalanmasına yönelik çalışmaların sürdüğü bir dönemde, 1987 yılında çıkarılan 3386 sayılı Kanun ile “...yeteri kadar eser...” şeklinde bilimsel anlayıştan uzak bir tanımlamanın yapılması süreci sekteye uğratmıştır.

1994 yılı Nara Özgünlük Belgesi ile kültür mirasının evrensel olduğu vurgusu yapılarak toplumların farklı kültürlerle saygı göstermesine yönelik yöntemler kurgulanması, tarihi alanların yer aldığı kültürün kendi bağlamı içinde değerlendirilmesi gerektiği, Burra Tüzüğü ile de fiziksel analizlerle birlikte sözlü ve yazılı kaynaklara dayanan çalışmalar yapılarak kültürel politikaların geliştirilmesi ve periyodik olarak izlenmesi vurgulanmaktadır.

Fairclough (2012), 2000 yılında çıkarılan Avrupa Peyzaj Sözleşmesi ve 2005 yılında çıkarılan Faro Sözleşmesi, miras kavramının “edindiğimiz her şey” olarak açıklanmaya başlandığını ve miras-toplum arasındaki ilişkinin değişim gösterdiğini, bu doğrultuda koruma anlayışının yeni bir bakış açısı kazandığını açıklamaktadır. Dinçer ve Enlil (2012) ise yeni koruma anlayışının 2002 yılında ortaya çıkan Budapeşte Deklarasyonu ile güvenilirlik, etkin koruma ve kamusal bilinçlendirme vurgusu, 2005 yılında çıkan Faro Sözleşmesi ile kültürel çeşitlilik ve kültürel mirasa saygı kapsamında genişleme gösterdiğini belirtmektedir.

Dünyada çağdaş koruma yaklaşımının geçirdiği tarihsel süreçte, öncelikle “neyin” korunacağına cevap verilmiş, ardından “nasıl ve hangi yöntemlerle” korunacağı belirlenmiş, 2000’li yıllarla beraber koruma anlayışı fiziki mekana bakış açısına ek olarak mirasın “mal varlığı değil, kaynak” olarak değerlendirilmesi ve peyzaj kavramının gündeme gelişi, kültürel çeşitlilik kavramları ile korumanın sosyal ve kültürel boyutunun ön planda olduğu bir ekseninde gelişim göstermiştir (Fairclough, 2012; Dinçer ve Enlil, 2012)

21. yüzyılda Kültürel Miras Yılı olarak ilan edilen 2002 yılında hazırlanan Budapeşte Deklarasyonunda Dünya Miras Listesinin önemi, güvenilirliği, sözleşmeye katkı koymak için devletlerin teşvik edilmesi, yaşam kalitesini arttırarak korumanın sağlanması ve yerel halkın aktif katılımı vurgulanmaktadır.

Fairclough (2012), “Miras uygulamasının ‘nasıl’ ile büyük ölçüde düşüncesiz bir şekilde ilgilenen Granada (mimari miras, 1985) ve Valetta (arkeolojik miras, 1969/1992) gibi eski antlaşmalara yeni bir bakış açısı getirirler. Faro ve Floransa,

‘neden’ sorusuna cevap sunduklarından, Granada ve Valetta, farklı varsayımları bulunan ve yeni yüzyıla sosyal ve siyasal uygunluğu göreceli olarak daha az olan eski bir kuşak olarak gözükmektedir.” şeklinde bir yaklaşım sunmaktadır (s. 35). 2005 yılı Faro Konvansiyonunda kültürel çeşitliliğin önemi, tüm kültürlerle eşit mesafede olma, kültürel mirasın somut olmayan verileri de içerdiği, çatışan kültürel miras alanlarında devletin uzlaşma süreçleri oluşturması, kültür mirasının ekonomik potansiyelinin değerlendirilmesi sürecinde bütünü korumaya yönelik bilinç oluşturulması ve soylulaştırmayı engelleyecek politikalar üretilmesi gerektiği belirtilmektedir.

Nairobi Tavsiyeleri ve Washington Tüzüğü güncellenerek hazırlanan 2011 yılındaki Valetta İlkeleri doğal, yapı, sosyal çevre ve somut olmayan miras müdahale kriterleri ve değişim hızının kontrolü açısından ele almış olup, ayrıca “yerin ruhu”nun korunması kavramı ile ön plana çıkmaktadır. 2014 yılında oluşturulan Floransa Bildirgesi ile kültürlerarası diyalog, aidiyetin önemi, envanter oluşturma, toplum odaklı ve yerel halkın güçlendirilmesi yoluyla koruma konuları vurgulanmaktadır.

Türkiye’de 2004 yılında çıkarılan 5226 sayılı Kanun ile Çevre Düzenleme Projesi, Yönetim Alanı, Yönetim Planı, Müze Yönetimi, Anıt Eser Kurulu, Danışma Kurulu, Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu tanımlarının getirilmesi, 1999 yılı Burra Tüzüğünde belirtilen kültürel miras alanlarının korunmasında alan yönetimi ve yönetim rehberi oluşturulmasına ilişkin kararların ve UNESCO Dünya Miras Listesine Yönelik İşlevsel İlkelerde ön koşul olarak tanımlanan alan yönetiminin Türkiye koruma mevzuatına yansımalarıdır. Ayrıca 5226 sayılı Kanun, 2005 yılında çıkarılan Koruma Amaçlı İmar Planı ve Çevre Düzenleme Projelerine yönelik yönetmelik ve 2005 yılında çıkarılan Alan Yönetimi sürecine ilişkin yönetmelik tarafından yerel halkın, sivil toplum kuruluşlarının ve tüm paydaşların yer aldığı bilgilendirme ve bilgi alışverişine açık katılım toplantıları yapılması, korunacak alana özgü stratejilerin ve sürdürülebilir koruma-kullanma dengesinin sağlanması, yönetim alanı belirlenmesi, yönetim planı hazırlanması, onayı ve denetimine ilişkin getirilen hükümler ile 1975-2000 yılları arasında uluslararası sözleşmelerde vurgulanan koordinasyon ve işbirliği ilkelerine uyum sağladığı tespit edilmektedir.

Kayın (2008), 2000 sonrası dönemde “endüstri mirası, modern mimarlık mirası, Cumhuriyet dönemi mirası gibi yeni miras kavramları”nın ortaya çıkışını açıklayarak korumanın teknik ve yasal yönleriyle yeterli donanımına ulaşamadığını, koruma eylemliliği ile turizmin tüketici etkilerinin arasında denge oluşturulmasında zorlanılan bir dönemin sürdüğünü açıklamaktadır. Yıldırım (2009), koruma yaklaşımlarının korunacak yapıya müdahalelerden toplum odaklı anlayışa doğru evrildiğini açıklamakta ve “*Bu temel tutum değişikliğine eşlik eden ve gittikçe daha sık sorulan, ‘koruma kimin için?’, ‘korunacak değerleri kim, neden, nasıl belirliyor?’ ve ‘korumayı kim yapmalı?’ gibi sorular, yeni, ‘değer-temelli’ bir koruma anlayışını duyurmaktadır.*” şeklinde çıkarımda bulunmaktadır. Uluslararası sözleşmelerin çerçevesinde değer-temelli ve kültürel boyutun ön planda olduğu bir koruma anlayışı bulunurken 2011 yılında çıkarılan 644 ve 648 sayılı Kanun Hükmünde Kararname’ler ile Doğal Sit Alanlarına ilişkin yetkilerin Çevre ve Şehircilik Bakanlığına devredilmesi, diğer sit alanlarına ilişkin yetkilerin Kültür ve Turizm Bakanlığında kalması ile yetki karmaşası ve kurumlar arası koordinasyon problemleri oluşmaktadır. 2016 yılında 2863 sayılı Kanun değiştirilerek alan yönetimine ilişkin kısıtlama ve değişiklikler yapılarak, alan yönetim süreçlerine ilişkin yetkiler merkezi yönetimde toplanmıştır.

Bu kapsamda katılım toplantılarının kaldırılması, kurumlar arası yetki değişiklikleri ve kısıtlamaları ile birlikte özellikle yerel halkın koruma süreçlerine katılımının olmaması nedeniyle bilgilendirme ve bilinçlendirmenin gerçekleştirilemeyeceği, sosyal yönüyle ele alınmayan ve bölgede yaşayan yerel halkın sahiplenmediği bir korumanın sürdürülebilir olamayacağı görülmektedir. Türkiye’de koruma mevzuatında yaşanan son gelişmeler ile uluslararası sözleşmelerle çerçevesi belirlenen çağdaş koruma yaklaşımlarının ilke ve esaslarından uzaklaşmaktadır.

Gerçekleştirilen dönemselsel incelemeler, Türkiye koruma mevzuatının uluslararası mevzuata uyumlanma sürecinde eksiklikler olduğunu ve ülkemizde koruma kavramının daha geç gelişim göstermiş olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca Türkiye koruma mevzuatında 2000’li yılların ortalarına kadar uluslararası sözleşmelere paralel sayılabilecek yavaş ancak olumlu adımlar atılmış olmakla

beraber, sonraki süreçte merkezi yönetimin yeniden güçlendirilmesine yönelik müdahaleler ve katılımcılık anlayışının kaldırılması gibi uygulamalarla, sosyal, kültürel, ekonomik politikalar ve siyasi konjonktürün etkisiyle uluslararası mevzuatların yansımalarından uzaklaşmakta olduğu görülmektedir.

Türkiye’de koruma konusunda yaşanan sorunlar ağırlıklı olarak ülkenin mekanı sermaye birikim alanı olarak gören ekonomik gelişme süreçlerinden kaynaklansa da, uzunca bir dönemde, gönüllü ve uzmanların öncülüğünde koruma çalışmaları ve mevzuatı konusunda ülkemizin kat etmiş olduğu yol azımsanamaz. Ancak daha gelişmiş bir seviyeye doğru ilerlenmesi adına, Türkiye koruma mevzuatının çağdaş koruma yaklaşımlarına uyumlandırılabilmesi için katılımcı bir anlayışla yerel ve merkezi yönetimlerin desteklediği finansal destek olanakların sağlanması, uzman istihdamının arttırılması, tespit-tescil-arşivleme süreçlerindeki sorunların giderilmesi, alan yönetimi sürecinin koruma alanlarında etkinleştirilmesi, bilgilendirme aşamasının özellikle okullardaki eğitim süreçlerine dahil olması, aidiyeti kurma ve koruma anlayışının toplum geneline yayılması, doğal, kültürel, arkeolojik ve tekil yapıların bütünlük bir perspektifte koruma sürecine dahil olması ve koruma pratiğinden toplumun tüm kesimlerinin eşit bir biçimde faydalanmasının sağlanması gerekmektedir. Ayrıca uluslararası alanda mevzuatlarda belirtildiği gibi, koruma anlayışının mekan, çevre, sosyo-kültürel doku, peyzaj vb. tüm nitelikleri içerecek biçimde bütüncül olarak değerlendirilebilmesi için ülkemizde kültürel peyzaj alanlarının tespiti ve korunmasına yönelik çalışmaların ortaya konması önemlidir. Yine koruma kategori/statülerinin yöreye özgü somut ve somut olmayan kültür mirasını birlikte değerlendiren kategoriler olması ve sınırların bu çerçevede belirlenmesi gereklidir. Uluslararası alanda kırsal miras üzerine de yürütülen çalışmaların yoğun olduğu, ancak ülkemizde kırsal mirasın tespiti ve korunmasına yönelik özel statü ve eylemlerin tanımlanmamış olduğu görülmektedir.

Tablo 2.3 Uluslararası koruma yaklaşımları

Uluslararası Koruma Yaklaşımları	Kullanılan yapının korunması Arkeolojik Kazılar				Tek yapı ölçeği - Restorasyon Kavramı				Anıt Koruma										Anıt ve Çevresinin Korunması					Dokunun Korunması				Bütünleşik Koruma			
	Rönesans	Fransız İhtilali (1789-1799)	Aydınlanma Çağı		Üslup Birliğine Varma	Romantik Görüş	Tarihi Restorasyon Kurumu	Çağdaş Restorasyon Kurumu	Madrid Konferansı	I. Dünya Savaşı (1914-1918)	Carta del Restauo	II. Dünya Savaşı (1939-1945)	Birleşmiş Milletler	UNESCO	IUCN	Avrupa Konseyi	ICCROM	Venedik Tüzüğü	ICOMOS	Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Söz	Amsterdam Deklarasyonu	Nairobi Tavsiyehi	Granada Sözleşmesi	Washington Sözleşmesi	Nara Özgünlük Belgesi	Burra Tüzüğü	Budapeşte Deklarasyonu	Faro Konvansiyonu	Valetta İlkeleri	Floransa Bildirgesi	
									1904		1931		1945	1946	1948	1949	1956	1964	1965	1972	1975	1976	1985	1987	1994	1999	2002	2005	2011	2014	
									19. yüzyılın ilk yarısı								20. yüzyılın ikinci yarısı										21. yüzyıl				
- 19. yüzyıl öncesinde yapıların dini, sosyal, kültürel olarak kullanılması nedeniyle korunduğu ve/veya yıkılan yapıların devşirme malzeme olarak kullanılarak başka yapılarda kullanıldığı bir anlayış hakimdir. - İtalya'da özellikle 15. yüzyıl arkeolojisinin ortaya çıktığı, eski kitabelerin, sanat eserlerinin toplandığı, koleksiyonculuğun başladığı bir dönem olarak ortaya çıkmaktadır. - 16. yüzyıla doğru İtalya'da yıkımların olduğu, yeni yollar açmak için yapıların ortadan kaldırıldığı, bazı tarihi yapıların farklı fonksiyonlar için kullanılarak tahrip olduğu görülmektedir. Aynı dönem Fransa'da klasik devir şehir düzeni uygulanması için eski eserlerin, şato veya kalelerin yıkılması ile sonuçlanmıştır. Belli bir bölgede yıkılma, harap etme, bozulma yasaklandığından söz edilmektedir. - 17. yüzyıl İtalya'da taşınır eserlerin koleksiyonculuk yoluyla korunduğunu göstermekle beraber yapılar için bu durum geçerli olamamıştır. 18. yüzyılda ise harabelere ve kalıntılara artan ilgi ile birlikte özellikle Pompei kazılarının başlaması ve buluntuların ilgi görmesi bilimsel arkeolojinin temellerinin atılmasını sağlamıştır. Aynı dönem Fransa'da ülke geneli itibarıyla "rahatsız edici, eski bulunan" eserlerin, "manzarayı kapatan" yapıların, "kaba" bulunan Gotik dönem eserlerinin kaybına yol açmıştır. Bu dönem İngiltere'de savunma amaçlı kalelerin yıkılan eski eserlerin malzemelerinden yapıldığı görülmektedir. Bu dönem İngiltere'de daha minimal değişikliklerin olduğu ve eski yapılarla ilişkilendirilen yapılar görülmektedir. - 18. yüzyıl İtalya'da Fransız İhtilali'nin etkisiyle taşınmaz eski eserlerin tahribatına, taşınır eserlerin yerlerinden edilmesine yol açarak veri kaybına neden olmuştur. Fransa'da ise ihtilalin ardından anıtların korunmasına ilişkin ilk örgütlenme oluşturulmaya çalışılmıştır. Fransa'daki Louvre Müzesi ve Fransız Anıtları Müzesi dönemin en önemli gelişmeleridir. Bu dönem İngiltere'de halkın kırsal alanlara doğru yönelmesi ile anıtların korunma ve onarımının ön planda olduğu, anıtları inceleyen-belgeleyen yayın sayısının çok olduğu ve arkeolojiye ilişkin ilgi ve yayınlar görülmektedir.				- Eugéne Viollet-le-Duc'ün (1814-1879) "Üslup Birliğine Varma" ilkesiyle tarihi bir yapıyı yeniden yorumlayarak farklı bir formla bütünlük kazandırma yöntemiyle restorasyon yapma anlayışı - Romantik görüşün öncülerinden John Ruskin (1819-1900) tarafından bu anlayışa karşı çıkılarak, "sahte kopyalar" üretilmesi yerine yapının hiç değişikliğe uğramadan korunması, restorasyonun yıkımdan farksız olduğu düşüncesi - Luca Beltrami (1854-1933) tarafından belge, resim, gravürlere dayanan araştırmalarla restorasyon yapılması gerektiği savunulmakta ve Tarihi Restorasyon Kuramının temellerini atmaktadır - Camillo Boito (1836-1914), Eugéne Viollet-le-Duc ve John Ruskin'in uygulama ve eleştirilerini dikkate alarak onarım ilke ve esaslarını oluşturmaya çalışmış - Gustavo Giovannoni (1873-1947), Boito'nun ortaya koyduğu ilke ve esasları geliştirerek eserlerin hangi döneme sit olursa olsun korunmasını, anıtların çevresi ile birlikte değerlendirilmesini, anıtın etrafının boşaltılmasının ölçek algısını bozduğunu, yerleşme biçimi-yapı ilişkisini, yapılara müdahalelerin belgelenmesi gerektiğini belirtmiş ve savunduğu ilkelerle 1931 yılındaki Carta del Restauro'nun temelini oluşturmuş				- 1904 yılında Madrid'de yapılan 6. Uluslararası Mimarlar Kongresinde Ölü Anıtlar ve Yaşayan Anıtlar tanımları getirilerek, koruma ve onarıma ilişkin kararlar alınmış - 1931 yılı Atina Konferansı ve Carta del Restauo ile Anıt Koruma ve Restorasyon İlkeleri belirlenerek devletin koruyucu rol üstlenmesi, halkın sahiplenmesi için eğitime önem verilmesi, envanterlemenin önemi, anıtın sağlamlaştırma işlemi için özgün öğelere ve kesin verilere dayanılması gerektiğinden söz edilmiş - 1945 yılında Birleşmiş Milletlerin (United Nations) kurulması - 1946 yılında UNESCO'nun (Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü) kurulması - 1948 yılında IUCN (Dünya Koruma Birliği) kurulması -1949 Avrupa Konseyinin (Council of Europe) kurulması								- 1956 yılında ICCROM (Uluslararası Kültürel Değerleri Koruma ve Düzenleme Çalışmaları Merkezi) kurulması - 1964 yılında İkinci Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresinde kabul edilen Venedik Tüzüğü ile anıtların tarihi belge olma niteliği, yapının çevresi ile bütün olduğu tanımları - 1965 yılında kurulan ICOMOS (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi) bilimsel çalışmaları desteklenmesi, uzman yetiştirilmesi, eğitim ve toplantıların düzenlenmesi, ayrıca Dünya Miras Listesindeki kültürel varlıkların değerlendirilmesi amacıyla çalışmalar yapmaktadır -1972 yılında UNESCO Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi ile üstün evrensel değere sahip Kültürel ve Doğal mirasın belirlenmesi korunması ve aktarılması ve Sözleşme kapsamında Dünya Miras Merkezinin (WHC) kurulması - 1975 yılında Avrupa Mimari Miras yılı olarak ilan edilerek Amsterdam Deklarasyonu'nun yayınlanması ve ilk kez bütünleşik koruma kavramının ortaya çıkışı - 1976 yılında kabul edilen Tarihi veya Geleneksel Alanların Korunması ve Çağdaş Yaşamdaki Rollerini Konusunda Tavsiye Kararı (Nairobi Tavsiyeleri) ile tarihi veya geleneksel alanların çevresiyle bütüncül olarak korunması ve modern kentleşmenin etkilerinden korunması - 1985 yılında kabul edilen Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi (Granada Sözleşmesi) ile Anıtlar, Bina Grupları ve Sitler tanımlanmış, özellikle Mimari Mirasın korunması, restorasyonu, yönetim çalışmalarında katılımcı bir anlayış izlenmesi - 1987 yılında kabul edilen Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü (Washington Tüzüğü), Venedik Tüzüğü'nün tamamlayıcısı olarak hazırlanmış ve yapının hem çevresi hem de tarihsel katmanları ile doku olarak korunması düşüncesine geçilmiş, ayrıca katılım tekrar vurgulanmış - 1994 yılında Venedik Tüzüğü'nün tamalayıcısı olarak hazırlanan Nara Özgünlük Belgesi ile Dünya Miras Listesi adaylık dosyalarındaki "özgünlük" kavramını detaylandırılması, Kültürel Çeşitlilik ve Miras Çeşitliliğinin vurgulanması - Burra tüzüğü, ilk olarak 1979 yılında oluşturulmuş, 1981, 1988, 1999 ve 2013 yıllarında değişikliğe uğramıştır. Ana amacı, kültürel miras alanlarının korunması ve yönetimi için rehber oluşturmak, kültürel çeşitliliği sahiplenmek										- Kültürel Miras yılı ilan edilen 2002 yılında hazırlanan Budapeşte Deklarasyonunda Dünya Miras Listesinin önemi ve güvenilirliğini güçlendirme, sözleşmeye teşvik, sürdürülebilirlik, sosyoekonomik kalkınma, yaşam kalitesine katkıyla koruma düşüncesi ve korumaya yerel toplulukların aktif katılımı - 2005 yılında imzalanan Kültürel Mirasın Toplum için Değerine dair Avrupa Konseyi Çerçeve Sözleşmesi (Faro Konvansiyonu) ile kültürel çeşitliliğin önemi, bütün kültürel miraslara eşit mesafede olunması, kültürel mirasın somut olmayan verileri de kapsadığı, kültürel mirasa saygı ve hoşgörü bilincinin oluşturulması vurgulanmış - 1976 Nairobi Tavsiyeleri ve 1987 Washington Tüzüğü güncellenerek 2011 yılında hazırlanan Tarihi Kent ve Kentsel Alanlarının Korunması ve Yönetimi için Valetta İlkeleri doğal çevre, yapılı çevre, sosyal çevre ve somut olmayan miras yönüyle değişimin yönlerini tanımlayarak koruma önerileri ve müdahale kriterleri belirlemiş, ayrıca yerin ruhunun da korunmasından söz etmiş -2014 yılında oluşturulan İnsani Değer Olarak Miras ve Peyzaj hakkında Floransa Bildirgesi, kültürlerarası diyalogün geliştirilmesi, aidiyetin artırılması, envanter ve veri tabanının oluşturulması, ayrıca toplum odaklı koruma ve yereli güçlendirme konuları vurgulanmış					

Tablo 2.4 Türkiye koruma mevzuatının gelişimi

Türkiye Koruma Mevzuatının Gelişimi	Arkeolojik Kazılar - Müzecilik Faaliyetleri			Taşınır Eserler	Tek yapı ölçeğinde eski eser tanımı								Anıt Koruma - Eski Eser Tescili				Anıt ve Çevresinin Korunması-Sit Alanı Kavramı				Bütünleşik Koruma		Yetki Değişiklikleri						
	Asar-ı Attika Nizamnamesi	II. Nizamname	Müzecilik Faaliyetleri	Asar-ı Attika Nizamnamesi	Nizamname	Muhafaza-i Abidat hk Nizamname	Muhafaza-i Asar-ı Attika Encümeni	I. Dünya Savaşı (1914-1918)	Hars Müdürlüğü	Anıtları Koruma Komisyonu	Belediye Yapı ve Yollar Kanunu	II. Dünya Savaşı (1939-1945)	UNESCO Sözleşmesi kabulü	Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu	6785 sayılı İmar Kanunu	Anayasa	Venedik Tüzüğü kabulü	1710 sayılı Eski Eserler Kanunu	2863 Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu		3386 sayılı Kanun ¹		5226 sayılı Kanun ²	KATP Yönetmeliği ³	Alan Yönetimi ve Anıt Eser Kurulu Yönetmeliği ⁴	644 ve 648 sayılı KHK			
	1869	1874	1881	1884	1906	1912	1917		1922	1931	1933		1946	1951	1956	1961	1964	1973	1983	1984	1987	1989	2004	2005	2011	2012	2016		
	19. yüzyıl				20. yüzyılın ilk yarısı									20. yüzyılın ikinci yarısı									21. yüzyıl						
	- 1839-1876 tarihleri arasında Tanzimat Döneminde ortaya çıkmaya başlamıştır. 1848 ve 1864 yıllarında çıkarılan “Ebniye Nizamnameleri” yangınları önlemek amacıyla yapıların onarımına ilişkin bazı maddeler oluşturmakla - 1869 yılında arkeolojik kazılara yönelik çıkarılan Asar-ı Attika Nizamnamesi - 1874 yılında yayınlanan II. Nizamname ile "eski zamanlardan kalan her çeşit sanat eşyası" tanımı - Osman Hamdi Bey'in çabaları ile Müze-i Hümayun'un kurumsallaşması - 1884 yılında yayınlanan Asar-ı Attika Nizamnamesi ile ülke sınırları içerisindeki altın, para, yazı vb. taşınır malzemelerin eski eser olarak tariflenmesi				- 1906 yılında yayınlanan Nizamname ile İslam eserlerinin, kilise, havra yapılarının eski eser tanımına alınması - Eski eserlerin Devlet malı olduğunun vurgulanması - 1912 yılında yayınlanan Muhafaza-i Abidat hakkında Nizamname ile eski eserlerin gerektiğinde yıkım kararının yerel idare denetimine bırakılması - Yıkılacak eski eserlerin müze tarafından plan ve kesitleri çıkarılarak fotoğraflanması - 1917 yılında İstanbul'da görev yapmak üzere Muhafaza-i Asar-ı Attika Encümeni kurulması - 1922 yılında kurulan Hars Müdürlüğü tarafında müze ve kazı faaliyetlerinin yürütülmesi - Hars Müdürlüğü tarafından uzman personel yetiştirilmesi - Eski Eserlerin Korunmasına ilişkin teşkilat yapısında değişiklikler yapılarak, 1923 yılında Müze-i Hümayun'un Asar-ı Attika ve Müzeler Müdürlüğü olarak değiştirilmesi, -1924 yılında Evkaf Nezareti'nin Vakıflar Umum Müdürlüğü olarak değiştirilmesi - 1931 yılında Ankara, İstanbul, İzmir ve Elazığ şeklinde 4 bölgede rölöve, yayın ve onarım alanlarında tespit yapılması için Anıtları Koruma Komisyonu kurulması. - 1933 yılında Belediye Yapı ve Yollar Kanunu ile getirilen korunması gerekli eski eserlerin etrafında 10m açık alan bırakılması hükmü. - Asar-ı Attika ve Müzeler Müdürlüğü'nün 1933 yılında Antikiteler ve Müzeler Müdürlüğü olarak değiştirilmesi. - 1945 yılında kurulan UNESCO'nun sözleşme metninin TBMM tarafından 20.05.1946 yılında kabul edilmesi.									- 1951 yılında çıkarılan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Teşkiline ve Vazifelerine Dair Kanun ile Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olarak Anıtlar Yüksek Kurulu'nun kurulması. - 1956 yılında yayınlanan 6785 sayılı İmar Kanunu eski eseri tek yapı ölçeğinde değerlendirmekte ve etrafında alan bırakarak yalnızlaştırma düşüncesini sürdürmekte. - 1961 Anayasasında yer alan eski eser ve anıtların korunmasının devletin sorumluluğunda olduğuna dair hüküm - Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından 1964 yılında Venedik Tüzüğü'nün kabul edilmesi - 1973 yılında çıkarılan 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu ile eski eser tanımının detaylandırılması ve ilk kez Sit kavramının kullanılması - 1983 yılında çıkarılan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile "Kültür Varlıkları" ve "Tabiat Varlıkları" tanımlarının getirilmesi - 1984 yılında çıkarılan Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmelikte Kentsel, Arkeolojik, Tabii ve Tarihi Sit tanımlarının yapılması -1987 yılında çıkarılan 3386 sayılı Kanun ile "...devrin özelliklerini yansıtan yeteri kadar eser..." tanımı getirilerek kentleşme baskısının tahribatlarına izin verilmesi, Koruma Amaçlı İmar Planının 1 yıl içerinsinde hazırlanması, Bölge Kurullarının yetkilerinin genişletilmesi - 1987 yılında çıkarılan 3386 sayılı Kanun ile "...devrin özelliklerini yansıtan yeteri kadar eser..." tanımı getirilerek kentleşme baskısının tahribatlarına izin verilmesi, Koruma Amaçlı İmar Planının 1 yıl içerinsinde hazırlanması, Bölge Kurullarının yetkilerinin genişletilmesi - 1987 yılında çıkarılan yönetmelik ile Sit ilanı öncesinde alınan ruhsata göre inşaatın tamamlanabilceği belirtilmiş - 1989 yılında çıkarılan yönetmelik ile 1987 yılındaki yönetmeliğin müktesap haklara ilişkin maddesinin yürürlükten kaldırılması - Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Başkanlığı olarak değiştirilmesi									- 2004 yılında çıkarılan 5226 sayılı Kanun ile Ören Yeri, Koruma Amaçlı İmar Planı, Çevre Düzenleme Projesi, Yönetim Alanı, Yönetim Planı, Bağlantı Noktası tanımlarının getirilmesi - Koruma Amaçlı İmar Planının 2 yıl içerisinde hazırlanması, müellifinin "şehir plancısı" olduğu ve alan özelliklerine göre plan ekibi kurulması - Koruma Amaçlı İmar Planına ilişkin Katılım Toplantılarının yapılması - 2011 yılında çıkarılan 644 ve 648 sayılı KHK' lar ile Doğal Sit Alanlarına ilişkin yetkilerin Çevre ve Şehircilik bakanlığına devredilmesi - 2012 yılında çıkarılan yönetmelik ile Doğal Sit Alanlarının nitelik ve kategorilerinin değiştirilmesi - 2015 yılında çıkarılan yönetmelik ile tek yapılar ve korunma alanı tanımının detaylandırılması - 2016 yılında çıkarılan 6745 sayılı Kanun ile yönetim planının merkezi yönetimin yetkisine bırakılması.						

Tablo 2.5 Uluslararası koruma yaklaşımlarının Türkiye koruma mevzuatına yansımaları

	ULUSLARARASI KORUMA YAKLAŞIMLARI			ULUSLARARASI KORUMA YAKLAŞIMLARININ TÜRKİYE KORUMA MEVZUATINA YANSIMALARI		
	SÖZLEŞMELER-TÜZÜKLER	KURUMSAL YAPI	KAVRAMLAR	YASAL YAPI	KURUMSAL YAPI	KAVRAMLAR
20. YY İLK YARISI	1904 yılı Altıncı Uluslararası Mimarlar Kongresi		Ölü Anıtlar Yaşayan Anıtlar	1906 Nizamnamesi 1912 Muhafaza-i Abidat Hakkında Nizamname		Eski eser tanımı Eski eser denetimi
	1931 yılı Atina Tüzüğü (Carta Del Restauro)		Restorasyon İlkeleri	1933 yılı Belediye Yapı ve Yollar Kanunu	1922 Hars Müdürlüğü 1931 Anıtları Koruma Komisyonu	Müze ve kazı faaliyetleri Rölöve ve onarım komisyonu
	1964 yılı Venedik Tüzüğü		Bütüncül Koruma Tarihi Belge	1951 yılı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Teşkiline ve Vazifelerine Dair Kanun	-Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olarak GEEAYK kurulması	GEEAYK kurulması Eski eser tescil kaydı
	1972 yılı Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi	UNESCO	Kültürel Miras Doğal Miras Dünya Miras Listesi	1956 yılı 6785 sayılı İmar Kanunu		GEEAYK tarafından tarihi eserlere yaklaşma mesafelerinin belirlenmesi
20. YÜZYILIN İKİNCİ YARISI	1975 yılı Amsterdam Deklarasyonu		Bütünleşik Koruma	1961 Anayasası		Devlet güvencesi
	1976 yılı Tarihi veya Geleneksel Alanların Korunması ve Çağdaş Yaşamdaki Rollerine Konusunda Tavsiye Kararı (Nairobi Tavsiyeleri)	UNESCO	Tarihi Alanların çevresiyle birlikte korunması Alansal Koruma	1973 yılı 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu	- Milli Eğitim Bakanlığı - GEEAYK	Eski eser tanımının detaylandırılması Anıt kavramı Sit tanımı (Arkeolojik, Tarihi, Doğal) Ören Yeri
	1985 yılı Granada Sözleşmesi		Anıtlar Bina Grupları Sitler Katılımcılık	1983 yılı 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu	- Kültür ve Turizm Bakanlığı - Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu - Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Bölge Kurulu	Kültür Varlıkları Tabiat Varlıkları Koruma Amaçlı İmar Planı Tespit ve tescil süreci
	1987 yılı Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü (Washington Tüzüğü)	ICOMOS	Tarihsel Katmanların doku olarak korunması	1984 yılı Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmelik	- Kültür ve Turizm Bakanlığı - Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu - Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü	Kentsel Sit Arkeolojik Sit Tabii Sit Tarihi Sit
	1994 yılı Nara Özgünlük Belgesi	ICOMOS	Kültürel Çeşitlilik Miras Çeşitliliği Özgünlük	1987 yılı 3386 sayılı Kanun	- Kültür ve Turizm Bakanlığı - Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu - Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu	Yeteri kadar eserin korunması Kültür Varlıklarının Gruplandırılması Koruma Amaçlı İmar Planı onaylanması Koruma Alanı
	1999 yılı Burra Charter	ICOMOS	Kültürel Çeşitliliği Koruma Alan Yönetimi Alan Yönetim Rehberi			
	2000 yılı Avrupa Peyzaj Sözleşmesi	Avrupa Konseyi	Peyzaj Politikası Peyzaj Yönetimi Peyzaj Planlama	2004 yılı 5226 sayılı Kanun		Ören Yeri Çevre Düzenleme Projesi Yönetim Planı Yönetim Alanı Bağlantı Noktası Katılım Toplantıları Alan Yönetimi Müze Yönetimi Anıt Eser Kurulu
	2002 yılı Budapeşte Deklarasyonu	Birleşmiş Milletler	Dünya Mirası Listesinde güvenilirlik Dünya Mirası Listesinde etkinlik Yaşam kalitesi Aktif katılım	2011 yılı 644 ve 648 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameler	- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı - Tabiat Varlıklarını Koruma Merkez Komisyonu - Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Komisyonu	Doğal Sit Alanları yetki değişikliği Doğal Sit Alanları nitelik ve kategori değişikliği Katılımcılık anlayışının kaldırılması
21. YÜZYIL	2005 yılı Kültürel Mirasın Toplum için Değerine dair Avrupa Konseyi Çerçeve Sözleşmesi (Faro Konvansiyonu)	Avrupa Konseyi	Bütünleşik Koruma Somut olmayan miras Kültürel mirasa saygı	2012 yılı Korunan Alanların Tespit, Tescil ve Onayına İlişkin Usul ve Esaslara Dair Yönetmelik	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Kesin Korunacak Hassas Alan Nitelikli Doğal Koruma Alanı Sürdürülebilir Koruma ve Kontrollü Kullanım Alanı
	2011 yılı Tarihi Kent ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimi için Valetta İlkeleri	ICOMOS	Müdahale kriterleri Yerin Ruhü	2012 yılı Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının ve Sitlerin Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmelik		Kentsel Arkeolojik Sit Alanı Korunacak Sokak Korunma Alanı Etkileşim-geçiş sahası
	2014 yılı İnsani Değer Olarak Miras ve Peyzaj Hakkında Floransa Bildirgesi	ICOMOS	Kültürlerarası diyalog Toplum odaklı koruma Envanter oluşturulması	2016 yılı 6745 sayılı Kanun		Yönetim Planı yetkilerinin sınırlandırılması Eşgüdüm ve Denetleme Kurulunun Bakanlığın yetkisine geçişi

Tablo 2.6 Uluslararası koruma yaklaşımları ile Türkiye koruma mevzuatı karşılaştırmalı değerlendirmesi

ULUSLARARASI KORUMA YAKLAŞIMLARI	TÜRKİYE KORUMA YAKLAŞIMLARI	
Dünya'da 15. yüzyıldan başlayarak taşınır eski eserler ve müzecilik faaliyetlerine ilişkin çalışmalar yapılmıştır RESTORASYON Viollet-le-Duc - Üslup Birliğine Varma John Ruskin - Romantik Görüş Luca Beltrami - Tarihi Restorasyon Camillo Boito Gustavo Giovannoni } Çağdaş Restorasyon 1904 MADRID KONFERANSI Ölü Anıtlar ve Yaşayan Anıtlar şeklinde eski eser tanımları 1931 YILI ATİNA KONFERANSI-CARTA DEL RESTAURO Anıt koruma ve restorasyon ilkeleri Envanterleme Özgün verilerle dayanan sağlamlaştırma II. Dünya Savaşı'nın ardından kurumsal düzenlemeler: 1945-BİRLEŞMİŞ MİLLETLER 1946-UNESCO 1948-IUCN 1949-AVRUPA KONSEYİ 1956-ICCROM 1964 YILI VENEDİK TÜZÜĞÜ Anıtların tarihi belge niteliği Tarihi yapının çevresi ile bütün olduğu 1965-ICOMOS 1972 YILI DÜNYA KÜLTÜREL VE DOĞAL MİRASIN KORUNMASI SÖZLEŞMESİ Üstün Evrensel Değere sahip kültürel ve doğal mirasın belirlenmesi ve geleceğe aktarılması 1975 YILI AMSTERDAM DEKLARASYONU Anıtların bütünlük değerlendirilmesi gerekliliği 1976 YILI NAİROBİ TAVSİYELERİ Çevresi ile Bütüncül Korunması 1985 YILI GRANADA SÖZLEŞMESİ Anıtlar, Bina Grupları, Sitler Koruma, restorasyon, yönetim çalışmalarında katılımcı anlayış 1987 YILI WASHINGTON TÜZÜĞÜ Tarihi yapıyı çevresi ve tarihsel katmanları ile koruma 1994 YILI NARA ÖZGÜNLÜK BELGESİ Kültürel çeşitlilik ve miras çeşitliliği 1999 YILI BURRA TÜZÜĞÜ Alan Yönetimi kavramı ve rehber oluşturulması 2000 YILI AVRUPA PEYZAJ SÖZLEŞMESİ Peyzaj planlaması, yönetimi ve politikası 2002 YILI BUDAPEŞTE DEKLARASYONU Sürdürülebilirlik ve sosyoekonomik kalkınma, yaşam kalitesine katkıyla koruma anlayışı, aktif katılımçılık 2005 YILI FARO KONVANSİYONU Bütünlük koruma kavramı Somut olmayan miras Kültürel miras saygı 2011 YILI VALETTA İLKELERİ Değişim yönleri itibarıyla koruma önerileri, müdahale kriterleri Yerin Ruhu 2014 YILI FLORANSA BİLDİRGESİ Kültürlerarası diyalogun geliştirilmesi Toplum odaklı koruma Envanter oluşturulması	19. YÜZYIL 1869 1869 YILI ASAR-I ATTİKA NİZAMNAMESİ Arkeolojik kazılar ilişkin hükümler 1874 1874 YILI II. NİZAMNAME "eski zamanlardan kalan her çeşit sanat eşyası" 1881 1881 YILI MÜZE-İ HÜMAYUN Müzecilik faaliyetlerinde kurumsallaşma çabaları 1884 1884 YILI ASAR-I ATTİKA NİZAMNAMESİ Altın, para, yazı gibi taşınır eski eserler tanımı 1906 1906 NİZAMNAMESİ İslam eserleri, Kilise ve Havra yapılarının da eski eser tanımına alınması 1912 1912 YILI MUHAFAZA-İ ABİDAT HAKKINDA NİZAMNAME Eski eserlerin yıkım kararının yerel idare denetimine bırakılması 1922 1922 YILI HARS MÜDÜRLÜĞÜ Müze ve kazı faaliyetlerinin yürütülmesi 1931 1931 YILI ANITLARI KORUMA KOMİSYONU Ankara, İstanbul, İzmir ve Elazığ'da rölöve, yayım ve onarım alanlarında tespit yapılması için komisyon kurulması. 1933 1933 YILI BELEDİYE YAPI VE YOLLAR KANUNU Korunması gerekli eski eserlerin etrafında 10m açık alan bırakılması hükmü. I. Dünya Savaşı (1914-1918) II. Dünya Savaşı (1939-1945) 1945 1951 YILI GAYRİMENKUL ESKİ ESERLER VE ANITLAR YÜKSEK KURULU Millî Eğitim Bakanlığı'nı bağlı olarak kurulan bu Kurul ile Eski eser tescilli yapılması 1946 1956 YILI 6785 SAYILI İMAR KANUNU Eski eseri tek yapı ölçeğinde değerlendirilerek etrafında açık alan bırakma ve yalınlaştırma düşüncesinin sürdürülmesi 1948 1961 1961 ANAYASASI Eski eser ve anıtların korunmasının devletin sorumluluğunda olduğuna dair hüküm 1949 1973 YILI 1710 SAYILI ESKİ ESERLER KANUNU Detaylı Eski Eser Tanımı İlk kez Sit kavramı 1956 1983 YILI 2863 SAYILI KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARINI KORUMA KANUNU Kültür Varlıkları ve Tabiat Varlıkları tanımları Koruma Amaçlı İmar Planı hazırlanması 1964 1984 Yılı Yönetmelik ile Kentsel, Arkeolojik, Tabii, Tarihi Sit tanımları 1966 1987 YILI 3386 SAYILI KANUN "... devrin özelliklerini yansıtan yeteri kadar eser..." tanımı 1972 2004 YILI 5226 SAYILI KANUN Ören yeri, Çevre Düzenleme Projesi, Yönetim Alanı, Yönetim Planı, Bağlantı Noktası tanımları Koruma Amaçlı İmar Planı müellifi şehir plancısı olarak plan ekibi kurulması KAİP ilişkin katılım toplantıları yapılması 1975 2011 YILI 644 VE 648 SAYILI KHK Doğal Sit Alanlarına ilişkin yetkilerin Çevre ve Şehircilik bakanlığına devredilmesi Doğal Sit Alanı nitelik ve kategorilerinin değiştirilmesi 1985 2016 YILI 6745 SAYILI KANUN Alan Yönetim sınırı ve plan hazırlanması ile Eğilim ve Denetleme Kurulu kurulmasının Bakanlık yetkisinde toplanması	ARKEOLOJİK KAZILAR MÜZECİLİK ARKEOLOJİK KAZILAR MÜZECİLİK TEK YAPİ ÖLÇEĞİ ANIT KORUMA ANIT VE ÇEVRESİ - ÇEVRE KORUMA BÜTÜNLEŞİK KORUMA YETKİ DEĞİŞİKLİKLERİ

BÖLÜM ÜÇ

UNESCO DÜNYA MİRAS LİSTESİNİN GELİŞİMİ VE TÜRKİYE’NİN LİSTEDEKİ KONUMU

1972 yılında kabul edilen Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi ile birlikte “dünya mirası” kavramı ortaya çıkmış ve bu kapsamda da Dünya Miras Listesi hazırlama çalışmalarına başlanmıştır. Sözleşme kapsamında, taraf devlet temsilcilerinden oluşan hükümetler arası *Dünya Miras Komitesi*, koordinatörlüğü yürütmek amacıyla *Dünya Miras Merkezi* oluşturulmuş ve “*üstün evrensel değere*” sahip olduğu saptanan kültürel ve doğal alanlara ilişkin “*Dünya Miras Listesi*”, risk altında olan alanlara yönelik “*Tehlike Altındaki Dünya Miras Listesi*” hazırlanmaya başlamıştır (UNESCO, 1972).

Dünya Mirası Konvansiyonunun Uygulanmasına Yönelik İşlevsel İlkelerde üstün evrensel değer, “*Üstün evrensel değer, ulusal sınırları aşan ve tüm insanlığın bugünkü ve gelecek nesilleri için ortak öneme haiz istisnai bir kültürel ve/veya doğal önemi ifade etmektedir.*” şeklinde tanımlanmaktadır (UNESCO, 2015).

Dünya Miras Merkezi, sözleşmenin uygulanmasına yönelik Dünya Miras Komitesi yıllık toplantılarının düzenlemesi, taraf devletlerin adaylık dosyalarını hazırlama sürecine destek olunması, Dünya Miras Fonu aracılığı ile uluslararası yardım organizasyonları yapılması, Dünya Miras Listesindeki alanlara yönelik tehdit ve risk oluşan durumlarda eylemliliklere ilişkin raporlama yapılması, dünya miras alanlarına yönelik veri tabanının güncellenmesi, teknik seminer, toplantı ve atölyeler düzenlenmesi, ayrıca kamuoyuna yönelik bilinçlendirme ve farkındalık yaratma faaliyetlerini üstlenmektedir (UNESCO, 2017c).

Taraf devlet temsilcilerinden oluşan hükümetler arası bir yapılanması olan *Dünya Mirası Komitesi*, sözleşmenin uygulanması, Dünya Miras Fonunun kullanılma biçiminin belirlenmesi ve fonun kaynaklarını arttırmaya yönelik çalışmalar yapılması, listedeki alanların korunma durumuna ilişkin periyodik raporlar doğrultusunda risklere karşı Taraf Devletlerin uyarılması, Tehlike Altındaki Dünya Miras Listesine alanların

eklenmesi ve kaldırılması, Dünya Mirası Konvansiyonunun Uygulanmasına Yönelik İşlevsel İlkelerin belirlenmesi ve güncellenmesi görevlerini üstlenmekte ve geçici listeye veya Taraf Devletlerin sunduğu adaylıklara bağlı olarak “üstün evrensel değere” sahip olan alanların Dünya Miras Listesine eklenmesine yönelik son karar mekanizmasını oluşturmaktadır (UNESCO, 2017d).

Dünya Miras Komitesine kültürel miras alanlarına ilişkin ICCROM (Uluslararası Kültürel Değerleri Koruma ve Düzenleme Çalışmaları Merkezi) ve ICOMOS (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi), doğal alanlara ilişkin IUCN (Dünya Koruma Birliği), karma varlıklara ilişkin ICOMOS ve IUCN, kültürel peyzaj alanlarına ilişkin ise IUCN ile işbirliği içinde ICOMOS danışmanlık yapmaktadır (UNESCO, 2015). Taraf devletler tarafından Dünya Miras Listesine aday gösterilen alanlara ilişkin danışma organlarının hazırladığı tavsiye raporları Dünya Miras Komitesinin karar verme süreci için yönlendirici işlev yüklenmektedir.

Sözleşme kapsamında Geçici Liste, *“Dünya Mirası Listesine kaydedilmesi uygun görülen her bir Taraf Ülkede yerleşik varlıkların bir envanteridir. Bu nedenle, Taraf Ülkeler istisnai evrensel değere sahip kültürel ve/veya doğal miras olarak gördükleri ve gelecek yıllarda aday göstermeyi planladıkları varlıklarının adlarını kendi Geçici Listelerine dahil etmelidir.”* şeklinde tanımlanmaktadır (UNESCO, 2015). Sözleşmenin uygulanabilir olmasını sağlamak amacıyla hazırlanan Dünya Mirası Konvansiyonunun Uygulanmasına Yönelik İşlevsel İlkelerinde yapılan açıklamalara göre Taraf Devletlerin bir alanı Dünya Miras Listesine aday gösterebilmesi için öncelikle adaylığa uygun olan veya aday gösterilmesi planlanan alanlara ilişkin geçici listelerini UNESCO Dünya Miras Merkezi'ne iletmeleri gerekmektedir (UNESCO, 2015).

Dünya Mirası Konvansiyonunun Uygulanmasına Yönelik İşlevsel İlkeler'de bir alanın üstün evrensel değere sahip olup olmadığını saptamak amacıyla belirlenen 10 kriter yer almaktadır. Bu kriterlerden, ilk altı kriter kültürel miras alanlarına, son dört kriter ise doğal miras alanlarına ilişkin nitelikleri belirlemektedir.

“(i) insan yaratıcı dehasının bir şaheserinin temsil edilmesi;

- (ii) mimari veya teknoloji, anıtsal sanatlar, şehir planlama veya peyzaj tasarımı konusundaki gelişmeler üzerine bir zaman zarfı içinde dünyanın belli bir kültürel alanında insan değerleri arasındaki önemli yer değiştirmenin sergilenmesi;
- (iii) yaşayan veya ortadan yok olmuş bir kültürel geleneğe veya bir medeniyete yönelik eşsiz veya en azından üstün bir tanıklık üstlenmesi;
- (iv) insanlık tarihinde önemli bir aşamayı veya aşamaları gösteren bir yapı türü, mimari veya teknolojik grup veya peyzaj için üstün bir örnek olması;
- (v) özellikle geri döndürülemez değişikliklerin etkisi altında hassas hale gelen insanın çevre ile etkileşiminin veya kültürün (veya kültürlerin) temsilcisi olan geleneksel insan yerleşimi, arazi kullanımı veya deniz kullanımının üstün bir örneği olması;
- (vi) üstün evrensel öneme sahip olaylar veya yaşayan geleneklerle, fikirlerle, inançlarla, sanatsal ve edebi eserler ile doğrudan veya somut bir biçimde ilişkili olması (Komite bu kriterin tercihen diğer kriterler ile birlikte kullanılması gerektiğini kabul etmektedir);
- (vii) üstün doğal bir fenomeni veya üstün bir doğal güzelliğe veya estetik öneme sahip alanları ihtiva etmesi;
- (viii) yaşamın kaydı, yer şekillerinin oluşumunda devam eden coğrafik süreçler veya önemli jeomorfik veya fizyografik özellikler dahil dünya tarihinin önemli aşamalarını temsil eden üstün örneklerden olması;
- (ix) kara, tatlı su, kıyı ve deniz ekosistemlerinin ve bitki ve hayvan topluluklarının evrim ve gelişimindeki devam eden önemli ekolojik ve biyolojik süreçleri temsil eden üstün örnekler olması;
- (x) bilim veya koruma açısından üstün evrensel değere sahip tehdit altındaki türleri içerenler dahil biyolojik çeşitliliğin yerinde korunması için en önemli ve dikkat çeken doğal habitatları kapsamaları” (UNESCO, 2015).

Bir alanın Dünya Miras Listesinde yer alabilmesi için bu kriterlerden en az birine sahip olması, ayrıca bütünlük ve özgünlük koşullarını sağlaması ve etkin olarak korunması için gerekli olan yönetim planı çerçevesinin bulunması gerekmektedir.

3.1 UNESCO Dünya Miras Listesindeki Alanlar

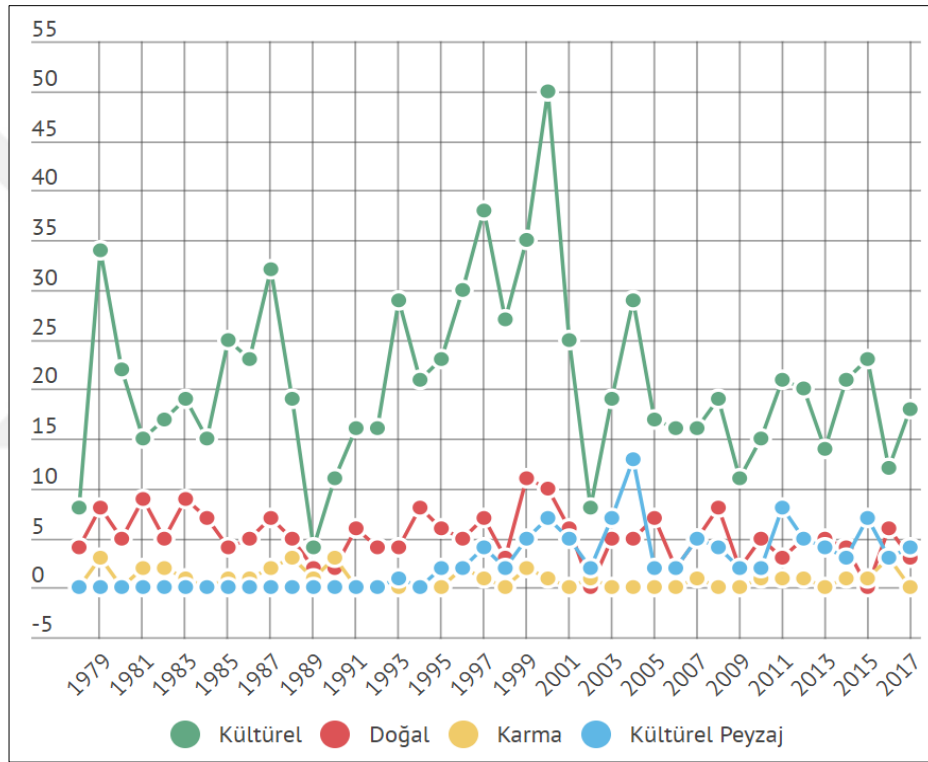
1972 yılındaki Dünya Kültürel ve Doğal Miras Sözleşmesi kapsamında oluşturulan Dünya Miras Listesinde temsil edilen kategoriler ve coğrafi bölgelemede denge olmadığı tespit edilerek Dünya Miras Komitesi tarafından 1994 yılında “Temsili, Dengeli ve Güvenilir Dünya Miras Listesi için Küresel Strateji” kabul edilmiştir (UNESCO, 2017e). Bu küresel strateji ile dünya mirası kapsamının genişletebilmesi, sözleşmenin daha iyi yürütülebilmesi için kapsamlı çerçeve ve metodolojilerin tespit edilmesi, stratejinin yaygınlaştırılmasına yönelik konferans ve çalışmaların Afrika, Pasifikler ve Arap Ülkeleri gibi daha az temsil edilen bölgelerde gerçekleştirilmesi ve bölgelerin temsiliyetinin teşvik edilmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır (UNESCO, 2017e).

Stratejinin uygulanabilmesi için ICOMOS ve IUCN tarafından bölgesel, coğrafi kronolojik ve tematik analiz çalışmaları gerçekleştirilmiştir. ICOMOS tarafından yapılan boşluk analizinde, Dünya Miras Listesinde yapısal ve niteliksel sorunlar tespit edilerek tüm kültürlerin temsil edilmediği ortaya çıkarılmış, IUCN tarafından doğal ve karma alanların kısmen dengeli bir dağılımı olduğu, ancak tropikal ormanlar, göl sistemleri, tundra ve polar sistemler ve çöller gibi doğal varlıklarda önemli boşluk alanları olduğu tespit edilmiştir (UNESCO, 2017e). Bu kapsamda taraf ülkelerin geçici listelerinde de boşluk alanlarını saptaması ve stratejiyle uyumlu temalarda alanlar önermesi teşvik edilmektedir (UNESCO, 2015).

1994 yılında çalışmalarına başlanan Küresel Strateji ile 2002 yılı Budapeşte Deklarasyonu’nda da dengeli ve güvenilir Dünya Miras Listesi oluşturulmasına ilişkin hükümler kapsamında çalışmalar yürütülmektedir. Bu kapsamda 2017 yılı itibarıyla Dünya Miras Listesi’nde 165 ülkeye ait 832 kültürel, 206 doğal, 35 karma alan olmak üzere 1073 alan bulunmaktadır. Şekil 2.1, Dünya Miras Listesi’ne 1978 yılından itibaren kültürel, doğal ve karma üst kategorilerinde dahil edilen alanların her yıl için sayısal verileri kullanılarak oluşturulmuştur. Listenin genel tablosuna bakıldığında bu alanların büyük çoğunluğunu kültürel miras alanlarının oluşturduğu görülmektedir.

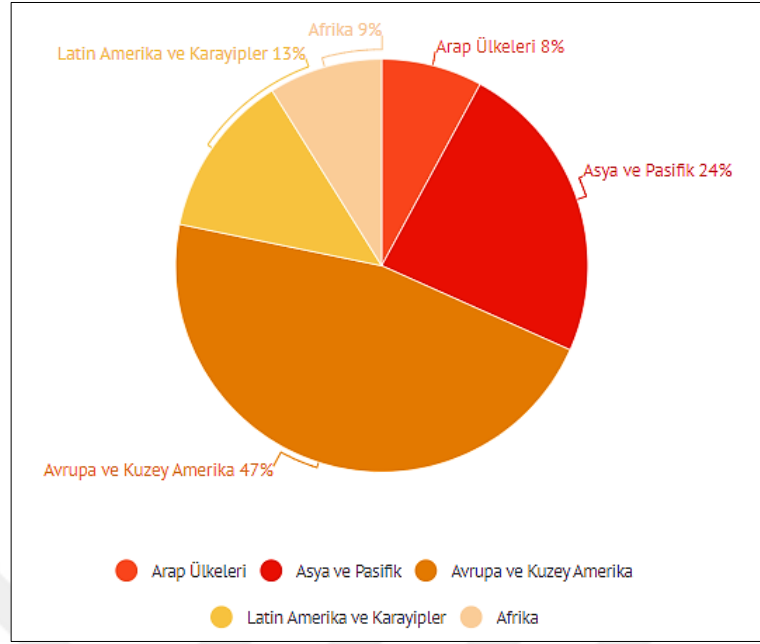
Dünya Miras Listesinde kültürel kategorisindeki 832 alan içerisinde, kültürel peyzaj kategorisi 100 alan ile listede %12’lik bir dilimde kalmaktadır.

Ülkelerin Dünya Miras Listesi Geçici Listelerine bakıldığında, 2017 yılı itibariyle sözleşmeye taraf olan 193 devletten 177 tanesinin ilettiği geçici listelerde toplam 1714 alan yer almaktadır (UNESCO, 2017f). Bu durum adaylık süreci için geçici listeye önerilen alanların seçiminde sosyo-politik kararların da etkili olduğunu göstermektedir (Frey ve Steiner, 2011).

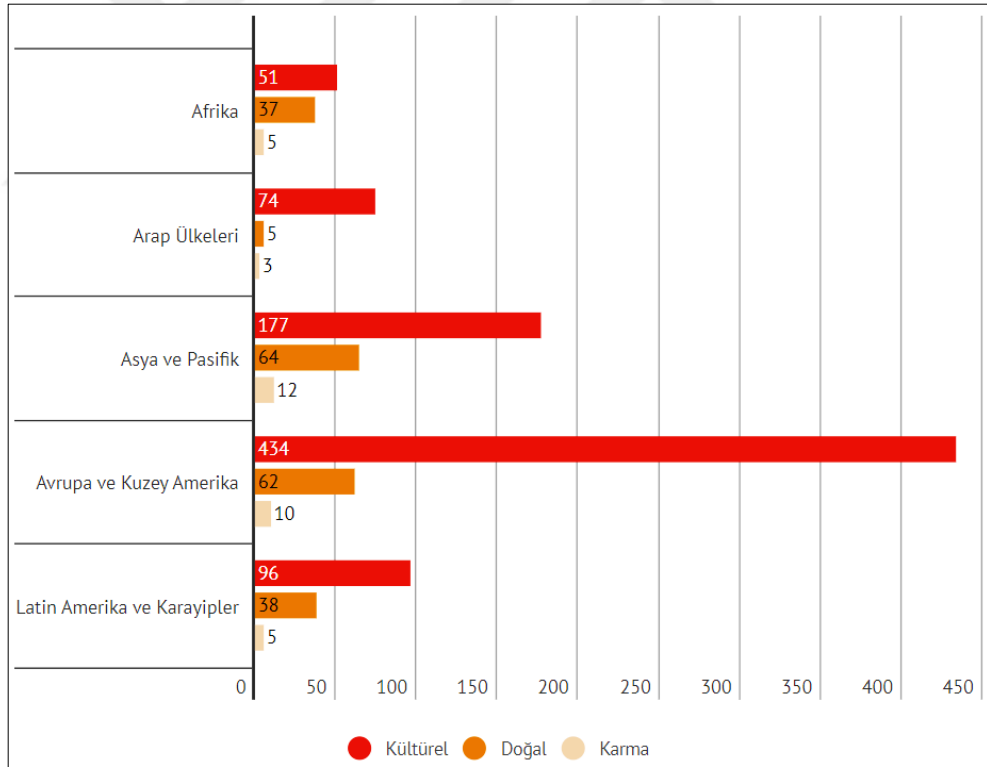

Şekil 3.1 Dünya Miras Listesindeki alanların yıllara ve kategorilere göre dağılımı (UNESCO, 2017)

Dünya Miras Merkezi’nin bölgelemesi üzerinden Dünya Miras Listesi’ndeki varlıkların kategorilerine göre inceleme yapıldığında ise %47’lik dilimle en yüksek orana sahip olan Avrupa ve Kuzey Amerika’da 434 adet kültürel miras alanı, 62 adet doğal miras alanı ve 10 adet karma alan bulunduğu, %8’lik dilimle en düşük orana sahip olan Arap Ülkeleri’nde 74 kültürel miras alanı, 5 doğal miras alanı ve 3 karma alan olduğu görülmektedir (Şekil 2.2 ve 2.3).

Şekil 3.2 Dünya Miras Listesindeki alanların kıtalara göre dağılımı (UNESCO, 2017)

Şekil 3.3 Dünya Miras Listesindeki kategorilerin kıtalara göre dağılımı (UNESCO, 2017)

Bu kapsamda, Dünya Miras Listesinin coğrafi ve kategorik olarak günümüzde de temsiliyet yönüyle dengeli dağılımının sağlanamadığı, küresel strateji ve onu destekleyen sözleşmelerin yeterli uygulanma koşulları bulamadığı görülmektedir.

3.1.1 Türkiye'nin Dünya Miras Listesindeki Konumu

UNESCO'nun 16 Kasım 1972 tarihinde kabul ettiği Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi Türkiye'de 14.04.1982 tarih ve 2658 sayılı Kanunla kabul edilerek 14.02.1983 tarih ve 17959 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017). Türkiye'nin Taraf Devlet olması ile birlikte ilk olarak 1985 yılında iki kültürel ve bir karma alan, 1986 ve 1987 yıllarında birer kültürel alan, 1988 bir kültürel bir karma alan, 1994 ve 1998 yıllarında da birer kültürel alan listeye dahil edilmiştir. 1998-2011 yılları arasında herhangi bir alan listeye eklenmemiştir. Dünya Miras Listesi içerisinde Avrupa ve Kuzey Amerika bölgesinde yer alan Türkiye'den Tablo 3.4'te görüleceği üzere 2017 yılı itibarıyla 2'si karma, 15'i kültürel toplam 17 alan UNESCO Dünya Miras Listesi'nde yer almaktadır.

Tablo 3.1 Türkiye Dünya Miras Alanları Listesi (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017'den yararlanılarak hazırlanmıştır.)

Yıl	Kültürel	Doğal	Karma
1985	İstanbul'un Tarihi Alanları	-	Göreme Milli Parkı ve Kapadokya (Nevşehir)
	Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası (Sivas)		
1986	Hattuşa (Boğazköy)-Hitit Başkenti (Çorum)	-	-
1987	Nemrut Dağı (Adıyaman-Kahta)	-	-
1988	Xanthos-Letoon (Antalya-Muğla)	-	Pamukkale-Hierapolis (Denizli)
1994	Safranbolu Şehri (Karabük)	-	-
1998	Troya Antik Kenti (Çanakkale)	-	-
2011	Edirne Selimiye Camii ve Külliyesi	-	-
2012	Çatalhöyük Neolitik Kenti (Konya)	-	-
2014	Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı (İzmir)	-	-
	Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu (Bursa)		
2015	Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzaj Alanı	-	-
	Efes (İzmir)		
2016	Anı Arkeolojik Alanı (Kars)	-	-
2017	Afrodiasias (Aydın)	-	-

20. yüzyılın başlarında kültürel coğrafya çalışmalarında insan ve doğanın karşılıklı etkileşiminin sonucu olarak gündeme gelen “kültürel peyzaj” kavramının koruma çalışmalarının gündemine girmesi ile birlikte Dünya Miras Komitesinin 1992 yılındaki 16. Oturumunda kültürel peyzajların üstün evrensel değer niteliğini sağlayabileceğine ve korunmasına ilişkin karar alınması sonucunda UNESCO tarafından bu kapsamda

çalışmalar yürütölmeye başlanmıştır. Dünya Miras Listesi'ne Türkiye'den kaydedilen 15 kültürel alan içerisinde, Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı ve Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzaj Alanı olarak iki alanın “kültürel peyzaj” kategorisinde dahil edildiğı görölmektedir (Tablo 3.4).

Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi kapsamında Dünya Miras Merkezi'ne Türkiye tarafından aday göstermeyi planladığı alanlara ilişkin ilk kez 1994 yılında Geçici Liste iletilmiştir. Bu liste 2000, 2009, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016 ve 2017 yıllarında güncellenmiştir. Bu kapsamda geçici listede 2 karma, 2 doğal ve 67 kültürel olmak üzere toplam 71 adet varlık bulunmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017). Türkiye Dünya Mirası Geçici Listesindeki alanlardan %2,8'inin doğal, %2,8'inin karma %94,4'ünün kültürel kategoride olduğu ve kültürel kategorideki alanlardan Mardin Kültürel Peyzaj Alanı ve İvriz Kültürel Peyzaj Alanının kültürel peyzaj kategorisinde olduğu görölmektedir (Tablo 3.5).

Tablo 3.2 Türkiye Dünya Miras Alanları Geçici Listesi (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017'den yararlanılarak hazırlanmıştır.)

Yıl	Kültürel	Doğal	Karma
1994	Karain Mağarası (Antalya)	-	-
2000	Ahlat Eski Yerleşimi ve Mezar Taşları (Bitlis) Alahan Manastırı (Mersin) Alanya (Antalya) Harran ve Şanlıurfa Yerleşimleri (Şanlıurfa) İshakpaşa Sarayı (Ağrı) Konya Selçuklu Başkenti (Konya) Mardin Kültürel Peyzaj Alanı (Mardin) Selçuklu Kervansarayları Denizli-Doğubeyazıt Güzergahı St. Nicholas Kilisesi (Antalya) St. Paul Kilisesi, St. Paul Kuyusu ve Çevresi (Mersin) Sümela Manastırı (Trabzon)	-	Güllük Dağı- Termessos Milli Parkı (Antalya) Kekova (Antalya)
2009	Afrodisias Antik Kenti (Aydın) Likya Uygarlığı Antik Kentleri (Antalya ve Muğla) Perge Antik Kenti (Antalya) Sagalassos Antik Kenti (Burdur)	-	-
2011	Göbeklitepe Arkeolojik Alanı (Şanlıurfa) Beyşehir Eşrefoğlu Camii (Konya) St. Pierre Kilisesi (Hatay)	-	-
2012	Aizanoi Antik Kenti (Kütahya) Beçin Ortaçağ Kenti (Muğla) Birgi Tarihi Kenti (İzmir) Gordion (Ankara) Hacı Bektaş veli Külliyesi (Nevşehir) Hekatomnos Anıt Mezarı ve Kutsal Alanı (Muğla) Niğde'nin Tarihi Anıtları (Niğde) Mamure Kalesi (Mersin) Odunpazarı Tarihi Kent Merkezi (Eskişehir) Yesemek Taş Ocağı ve Heykel Atölyesi (Gaziantep) Zeugma Arkeolojik Siti (Gaziantep)	-	-

Tablo 3.2 devamı

2013	Laodikeia Antik Kenti (Denizli) Sardes Antik Kenti ve Bintepeleler Lidya Tümölüsleri (Manisa) Ceneviz Ticaret Yolu'nda Akdeniz'den Karadeniz'e Kadar Kale ve Surlu Yerleşimleri	Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Alanı	-
2014	Anavarza Antik Kenti (Adana) Kaunos Antik Kenti (Muğla) Korykos Antik Kenti (Mersin) Arslantepe Arkeolojik Alanı (Malatya) Kultepe Arkeolojik Alanı (Kayseri) Çanakkale ve Gelibolu 1. Dünya Savaşı Alanları (Çanakkale) Eflatunpınar: Hitit Su Anıtı (Konya) İznik (Bursa) Mahmutbey Camii (Kastamonu) Ahi Evran Türbesi (Kırşehir) vespasianus-TitusTüneli (Hatay) Zeynel Abidin Camii ve Mor Yakup Kilisesi (Mardin) Anadolu Selçuklu Medreseleri (Erzurum, Sivas, Kayseri, Konya ve Kırşehir)	-	-
2015	Akdamar Anıt Müzesi (Kilisesi) (Van) Dağlık Frigya Vadisi (Kütahya, Afyon ve Eskişehir) Antik Aspendos Kenti Tiyatrosu ve Su Kemerleri (Antalya) Harşena Dağı ve Pontus Kral Kaya Mezarları (Amasya) Yıldız Saray Kompleksi (İstanbul) Stratonikeia Antik Kenti (Muğla) Uzunköprü (Edirne) Eshab-ı Kehf (Kahramanmaraş) Mudurnu Tarihi Ahi Kenti (Bolu) İsmail Fakirullah Türbesi (Siirt)	-	-
2016	Sultan II. Beyazıt Han Külliyesi (Edirne) Nuruosmaniye Külliyesi (İstanbul) Kibyra Antik Kenti (Burdur) Van Kalesi (Van) Yivli Minare Camii (Antalya) Sivrihisar Ulu Camii (Eskişehir) Bodrum Kalesi (Muğla) Silvan Malabadi Köprüsü (Diyarbakır) Hacıbayram Camii (Ankara)	Kızılırmak Deltası (Samsun)	-
2017	Assos Arkeolojik Alanı (Çanakkale) Ayvalık Endüstriyel Peyzajı (Balıkesir) İvriz Kültürel Peyzajı (Konya)	-	-

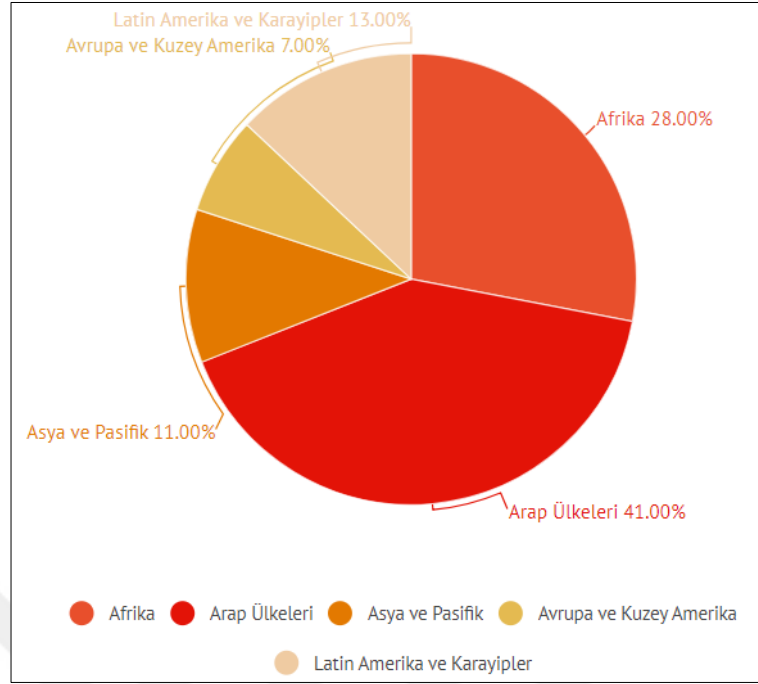
3.2 UNESCO Tehlike Altındaki Dünya Miras Listesindeki Alanlar

UNESCO Dünya Miras Komitesi'nin Dünya Miras Listesi'nde yer alan kültürel, doğal ve karma miras alanlarının korunması ve geleceğe aktarılması kapsamında miras alanlarında tespit edilmiş tehlike ve potansiyel tehlike tespiti yapılarak özelliğini kaybetme riskine karşı Tehlike Altındaki Dünya Miras Listesi düzenlenmektedir. Tehlike Altındaki Dünya Miras Listesi'ne eklenen alanlar tehlikenin giderilmesi sonucunda tekrar Dünya Miras Listesi'ne alınabilmektedir.

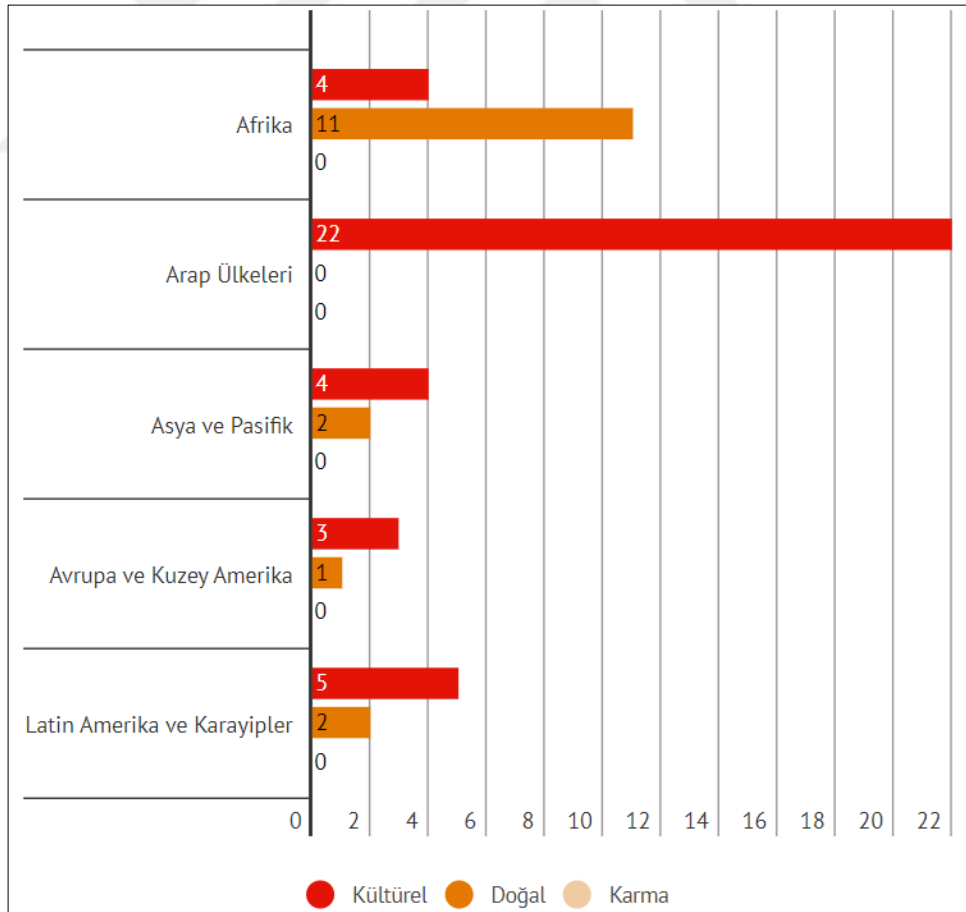
Tablo 3.3 Dünya miras alanlarına ilişkin tehlikeler (Dünya miras konvansiyonunun uygulanmasına yönelik işlevsel ilkeler, 2015)

Dünya Miras Alanlarına İlişkin Tehlikeler		
	Tespit Edilmiş Tehlike	Potansiyel Tehlike
Kültürel Varlıklar	Malzemelerin ciddi şekilde bozulması	Korunma derecesini azaltarak varlığın yasal durumunda değişiklik
	Yapının ve/veya süsleme özelliklerin ciddi şekilde bozulması	Koruma politikasının eksikliği
	Mimari veya şehir planı bütünlüğünün ciddi şekilde bozulması	Bölgesel planlama projelerinin tehlike arz eden etkileri
	Kentsel veya kırsal mekanın veya doğal çevrenin ciddi şekilde bozulması	Şehir planlamanın tehlike arz eden etkileri
	Tarihi orijinalliğin önemli ölçüde kaybedilmesi	Salgın veya silahlı çatışma tehdidi
	Kültürel önemin büyük ölçüde kaybedilmesi	Jeolojik, iklimsel veya diğer çevresel faktörlerden kaynaklanan değişiklikler
Doğal Varlıklar	Hastalık gibi doğal faktörler veya kaçak avcılık gibi insan kaynaklı faktörler nedeniyle nesli tükenmekte olan türlerin veya varlığın korunmak üzere yasal olarak tespit edilmesini sağlayan üstün evrensel değere sahip türlerin popülasyonunda ciddi bir düşüş	Alanın yasal koruma statüsünde değişiklik yapılması
	İnsan yerleşimleri, varlığın önemli kesimlerinde sellere yol açan rezervuarların yapımı, endüstriyel ve tarımsal gelişim, haşere ilaçlarının ve gübrelerin kullanımı, önemli imar işleri, madencilik vb. gibi nedenlerden dolayı varlığın doğal güzelliği ve bilimsel değerindeki ciddi bozulma.	Varlık dahilinde yer alan planlanmış yeniden yerleşimler veya kalkınma projeleri veya Varlığı tehdit edecek noktada yer almaları
	Varlığın bütünlüğünü tehdit eden, sınırlardaki ve yukarı akıntı alanlarındaki insan istilaları	Silahlı çatışma çıkması veya tehdidi
		Yönetim planı veya yönetim sisteminin eksik veya yetersiz veya tamamen uygulanmamakta olması
		İklimsel, jeolojik veya diğer çevresel faktörlerin tehdit edici etkileri

UNESCO Dünya Miras Merkezi'nin bölgelemesi üzerinden Tehlike Altındaki Dünya Miras Listesi incelendiğinde %41'lik oranla Arap Ülkeleri'nde tehlike altındaki miras sayısının en fazla, %7'lik oranla Avrupa ve Kuzey Amerika'da tehlike altındaki miras sayısının en düşük olduğu görülmektedir (Şekil 2.4). Tehlike Altındaki Dünya Miras Listesi alan kategorilerine göre incelendiğinde Şekil 2.5'te belirtildiği üzere 38 adet kültürel miras alanının, 16 adet doğal miras alanının tehlikede olduğu görülmektedir. %41'lik orana sahip olan Arap Ülkelerinde 22 adet kültürel miras alanının tehlike altında olduğu, %28'lik orana sahip Afrika Ülkelerinde ise 4 adet kültürel miras, 11 adet doğal miras alanının tehlike altında bulunduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 3.4 Tehlike Altındaki Dünya Miras Listesinde varlıkların kıtalara göre dağılımı (UNESCO, 2017)

Şekil 3.5 Tehlike Altındaki Dünya Miras Listesi varlıkların kategorilere göre dağılımı (UNESCO, 2017)

3.3 Dünya Miras Listesine Yönelik Tartışmalar

Çağdaş koruma yaklaşımlarının önemli parçalarından birini 1972 yılında kabul edilen Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi kapsamında Dünya Miras Merkezi tarafından hazırlanan Dünya Miras Listesi ve Tehlike Altındaki Dünya Miras Listesinin oluşturmaktadır. Söz konusu liste ile üstün evrensel değere sahip olan kültürel ve doğal alanların belgelenmesi, yönetimi ve denetim süreçleri gerçekleştirilmektedir. 1992 yılında Dünya Miras Listesi kategorilerine “kültürel peyzaj” kavramı eklenerek, bu alanların da evrensel değere sahip olabileceği, korunması gerektiği ve yönetim politikalarına ilişkin çalışmalar yürütülmüştür. Ayrıca Dünya Miras Komitesi tarafından 1994 yılında başlatılan Temsili, Dengeli ve Güvenilir bir Dünya Miras Listesi için Küresel Strateji kapsamında bölgesel, coğrafi, tarihsel ve kategorik olarak dengeli ve güvenilir bir Dünya Miras Listesi oluşturulma çalışmaları, ülkelerin her yıl aday gösterebileceği alan sayısının sınırlandırılması, yeterli oranda temsil edilemeyen bölgelerin teşvik edilmesi, kültürel alanların yoğunluğu nedeniyle her yıl sunulan dosyalardan birinin doğal veya kültürel peyzaj kategorisinde olması gibi öneriler getirilerek ülkelere bu anlamda teknik destek verilmeye başlanmıştır (Uluslan ve Yıldırım, 2016). Ancak listenin dengeli olabilmesi için mutlak bir dağılım yöntemi kullanıldığında gelecek nesillere aktarılması büyük önem taşıyan bir çok alanın ihmal edilebileceğine yönelik eleştirilerin de gözden kaçırılmaması gerekmektedir (Frey ve Steiner, 2011).

Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi kapsamında oluşturulan Dünya Miras Listesine alanları dahil etme süreci taraf devletler tarafından uluslararası tanınma ve turizmin gelişimine katkı bağlamında değerlendirilmektedir. Bu durum alanların Dünya Miras Listesine eklenme sürecinde olumlu ve olumsuz sonuçlar olabileceğini göstermektedir. Frey ve Steiner (2011), listeye eklenen alanlara ilişkin negatif sonuçları, ülkelerin komiteye katılımı, temsiliyet oranı gibi nedenlerle listedeki alanlara ilişkin şüpheli seçimlerin yarattığı anlaşmazlıklar, belli kategorilerde alan sayısındaki artışın etkisiyle ekonomik veya denetimsel sorunlar, listede yer almayan alanlarda istenmeyen etkilerin oluşumu, turizmin yoğunlaştığı dönemlerde ve savaş koşullarında açık tehdit oluşturan alanlar olmaları şeklinde sıralamaktadır.

Bu negatif etkiler, UNESCO Dünya Miras Listesinde alan sayısını arttırmanın ülkeler arasındaki prestijli konumu itibariyle “miras endüstrisi” yaratılması ve alanların dahil edilme süreçlerinin politik bir araç olarak kullanılması olarak ortaya çıkmaktadır. Memlük Çobanoğlu ve Arğın (2017), bu süreci ülkelerin kabul edileceği düşünölen yerleri aday göstermesi nedeniyle bilimsellikten uzak biçimde listeye dahil olma yarışı içerisinde olmaları ve taraf devletlerin komitede yer almasının alan seçim süreci içerisinde doğrudan bağlantı bulunması nedeniyle listenin siyasi bir yapılanması olduğu biçiminde açıklamaktadır. Ayrıca Frey ve Steiner (2011) bu siyasi seçimlere yönelik dünya kültürel ve doğal mirasa ilişkin koruma ve kategori biçimlerinin Batı Avrupa ülkelerini esas alan kültürü ayrıcalıklı kılması nedeniyle de eleştirel bir tutum göstermektedir. Avrupa’daki dünya miras alanları yoğunluğuna bakıldığında bu eleştirinin haklı olduğu yönler olmakla beraber listedeki alanların ölkeler arası dağılımının eşitsiz olmasının politik ve ekonomik olarak daha güçlü olan ölkelerin koruma kavramı ve stratejilerini daha erken oluşturmuş olmaları ile de ilişkili olduğu da dikkate alınması gereken bir unsurdur.

Frey ve Steiner (2011) ve Rao (2010) tarafından Dünya Miras Listesindeki kültürel ve doğal alanlara ilişkin dengesiz dağılımın sebeplerinden biri de Dünya Miras Merkezinin danışma organları olan ICOMOS ve IUCN’in farklı değerlendirme kriterlerine sahip olması ve kültürel alanlara ilişkin değerlendirme kriterleri daha kapsamlı olduğu, doğal alanlara ilişkin yaklaşımın ise kısıtlayıcı olduğu şeklinde yorumlanmaktadır.

Dünya Miras Listesindeki alan sayısının 1978-1994 yılları arasında yılda 26, sonrasında ise yılda 36 alana kadar yükselmesi, listenin hızlı bir biçimde genişlediğini göstermektedir (Frey ve Steiner, 2011). Bu hızlı büyüme süreci alanların korunma ve yönetim durumunun izlenmesine yönelik sorunlar oluşma riskini arttırmaktadır.

Ölkeler tarafından Dünya Miras Listesine dahil edilen alanlar birincil derecede önem görmekte ve listede yer almayan alanlar ikinci düzeyde dikkat ve özen görmesine sebep olabilmektedir (Rao, 2010). Ayrıca Dünya Miras Listesine dahil

edilen alanların savaş durumunda hedef haline gelmesi gibi olumsuz sonuçlar da yaşanabilmektedir (Frey ve Steiner, 2011; Çelik, 2016).

Dünya Miras Listesinin oluşturulma biçimine yönelik bu eleştirileri, Memlük Çobanoğlu ve Argın (2017), listenin “politik ve politize” bir coğrafyası olduğu, küresel ekonomik ilişkilerin listedeki süreçleri yönlendirdiği, bilimsellik ve tarafsızlık ilkesinden uzaklaşıldığı, ülkelerin listeye önerdiği alanlarda ulusal çıkarlara dayanan rant yaratma anlayışının bulunduğu, komite içerisindeki bölgesel, dini, ekonomik ilişkilerin karar alma süreçlerini etkilemesi, komitedeki devletlerin temsiliyet oranlarının alanlara karar vermede etkili olması olarak özetlemektedir.

Tüm eleştirel tutumlara ve negatif etkilere rağmen UNESCO Dünya Miras Listesinin somut ve somut olmayan tüm öğeleri içerecek biçimde oluşturulması yöntemiyle “dünyanın hafızasını” tutmak gibi önemli bir rol üstlenmektedir (Frey ve Steiner, 2011). Bununla birlikte bu tez kapsamında da ele alındığı gibi, uluslararası yaklaşımlar ile ülke içindeki mevzuatın arasında uyum sağlanmasına yönelik bir görev de içermektedir.

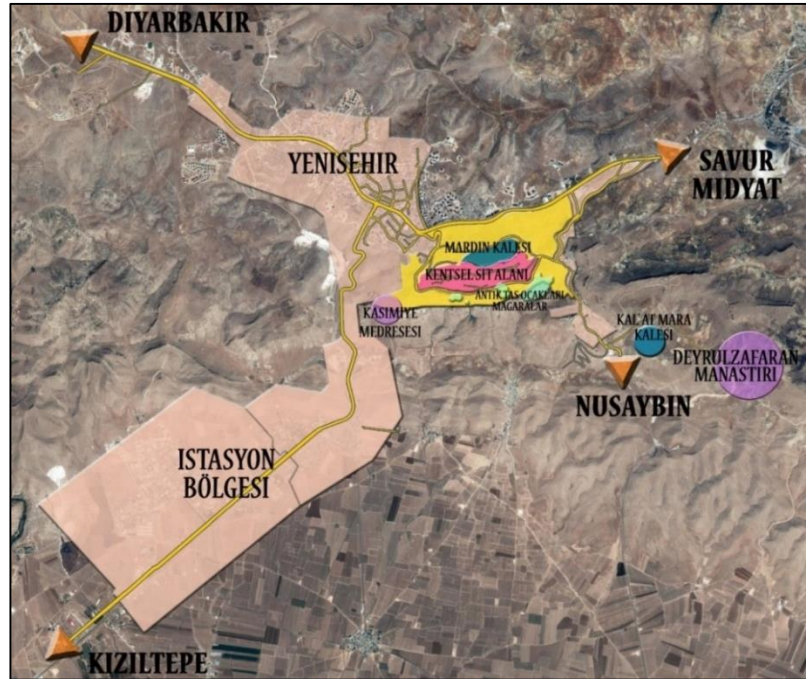
BÖLÜM DÖRT

MARDİN KORUMA DENEYİMİNİN ULUSLARARASI KORUMA YAKLAŞIMLARI VE TÜRKİYE’DE KORUMA MEVZUATININ GELİŞİMİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1 Mardin’in Konumu ve Tarihi

Kuzeyde Diyarbakır, Batman ve Siirt, doğuda Hakkari, batıda Urfa, güneyde Suriye ve Irak ile komşu olan ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde yer alan Mardin, tarihte Tur Abdin olarak adlandırılan bölgenin batı ucunda Diyarbakır-Nusaybin yolunu kontrol edebilen tepenin güneye bakan sırtlarında kurulmuştur. Mardin günümüzde il merkezi statüsündedir ve il nüfusu yaklaşık 809 bindir (TUİK, 2018).

Ahunbay (2005) Tur Abdin bölgesi için “Tur Abdin diye anılan dağlık bölgenin, büyük kısmı Mardin il sınırları içinde kalmaktadır; Dicle’nin güneyinde Batman ile Şırnak illerinin Mardin’e komşu yöreleri de aynı dağlık arazinin parçalarıdır.” Demektedir (s. 62). Mardin, Artuklu merkez ilçe nüfusu 156.660 kişi olan ve toplam 10 ilçeden oluşan konumu ile stratejik öneme sahip bir şehirdir (Mardin Artuklu Belediyesi, 2015).

Şekil 4.1 Mardin’in konumu

Mardin adının tam olarak nereden geldiği bilinmemekle birlikte, adın kaynağına ilişkin çeşitli açıklamalar vardır. Bu açıklamaların bazılarında Süryanice’de kale anlamına gelen Merdo sözcüğünün çoğulu olan Merdin kelimesinden geldiği, bazılarında ise Mardin Kalesinin eski adının Karga Kalesi yani “Kat’atu’l-Gurrab” olduğu ve Mardin isminin Fars Hükümdarlarından birinin oğlu olan Mardini’den veya “Ateşperest din öldü” manasına gelen “Matedin” kelimesinden dönüştüğü belirtilmektedir. (Dolebeni, 1972; Göyünç, 1969; Abdülgani Efendi, çev. Zengin, 1999) Ayrıca tüm rivayetlere benzer biçimde, Alioğlu’nun (2003) belirttiği şekliyle Mardin’i Süryaniler Merdin, Merdi, Merdo, Merde, Marda, Bizanslılar Maride, Ermeniler Merdin, Araplar Maridin, Osmanlılar ise Mardin olarak adlandırmıştır.

Erkanal (2005), kentin ilk defa MS. 4. yüzyılda Ammianus Marcellinus tarafından Maride olarak adlandırıldığını, ismin güvenilir etimolojisine ulaşamadığını, kentin ilk kez hangi tarihte kurulduğuna ilişkin arkeolojik belgelerin yetersiz olduğunu belirtmektedir. Tarih boyunca birçok kavimin, etnik grubun ve cemaatin yer aldığı, Aydın ve diğer. (2000) göre “Hristiyanlığın ön tarihi” sayılabilecek birçok gelişmeyi yaşayan, Mezopotamya’yı Anadolu’ya ve Doğu Akdeniz’e bağlayan yolların kavşak noktasında yer alan Mardin’in çevresiyle beraber Mezopotamya kültüründe önemli yeri olmuştur.

Mardin ve çevresinde yapılan arkeolojik araştırmalar, tarihöncesi döneme ilişkin birçok veri sağlamıştır. Sarı (2010), Mardin’in tarih öncesi dönemine ilişkin verimli toprakların, ticaret ve su yollarının üzerindeki höyüklerdeki araştırmaların MÖ 5000-4000 yıllarına tarihlenen Halaf kültürüne ait olduğundan, Erkanal (2005), Mardin’in güneyindeki Gulharrin, Kızıltepe’deki Tell Ermen höyüklerinin MÖ 3. Binden 1. Bine kadar yerleşim yeri olarak kullanıldığından bahsetmektedir. Erkanal (2005), Nusaybin’deki Gırnavez höyüğünün ise Geç Uruk Çağı’na ait olduğundan, MÖ 4. Binin son çeyreğinde Güney Mezopotamya’da kentleşmenin başladığından ve ilk kentleşme ile birlikte de din ve kültür anlayışının değişimlere uğradığından söz etmektedir. MÖ 2. Bin yılda Hititler, MÖ 13. yüzyıl-7.yüzyıl’da ise Asurlar bölgeye hakim olmuş, MÖ 11. yüzyıl’da ise Aramilerin Tur Abdin’e geldiğine ilişkin bilgilere ulaşılmaktadır (Sarı, 2010; Aydın ve diğer, 2000). Asur dönemine kadar Subari,

Sümer, Akad, Babil ve Hitit hükmünde kalan bölge Asurlulardan sonra Pers hakimiyetine girmiştir. Daha sonrasında ise Mezopotamya ile Anadolu arasındaki ticaret yollarının kavşağında bulunan bölge Seleukos'ların elinde kalmış, ağırlıklı nüfusun Arami ve Ermenilerden oluşması nedeniyle Helen kültürünü yaymaya çalışan Seleukoslar ile huzursuzluklar yaşanmış, doğudan Partların, batıdan Romanın etkisiyle bölgeden çıkmışlardır (Aydın ve diğer, 2000; Sarı, 2010, Dolebeni, 1972).

MS 38 yılında Urfa ve çevresinde Aramiler tarafından kurulan Abgar Beyliği egemen olmuş, Süryaniler de putperestliği terk ederek Hristiyanlığı kabul eden ilk kavim, Abgar Beyliği de ilk devlet olmuştur (Alioğlu, 2003). MS 5. yüzyılda Bizans Kilisesi ile Doğu kilisesi arasında çıkan tartışmalar sonucunda baskıların artmasıyla birlikte Monofizit Süryani Patrikliği, Antakya Kilisesi'nden ayrılmak zorunda kalır, bir süre gezici olarak devam eden Patriklik Merkezi 1293'ten 20. yüzyıl başına kadar Mardin Deyrulzefaran Manastırı'nda hizmet etmiştir (Alioğlu, 2003; Ahunbay, 2005). Bu süreçte uzun yıllar boyunca bölgede Roma-Sasani çatışması devam etmiş, Mardin önce Roma, daha sonra ise Bizans egemenliğinde kalmıştır (Sarı, 2010).

Mardin IV. yüzyılda kale olarak bahsedilmekle birlikte, belgelerde kale içerisinde veya çevresinde hangi topluluğun yaşadığına ilişkin veri bulunmamaktadır. Bu nedenle Arap İslam fetihlerine kadar Mardin'in yalnızca savunma bölgesi olarak bahsedildiği söylenebilmektedir.

MS 639-640 yılında İlyas Bin Ganem komutasında Suriye üzerinden gelen Müslümanlar, Mardin ve çevresini topraklarına katmış, kentin yönetimini de fetih öncesinde Ermeni hakimleri olan Şahriyazoğlu Amud ile Mari'ye bırakmıştır (Dolebeni, 1972; Aydın ve diğer, 2000; Alioğlu, 2003; Sarı, 2010; Uluçam, 2005).

İslam egemenliğinin ilk yüzyılı olan 7. yüzyılda Arap aşiretlerinin başına buyrukluğu, Nasturiler ile iktidar çekişmeleri, Arap önderleri arasındaki iktidar kavgası nedeniyle kargaşa ortamı oluşmuş, siyasal ve toplumsal düzen sağlanamamıştır (Aydın ve diğer, 2000; Sarı, 2010). Bölgede Ermeniler dışında yaşayan Arami kökenli halklar tarımsal ve ticari faaliyetlerde bulunmuş, Dicle'nin

doğusunda, Zagroslara doğru Arami nüfusu azalmakta ve nüfus ağırlığı İranlılar ile Kürtlere kaymaktadır. Bu dönemde kale ve surları ile bölge hakimiyetinin merkezi olarak geçen Mardin, Nusaybin'e göre ikincil bir kent olarak anılmaktadır. Bölgedeki savaşlar ve çekişmeler nedeniyle 8. yüzyılda büyük zarar gören Tur Abdin ve çevresi yeni bir yapılanma dönemine girmiş, bu süreçte Yakubilerin Mardin ve Kefertüth piskoposluğu sadece "Mardin Piskoposluğu" olarak anılmaya başlamış, aynı dönemde Nusaybin güçlü bir metropolitlik bölgesi ve Nasturilik merkezi olarak karşımıza çıkmaktadır (Aydın ve diğer, 2000). Moğol ve Timur istilaları döneminde Nasturiler, Kürdistan'ın dağlık alanlarına çekilmeye başlamış, bu istilalar sürecinde kilise ve manastırlar oldukça zarar görmüştür. 15. yüzyılda Nasturilerin Roma Kilisesi altına girerek, ritüeli ve örgütlenmesi eski Nasturi Kilsesi ile aynı olan ama doktrin tartışmalarından kurtulan Keldani Kilisesi ortaya çıkmıştır (Aydın ve diğer, 2000; Sarı, 2010).

692'de Emevilerin, 824'te Abbasilerin hakimiyetine giren şehir, 9. yüzyıl sonları 10. yüzyıl başlarında Hamdanilerin, 10. yüzyıl sonlarına doğrudan Mervanilerin egemenliğinde kalmıştır (Alioğlu, 2003; Uluçam, 2005). Emevi egemenliği döneminde yönetim dili Arapça olmuş, Arapların bölge halkı ile teması nedeniyle Arapça yaygınlaşmaya başlamıştır. Ayrıca Yakubi ve Nasturiler için ibadet dili Süryanice olarak devam etmiş ancak Süryaniceye aktarılan eserler Arapça'ya da çevrilmeye başlamıştır (Sarı, 2010). Mervaniler dönemi ise Mardin için istikrarlı bir dönem olarak anılmaktadır (Aydın ve diğer, 2000). Bu dönemde bölgeye doğudan ve kuzeyden Türkmen akınları yoğunlaşmış, Kürtlerin, Ermenilerin, Yakubi ve Nasturilerin, Arapların, Şemsilerin yaşadığı Cezire bölgesi Türkmenlerin gelişiyi yeni bir etnik toplulukla harmanlanmıştır.

1071 Malazgirt Savaşı ile birlikte Bizansın Anadolu içlerine çekilmesi sonucunda göçmen Türkler Mardin ve çevresinde yerleşmiştir. Mardin ve Diyarbakır bölgesi, Selçuk Sultanı Alpaslan tarafından Türkmen Beylerinden Artuk Bey'e askeri dirlik olarak verilmiş, 1100 yılına gelindiğinde Mardin büyük oranda Artuklu egemenliğine girmiş, 12. yüzyıldan itibaren de Artuklu'ya başkentlik yapmıştır (Aydın ve diğer, 2000; Alioğlu, 2003; Sarı, 2010).

1180 yılında Eyyubi Devleti hükümdarı Selahaddin Eyyubi Nusaybin, Cezire, Tur Abdin ve Diyarbakır'da egemenliğini yaymaya başlamış, 1185'ten itibaren de bölgede fiilen ve hukuken egemen olmuştur. 12. yüzyılın sonlarında Suriye, Mısır ve Irak'ın Eyyubi yönetimi altında bütünleşmesi sonucunda ticaretin rahatlaması bölgede refahın artmasını sağlamıştır. Aydın ve diğer (2000)'e göre, bölgedeki refahın en önemli göstergesi Mardin'de yürütülen bayındırlık faaliyetleri ve görkemli yapılardır. 1271'de yola çıkarak Mardin'e de uğrayan Batılı bir seyyah olan Marco Polo, Mardin'in bayındır bir bölge olduğundan, burada büyük ölçüde pamuk yetiştirdiğinden, buraya özgü kumaş ve ürünler elde edildiğinden söz etmiştir (Nasıroğlu, 2010).

13. yüzyıl ortalarında Mardin'e de ulaşan Moğollar bölge üzerinde büyük tehdit oluşturarak ticari canlılığa zarar vermiş olsalar da, Nasıroğlu'nun (2010) aktardığına göre bu dönemde de Mardin pamuklu dokumacılığı önemini sürdürmüştür. İlhanlılar idaresinde Artuklular egemenliğini sürdürebilmiş, ancak bu süreçte Doğu Anadolu iki eyalete ayrılmıştır (Aydın ve diğer, 2000; Sarı, 2010). Bunlardan biri merkezi Musul olan Mardin ve Diyarbakır'ı da içine alan Diyarbakır Eyaleti, ikincisi ise merkezi Ahlat olan Van bölgesi eyaleti olup, bölgede yerel emirlerin feodal egemenlikleri bu dönemde de sürmektedir.

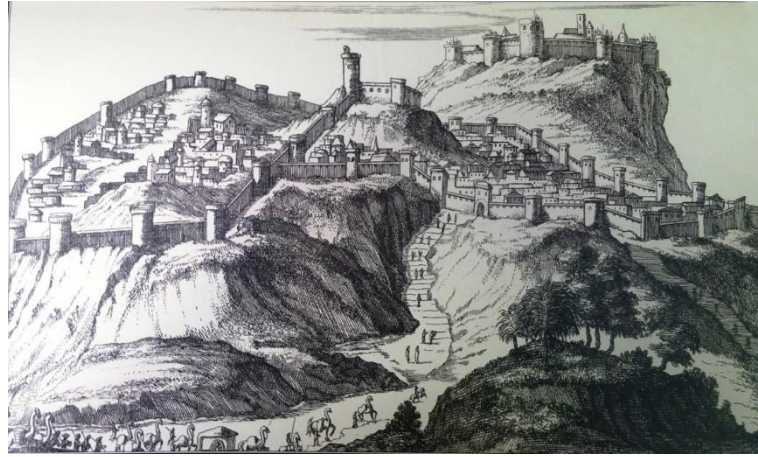
14. yüzyılın ilk yarısında Mardin'e uğrayan seyyah İbn Battuta da 13. yüzyıl sonlarında Mardin'e gelen Marco Polo gibi Mardin'de yünden yapılan giysilerden ve pamuktan kumaş üretildiğinden, ayrıca Mardin'in dağın eteğine kurulmuş cıvıl cıvıl büyük bir şehir olduğundan söz etmektedir (Göyünç, 1969; Nasıroğlu, 2010).

1409 yılında Karakoyunlular'a teslim edilen Mardin'de, Artukluların 300 yıllık egemenliği son bulmuştur (Abdülğani Efendi, çev. Zengin, 1999: s 96; Sarı, 2010). Ancak Karakoyunlular hakimiyeti çok uzun sürememiş, ardından şehir, 1432'den itibaren Akkoyunlular hakimiyetine girmiştir (Sarı, 2010).

Akkoyunlu Beyi Kara Osman, bölgede ticari ve tarımsal faaliyetlerde etkin olan Ermeni ve Yakubi cemaatleri ile dengeleri gözetken bir yönetim anlayışı benimsemiştir (Sarı, 2010). Akkoyunlu Döneminde Kasımiye Medresesi, Cihangir Bey Türbesi gibi

birçok dönem yapısı yapılmış olmakla beraber, Artuklu döneminde yapılan cami, hamam ve çarşılar da onarılmıştır (Abdülgani Efendi, çev. Zengin, 1999: s 147). Ayrıca Kara Osmanoğulları'ndan Ali Bey bölgeye Türkmenleri yerleştirmiş, Türk-İslam anlayışını güçlendirmek için kardeşi Hamza Bey'e görev vermiştir. Aydın ve diğer. (2000) tarafından Hamza Bey "Akkoyunlu devletinin tarih boyunca sürekli bir tema olan yerleşik Hristiyan ve Müslüman kentli sınıflar arasındaki sürtüşmede Hristiyanlardan yana tavır koyan Hamza Bey, bu yüzden Müslüman tarihçiler tarafından 'İslamiyete ihanetle' suçlanmıştır" şeklinde aktarılmaktadır (s. 107).

16. yüzyılda ise Akkoyunlu Devletinin zayıflaması ile birlikte Safevilerin bölge üzerindeki baskısı artmış, ancak 1514'te Osmanlı Ordusunun İran-Safevi Ordusunu Çaldıran'da yenilgiye uğratması ile birlikte Doğu Anadolu'da Safevilerin etkisi de sona ermiştir. Bölgedeki Kürt emirlikleri, Osmanlı ordusu ile birlikte hareket ederek bölgenin Safevilerden Osmanlı egemenliğine geçişi konusunda etkili olmuştur (Sarı, 2010). Aydın ve diğer (2000)'e göre, Artuklu döneminde "rönesans" yaşayan Mardin, başkent olarak kültürel, ekonomik ve siyasi bir merkez haline gelmiş, Osmanlı egemenliğinde de ekonomik ve ticari merkez olma özelliğini 17. yüzyıla kadar sürdürmüştür.

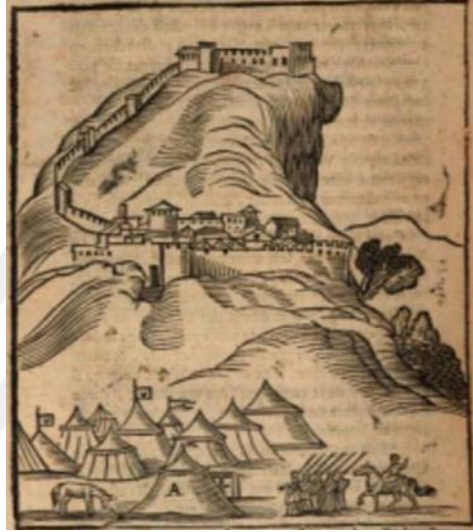

Şekil 4.2 Olfert Dapper'in 17. yüzyıl Mardin Gravürü (Gravürlerle Türkiye: Anadolu 2, 2002)

Mardin'e ve yöresine çeşitli dönemlerde gelen seyyahlar, şehrin yapısına, bölge özelliklerine, konutlarına ve geçim kaynaklarına ilişkin gözlemlerini aktarmıştır.

17. yüzyıl seyyahı olan Evliya Çelebi, Mardin'e geldiğinde ilk dikkatini çekenin Mardin Kalesi olduğundan, ayrıca "bu dağda ejder olduğu için dağa 'Mar' (Yılan) dağı ve şehre de 'Mardin'" denildiğinden bahsetmektedir (Çelebi, 1984, s. 1140-1141).

Fransız seyyah La Boullaye Le Gouz, Mardin'in Asya Kıtasının en güçlü yeri olduğunu, dağın tepesine kayanın üzerine inşa edildiğini, Timur'un yedi yıl boyunca tüm bölgeyi kuşatıp Mardin'i alamadığını anlatmaktadır (Nasıroğlu, 2010).

Şekil 4.3 Le Gouz'un 17. yüzyıl Mardin Gravürü (Nasıroğlu, 2010)

1766 yılında Mardin'e gelen Alman seyyah Carsten Niebuhr, şehri yüksek ve dik kayalığın üzerine kurulu olarak tasvir etmiş, şehir surlarının ve Mardin kalesinin yıkıntı halde olduğunu, kalede su kaynağı bulunduğunu, ancak yine de şehir de büyük sarnıçlar yapıldığını, yumuşak kireçtaşının bölgede bol miktarda olması nedeniyle evlerin ilk katının oyularak yapıldığını, ayrıca teras şeklinde yapılan evlerin Mezopotamya Ovası'na bakan manzaraları olduğunu anlatmaktadır (Alioğlu, 2003).

Bir dönem kale içerisinde iki yüzden fazla ev bulunduğunu ancak seyyahın geldiği tarihte sadece seksen ev bulunduğunu belirtmiş, şehirdeki toplam hane sayısının üç bini geçmediğini; bu sayının iki bine yakınında Sünni Müslümanların, geri kalanında ise Hristiyanların yaşadığını, ayrıca şehirde on Yahudi ailesi bulunduğunu yazmıştır (Pınar, 1997).

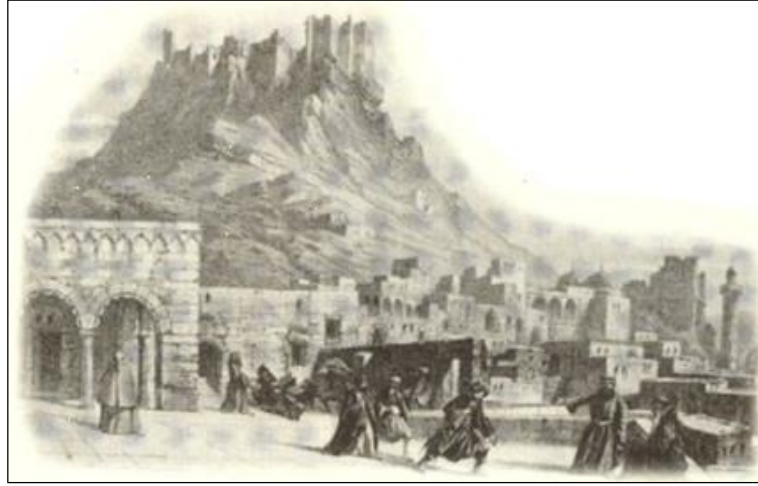

Şekil 4.4 Carsten Niebuhr 18. yüzyıl Mardin Gravürü (Gravürlerle Türkiye: Anadolu 2, 2002)

Mardin Osmanlı hakimiyetinde olmasına rağmen 19. yüzyıl ortalarına kadar kendi iç dinamikleri ile yaşamış, şehrin siyasi ve toplumsal görünümü aynı şekilde devam etmiştir (Uluçam, 2005; Sarı, 2010).

Aydın ve diğer (2000), “Ana eksen, merkezinde 1) Kürt, Türk, Arap, Ermeni, Süryani köylü ve göçebelerin bulunduğu tarımsal ve pastoral ekonomi ile 2) Esas olarak başta yine Süryani ve Ermeni gayrimüslimlerin ağırlıklı olarak merkezinde bulundukları bir kentsel ekonomi ve ticaretin yarattığı artı ürüne 3) Osmanlı merkezi yönetiminin bölgedeki temsilcileri asker ve bürokratlarla Kürt, Türk ve Arap kökenli aşiret reisleri ya da Osmanlı öncesi yönetici elit mensuplardan oluşan ve birkaç ailenin temsil ettiği yerel aristokrasinin ürün ya da vergi-rant olarak el koyma mücadelesinin oluşturduğunu söylemek mümkündür” biçiminde Mardin’in Osmanlı Dönemi’ndeki dinamiklerini açıklamıştır (s. 119).

Bu tespitler, Osmanlı Dönemi’nde merkezi yönetimin ‘dışarıdan’ bölgeye atadığı ‘ağa’lar ile Osmanlı öncesi yerel biçimden gelen aşiret tabanına dayanan ‘bey’ler arasında çıkan sorunlar, bölgede yaşayan halkın ticaret ve zanaat alanında ekonomik etkinliğini sürdürme çabası, kırsal kesimde tarımsal üretim yapanlar ile göçebe aşiretler arasındaki gerginlik şeklinde açıklanmaya çalışılmıştır.

Şekil 4.5 Azize Varvara Ermeni manastır ve ruhban okulu, Mardin 1688 (Aydın ve diğer, 2000)

Osmanlı fethinden sonra ilki 1518’de, ikincisi ise 1530’da yapılan nüfus sayımları ile kentin mahalleleri, vergi mükellefiyeti nedeniyle sayıma tabi tutulan yetişkin erkek nüfusu toplumsal ve dinsel özelliklerine göre kaydedilmiştir (Göyünç, 1969). Yalnızca vergi ödeyen yetişkin erkek nüfusun sayılmış olmasından ötürü kadın, çocuk ve vergiden muaf olan kesimin nüfusuna ilişkin veriye ulaşılamamaktadır. Halk arasında “beden” olarak bahsedilen sur ile çevrelenen Mardin’in dokuz mahalleden oluştuğu, bağlı olduğu Diyarbakır vilayetinin merkezi olan Amed’den sonra bölgenin en kalabalık ikinci kenti olduğu belirtilmiştir (Aydın ve diğer, 2000). İlk nüfus sayımına göre kentin %48’i Hristiyan, Arap-Kürt-Türk nüfusu ile %45’i Müslüman, geri kalan kısmı ise Şemsi ve Yahudilerden oluşmaktadır (Sarı, 2010).

Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun kimi bölgelerine benzer biçimde Kürt, Türk ve Arap nüfusunun aşiret yapısı içerisinde yaşamını sürdüren cemaatlerden oluşması ve bu aşiretlerin, 17. ve 18. yüzyıl boyunca Mardin’in Musul-Diyarbakır, Musul-Halep yolu üzerindeki Basra ve Güney Asya hattı için transit ticaret yollarının güvenliğini sağladığından söz edilebilmektedir (Sarı, 2010).

Şekil 4.6 J. S. Buckingham 19. yüzyıl Mardin gravürü (Gravürlerle Türkiye: Anadolu 2, 2002)

19. yüzyıl başlarında Mardin’e gelen Fransız seyyah Adrien Dupre, Mardin isminin tarihçesinden, 1807 yılında şehrin Muş kapısı, Vairi kapısı ve Ser kapısı adında üç kapıya sahip olduğundan, dördüncü kapının ise duvarla örüldüğünden söz etmektedir (Nasıroğlu, 2010). Şehrin nüfusunun 27.240 kişiden oluştuğunu; bunların 20.000’inin Türk, 3200’ünün Jakobit (Yakubi), 2000’inin Katolik Ermeni, 40’ının Ortodoks Ermeni, 400’ünün Keldani, 800’ünün Yahudi ve 800’ünün Şemsi olduğunu belirtmektedir (Nasıroğlu, 2010). Ayrıca su sıkıntısı olduğuna da değinen Dupre, Mardin’de pamuk ihracatının önemli olduğunu, boyalı ipek havluların, pamuk ve ipekten üretilen yastık örtülerinin Musul ve Bağdat üzerinden Hindistan’a kadar gönderildiğini anlatmaktadır (Nasıroğlu, 2010).

Şekil 4.7 Grattan Geary 19. yüzyıl Mardin gravürü (Gravürlerle Türkiye: Anadolu 2, 2002)

19. yüzyılda Mardin'e gelen bir başka seyyah da Fransız araştırmacı ve yazar Vital Cuinet Mardin'in nüfusu, kültürel yapısı, coğrafi özellikleri ve geçim kaynakları hakkında detaylı bilgiler vermiş, şehirde yirmiye yakın cami, kırk beş mescit (küçük Müslüman kilisesi), bir tanesi Katolik Suriyelilere, bir tanesi İtalyan Papazlara ve bir tanesi Fransız Fransiskanolara ait üç manastır, iki tanesi Katolik Ermenilere, iki tanesi Katolik Süryanilere, bir tanesi Katolik Keldanilere, üç tanesi Yakup Suriyelilere ve bir tanesi İtalyan Papazlara ait dokuz kilise olduğundan, ayrıca şehirdeki ev sayısını 4.991 olarak vermekte, ayrıca, bir askeri hastane, sekiz hamam, bir han (lokantalı otel), yedi yüz dükkandan söz etmektedir (Cuinet, 1891 s. 410-411). 1891 yılında yayınlanan kitabına göre Mardin sancağının 122.522'si Müslüman, 70.500'ü gayr-i Müslim, Mardin merkezinin nüfusu 25.000, bunun da 15.700'ü Müslüman, 9300'ü ise gayr-i Müslim olarak tariflenmektedir (Cuinet, 1891, s.499).

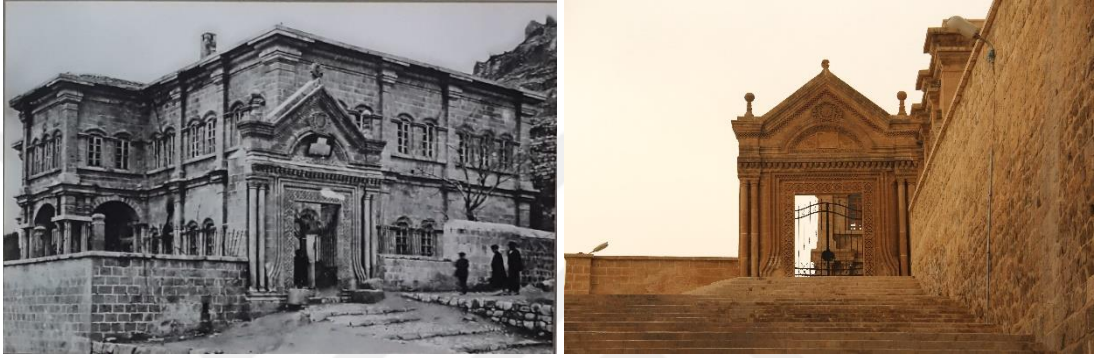

Şekil 4.8 John Guest Mardin gravürü (Gravürlerle Türkiye: Anadolu 2, 2002)

Uzun yıllar Müslüman devletlerin egemenliğinde kalan Mardin, Hristiyan nüfusun yüksek olduğu bir kent olarak tarih boyunca Süryaniler için ayrı öneme sahip olmuştur. Bu durumun en önemli etkeni de 1056-1091 yıllarında Süryani Kadim Kilisesi'nin patriklik merkezi, 1125'ten itibaren metropolitlik olması ve 1293 yılından 1932 yılına kadar da patriklik merkezliğini sürdürmesidir. Osmanlı Devleti'nin 1847 yılında Kadim Süryani Kilisesi'ni resmen tanıması dönemin önemli gelişmelerinden biridir.

Mardin, 1847 ve 1865 yıllarındaki kolera salgınları, 1847 yılında Bedirhan Bey isyanı, 1891 yılında Kayseriyye yangını, çete baskınları gibi çeşitli olaylardan dolayı

zarar görmüştür (Dolebeni, 1972; Uluçam, 2005; Sarı, 2010). 19. yüzyıl ortalarından itibaren tanzimat fermanı ve misyon faaliyetleri ile birlikte farklı dinsel ve etnik grupların harekete geçtiği yıllar yaşanmıştır. Bu süreç boyunca kente gelen misyonerler, bölgede birçok okul, hastane, yurt vb. yaptırarak eğitim vermiş, hasta tedavi etmiş, yetim çocuklarla ilgilenerek bölge üzerinde etkin olmuşlar, örneğin Mardin Kız Lisesi 1868’den 1915’e kadar eğitim-öğretim faaliyetinde bulunmuştur (Naby, çev. Ünal, 2013:128).

Şekil 4.9 Mardin Mekteb-i Rüştîye binası (Bekin, 2009), Kız Meslek Lisesi (Kişisel arşiv, 2015)

19. yüzyıl sonunda Mardin ve yöresinde biriken gerginlikler 1895 Ermeni olayları ile birlikte Hristiyanlara yönelik baskıların artmasına neden olmuş, ancak Mardin şehrinin sığınak olması ve Müslümanların Hristiyanları koruması dikkat çeken bir unsur olarak karşımıza çıkmıştır (Aydın ve diğer, 2000:326; Yılmaz, 2013).

Yaşar’ın (2006) aktardığı şekliyle “1869-1905 yılları Vilayet salnamelerine göre Mardin, Müslüman, Ermeni, Katolik, Keldani, Süryani Kadim, Protestan ve Yezidi nüfusun yaşadığı bir sancak” olarak tariflenmiştir. Ancak Mardin’in Süryani Kadim Kilisesi Patrikliği 1933 yılında Humus’a taşınmış, patrikhanenin taşınması, Süryani nüfusun azalması, okullarının kapanması ve boş kalan kiliselerin başka amaçlarla kullanılması ile birlikte Birinci Dünya Savaşı’ndan İkinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadar ülkedeki ekonomik ve kültürel gerileme döneminden hem Mardin hem de yörede yaşayan halklar etkilenmiştir.

Şekil 4.10 1900’lü yıllarda Mardin genel görünüm (Çerme, 2008)

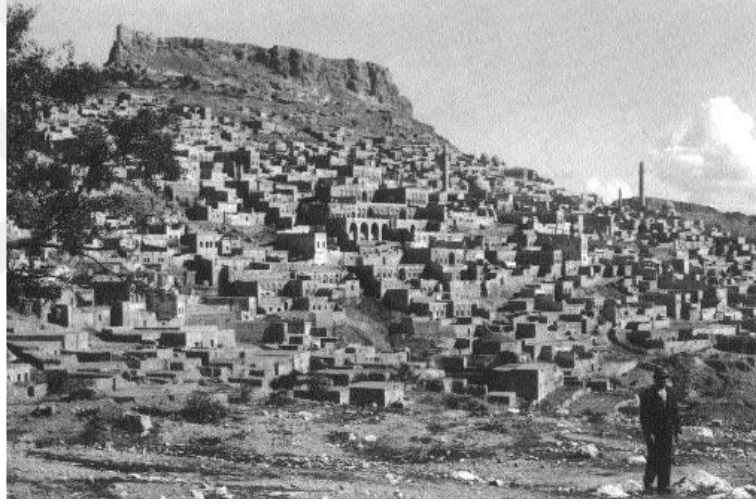
19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başlarında yaşanan olaylar sonucunda bölgedeki nüfusta değişimler ortaya çıkmış, baskı altında kalan Hristiyan nüfusu azalmış, bu süreçte devletin etkisiz kalması sonuçları ağırlaştırmıştır. Mardin geometrik motiflerle bezenmiş yapıları, anıtsal özellikteki kilise ve camileri, han, hamam yapıları ile farklı etnik ve dinsel özellikteki grupların hoşgörü içinde barınmasını sağlayan kozmopolit bir kent olmasına rağmen, 1915 yılında yaşanan trajedi ile bölgede yaşayan Hristiyan nüfus azalmış ve mülkleri de el değiştirmiştir.

Şekil 4.11 Mardin ana cadde, 1919 (Bekin, 2009); günümüzden görünüm (Kişisel arşiv, 2015)

Mondros Mütarekesi ile savaşın bitmesinin ardından Ortadoğu ve Güneydoğu Anadolu İngilizler ve Fransızlar tarafından işgal edilmeye başlanmış, Mardin’de direnişle karşılaşan İngilizler bölgeyi Fransızlara bırakmış ancak direnişin örgütlülüğü nedeniyle Fransızlar da 1921 yılında bölgeden çekilmiştir.

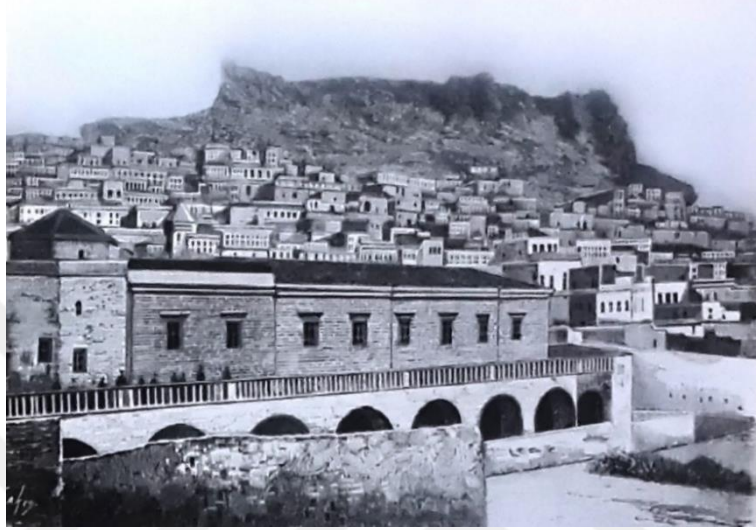
Sakaoğlu'nun (2005) aktardığına göre, 1927 yılında yayınlanan ve 1925 verilerini içeren Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi'nde Mardin, merkez ilçesi ile birlikte Savur, Nusaybin, Midyat, Resulayn, Derik, Gercüş ilçeleri, 10 nahiye, 966 köyden oluşan 13 mahalle, 6 cami, 12 kilise, 1 oteli olan, ayrıca merkez ve köylerde toplam 41363 Müslüman, 5455 Süryani Kadim, 304 Keldani, 1821 Süryani Katolik, 389 Protestan ve 1612 Ermeni olmak üzere 50945 kişilik nüfuslu bir kenttir. 1914 yılında Mardin'in toplam nüfusunun 192.000, 1927 yılındaki sayımda ise 183.000 olduğunu aktaran Sarı'nın (2010) verdiği bilgilere göre "Müslüman nüfusta azalma olmazken, Protestan nüfus 3 binden 157'ye, Katolik nüfus 7 binden 1600'e, Yahudi nüfus 1243'den 450 ye düşmüştür." (s. 111).

Şekil 4.12 Mardin genel görünüm, 1935 (Çerme, 2008)

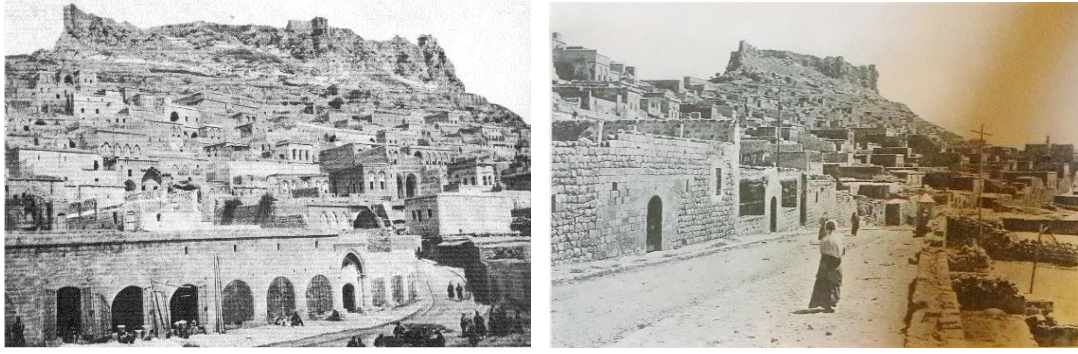
Erken Cumhuriyet Dönemi'nin Mardin'e ilişkin ilk projesi Bağdat demiryolunu kentle bağlayan Şenyurt (Derbeziye)-Mardin bağlantı hattının Diyarbakır'a kadar uzatılması olmuş, ancak 1924 yılında başlayan çalışma 1925 yılındaki Şeyh Sait ayaklanması nedeniyle durdurulmuştur (Sakaoğlu, 2005; Dolebeni, 1972). 1933 yılından 1937 yılına kadar Bağdat demiryolunun Derbeziye-Mardin bağlantı hattını Türk-Fransız şirketi işletmiş, daha sonra hat T.C. Devlet Demiryollarınca işletilmiştir (Sakaoğlu, 2005). Ayrıca 1937 yılında işletmeye açılan Fevzipaşa-Diyarbakır demiryolu ticaretin düğüm noktasını Diyarbakır'a taşımış ve Mardin'in yıllar boyu süren ticaret noktalarının merkezindeki konumunu değiştirerek kent soyutlanmıştır (Aydın ve diğer, 2000).

Aydın ve diğer (2000) ile Dolabani (1972), Mardin'in ana caddesinin ilk olarak savaş yıllarında genişletildiğini, ikinci kez 1923 yılında, üçüncü kez 1927 yılında genişletilerek bugünkü görünümüne geldiğini, bu süreçte tarihi kent dokusundaki yapıların yıkıldığını aktarmıştır.

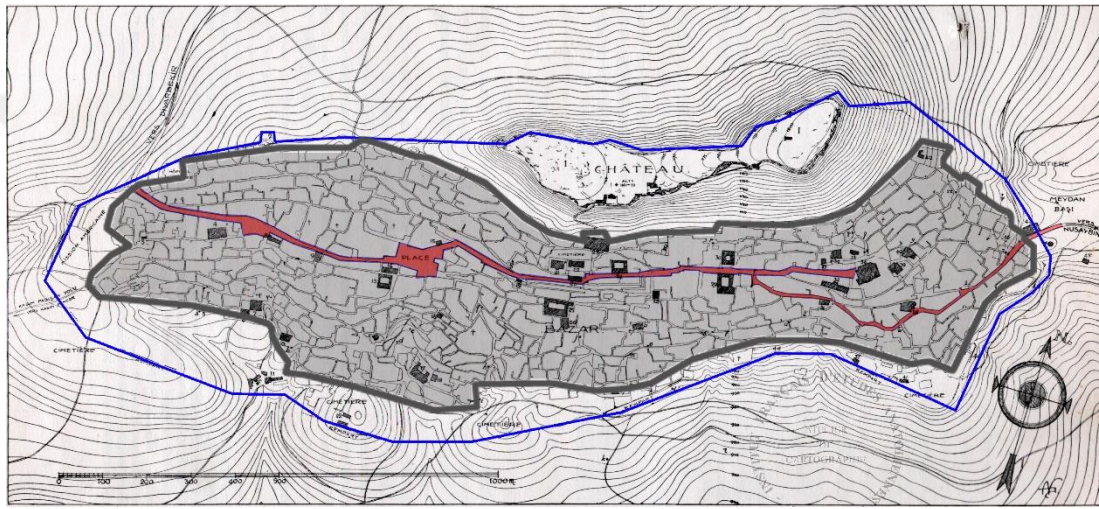

Şekil 4.13 Mardin yol genişletme çalışmaları, 1902 (Bekin, 2009)

Sakaoğlu (2005), 1934'te yapılan Halkevi önündeki alanın park haline getirileceğini, Hükümet Konağı önünden Diyarbakır Kapı'ya uzanan 15 metre genişliğinde 2 kilometrelik caddenin parke döşeli olarak 1938 yılında açıldığını belirtmektedir. Yaşanan bu durum eski hanlara, arastalara, kentin dar sokaklarına modern görünüm kazanmasını engelleyen öğeler olarak bakıldığını göstermektedir. Türkiye'de kentsel koruma kavramının gelişiminin geç dönemlerde olması nedeniyle, modern şehir görüntüsünün geniş ve düzgün caddeler, alanlar açıp anıtlar dikmek olarak algılanması bu süreçte Mardin'e tarihi kent dokusunun temizlenmesi(!) yaklaşımı ile yıkılmasında sakınca görülmediği tespit edilmektedir. 20. yüzyıl itibarıyla Geç Osmanlı, Erken Cumhuriyet dönemlerinde yapılan hükümet konağı, belediye, askeri kışla ve okul binaları Mardin'in tarihsel dokusuyla bağdaşmayan, mimari karakterine benzemeyen uyumsuz bir görüntü sergilemektedir. Örneğin caddenin genişletme çalışmaları esnasına Patriye Kilisesi kısmen yıkılmış, meydan açılırken tamamı ortadan kaldırılmış, Mar Efrem Manastırı 1933'ten sonra uzun yıllar askeri hastane olarak kullanılmış, Şehidiye Camisi'nin avlusuna jeneratör koyulmuş ve sandukalar zarar görmüştür (Aydın ve diğer, 2000).

Şekil 4.14 Genişletme çalışmaları öncesi Mardin I. cadde, 1907-1908 (solda) (Çerme, 2008), 1930'lar Mardin ana cadde görünümü (sağda) (Başgelen, 2000)

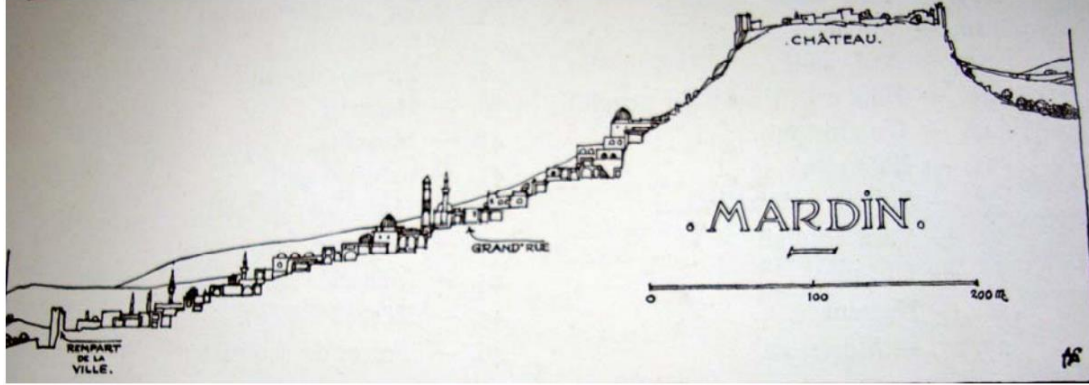

Şekil 4.15 Mardin şehir planı (Gabriel, 2014'ten yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır)

1926'da İstanbul'a gelen ve uzun yıllar Türkiye'de kalarak araştırmalar yapan Fransız mimar, restoratör ve sanat tarihçisi Albert Gabriel Mardin'i detaylı olarak incelemiş, yapıları fotoğraflamış ve çizimlerini yapmıştır. Albert Gabriel, benzer tekniğe göre aynı malzeme kullanılarak yüzyıllar boyunca sürdürülen motiflerin kullanılması sonucu eski anıtlar ile yeni yapılan konutlar arasındaki benzerliğe dikkat çeker, Mardin'deki homojen görünüşün Doğu'nun diğer şehirlerinde nadir görüldüğünü belirtir (Gabriel, 2014).

Albert Gabriel, Mardin'i evlerin Mezopotamya Ovasının manzarasına doğru amfi tiyatro biçiminde yapıldığı, şehrin en fazla 2500 metre uzunlukta ve 500 metre genişlikte bir alana yayıldığı, doğudan batıya doğru en geniş sokağın Nusaybin'den

Diyarbakır'a giden yolun bir parçası olduğu, bu ana arterin kuzeyinde ve güneyinde, dar sokaklardan oluşan düzensiz bir ağın geliştiği şeklinde anlattığını aktarmaktadır.

Şekil 4.16 Mardin şehir profili (Gabriel, 2014)

1927 yılında toplam nüfusu 23.252 kişi olan Mardin, 1950 yılındaki sayımda 19.000 kişiye gerilemiştir (Sakaoğlu, 2005; Sarı, 2010). Bu gerilemedeki en önemli etken kentteki sermayenin başka şehirlere göçü ve eski büyük ailelerin büyük şehirlere yerleşmesi olarak tarifienebilmektedir. 1960 yılında 28.000, 1970 yılında 33.751, göçün yoğunlaştığı 1980 yılında ise 45.000'i aşan nüfus verileri, bölgedeki trahom, sıtma, verem gibi salgın hastalıklar, kıtlık, işsizlik ve en önemlisi göçler ile açıklanabilmektedir. Birçok kentte olduğu gibi Mardin'de de 1970'li yıllarda yaşanan gecekondulaşma süreci, ardından 1980 darbesinin etkisiyle köylerden kente gelen göç dalgası ve 1990'larda çatışma ortamının hızlandırdığı politik/askeri kararların etkisiyle yaşanan göçler izlemiştir.

Tuncer Gürkaş (2012), Mardin Kentsel Sit Alanını kapsayan tarihi yerleşme dokusunun sosyal yapısına ilişkin Suriye sınırında bulunan kentin Arap kültürünün etkisiyle yoğrulduğunu, her ne kadar kentin kültürel ve etnik çeşitliliğinden söz edilse de bu durumun “*uysallaştırılmış azınlıkları*” kabul eden egemen bir anlayıştan ibaret olduğunu ve farklı etnik grupların bir arada yaşama biçiminin “hoşgörü” tanımını üzerinden şekillendirilmesinin kültürler arası diyalog ile bağdaşmayan yalnızca çoğunluğun azınlık üzerinde kurduğu etki ve kültürel alışkanlıklarını baskın biçimde yaşamayan azınlıkların sessizliği ile oluşan çoğunluğu oluşturan kültürün üstünlük pozisyonunu tariflediğini aktarmaktadır.

Şekil 4.17 Mardin genel görünüm, 1955 (Çerme, 2008)

Türkiye’deki modernleşme sürecinin, uluslaşma, merkeziyetçi yönetim, laikleşme ve ideolojik yapılanmalarla karşımıza çıkması kültür ve kimlikle ilgili sorunları derinleştirmiş, talep edilen hak ve özgürlüklerin güç/iktidar ilişkilerinin dengesini değiştirmesi nedeniyle de keskinleşen sorunlar ortaya çıkmıştır. Milliyetçilik ve etnik kimliklerin sosyal ve politik yaşama dahil olma biçimi nedeniyle kentlerde yerel çatışmalar artmış, peşi sıra yaşanan göçler ile sosyal ve mekânsal dönüşümler yaşanmıştır. Mardin çok dinli ve çok kültürlü, tarihi ticaret yollarının kesiştiği bir yer olması nedeniyle tarih boyunca bu kültürel çeşitliliği barındıran ve bir arada yaşama biçimi sergileyen bir kent olarak karşımıza çıkmasına rağmen, günümüzde etnik ve dinsel çeşitlilikte görülen azalma ülke politikalarının yansıma biçimi olarak değerlendirilebilir.

4.2 Mekansal Analizler

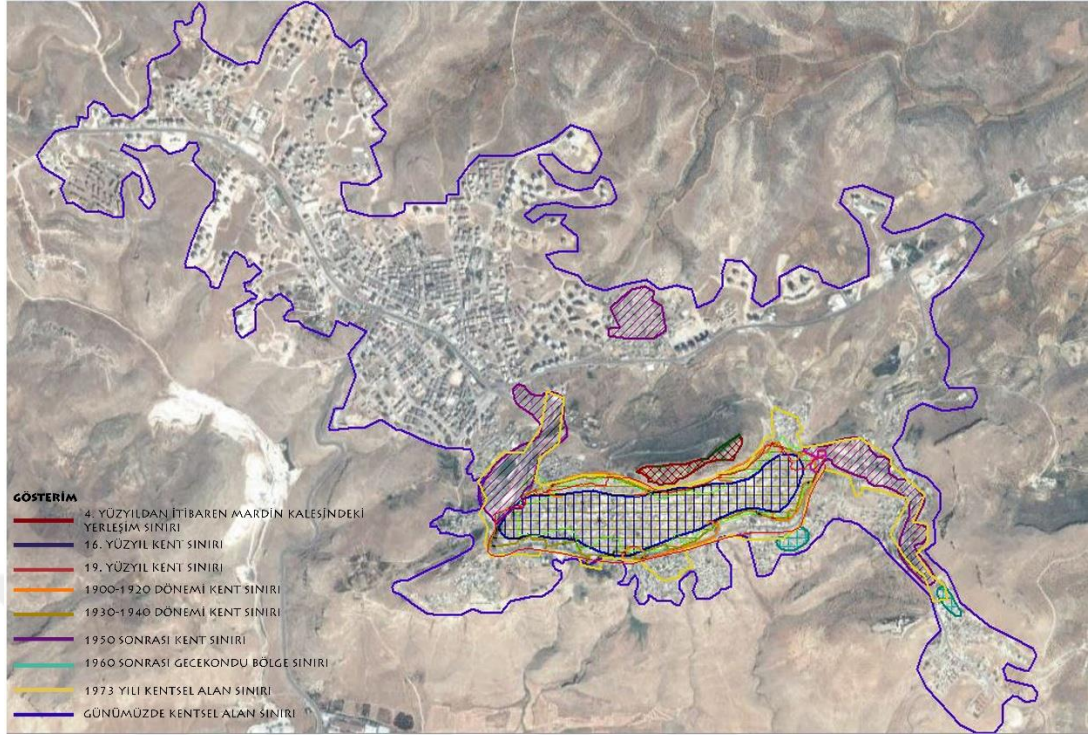
Tez kapsamında incelenen Mardin Kentsel Sit Alanına ilişkin Arazi Kullanım Durumu, Mahalle Sınırları Değişimi ve Gelişimi, Sit Alanı Sınırları ve Tescil Bilgileri, Mardin Kentsel Sit Alanı ve Çevresi Görsel Değerler ve Mardin Kentsel Sit Alanı Çevresel/Görsel Değerler paftaları hazırlanarak alanın mekansal niteliği, yapılan sözlü görüşmeler ve incelemeler ile sosyal dokusu incelenmiştir.

4.2.1 Mardin Tarihsel Gelişiminin İrdelenmesi

Mardin'e ilişkin yapılan ilk kapsamlı araştırma Albert Gabriel tarafından 1930'larda gerçekleştirilmiş olup, 1940 yılında yaptığı çalışmalar kitap olarak yayınlanmıştır. Bu süreçte Mardin'in kentsel dokusunu ele alabilmek için kentin haritasını, aynı zamanda topografik yapısı ortaya koymak için kent profilini çıkarmıştır. Nejat Göyünç tarafından 1969 yılında yayınlanan 16. yüzyılda Mardin Sancağı kitabı ile birlikte 16. yüzyıldaki ve 19. yüzyıldaki mahalle sınırları incelenmiştir. Mardin'e ilişkin ilk imar planı olan 1952 Mardin Şehri Kesin İmar Planının kent sınırı tespiti ile öneri gelişme alanları irdelenmiştir. Bu plandan sonraki ilk imar planı çalışmasının altlığını oluşturan 1973 yılına ait Mardin Analitik Etüdlerinin dökümü yapılmıştır. 1985 yılında onaylanan Mardin Kenti Tarihsel Çevre Koruma İmar Planı ve 1993 yılında onaylanan Mardin Koruma İmar Planı incelenerek kentsel sit sınırı ve kentin yerleşik dokusu ortaya konmuştur.

Kente ilişkin yapılan bu çalışmalarda kentin yerleşik dokusu okunmaya çalışılmış, bugünkü konumuna kadar hangi evrelerde nasıl bir değişim geçirdiği ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu süreçte kentteki yapıların tarihlemeleri ve eski harita, plan, mahalle sınırları verileri üzerinden yerleşik alanın nasıl bir mekansal değişim gösterdiği tespit edilmeye çalışılmıştır.

Mardin kentinin gelişim süreci çerçevesinde form değişimi incelendiğinde, yerleşimin merkezinin Mardin Kalesi içerisinde olduğu ve kalenin bazı kaynaklarda 4. yüzyıl, bazı kaynaklarda ise 10. yüzyıla tarihlendiği, kentin 16. yüzyılda nüfusun artışının da etkisiyle kale eteklerine doğru yayılma gösterdiği bu süreçte kentin günümüzde de ana caddesini oluşturan I. Caddenin çevresinde oluşan mahalle dokularının toplumsal yaşama göre şekillendiği görülmektedir. Kentin 16. yüzyılda ulaştığı sınırlar, kentin ilk yerleşme dokusunun izlerini okumamıza olanak sağlamaktadır. 19. yüzyılda kentin kale ile dış surlar arasında yerleşim gösterdiği, yoğunluğun çarşı dokusu çevresinde olduğu, 16. yüzyıldaki mahalle sınırlarının değiştiği ve genişlediği görülmekte, kent formunun ise 16. yüzyıldakine benzer biçimde kaldığı söylenebilmektedir.

Şekil 4.18 Mardin kent sınırlarının tarihsel gelişimi

1900-1920 aralığında parçalı biçimde güney, güney doğu, kuzey ve kuzey doğuda küçük yerleşme parçalarının kente eklemlendiği görülmektedir. I. Dünya Savaşı döneminde kentteki Hristiyan nüfusun tehcir yoluyla yerinden edilmesi ile birlikte, kentin kültürel ve sosyal yapısı değişimlere uğramıştır (Küçük, 2013). Bu değişimler mekansal kullanımları da etkilemiş, kent içerisinde sokak-yapı adası ilişkisinde değişikliklere yol açmıştır. I. Dünya Savaşı döneminde taşıtların girememesi nedeniyle ana caddenin genişletme çalışmaları ile tarihsel yapılarda değişimlerin meydana gelmesi ile fonksiyonlar değişmeye ve otopark alanları gereksinimi oluşmaya başlamıştır.

Cumhuriyet Dönemi ile birlikte ulus devlet paradigmasının yansımaları kent üzerinde yapısal ve mekansal dönüşümlere yol açmıştır. Devletlerin hakim ideolojiyi yansıtmak için mekanı kullanma biçimiyle yapı, sokak, cadde ve mahalle isimlerinin değiştirilmesi, mekandaki varlığını hissettirecek “modern” yapılarla mekanı dönüştürmeye çalışması ile kültürel ve politik dönüşümlerin mekana yansımaları görülmektedir (Çavuşoğlu, 2014). 1930-1940 aralığında kent makroformu değişiklik göstermemekle beraber, misyonlara ait yapılar ve kiliselerde değişiklikler yapıldığı,

farklı amaçlarla kullanıldığı ya da yıkıldığı, hakim ideolojinin etkisiyle Türk Ocağı, Halkevi gibi Cumhuriyetin yeni kültür kimliğini kitlelere ulaştırmayı hedefleyen yapıların açılması ile de tekil yapılaşmalarla değişiklikler olduğu görülmektedir (Küçük, 2013).

II. Dünya Savaşı süreci, üst gelir grubunu fazla etkilemezken, orta ve alt gelir grubunda belirgin etkilerinin olması, mülkiyetlerdeki el değiştirmeler, Hristiyan nüfusun yeniden göç sürecine girmesi ile birlikte boşalan alanların el değiştirmesi ve kırsaldan gelenlerin bu alanlara yerleşmesi ile birlikte kentsel mekan, toplumsal yapı ve ekonomik ilişkiler değişime uğramıştır.

1950'lere kadar Mardin kent sınırı çok büyük değişikliklerle göstermemekle beraber, 1950'ler sonrasında özellikle 1952 yılı onaylı 1/2000 ölçekli Mardin Şehri Kesin İmar Planı'nın da etkisiyle yerleşme sınırının doğu ve batı yönlerinde yol aksı çevresinde ve yerleşik alan sınırının tamamen dışında kuzeyde yer seçmiştir. 1950'li yılların sonuna doğru imar faaliyetleri kapsamında Belediye Binası'nın inşa edilmesi, sanayi çarşısı ve pazar yeri için yer seçimi, yol genişletmeleri ile kentin fiziksel dokusunda ilk değişimler meydana gelmeye başlamıştır (Türkoğlu, 1973).

1950'lerde köyden Mardin'e göçle gelen toprak zenginlerinin Tarihsel süreç içerisinde yaşanan göçler sonucu boşalan alanlara yerleştiği, köyden gelen ve daha yoksul olan kesimin ise güney ve güneydoğu yönlerinde özellikle 2. Cadde'ye çevresinde gecekondular yerleşmeleri oluşturduğu, bu durumun merkezde mülkiyet değişiklikleri ile kent bütününde ise sosyal yapıda yeniden bir dönüşüm sürecine daha girmesi ile sonuçlanmıştır (Aydın ve diğer, 2000). Bu durum yerleşik alan sınırını etkileyen önemli öğelerden birinin de gecekondular ve göç süreci olduğunu ortaya koymaktadır. 1960'ların başında Cumhuriyet Meydanının düzenlenmesi ve anıt inşası ile tarihsel süreçte yolların kesişmesi sonucunda ortaya çıkan meydan dokusu düzenlenerek değiştirilmiştir (Türkoğlu, 1973). 1960'lı yıllardan itibaren güneyde Yeniyol Caddesi çevresinde gecekondular mahalleri oluştuğu, sonraki dönemlerde zorunlu göçlerle nüfusun artması ile bu mahallelerin genişlediği ve bu alanlarda

mekansal ve sosyo-kültürel ayrımların da belirginleştiği söylenebilmektedir (Tuncer Gürkaş, 2012).

1973 yılında plan revizyonu çalışması kapsamında yapılan çalışmalar doğrultusunda ortaya çıkarılan Mardin Kenti İmar Planı Analitik Etüdları Raporu ile tespit edilen kentsel alan sınırı, kentte göç süreçlerinin devam etmesi ve demografik değişiklikler yaşanmasına rağmen doğu ve batıda ana cadde çevresinde çok değişiklik göstermediğinden göç edenlerin yaşadığı alanlara yerleşildiğini, mekansal değişimden öte Hristiyan nüfusun oldukça azaldığını ve komşuluk ilişkileri, ticaret, usta-çırak ilişkileri vb. bağlamında sosyal dokuda büyük değişiklikler olduğunu göstermektedir.

1979 yılında Mardin Kentsel Sit Alanı ilanı ile birlikte yapılaşmaya ilişkin sınırlamalar getirilmiştir. Bu dönem sonrasında kentin güneye doğru gecekondulaşma biçiminde büyümesi ve kuzey batıda ve güney doğuda saçaklanma biçiminde başlayan sınır değişimi gözlenmektedir. 1985 yılında onaylanan Mardin (Merkez) Nazım İmar Planının da etkisiyle 1990 sonrası kentin sıçramalı büyüme modeli çerçevesinde geliştiği ve Yenişehir Bölgesi'nin planlı gelişme gösterdiği görülmüştür. Kent, eski kullanıcılarının Yenişehir Bölgesi'ndeki apartmanlara taşınmaya başlaması ve kırsaldan yaşanan göçlerle bu bölgenin gelişim göstermesi ve güney batıda İstasyon bölgesine doğru yerleşim alanlarının gelişmesi ile günümüzdeki sınırlarına ulaşmıştır. Gelişme yönünün özellikle plan kararları ve kurumsal alanların yer seçimleri ile kaydırıldığı kuzey batı yönünde oluşan Yenişehir Bölgesinin, son dönemde kent formunun biçimlenmesinde etkili olduğu görülmektedir.

Mardin kentindeki en belirgin özellik, tek bir ana cadde çevresinde doğu-batı aksında lineer olarak şekillenen kent dokusunda her katmanın birbirini dönüştürerek yerleşim göstermiş olmasıdır. Mardin Kentsel Sit Alanının geleneksel konutlar ile topografya arasındaki etkileşime bağlı olarak şekillendiği ve yaklaşık olarak 10. yüzyıldan itibaren aynı sınırlar içerisinde katmanlar biçiminde yerleşim gösterdiği söylenebilmektedir. Bu yerleşim biçimi birbirinin cephesini kapatmayan geleneksel konut dokusunun teraslı bir biçimde yapımı ile şekillenmiştir. Yerleşimde; parsel-konut ilişkisinin sıkışık bir organik bir doku oluşturduğunu, dokunun var olan

topografik yapı değerlendirilerek inşa edilen mekanlarla şekillenmesinin özgün nitelikler ortaya çıkardığını ve insan eliyle doğanın düzenlenerek kullanılmasının özgün bir peyzaj ögesi yaratmış olduğu görülmektedir.

Şekil 4.19 Mardin silueti (Bekin, 2009), günümüzden görünüm (Kişisel arşiv, 2015)

Kentin ana omurgasının 16. yüzyılda oluşan biçiminin 1950’li yıllara kadar aynı sınırlar içerisinde yer aldığı, 1952 yılında yapılan ilk imar planı gelişme akslarının önerilmesi ile kentin ana yol aksı çevresinde doğu ve batı yönlerinde gelişme gösterdiği, 1960’lı yıllarda köylerden kente yaşanan göçün de etkisiyle 2. Cadde çevresinde gecekondu alanlarının oluştuğu, 1980 sonrasında ise yerleşimin Vali Ozan Caddesi ve Yeniyol Caddesi ile bağlantı kurulan kuzey batı yönüne Yenişehir’e ve güney batıda ise sıçrama yaparak İstasyon bölgesine doğru ilerlediği tespit edilmiştir. Mardin Kentsel Sit Alanının yer aldığı “yukarı Mardin”, Yenişehir bölgesini kapsayan “aşağı Mardin” ayrımı, kentin topografik olarak birbirinden kopukluğunu göstermektedir. İki yerleşim bölgesi arasındaki bağlantıyı kuran caddeler dışında sokak dokusu, yapı-parcel ilişkisi, yapı cepheleri gibi doku özellikleri olarak tamamen birbirinden farklı olan bu alanlar, mekansal ve sosyal bağlamda iki farklı yerleşim gibi algılanmaktadır.

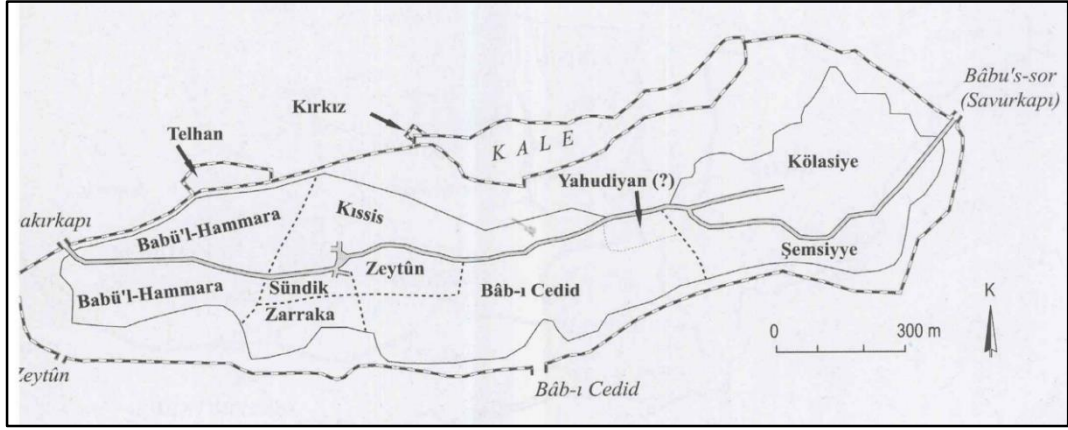
4.2.2 Mahalle Sınırları Değişimi ve Gelişimi

Kentlerin tarihsel izleri takip edilmeye başlandığında, arkeoloji biliminin bu konuda çalışmaya başladığı ilk günkü aşamaya geri dönülmesi gerektiği söylenebilir. Çünkü aynı arkeolojinin tüm katmanların ulaştığı veriyi ve bu verilerin nasıl bir araya

geldiğini çözümlemesi gibi kentin katmanlarının nasıl bir araya geldiği ve kendisinden önceki tarihsel bilgiyi nasıl kullandığını tespit etme arayışı da bu bağlama dayanmaktadır. Mumford (2007), kentin kökenlerine ulaşılabilmesi için salt fiziksel mekanın oluşumuna bakmanın yanıltıcı olduğunu, kentin dil ve ritüel gibi maddi iz bırakmayan verileri de barındırdığını ve geleceğe aktardığını belirtmektedir. Bu doğrultuda kentlerin fiziksel olarak ulaştığı sınırlar araştırılırken katmanların birbiri ile bağlantısını veya yapıların işlevsel dönüşümlerini göz ardı etmek ya da bugün geleneksel olarak yöreye yerleşen ritüellerin, dillerin, dini uygulamaların yok sayılması katmanların gerçekten okunmadığını ve korumanın salt fiziksel mekanı yansıtan sokakları ve duvarları korumaktan öteye gidemeyeceğini göstermektedir.

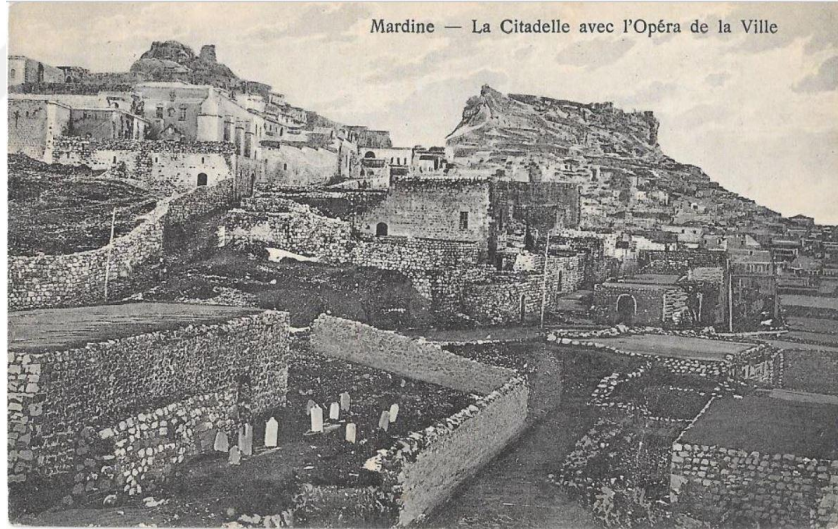
Mahalle sınırları ve isimleri yalnızca mekânsal verilerden oluşmamaktadır. Aynı zamanda sosyal yaşamın geliştiği mekanlar ve mahallelerde yaşayanların dini ve/veya etnik kökeni de mahallelerin sosyal dokusunu ve isimlendirilmesi süreçlerini etkilemektedir. Tarihsel süreçte ilk mahalle isimlerinin yaşayan kişilerin kökensele veya dinsel verileri ile örtüştüğü, ancak zaman içerisinde sosyolojik değişimler ve politik sebeplerle isimlendirmelerde değişiklikler yapıldığı görülmüştür. Alioğlu (2003), Mardin için gerçekleşen bu süreci “...Kıssis ve Babü’l Hammara mahallelerinde Hristiyanların, Şemsiyye Mahallesi’nde güneşe tapan Şemsilerin, Yahudiyan Mahallesi’nde Yahudilerin ikametlerinin devamlılığı, azalması veya yok olması mahallerin geleceğini etkilemiştir...” şeklinde açıklamıştır (s. 39).

Aydın ve diğer (2000) ile Göyünç (1969), 16. yüzyılda Mardin’in Kölasiye, Şemsiyye, Zeytun, Zarraka, Bab-ı Cedid, Yahudiyan, Kıssis, Babü’l Hammara şeklinde 9 mahallesi olduğunu sıralamaktadır. Müslümanların çoğunlukla Ulu Cami’nin de yer aldığı Bab-ı Cedid, Zeytun ve Zarraka mahallelerinde, Hristiyan nüfusun ise kentin güneybatı ucundaki Babü’l Hammara, Kıssis, Kölasiye mahallerinde, güneşin doğuşunu da gören doğu ucunda yer alan ve günümüzdeki adı Bab-ı Savur olan Şemsiyye mahallesinde ise Şemsilerin yaşadığı belirtilmektedir (Aydın ve diğer, 2000).

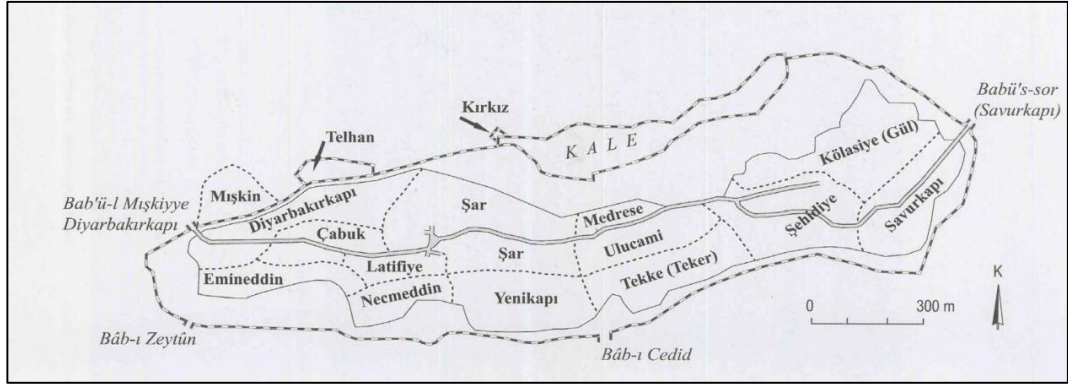
Şekil 4.20 16. yüzyılda Mardin mahalleleri (Aydın ve diğer, 2000)

Mardin kentinin uzun yıllar sur içerisinde olduğu, sur dışında bazı evler ve Kasımiye Medresesi çevresinde yerleşmeler olsa da asıl toplumsal yapının 19. yüzyıl ortalarına kadar kale ile kent surları arasında olduğundan söz edilmektedir (Göyünç, 1969).

Şekil 4.21 Diyarbakırkapı'dan Mardin Kalesi ve Kırkız Tepesi Görünümü, 1902 (Bekin, 2009)

Mardin'de 16. yüzyılda dokuz mahalle bulunurken, isimleri bazı kaynaklarda farklı verilmiş olmakla beraber, 19. yüzyılda Savur Kapı, Kölesiyen, Medrese, Ulu Cami, Yeni Kapı, Mışkin, Emineddin, Tekke, Latifiye, Şeyhullah, Şehidiye, Necmeddin ve Çabuk isimleriyle on üç mahalle olduğu, Cumhuriyet'e kadar da, bu mahalle dokusunun devam ettiği belirtilmiştir (Dolebeni, 1972; Göyünç, 1969; Sarı, 2007).

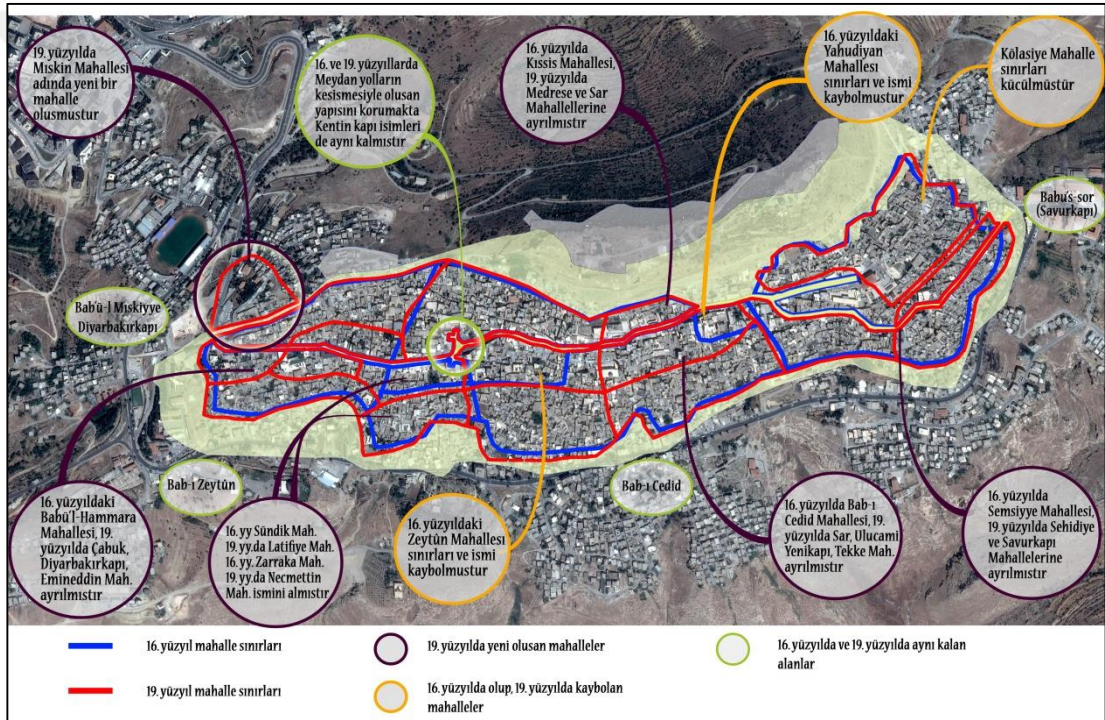
Şekil 4.22 19. yüzyılda Mardin mahalleleri (Aydın ve diğer, 2000)

Bu uzun süreçte bazı mahalle isimlerinin ve mahallelerde yaşayan grupların çeşitli nedenlerle değiştiği, bazı mahallelerin ise sınırlarının değiştiği görülmektedir. 16. yüzyılda Bab-ı Cedid isimindeki mahallenin bölünerek Cami-i Kebir ve Tekke mahallelerine dönüştüğü, Tekke Mahallesinin Cumhuriyet Dönemi'nde Teker adını aldığı belirtilmektedir (Göyünç, 1969; Aydın ve diğer, 2000). 1834-1835 yıllarında yapılan sayımda şehrin 3643 haneden oluştuğu, 1816 hanenin Müslüman, 1809 hanenin Hristiyan ve 18 hanenin de Yahudi olduğu, toplam erkek nüfusunun 6183 kişiden oluştuğundan bahsedilmekte ve bu sayımda da kadın, çocuk ve vergiden muaf olanların yer almadığı görülmektedir (Dolebeni, 1972; Abdülgani Efendi, çev. Zengin, 1999). Ayrıca 1930'ların başında ulus devlet anlayışının bir parçası olarak Mardin'deki mahalle isimleri de değiştirilmiştir (Sarı, 2010).

Mardin Kentsel Sit Alanında 16. ve 19. yüzyıl mahalle sınırları değişimi incelendiğinde, kentin yerleşik sınırlarında değişiklik olmadığı ancak mahalle sınırları ve isimlerinde değişiklikler yaşandığı görülmektedir. 16. yüzyıldaki Yahudiyan ve Zeytûn Mahallerinin yakın çevresindeki mahalle sınırlarına dahil olduğu, kentin odak noktası olarak kabul edilebilecek olan yolların kesişmesiyle oluşan meydan biçiminin ve kentin sahip olduğu dört kapının aynen korunduğu, 19. yüzyılda kuzey batı yönünde Mışkin Mahallesi adında yeni bir mahallenin oluşmasının kent formundaki tek değişiklik olduğu söylenebilmektedir.

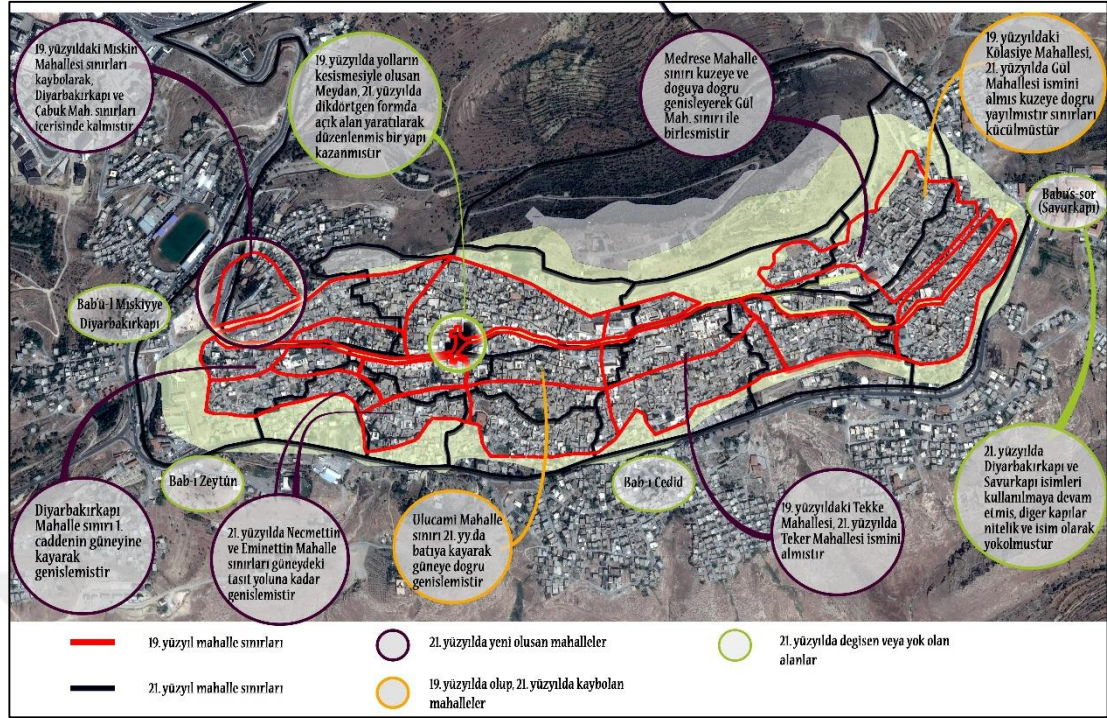

Şekil 4.23 Mardin Mışkin kapı girişi, 1928 (Çerme, 2008)

Şekil 4.24 16. yüzyıl ve 19. yüzyıl mahalle sınırları değişimi

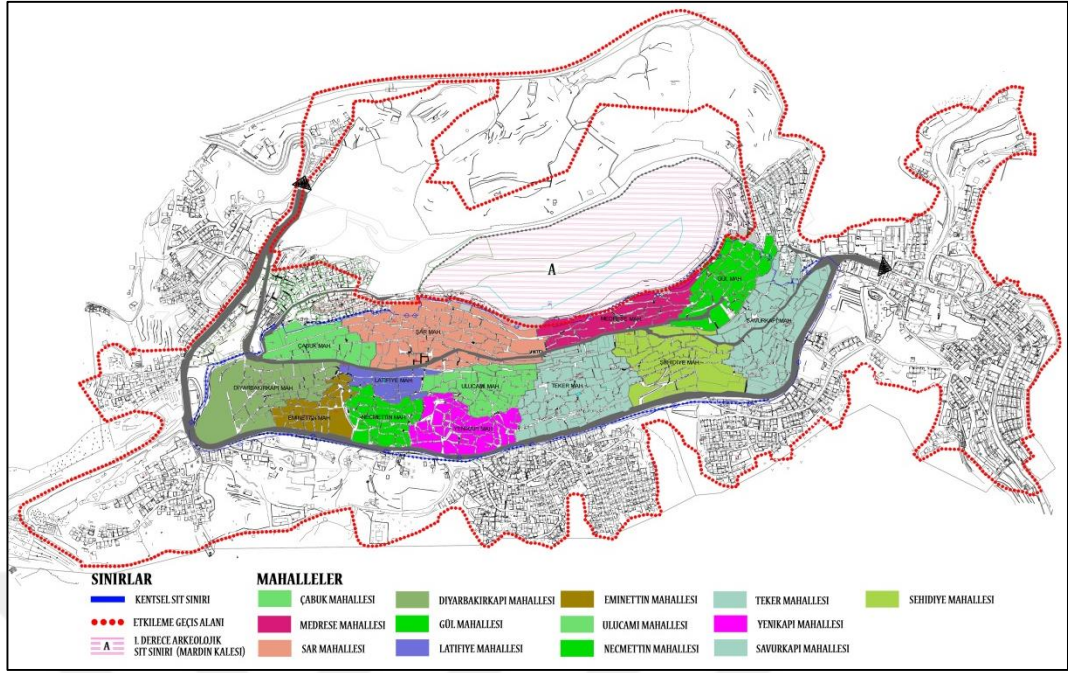
Mardin Kentsel Sit Alanında 19. ve 21. yüzyıl mahalle sınırları değişimi incelendiğinde, mahalle sınırlarının güney ve kuzey batı aksında tamamen değiştiği, mahalle sınırlarının genişlediği ve isimlerinde değişiklikler olduğu, özellikle odak noktayı oluşturan meydanın yolların birleşmesinden oluşan 19. yüzyıldaki yapısının tamamen değiştirilerek dikdörtgen form kazandırılarak düzenlendiği, kentin dört kapısından da herhangi bir ize bugün rastlanmadığı tespit edilmiştir.

Şekil 4.25 19. yüzyıl ve 21. yüzyıl mahalle sınırları değişimi

Mardin Kentsel Sit Alanında 16., 19. ve 21. yüzyıl mahalle sınırları değişimi incelendiğinde, mahalle sınırlarındaki değişim ve mahalle isimlerinde değişiklikler görülmekle beraber, kentin ana yol aksı olan I. Caddenin aynı genişlikte olmasa dahi geçtiği güzergahın aynı olduğu, kente 16. ve 19. yüzyılda giriş sağlayan dört kapının yer ve isim olarak korunduğu ancak 21. yüzyıla kapıların aktarılamadığı, yalnızca Savurkapı ve Diyarbakırkapı isimlerinin halk arasında yön belirtme ve alan tariflerinde kullanıldığı tespit edilmiştir. 20. yüzyıl ortalarından itibaren kentin aldığı göç oranı, imar planları ile kentin gelişme yönünün değişmesi ile kentin fiziksel ve ekonomik olanaklarının kısıtlılığı nedeniyle; güneyde, güneybatıda ve kuzeybatıda genişleyen yerleşme olanakları ile kent formunun tamamen değiştiği görülmektedir.

Osmanlı Dönemi'nde şehirlerin içerisindeki dini yapıların mahalle isimleri üzerinde etkili olduğunu, 19. yüzyılda yeniden isimlendirilen mahallelerin Zinciriye Medresesi'nin olduğu bölgede Medrese, Latifiye Camisi'nin olduğu bölgede Latifiye, Şehidiye Medresesinin olduğu bölgede ise Şehidiye şeklinde mahallelerin isimlendirildiği görülmektedir (Alioğlu, 2003).

Şekil 4.26 Mardin kentsel sit alanı güncel mahalle sınırları (Mardin Artuklu Belediyesi, 2016)

4.2.3 Mardin Kentsel Sit Alanı ve Çevresine Yönelik İncelemeler

Çalışmanın bu bölümünde; Mardin “Kentsel Sit Alanı” ve çevresinde belirlenen “Etkileme Geçiş Alanı” içerisindeki tescilli yapılar, çeşmeler, anıt ağaçlar ve etkilme geçiş alanı dışarısında kalan ancak tarihsel yerleşimle etkileşim gösteren tarihi taş ocakları ve mağaralar, Kal’at Mara Kalesi ve Deyrulzafaran Manastırı’nın oluşturduğu bölgenin doku ve kültürel peyzaj özellikleri aktarılmaktadır.

Mardin Kentsel Sit Alanı ve çevresine yönelik yapılan incelemede, 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak koruma kararı bulunan Mardin Kalesi, kesin olmamakla beraber 10. yüzyıla tarihlenmekte, Kal’at Mara Kalesi ve Antik Taş Ocağı ve Mağaralarına ilişkin ise tarihlendirme bilgisine ulaşıl原因amamaktadır. Kentsel Sit Alanının çevresindeki arkeolojik alanlar kentteki katmanların ilk örneklerini sunmakta ve çevresinde rezerv arkeolojik alanlar bulunduğunu da göstermektedir.

Mardin Kalesi, 1200 metre yükseklikte kayalık tepenin zirvesinde taş biçiminde bir yapıya sahiptir. Kayalık yapıdan yararlanılarak inşa edilen kalenin yalnızca güneyinde yer alan burç ayakta kalmış, Kale Camisi’nin ise duvarlarının büyük bir kısmı yıkılmış

durumdadır. Kale içerisinde diğer yapılara ilişkin detaylı bilgiye ulaşamamış olup, alan hem askeriye'nin kullanımı nedeniyle hem de arkeolojik kazı araştırmaları tamamlanmadığından ziyarete açılmamıştır.

Şekil 4.27 Mardin Kalesi, Kale Camisi ve Burç, (Kişisel arşiv, 2015)

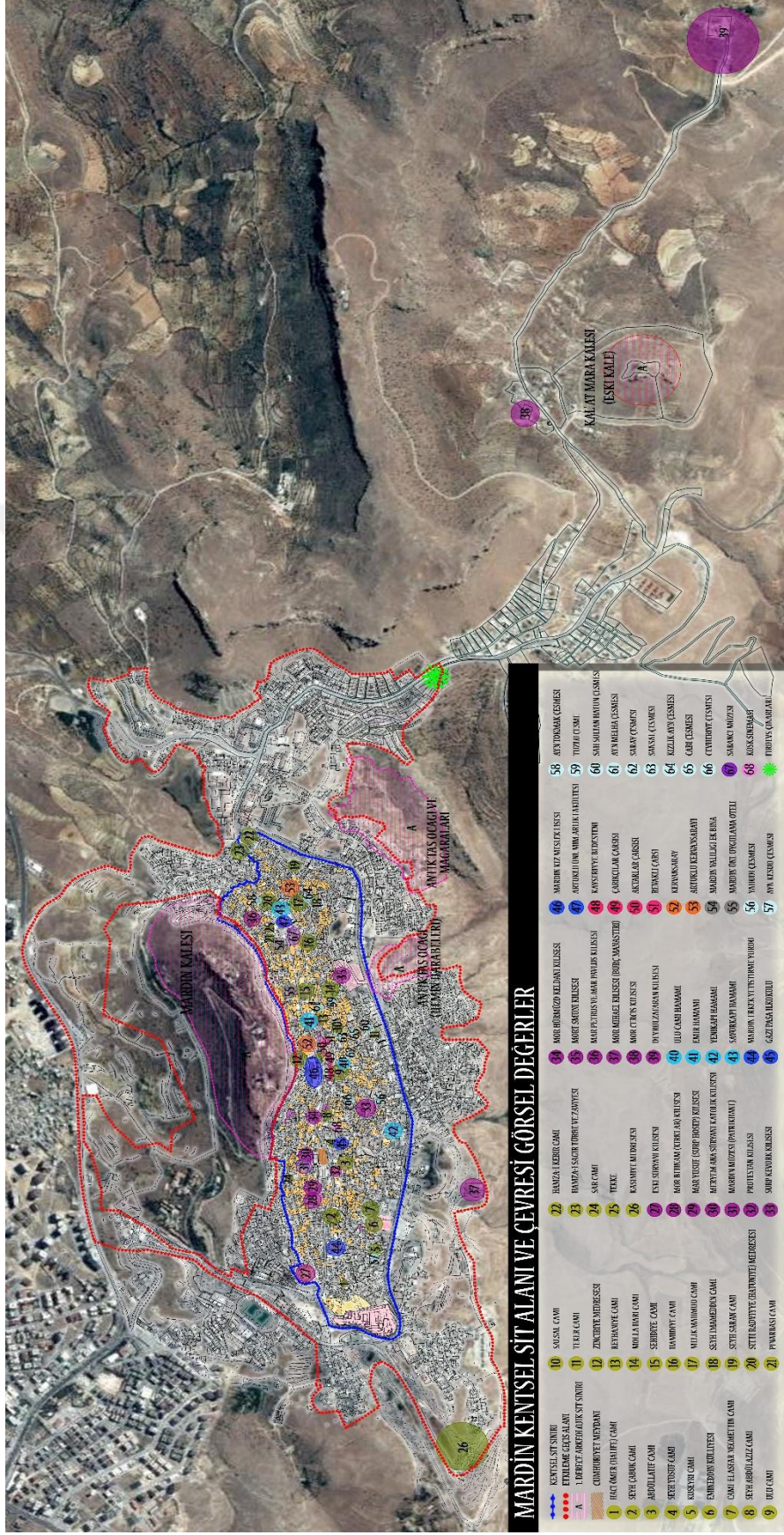
Mardin ve çevresinde arkeologlar tarafından yapılan araştırmalar, antik taş ocakları ve yeraltı ocakları, sarnıçlar, kayalara oyulmuş yapılarla antik çağa ilişkin detaylı bilgiler bulunduğunu açıklamaktadır (Coşkunsu ve Lönnqvist, 2014). Söz konusu taş ocaklarının Mardin’de ve belki de Tur Abdin bölgesindeki diğer şehirlerin inşa edilme süreçlerinde hammadde olarak kullanıldığı, Mardin’deki örneklerle benzeyen ve çoğunluğu Roma Dönemi’ne tarihlendirilen örneklerin İspanya, İngiltere, Bosna, İsrail ve Ürdün vadisinde görüldüğünden söz edilmektedir (Coşkunsu ve Lönnqvist, 2014).

Mardin’deki arkeolojik araştırmalar yeterli düzeye ulaşamamış olmakla beraber, kentin adından ilk kez M.S. 4. yüzyılda söz edilmiş ve 10. yüzyıldan itibaren yerleşim sınırları benzer biçimde şekillenmiştir. Kentin, kale eteklerinde yamaçta yer alması nedeniyle topografyaya uygun biçimde doğu-batı ekseninde gelişim göstermesi, kuzey-güney aksındaki kısıtlılıklar yerleşik alanda sınırlamalar yaratmıştır. Artuklular Dönemi öncesinde de kale, çarşı, anıtsal ve sivil mimarlık örnekleri ile nitelikli yapılar barındıran şehir dokusunda yapım tekniği ve mimari özellikler bağlamında özgün örnekler barındırdığı görülmektedir. Artuklular Döneminin siyasi ve ekonomik olarak

güçlü olması nedeniyle anıtsal yapılar ile kentteki varlıklarını belirgin bir biçime getirmiştir. Mardin kentsel sit alanındaki özgün görünümü yaratan en önemli özellik geleneksel yapım tekniği ile kullanılan kesme taş yöntemidir. Bu durum kentin uzaktan bakıldığında anıtsal yapılarını oluşturan kilise, cami, medrese örnekleri, sivil mimarlık örneklerini oluşturan geleneksel konut dokusunun birbiriyle benzerlik göstermesi ve homojen bir dağılım yaratarak Mezopotamya Ovası ile bütünlük kazanmasıdır (Alioğlu, 2003).

Mardin Kentsel Sit Alanı ve çevresindeki yapılarda Hristiyanlığın kente 2. yüzyıldan itibaren yayılmaya başladığı ve sonrasında nitelikli yapılarla varlığını sürdürdüğü görülmektedir (Soyukaya, Özgür, Kaya, Han, Savaş ve Alpay, 2013). Kent bugün Süryaniler ile tanınsa da Hristiyanlığın mezheplere ayrılması ile birlikte kentte Süryaniler, Keldaniler, Ermeniler, Nasturiler, Katolikler ve Protestanların yaşadığı, kentteki en eski Hristiyanlık dönemi yapı örneğinin M.S. 185 yılına tarihlenen Mor Mihael Kilisesi ve Burç Manastırı olduğu söylenebilmektedir (Akyüz, 1998). 4. yüzyılda inşa edilen Deyrulzafaran Kilisesi, manastır, kilise ve müstemilat yapılarıyla bir kompleks niteliğinde bölgenin en önemli yapı örneklerinden birini oluşturmaktadır. Özellikle Patriklik Merkezinin 1293'ten 20. yüzyıl başına kadar Mardin Deyrulzafaran Manastırı'nda olması şehir dokusundaki önemini göstermektedir.

5. yüzyıla (M.S. 430) tarihlenen Mor Hürmüzd Keldani Kilisesi, ana cadde üzerinde yer almakta ve bölgedeki Keldani Katolik cemaatine halen hizmet vermektedir. Aynı dönemsel niteliğe sahip olan 5. yüzyıla tarihlenen (M.S. 420) Surp Kevork Kilisesi (tarihin bulunduğu yazıt kaybolmuştur, (Akyüz, 1998) Ulu Cami mahallesinde yer almakta ve günümüzde kullanılmamaktadır. 6. yüzyıla tarihlenen ve bugün halen Süryani cemaati tarafından yoğun olarak kullanılan Mor Behnam (Kırklar) Kilisesi basık kemerli bir giriş kapısından geçilerek avluya ulaşılan ve dört tarafında mekanlar bulunan dikdörtgen plan şemasına sahiptir (Soyukaya ve diğer., 2013).

Şekil 4.28 Mardin kentsel sit alanı ve çevresi görsel değerler analizi

Şekil 4.29 5. yüzyıl yapı örneği, Mor Hürmüz Keldani Kilisesi (solda); 6. yüzyıl yapı örneği, Mor Behnam (Kırklar) Kilisesi (sağda), (Kişisel arşiv, 2015)

İslam egemenliğinin ilk yüzyılı olan 7. yüzyılda Mardin'in çeşitli hakimiyetler altında kaldığı ve tarihsel süreçte yaşanan göçlerle kentte değişimler meydana geldiği, 10. yüzyıl sonlarından itibaren daha istikrarlı dönem yaşayan kentin 12. yüzyılda Artuklu egemenliğine geçmesi ile birlikte yönetim anlayışı ve ekonomik anlamda değişim yaşanmış, bu durum kentteki görkemli yapı örnekleri ile ön plana çıkmıştır. 11. yüzyılda inşa edilen Emineddin Külliyesi Cami, Maristan, Medrese, hamam ve çeşmenin yer aldığı kompleks bir yapı olmakla beraber, medrese kısmı Mardin'deki ilk örneklerden olup, avlunun kuzeyinde üç bölümlü küçük bir mekan olarak yapılmıştır (Soyukaya ve diğer., 2013). Anadolu şehirlerinde 12. yüzyıl ile 15. yüzyıl arasında çok fazla sayıda medrese inşa edilmiş, Mardin'de de günümüze ulaşan Sitti Radviyye (Hatuniye) Medresesi, Şehidiye Medresesi, Zinciriye Medresesi, Kasımiye Medresesi gibi önemli yapılar bulunmaktadır. Bu yapılardan 12. yüzyıl ve 13. yüzyıl erken dönem örnekleri olan Hatuniye ve Şehidiye Medreseleri, eyvanlı ve revaklı avlusu olan bir plan şeması sergilemekte, 14. yüzyıl yapı örneği olan Zinciriye Medresesi ve 16. yüzyıl başlarında yapılmış olan Kasımiye Medresesi ise tek bir avlu etrafında sıralanan mekanlardan oluşan bir plan şeması göstermektedir (Soyukaya ve diğer., 2013). Söz konusu medrese yapılarında kubbe geçişleri, tonozlarda ve iç mekanlardaki süsleme niteliklerinin camilerden daha detaylı olduğu görülmektedir (Soyukaya ve diğer., 2013).

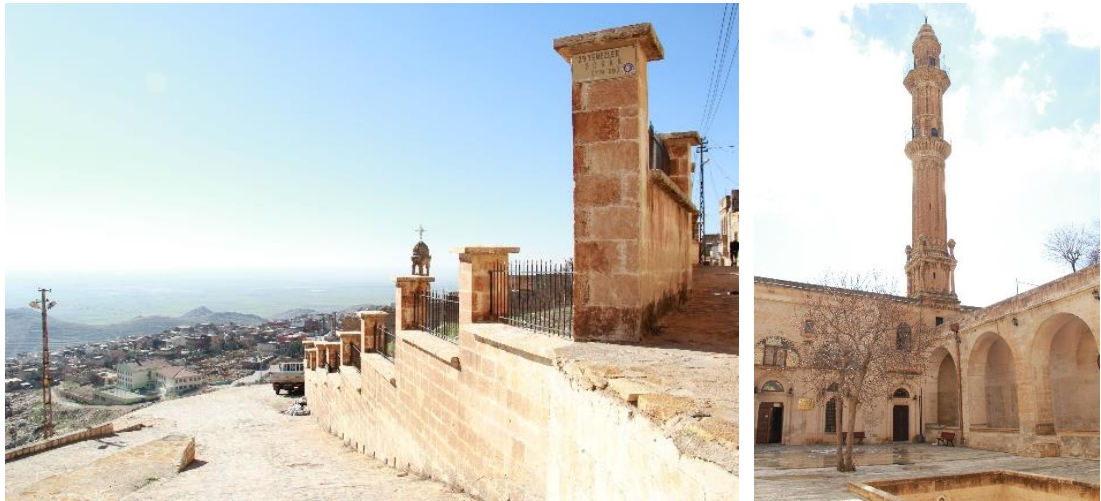
1. Caddenin güneyinde doğu-batı ekseninde revaklı bir avluya sahip dikdörtgen plan şemasındaki 12. yüzyıl yapı örneklerinden olan Ulu Caminin minaresinde aynı

dönem yapısı olan Necmettin Camisi'nden farklı olarak kare çerçeve içerisinde kabartılı biçimde kufi tekniğiyle işlenen yazılar görülmektedir.

Şekil 4.30 12. yüzyıl yapı örnekleri, Hatuniye Medresesi (solda); Ulu Cami (sağda), (Kişisel arşiv, 2016)

13. yüzyıl yapı örneklerinden olan Mort Şmuni Kilisesi, Teker Mahallesinde eski sur yapısının dışında inşa edilmiş olmakla beraber, kentin gelişmesi ve sur dışına çıkışı ile birlikte kentin ortasında kalmıştır (Akyüz, 1998).

Şekil 4.31 13. yüzyıl yapı örnekleri, Mort Şmuni Kilisesi (solda), Şehidiye Cami (sağda) (Kişisel arşiv, 2016)

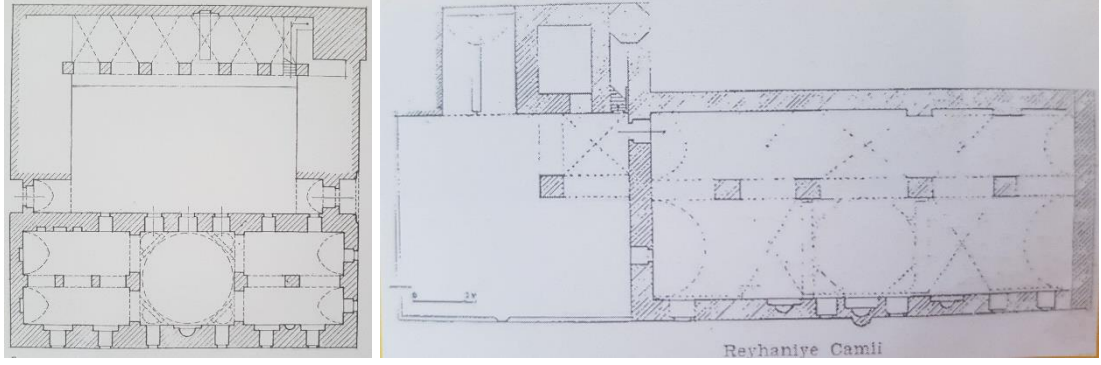
Şekil 4.32 14. yüzyıl yapı örnekleri, (solda) Zinciriye Medresesi (Kişisel arşiv, 2015), (ortada) Molla Hari Cami, (sağda) Latifiye Cami (Soyukaya ve diğer., 2013)

14. yüzyıl yapı örneklerinden olan ve dikdörtgen planlı olarak kesme taştan tek katlı olarak inşa edilen Latifiye Camisi'nin kapı girişindeki geometrik ve bitkisel motiflerle yapılan süslemeler dikkat çekmekte, minaresinin 19. yüzyıl ortalarında Musul Valisi tarafından yaptırıldığı bilinmektedir (Soyukaya ve diğer., 2013).

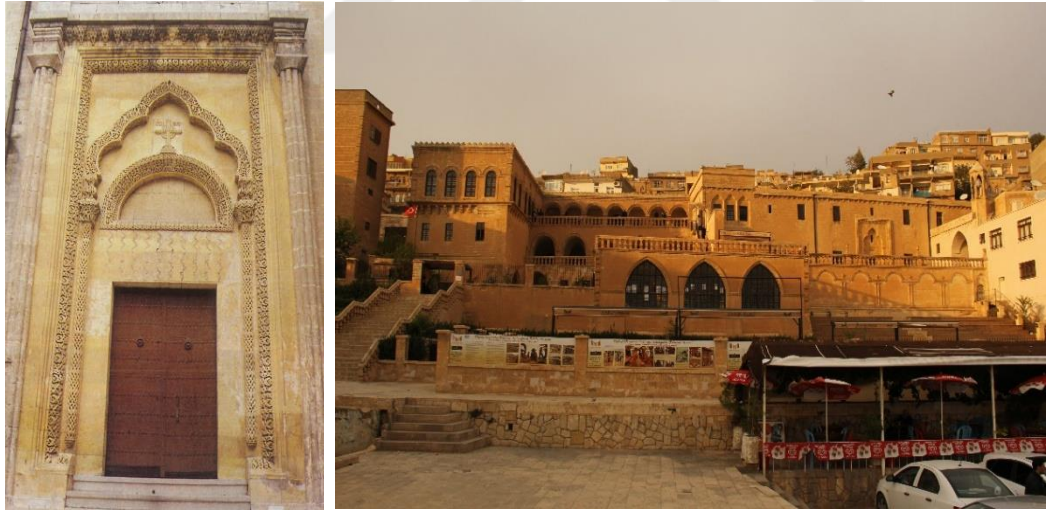
Şekil 4.33 15. yüzyıl sonu 16. yüzyıl başı yapı örnekleri, Reyhaniye Cami (solda), Kasımiye Medresesi (sağda), (Kişisel arşiv, 2015)

16. yüzyıl başında inşa edilen Reyhaniye Camisi çarşı içerisinde avluya giriş kapısı bulunan kuzeyinde beşik tonozlu bir eyvanı olan dikdörtgen plan şemasına sahip yapı 18. ve 19. yüzyıllarda çeşitli aralıklarla onarım geçirmiştir (Soyukaya ve diğer., 2013).

Şekil 4.34 Latifiye Cami plan şeması, Reyhaniye Cami plan şeması (Soyukaya ve diğer., 2013)

Kırklar Kilisesi'nin doğusunda 1887 yılında inşa edilen Surp Hosvep Kilisesi, Ermeni Katolik cemaatine ait olan yapı kesme taştan inşa edilmiş, yuvarlak kemer açıklığından giriş yapılan avluya çapraz tonozlu ara bölümden geçilmekte, giriş kapısı bitkisel ve geometrik motiflerle süslenen yapının cephesi Mardin'e özgü oyma stilde işlenmiştir (Soyukaya ve diğer., 2013). 19. yüzyıl yapı örneklerinden olan ve Meryem Ana Kilisesinin batı cephesinde bulunan ve sütunlu revakların ortasında avlulu bir plan şemasına sahip olan Patrikhane, 1978 yılında kamulaştırılarak Mardin Müzesi olarak kullanılmaya başlanmıştır (Akyüz, 1998).

Şekil 4.35 19. yüzyıl yapı örnekleri, Surp Hosvep Kilisesi (solda), Mardin Müzesi (Patrikhane) ve Meryem Ana Süryani Katolik Kilisesi (sağda), (Kişisel arşiv, 2015)

20. yüzyıl yapı örneklerinden Gül Mahallesinde yer alan Süryani Kadim Ortodoks Kilisesine ait Mar Petrus ve Mar Pavlus Kilisesinin giriş kapısı üzerinde geometrik süslemeler ve Süryanice yazılar yer almakta olup, Mardin'de son olarak inşa edilen kilisedir (Akyüz, 1998). 18. yüzyıl ortalarında misyonerlik faaliyetlerinin artması ile

birlikte okullar, kolejler, hastaneler gibi yapılar inşa ederek Osmanlı Devletine yerleşen Protestan Cemaatine ait 1. Cadde üzerinde yer alan ve 1904 yılında inşa edilen Prostestan Kilisesi, 2013 yılında restorasyon çalışmasına başlanan kilise, 2015 yılı itibariyle yeniden kullanılmaya başlanmıştır (Mardin Prostestan Kilisesi, 2016).

Şekil 4.36 20. yüzyıl yapı örnekleri, Mar Petrus ve Mar Pavlus Kilisesi (solda), (Soyukaya ve diğer., 2013).; Prostestan Kilisesi (sağda), (Mardin Protestan Kilisesi, 2016)

Yukarıda açıklanan yapılar dışında, Melik Mahmud Cami 14. yüzyıla, Hamidiye Cami, Hamza-i Kebir Cami, Hamza-i Sagir Türbe ve Zaviyesi 15. yüzyıla, Teker Cami 16. yüzyıl başına, Şeyh Saran Cami, Hacı Ömer (Halfeti) Cami 18. yüzyıla, Mor Cercis Kilisesi, Şeyh Çabuk Cami 19. yüzyıla ve Salsal Cami, Şar Cami, Şeyh Abdülaziz Cami 20. yüzyıla tarihlenmektedir.

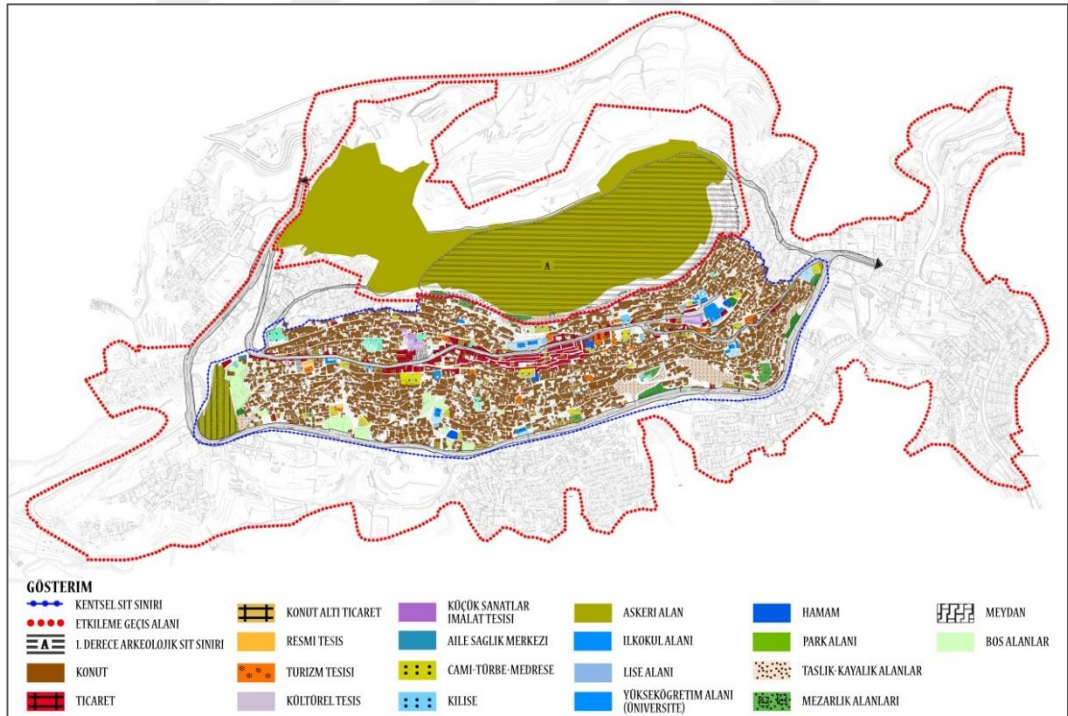
Bu incelemedeki Mardin Kentsel Sit Alanı ve çevresindeki tarihsel yapıların bazıları yapıldıkları dönemdeki fonksiyonları ile kullanılmaya devam etmekte, bazıları ise bugün kullanılmamakta ya da farklı fonksiyonlar yüklenmiş durumdadır. Örneğin, eski Süryani Kilisesi, Surp Kevork Kilisesi ve Mar Petrus ve Mar Pavlus Kilisesi kullanılmamakta, Patrikhane ve Kasimiye Medresesi Müze olarak, Hamza-i Sagir Türbe ve Zaviyesi konut ve mescid olarak kullanılmaktadır.

Farklı yüzyıllarda inşa edilen bu yapıların bir arada bulunma biçimi ile çok katmanlı bir yerleşim gösteren Mardin'in Hristiyanlığın yayılış dönemine tanıklık etmesi ve

İslamiyet döneminin nitelikli yapı örnekleri ile birlikte çevresindeki arkeolojik birikim bir arada değerlendirildiğinde, topografyayı kullanma biçimi, özgün süslemeleri barındıran görkemli yapı örnekleri, ovaya olan hakimiyeti sayesinde doğal bir peyzaj ögesine sahip olması, insan eliyle dönüşen doğal yapının kültürel çeşitlilikle bir arada harmanlanmış özgün bir örneğini sunmaktadır.

4.2.4 Arazi Kullanım Durumu ve Doku Özellikleri

Mardin Kentsel Sit Alanında yapılan arazi kullanım durumu çalışmasında, Mardin Kalesinden güneye doğru eğime uyumlu şekilde teraslı biçimde yerleşen geleneksel kent dokusu görülmektedir. Kentsel Sit Alanı günümüzde on üç mahalleden oluşmakta ve 1. Caddeye cephesi bulunan Çabuk, Şar, Medrese, Gül, Latifiye, Ulucami, Teker, Şehidiye ve Savurkapı Mahalleleri cadde üzerinde ticaret fonksiyonunun yoğunlaştığı, iç kısımlarda ise geleneksel konut dokusunun yoğun olduğu bir yapı göstermektedir.

Şekil 4.37 Mardin kentsel sit alanı arazi kullanım durumu

Tarihi kent merkezi 1. Cadde adı verilen tek bir aks üzerinden şekillenmiştir. 1. Cadde Diyarbakırkapı Meydanı, Cumhuriyet Meydanı ve Savurkapı Meydanı

odaklarını birbirine bağlayan bir akstır. Diyarbakırkapı Meydanı ile Cumhuriyet Meydanı arasında 1. Cadde çift yönlü, Cumhuriyet Meydanı ile Savurkapı Meydanı arasında ise tek yönlü olarak kullanılmaktadır. 1. Caddeye kuzey ve güneyde yaya bağlantıları çoğunlukla dik eğim nedeniyle merdivenli yollarla sağlanmıştır. Eminettin, Necmettin ve Yenikapı mahallelerinin ise 1. Caddeye sınırı bulunmamakta olup, iç kısımlarda geleneksel konut dokusu yer almakta ve Yeniyol Caddesi (2. Cadde) ile sınırının olduğu kısımlarda geleneksel olmayan yeni yapılar ve küçük ticari birimler bulunmaktadır. Cumhuriyet Meydanı çevresi ve 1. Cadde boyunca ticaret alanları ve oteller görülmekte olup, Ulu Cami çevresinde Revaklı Çarşı (Tellallar-Sipahiler), Çarıkçılar Çarşısı, Kayseriye Bedesteni, Marangozlar Çarşısı, ve Arasta İşhanı şeklinde geleneksel ticaret bölgeleri bulunmaktadır.

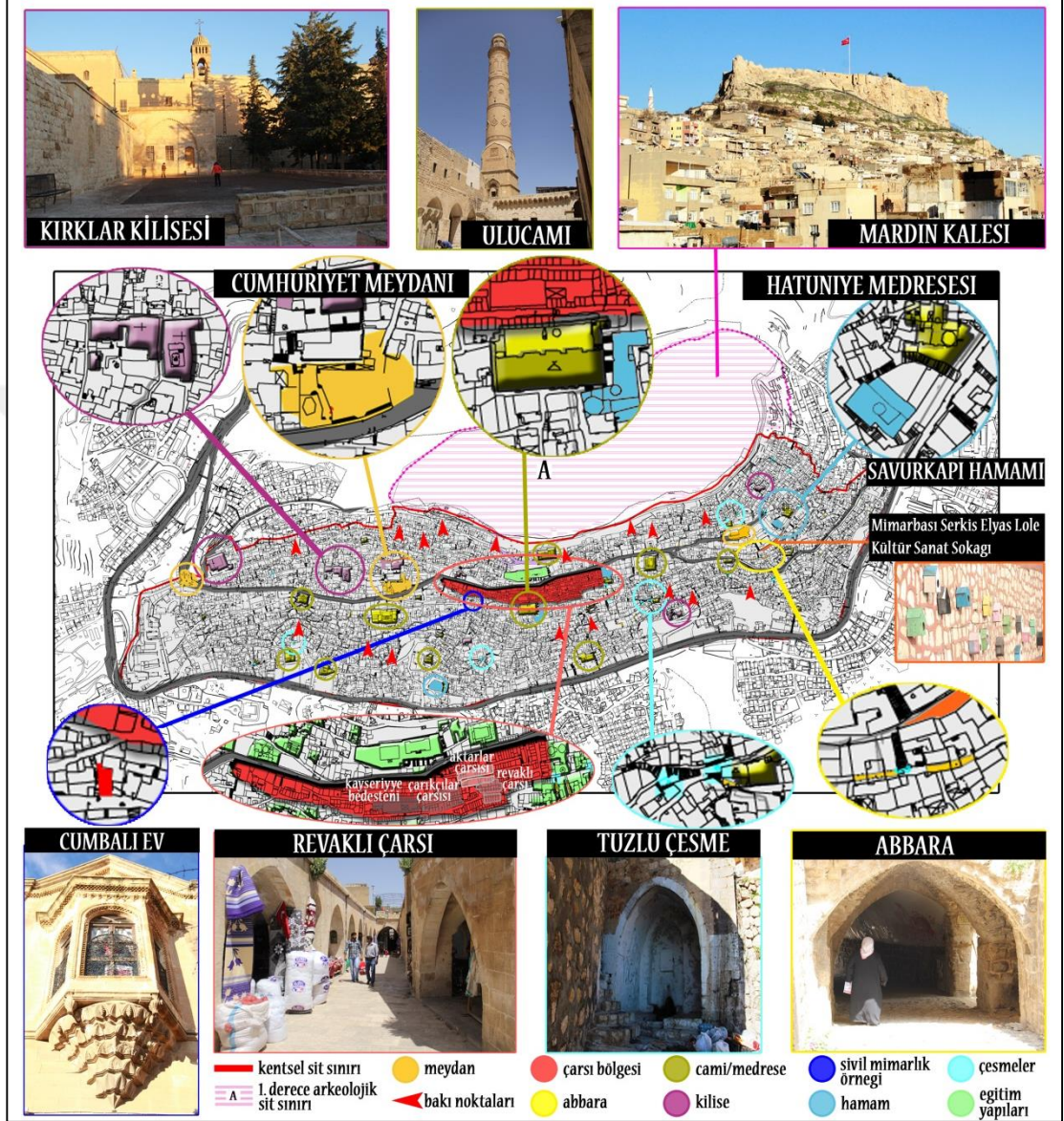

Şekil 4.38 1. Caddenin görünümü (Kişisel arşiv, 2016)

Mardin Kentsel Sit Alanı içerisinde çeşitli dönemlere tarihlenen 23 adet Cami yapısı, 10 adet Kilise yapısı, 2 adet Medrese yapısı, 1 adet Tekke, 1 adet Türbe ve Zaviye, 6 adet Okul yapısı, 5 adet Çarşı, 1 adet Kervansaray, 2 adet Müze, 4 adet Hamam, 11 adet Çeşme, yoğun olarak Konaklar ve Konut yapıları bulunmaktadır. Ayrıca 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı olan Mardin Kalesi askeri alan olarak kullanılmakta ve kentsel sit alanı çevresinde ağaçlık alanlar, taşlık-kayalık alanlar ve mezarlıklar yer almaktadır.

Kentin geçmiş yıllarda Hükümet Konağı, PTT gibi kamusal kullanımlarının yer aldığı alan, Hükümet Konağı'nın Mardin Valiliği ek binasına, PTT binasının Otelcilik Yüksekokulu Uygulama Oteline, eski Süvari Kışlasının Sabancı Müzesine vb.

dönüşmesi ile sosyal, kültürel ve eğitim işlevleri yüklenmesi, ayrıca Mimarbaşı Serkis Elyas Lole Kültür ve Sanat Sokağı ile birlikte alanın kültürel merkezi haline gelmiştir.

Şekil 4.39 Mardin kentsel sit alanı doku özellikleri

Mardin kentsel Sit Alanı doku özellikleri içerisinde tescilli yapılar, geleneksel çarşı dokusu, meydanlar, bakı noktaları, bölgeye özel bir kullanım olan abbaralar ile birlikte Mardin Kalesi anlatılmıştır.

Baki Noktaları

Şekil 4.40 1. Caddenin kuzeyinden ovanın görünümü (Kişisel arşiv, 2015)

Mardin Kentsel Sit Alanında 1. Caddenin kuzeyinde, 241 sokaktan başlayarak, Cumhuriyet Caddesi, Değirmen (253) Sokak, Sihav (252) Sokak, Gelincik (260) Sokaklar üzerinden Mardin Ovası'nın görünümü dikkat çekmektedir. Mardin Kentsel Sit Alanında 1. Caddenin güneyinde, Varlık Sokak, 88 Sokak, 79 Sokak, 94 Sokak, 69 Sokak, Gazali 54 Sokak ve 24. Destan Sokak üzerinden Mardin Ovası görünümü dikkat çekmektedir.

Şekil 4.41 1. Caddenin güneyinden ovanın görünümü (Kişisel arşiv, 2016)

Abbaralar ve Sokak Dokusu

Mardin tarihi kent merkezinde eğimin de etkisiyle sokaklar kuzey-güney ve doğu-batı akslarında gelişebilmiştir. Doğu-batı yönündekiler taşıt yolu olmaya elverişli, kuzey-güney olarak yönlenen sokaklar ise çoğunlukla merdivenli yaya yolları oluşturmuştur. Kentin tarihi dokusu dikkate alındığında sokakların, insan ölçeği ve binek hayvanları üzerinden düşünülerek açılmalarının etkisi ile dar bırakılması anlam kazanmaktadır. Bu sokak dokusu çeşitli kısımlarda kesişerek küçük meydancıklar oluşturmuş ve dar sokaklardan cephe alan yüksek duvarlı yapılar bir avluya ya da bahçeye açılarak biçimlenmiştir.

Şekil 4.42 a. Değirmen 253 sokak görünüm. b. Yerlibahçe 21 sokaktan görünüm. c. 248 sokaktan görünüm. d. 239 sokaktan görünüm (Kişisel arşiv, 2015)

Kentin dokusunu Alioğlu (2003), “Bütün yapı türlerinin şehir dokusu içindeki homojen dağılımlarına ve bir odak noktası yaratma çabalarının olmamasına uygun

olarak sokakların oluşmasında da bir hiyerarşi söz konusu değildir. Organik düzendeki sokakların ne boyutlarında ne de yönlendirmelerinde bir önem sırası güdülmemiştir. Ancak bazı biçimlemeler tanımlayıcı özellikler olarak ortaya çıkarlar. Bir ya da birkaç eve hizmet veren çıkmaz sokaklar, evlere girişte yapılan sahanlıklar, bazen sokak üstlerinde altta bir geçit bırakılarak yapılmış odalar (kabaltı veya yerli dildeki adı ile abbara) ortak kullanım alanları ile özel kullanım alanlarının arakesitlerinde nasıl bir yapılanma içinde olduğunu göstermektedir.” şeklinde aktarmaktadır (s. 33).

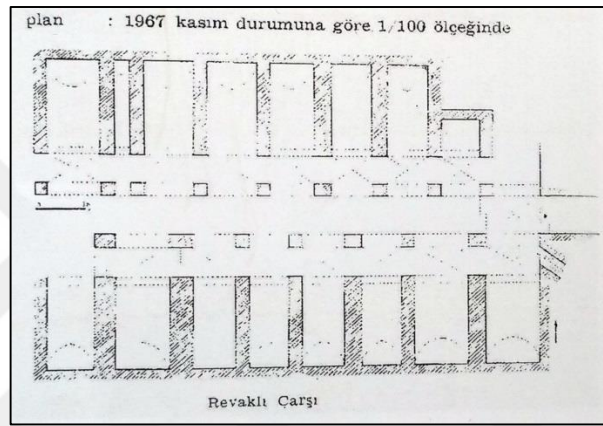
Geleneksel sokak dokusunun en önemli ögesi olan abbaralar, sokağın bir kısmını örten, alt geçit fonksiyonu üstlenen, bazılarında üstte bir odacık bazılarında ise geçiş oluşturan bir alan bulunduğu özgün formlar oluşturarak sokaklara hareket kazandırmıştır.

Şekil 4.43 Abbara örnekleri (Kişisel arşiv, 2015)

Revaklı Çarşı (Tellallar-Sipahiler)

Teker Mahallesi'nde Ulucami'nin doğusunda, Reyhaniye Cami'nin batısında yer almaktadır. Yapım tarihine ilişkin kesin tarihe ulaşılamamıştır. Ortadan geçen bir yolun etrafında sivri kemerlerle yola açılan çapraz tonozlardan oluşan iki sıra revak bulunmaktadır. Bu revakların arkasında sıralanmış tek katlı dükkanlardan oluşan bir düzene sahiptir. Soyukaya ve diğerleri (2013) tarafından revaklı çarşı restorasyonunun 21.11.2002 tarihinde yapıldığı belirtilmiştir.

Şekil 4.44 Revaklı Çarşı'nın planı. (Soyukaya ve diğer, 2013)

Şekil 4.45 Revaklı Çarşı'dan görüntüler (Kişisel arşiv, 2016)

Çarıkçılar Çarşısı

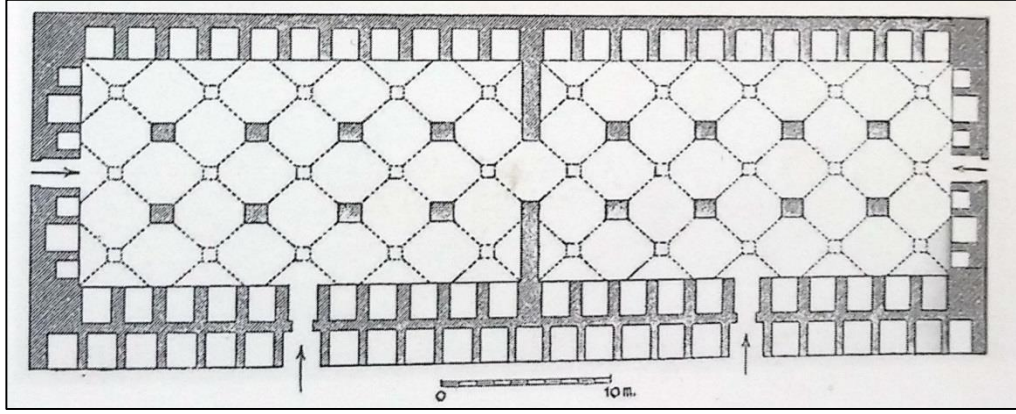
Teker Mahallesi'nde bulunan Çarıkçılar Çarşısı, sokağın etrafında farklı genişliklere sahip tek katlı dükkanlar şeklinde kesme ve moloz taştan inşa edilmiştir (Soyukaya ve diğerleri, 2013). Yuvarlak kemerli kapı ve pencereler özgün dokuda ahşap olmakla beraber günümüzde birçoğu demir kapıya dönüştürülmüştür. Yapılara betonarme eklentiler yapılması ile çarşının özgün dokusu yitirilmiş, ancak tahribatlara rağmen işlevsel kullanım devam etmektedir.

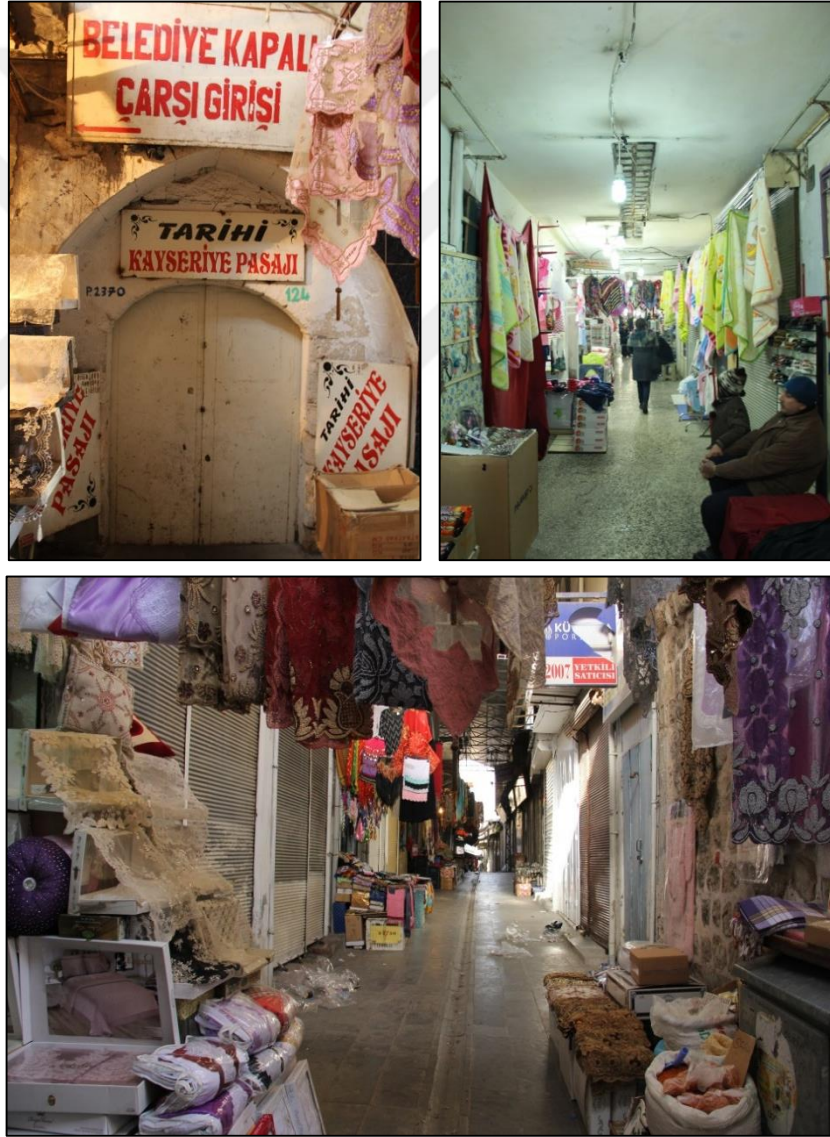
Şekil 4.46 Çarıkçılar Çarşısı (Kişisel arşiv, 2016)

Kayseriyye Bedesteni

Ulucami Mahallesi'nde yer alan Kayseriyye Bedesteni, geleneksel Osmanlı çarşı dokusunu yansıtmaktadır. Halk arasında yalnızca Bedesten olarak tanımlanan Kayseriyye Bedesteni'nin üstü kapalıdır. Bedesten içerisinde yapım tarihi 16. yüzyıl olarak belirtilmiştir. Çarşının tahribata uğramış ve betonarmeye dönüşmüş kısımları olsa da batı bölümü halen özgün dokusunu korumaktadır.

Şekil 4.47 Kayseriyye Bedesteni'nin planı. (Soyukaya ve diğer, 2013)

Şekil 4.48 Kayseriyye Bedesteni görünümü (Kişisel arşiv, 2016)

Aktarlar Çarşısı

Teker Mahallesi'nde yer alan Aktarlar Çarşısı ortadaki sokağa açılan iki katlı dükkanlardan oluşmaktadır. Günümüzde çarşının güney cephesinde betonarme eklentiler ve kat çıkmaları olması nedeniyle bozulmalar olmakla beraber Soyukaya ve diğerleri (2013) tarafından tespit edilen izlerin ilk yapıldığında çarşının üzerinin kapalı olduğu belirtilmektedir.

Şekil 4.49 Aktarlar Çarşısı görünümü (Kişisel arşiv, 2016)

Çeşmeler

Mardin Kentsel Sit Alanında, Yahudi Çeşmesi, Ayn Kesud Çeşmesi, Ayn Tokmak Çeşmesi, Tuzlu Çeşme, Şah Sultan Hatun Çeşmesi, Ayn Melha Çeşmesi, Saray Çeşmesi, Salsal Çeşmesi, Kızlık Ayn Çeşmesi, Cabi Çeşmesi ve Cevheriye Çeşmesi isimlerinde toplam 11 adet çeşme bulunmaktadır. Bu çeşmelerin bazıları Camilerin yakınında, bazıları sokakların kesişmesiyle oluşan meydancıklarda, bazıları yapı biçimindedir. Çeşme yapıları sivri kemerli bir eyvan içerisinde beşik tonozlu olarak inşa edilmiş, derin ve derin olmayan nişler içerisinde yer almaktadır.

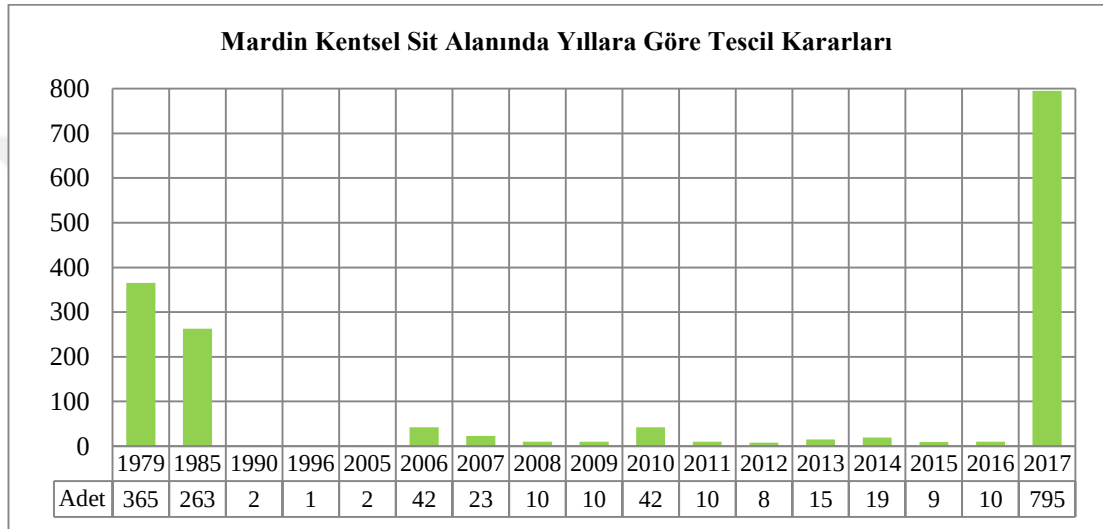

Şekil 4.50 Çeşme örnekleri (Kişisel arşiv, 2016)

4.2.5 *Sit Alanı Sınırları ve Tescil Bilgileri*

1951 yılında Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Teşkiline ve Vazifelerine Dair Kanun kapsamında kurulan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) ile başlayan koruma kurulu yapılanması, 1983 yılında çıkarılan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Yüksek Kurul ve Bölge Kurulu olarak değiştirilmiştir. Merkezde toplanan yetkilerin yerel yapılanma biçimi ile birlikte tespit-tescil süreçlerine ilişkin karar alma yetkisi Bölge Kurullarına geçmiştir. Bu doğrultuda Mardin Kentsel Sit Alanına ilişkin karar alma yetkisinin 1988 yılında kurulan Diyarbakır Koruma Kurulunda olduğu, ancak Kültür ve Turizm Bakanlığının 09.12.2005 tarih ve 182627 sayılı Makam Olur'u ile görev alanı Adıyaman, Mardin, Şanlıurfa olarak belirlenmesi ile birlikte Mardin Kentsel Sit Alanına ilişkin koruma kurulu yetkilerinin 16.03.2006 tarihinde açılışı yapılan mülga Şanlıurfa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğüne geçtiği, 05.10.2007 tarih ve 169809 sayılı Bakanlık Makamı Olur'u ile Mardin'in mülga Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğüne devredildiği, 08.08.2017 tarih ve 152970 sayılı Bakanlık Makamı Olur'u ile Mardin'in

tekrar Şanlıurfa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nün görev alanına dahil edildiği tespit edilmiştir. Bu kapsamda tarihsel süreç içerisinde değişen kanunlar ile birlikte görev alanları, isimleri, üye seçilme/atanma yöntemleri gibi niteliksel ve niceliksel değişimler yaşayan Koruma Kurullarının dijital bir envanter sisteminin bulunmaması, alanlara ilişkin kararların yıllar içerisinde değişiklik göstermesi, tespit-tescil süreçleri ve koruma müdahaleleri yönüyle karmaşaya yol açtığı görülmektedir.

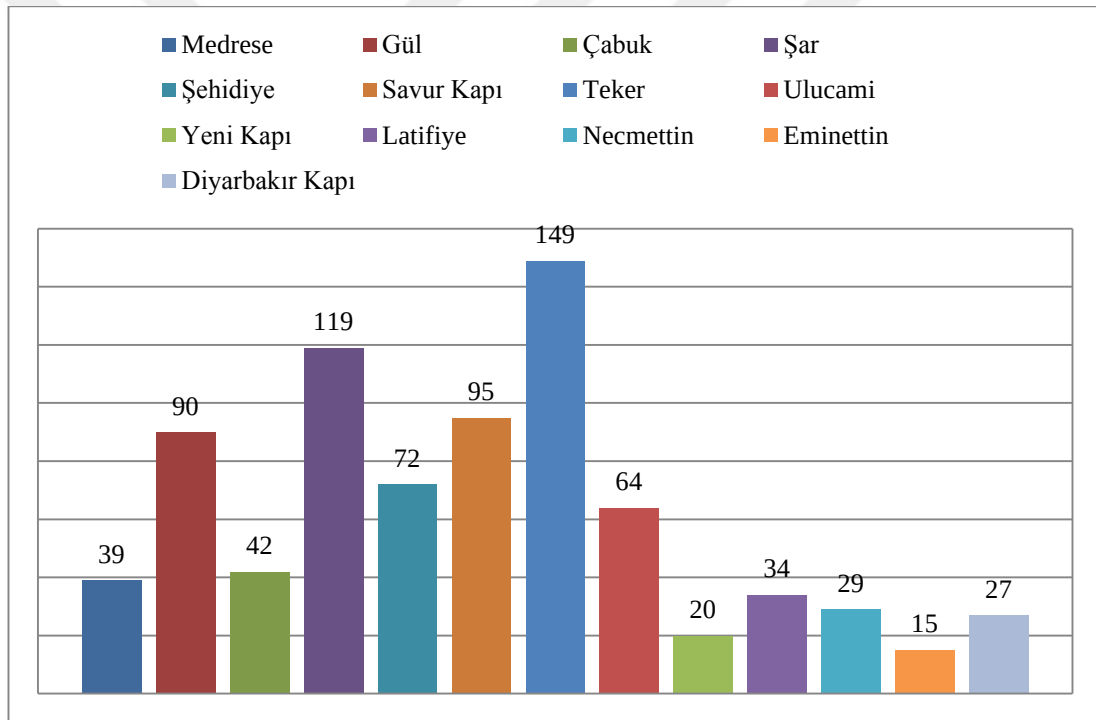
Şekil 4.51 Mardin kentsel sit alanında yıllara göre tescil kararları

Mardin Artuklu Belediyesi, Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu ve Mardin Müzesinde yer alan arşiv kayıtları doğrultusunda Mardin Kentsel Sit Alanına ilişkin tespit ve tescil süreçleri ile koruma kararları incelendiğinde, 1979-2017 yılları arasında çeşitli tarihlerde yapılara ilişkin tescil kararlarının alındığı, bu kararların bir kısmının 1979 yılındaki tescil kararında tescillenen yapıların tescil kaydının devam etmesine ve yapı gruplarının belirlenmesine yönelik olduğu, 2017 yılında ise koruma amaçlı imar planı revizyonu çalışması kapsamında kentsel sit alanına ilişkin tescil kararlarının güncellenerek envanterlendiği tespit edilmiştir.

Gayrimenkul Eski eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 21.09.1979 tarih ve A-1933 sayılı kararı ile toplu tescil kaydı yapılarak eski eserler ilk kez koruma statüsü kazanmış ve "kent bütününe bir kültür varlığı olarak korunması" şeklinde ilk kez

revizyon çalışmasına esas oluşturacak biçimde Mardin Kentsel Sit Alanı sınırına ek olarak “Etkileme Geçiş Alanı” sınırları belirlenmiştir.

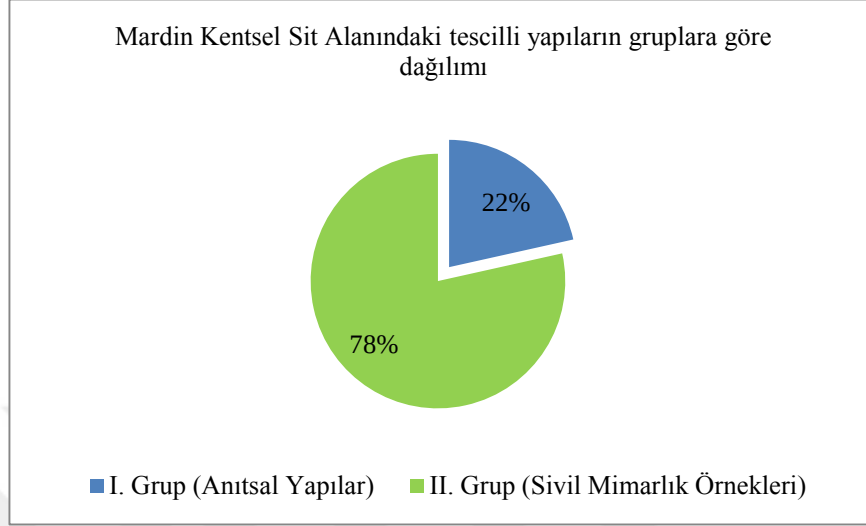
Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu’nun 15.06.2017 tarih ve 4825 sayılı kararı ve 10.07.2017 tarih ve 4881 sayılı kararı ile Mardin ili, Artuklu ilçesi, Kentsel Sit Alanına yönelik Koruma Amaçlı İmar Planı çalışmaları kapsamında korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarına dair yapılan incelemede, geçmiş yıllardaki kurul kararlarında tescillenen korunması gerekli taşınmaz kültür varlıkları yeniden değerlendirilmiş ve plan çalışması kapsamında tescillenmesi önerilen korunması gerekli taşınmaz kültür varlıkları belirlenmiştir.

Şekil 4.53 Mardin kentsel sit alanındaki tescilli yapı yoğunluğunun mahallelere göre dağılımı

Mardin Kentsel Sit Alanında toplam 795 adet tescilli yapı bulunmakta olup, on üç mahalle ile tescilli yapı sayısı karşılaştırıldığında, I. Caddeye cephesi olan Teker ve Şar Mahallelerinde tescilli yapı yoğunluğunun 100’ün üzerinde olduğu, %1,89 ile Emineddin Mahallesinde, %2,52 ile Yenikapı Mahallesinde oranın düştüğü görülmektedir. Mahallelerdeki yerleşim dönemlerinin katmanları tescilli yapı yoğunluklarına göre değerlendirildiğinde, I. Cadde çevresinde yerleşim gösteren

kentsel sit dokusundaki nitelikli yapı sayısının güneyde 2. Caddeye yönünde düştüğü görülmektedir.

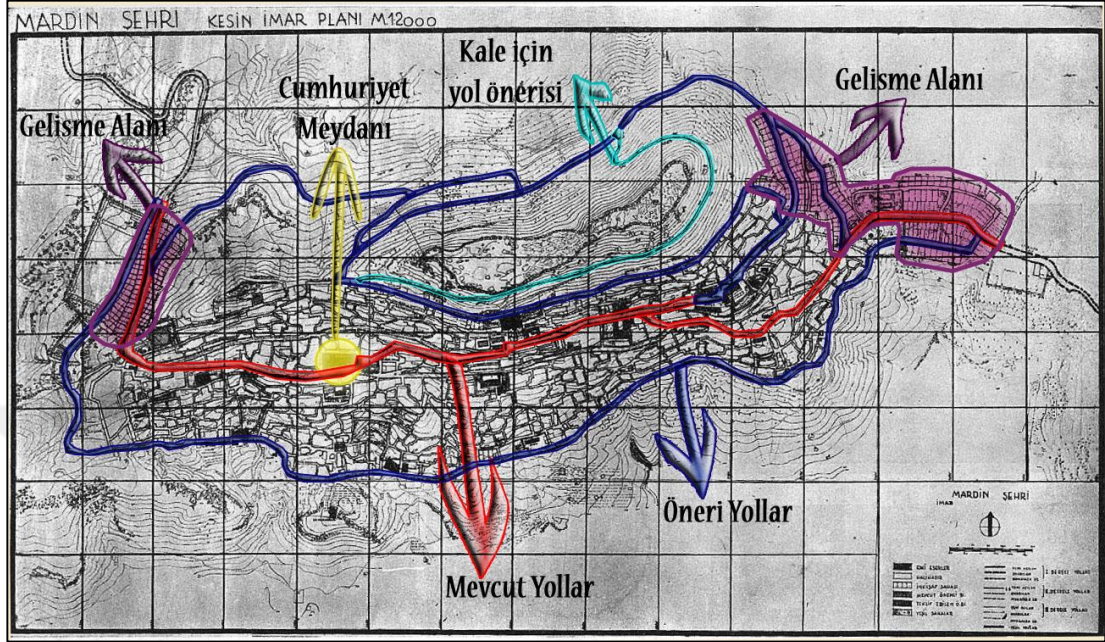
Şekil 4.54 Mardin kentsel sit alanındaki tescilli yapıların gruplara göre dağılımı

05.11.1999 tarih ve 660 sayılı İlke kararı ile I. Grup yapılar “tarihi ve estetik değeri” ile anıtsal nitelikli olarak toplumun büyük bir çoğunluğunun dini, ekonomik veya kültürel olarak ortak kullanım alanlarını oluşturan yapılar, II. Grup yapılar ise “yöresel yaşam biçimini yansıtan” sivil mimarlık örnekleri olarak çoğunlukla geleneksel tekniklerle üretilen konut yapılarından oluşmaktadır (Örnek Özden, 2017). Bu doğrultuda Mardin Kentsel Sit Alanındaki 795 adet tescilli yapının %22’sinin I. Grup Anıtsal Yapılardan, %78’inin II. Grup Sivil Mimarlık Örneklerinden oluştuğu, geleneksel konut mimarisinin özgün örneklerini barındırmakla beraber, tarihsel ve toplumsal önem taşıyan anıtsal yapıların oranının da yoğun olduğunu göstermektedir.

4.2.6 Geçmişten Günümüze Planlama Süreci

Mardin’e ilişkin ilk imar planı çalışması Nezihe-Pertev Taner çifti tarafından hazırlanan 1/2000 ölçekli Mardin Şehri Kesin İmar Planı olmuştur (Taner ve Taner, 1949). Çeşitli kaynaklarda onama yılı 1952 olarak görülen bu imar planına ilişkin onaylı örneğe ulaşılamamıştır. Arkitekt Dergisinde (1949) yayınlanan Mardin Şehri Kesin İmar Planı İzah Notu’nda Mardin’in diğer Anadolu şehirlerine kıyasla özellikli bir dokusu olduğu, ancak modern şehrin ihtiyaçlarını karşılayamadığı, şehrin gelişim

yönünün kaydırılmasının mali külfeti göz önüne alınarak gelişme sahaları batıda Diyarbakır yolu yönünde, doğuda daha az eğimli sırtlara önerilerek dar tutulmuştur.

Şekil 4.55 Mardin şehri kesin imar planı (Taner ve Taner, 1949)

Ayrıca 1927 yılı 23.527, 1935 yılı 22.517, 1990 yılı 23.270 ve 1945 yılı 18.519 kişi olarak verilen nüfus sayımlarında şehir nüfusundaki azalmadan söz edilmiştir. Nüfusun azalma sebepleri, Mardin'in uzun yıllar kuzey Mezopotamya'nın merkezi olan konumunun I. Dünya Savaşı'nın ardından ekilebilir alanların çoğunun Suriye'de kalması, içme ve kullanma sularının azalması, demiryolunun Diyarbakır'a kadar gelip doğuya ulaşmamasının Mardin'in transit alan özelliğini kaybetmesine neden olması olarak açıklanmıştır. Alt kotun 1030, üst kotun 1280 olması nedeniyle şehrin keskin eğiminin yeni yollar önerilmesini zorlaştırdığı bu nedenle doğu-batı yönünde kullanılan ana caddenin 1. Derece Yol kabul edilerek şehrin giriş ve çıkış yönlerinde düzenlenerek uzatılması ve kuzeyi ile güneyinden 2. Derece Yollar geçirilmesi planlanmıştır. Mardin kalesinin turistik ve tarihi niteliği göz önünde tutularak onarılması ve imar planı ile kaleye ulaşan taşıt yolu ve yaya yolları önerisi getirilmiştir.

Ana cadde üzerinde şehir merkezinde yer alan boş alanın Cumhuriyet alanı olarak düzenlenip, hükümet ve belediye binaları ile çevrenmesi önerilmiştir. Mardin

şehrindeki eğim itibariyle yukarıdan aşağıya doğru birbirine dayanarak amfi şeklinde inşa edilen yapıların özelliği dikkate alınarak halihazır duruma dair büyük öneriler geliştirilmemiştir. Dönemin ilgili mevzuatı kapsamında Mardin’de yer alan eski eserlerin imar planında aynen korunarak etraflarında açık alan bırakılıp yeşil alan önerilmiştir.

Şekil 4.56 Cumhuriyet Meydanı’nda Hükümet Konağı ve civarının gösterimi (Taner ve Taner, 1949)

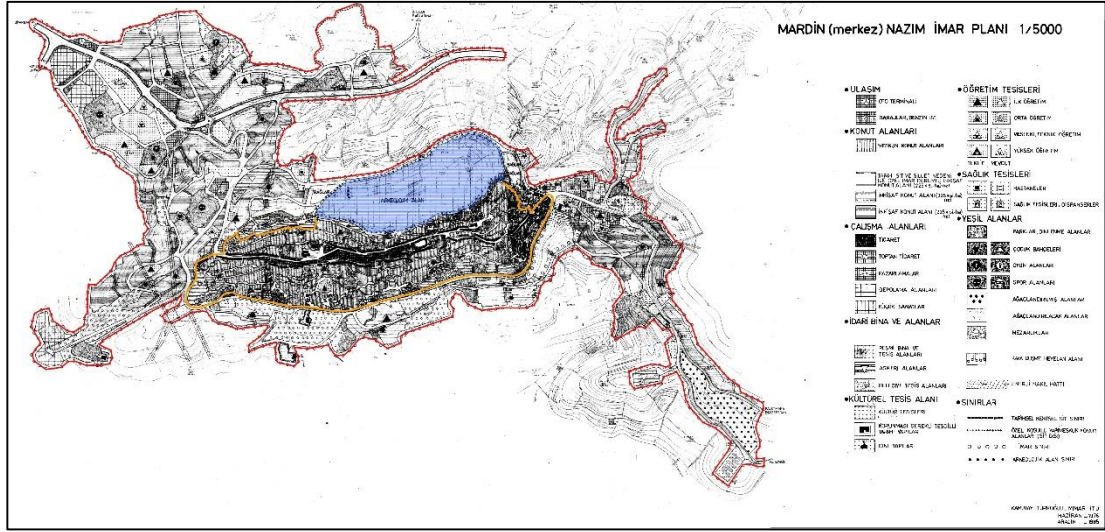
Söz konusu ilk imar planının ardından, 1973’te analitik etüd çalışmalarına başlanan Mardin Tarihsel Çevre Koruma İmar Planına kadar, 1955-1971 yılları arasında plan değişiklikleri yapıldığı, bu plan değişikliklerinden bazıları uygulanmamış olmakla beraber, plan kapsamında yürütülebilen imar faaliyetleri için 6785 sayılı İmar Kanunu kapsamında 1958-1973 yılları arasında dörder yıllık olarak hazırlanan imar programları ile çalışmalar yapılmıştır (Türkoğlu, 1973).

Plan değişiklikleri ile 1963 yılında Savurkapı yönünde yol aksındaki değişikliklerin, doğudaki gelişme alanlarında eğitim tesisi ve resmi tesis alanlarının, batıda Diyarbakır kapı yönünde ise 1964 yılında hayvan pazarı ve küçük sanatlar çarşısının, 1965 yılında otobüs terminali ve garajın, 1972 yılında askeri tesis alanının uygulandığı belirtilmektedir (Türkoğlu, 1973). Bu değişiklikler dışında dönemin imar planı sınırları dışındaki alanlarda münferit uygulamaların ve/veya ilave planların hazırlandığı da bilinmektedir (Türkoğlu, 1973).

Gayrimenkul Eski eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 21.09.1979 tarih ve A-1933 sayılı kararı ile "...sivil, askeri, dini mimarlık eserlerinin korunması..." şeklinde belirtilerek 1710-5805 sayılı Kanun uyarınca toplu tescil kararı alınmış ve ilk kez sit sınırı belirlendiğinden koruma statüsü değişmiştir (Diyarbakır Koruma Bölge Kurulu Arşivi, 2017).

Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu'nun 31.05.1985 tarih ve 1425 sayılı kararı ile 1979 yılından itibaren farklı dönemlerde alınan kararlar değerlendirilmiş ve Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı olarak tescilli taşınmazlar ile tescil kaydı kaldırılan taşınmazlar liste şeklinde düzenlenerek, 1973 yılında çalışılmaya başlanan Mardin Tarihsel Çevre Koruma İmar Planı, Plan Notları ve Uygulama Yönetmeliği uygun görülerek, planda belirtilen Tarihsel-Kentsel Sit Sınırı ve 1. Derece Arkeolojik Sit Sınırının geçerli olduğuna karar verilmiştir. Söz konusu Kurul Kararı ekinde yer alan liste dönem itibarıyla kadastro çalışmaları henüz tamamlanamadığından adres bilgileri üzerinden hazırlanmıştır.

1985 yılında hazırlanan 1/5000 ölçekli Mardin (Merkez) Nazım İmar Planının kuzey batı ve güney doğu yönlerinde gelişme konut alanları önerdiği, Mardin Kalesinin Arkeolojik Alan sınırının işlendiği ve Tarihsel Kentsel Sit Sınırı içerisinde Meskun Konut Alanları, ticaret, korunması gerekli tescilli tarihi yapılar, 7 metrelik yollar, sit sınırının güneyinde "Tarihi Sit ve Siluet nedeni ile Özel İmar Durumu İnkişaf Konut Alanı (225 kişi/ha) net" şeklinde belirlenen alanlar ile Dini Yapılar ve Askeri Alanların gösterildiği, ayrıca güneydeki 2. Caddenin 22 metre taşıt yolu olarak belirlendiği tespit edilmiştir. Üst ölçekli plan kararları ile öğretim tesisleri, sağlık tesisleri, idari tesisler, terminal gibi kamusal kullanım gerektiren veya kamu kurumu olan fonksiyonların sit alanı dışında yer seçimi önerilmesi, zaman içerisinde kentte çalışma hayatı içerisindeki aktif nüfusun ulaşım problemleri, zaman kaybı vb. sebeplerle merkez alanda yer seçmesi kaçınılmaz olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum tarihsel-kentsel sit alanındaki kentleşme baskısını azaltarak mevcut tarihi dokuyu korumayı hedefleyen bir yaklaşım olmakla beraber, mekanın kullanıcılarının alandan uzaklaşması, yapıların el değiştirmesi veya korunma problemlerini de beraberinde getirmiştir.

Şekil 4.57 1985 yılı onaylı Mardin (Merkez) Nazım İmar Planı (Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, 2017) (Mavi ile gösterilen sınır Arkeolojik Sit Alanı (Mardin Kalesi), turuncu ile gösterilen sınır Tarihsel-Kentsel Sit Alanı, kırmızı ile gösterilen plan onama sınırı)

Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu’nun 31.05.1985 tarih ve 1425 sayılı kararı ile uygun görülen Mardin Tarihsel Çevre Koruma İmar Planı Mardin Belediye Meclisinin 11.11.1985 tarihli ve 8 sayılı meclis kararı ile onaylanmıştır. Söz konusu plan çalışmasının altlığını oluşturan Mardin Kenti İmar Planı Analitik Etütlerinde kentin doğu-batı yönünde yerleşilebilir alan kısıtlılığı nedeniyle 1960’lardan sonra güneyde açılan 2. Cadde çevresinde yer seçtiği, şehrin aldığı göçün de etkisiyle 2. Cadde çevresinde değişen yerleşim dokusu tarihsel yapısından farklı bir doku örneği göstermektedir.

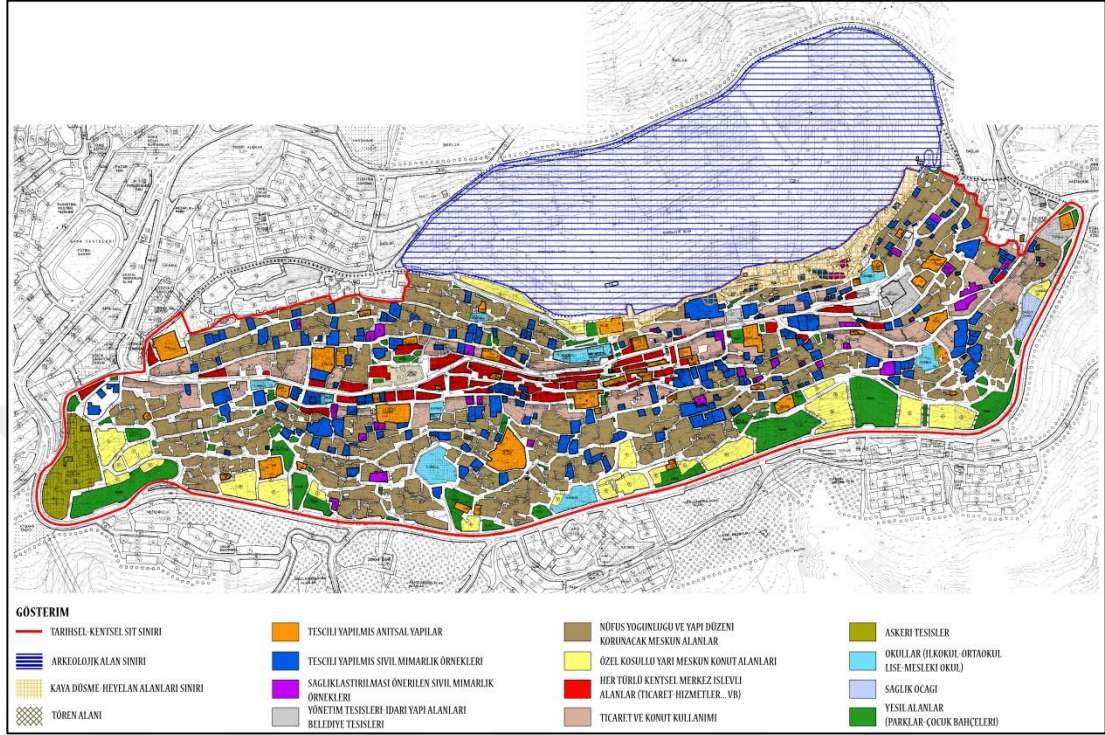
1/1000 ölçekli Mardin Tarihsel Çevre Koruma İmar Planı Uygulama Yönetmeliğinin Genel Hükümler başlığı altında sit alanı içerisindeki yapılaşma, restorasyon ve yıkım kararlarının dönemi itibariyle geçerli olan 11.09.1976 tarihli ve 9863 sayılı GEEAYK kararı ile Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulunun 06.01.1984/58, 06.01.1984/59, 06.01.1984/61, 06.01.1984/66, 06.01.1984/70 tarihli ve sayılı ilke kararları doğrultusunda yapılması gerektiği açıklanmıştır. Aynı belgede “Korumaya İlişkin Kapsam ve Yöntemler” başlığı altında, sit alanı içerisinde eski eser niteliğindeki yapıların “...arsa, avlu duvarları, ağaçları, avluları, avlu kaplamaları, avlu ocakları, havuzları, kuyuları vb. öğeleri ile...” bir bütün olarak korunacağı ve geleneksel yapılar ile bütünlük sağlayan sokakların da yön,

eğim, biçim ve malzeme niteliği itibariyle korunması gerektiği belirtilmiş, kamusal olan yol, yeşil alan, idari tesis, eğitim tesisi gibi alanlardaki "...tüm anıtsal ve yetişmiş ağaçlar korunacaktır" şeklinde hüküm verilmiştir. Onarıma ilişkin kapsam ve yöntemler başlığı altında, sit alanı içerisindeki korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescilli sivil mimarlık örneklerinde plan, cephe ve malzeme değişikliği olmayan basit onarım biçimi tanımlanmış, ayrıca "...pencere, kapı, saçak, pervaz, eliböğünde, furuş, avlu duvarı, kiremit, kafes, dikme, renk vb..." dış cephelerdeki geleneksel mimari unsurların ve "...merdiven, tavan, kapı, dolap vb..." mekan içerisindeki mimari öğelerin değiştirilemeyeceği ya da yok edilemeyeceği hüküm altına alınmıştır. Yapılan tüm onarımların belgelenmesi gerektiği, onarım sonrası tutanakların ve fotoğrafların kurula iletileceği de karar altına alınmıştır.

Mardin Tarihsel Çevre Koruma İmar Planında koruma alanları, Arkeolojik Alan olarak Kale gösterimi, tescili yapılmış anıtsal yapılar ve sivil mimarlık örnekleri ile sağlıklştırılması önerilen sivil mimarlık örnekleri gösterilmiştir. Konut alanları, Tarihsel-Kentsel Sit Sınırı içerisinde nüfus yoğunluğu ve yapı düzeni korunacak meskun alanlar (sit içi), özel koşullu yarımeskun konut alanları (sit içi) olarak sit sınırı dışında kalan alanlarda ise ek olarak özel koşullu yarımeskun konut alanları (sit dışı) şeklinde üç farklı biçimde tanımlanmıştır. Söz konusu planda, ana cadde üzerinde her türlü kentsel merkez işlevli alanlar (ticaret-hizmetler...vb) olarak belirlenmiş, yol üzerindeki ticari kullanım içeren fonksiyonlar dışında sit alanı içerisinde yoğun olarak konut kullanımı belirlenmiştir.

Mardin Tarihsel Çevre Koruma İmar Planı Uygulama Yönetmeliğinin yapılaşma hükümlerinde, sit alanı içerisinde konut alanlarında en küçük parsel büyüklüğü 100 m² olarak belirlenmiş, ticaret alanlarında parsel büyüklüğü koşulu aranmayacağı belirtilmiştir. Yeni yapılacak yapıların parsel içerisindeki konumunun cephe aldığı yoldaki geleneksel yapılara uygun olması gerektiğine, parsel içerisinde bulunan avlu duvarlarının ya da kapısının, anıtsal ve yetişmiş ağaçların korunmasına ve cephelerde yöresel taş kullanılmamış ise kaplama ve boyalarda taşın renginin kullanılmasına karar verilmiştir. Yeni yapılarda taban alanında eski yapı yoğunluğunun aşılması ve dolu-boş alan oranlarının sabit tutulması gerektiği, bina kotlarında doğal zemin ve

çevresindeki durumun esas alınacağı, sit alanı içerisinde herhangi bir nedenle yapılacak yenilemelerde yatay ve düşey gabarilerin değiştirilemeyeceği belirtilmiştir.

Şekil 4.58 1985 yılı onaylı Mardin Tarihse Çevre Koruma İmar Planı (Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, 2017'den temin edilerek hazırlanmıştır)

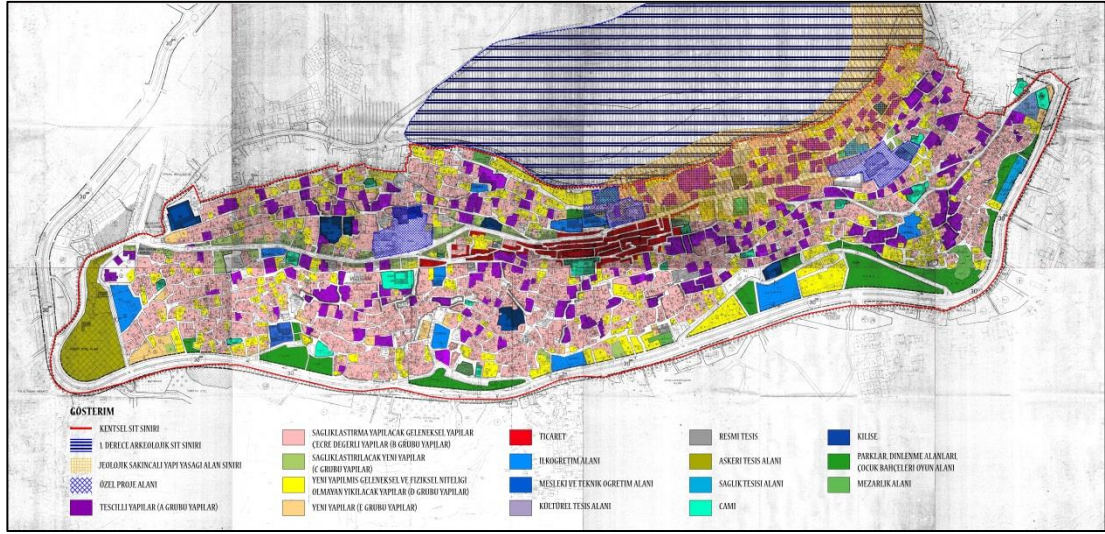
1985 yılında onaylanan Mardin Tarihse Çevre Koruma İmar Planının önerileri, kentin mevcut makroformundan uzaklaşmasının mümkün olmadığı, ekolojik olarak yaya odaklı gelişim gösterdiği ve eğim sebebiyle bu dokunun korunması gerektiği, kentin tarihi dokusunun korunabilmesi için özgün kararlar üretilmesi gerektiği, kentsel ve kırsal nüfusun ekonomik ilişkilerinin düzenlenmesi, kentin sıkışık ve organik dokusunda yeşil alan bulunmaması nedeniyle çevresindeki yeşil alanların korunması şeklinde açıklanabilmektedir (Türkoğlu, 1973). Ayrıca konut ve ticaret oranlarının mevcut yoğunluğunun değiştirilmeyeceği, kat yüksekliğinin topografyanın özgün dokusu nedeniyle korunması gerektiği, merkez dışındaki ticaret akslarının lineer bir gelişme göstermesi gerektiği, tarihi dokunun korunabilmesi için 2. Cadde çevresindeki kat yüksekliklerinin sınırlandırılması gerektiği, mevcut konut dokusunda yoğunluk artışının mümkün olmadığı, yeni önerilen konut alanlarında da mevcut yoğunluğa benzer oranların (325 kişi/ha, 225 kişi/ha) önerildiği ve planın nüfus projeksiyonunun

öneri konut alanlarıyla birlikte 58000 kişi olduğu tespit edilmiştir (Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, 2017; Türkoğlu, 1973).

Mardin Kentsel Sit Alanı'nın yeni kentsel ihtiyaçlara cevap veremeyecek nitelikte olması, ancak dönemin mevzuatının koruma deneyimini henüz olgunlaştıramamış olmasının etkisiyle ticaret alanlarında çok katlı yapılaşmalar, daha geniş alana ihtiyacı olan kamu yapıları, geleneksel ulaşım sisteminin taşıt kullanımının standartlarını sağlayamaması göz önüne alınarak 1989 yılında Esat Turak tarafından Mardin Kentsel Sit Alanı dışındaki alanlarda imar planı hazırlanarak, geniş kullanım alanı gerektiren kamu yapıları, nüfus itibarıyla gerekli olan konut stoğu vb. kentsel ihtiyaçların sit alanı dışına kaydırılması sağlanmıştır.

Mardin Kentsel Sit Alanına ilişkin ise 1990 yılında 1/10.000 ve 1/5000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı, 1993 yılında 1/1000 ölçekli Mardin Koruma Amaçlı İmar Planı onaylanmış olup, bahse konu 1993 yılı onaylı 1/1000 ölçekli Mardin Koruma Amaçlı İmar Planı halen yürürlüktedir. Güncel veriler ışığında mevzuatın gerektirdiği biçimde düzenlenmesi zorunlu olan bu planlara ilişkin 1/5000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı ve 1/1000 Koruma Amaçlı İmar Planı çalışmaları yapılmakta olup, henüz tamamlanmamıştır.

1993 yılında onaylanan Mardin Koruma Amaçlı İmar Planı, Mardin Kentsel Sit Alanını 5 bölgeye ayırmış ve bu bölgeleme içerisinde tescilli yapılar A, B, C grupları, tescilsiz yapılar D ve E grupları olarak belirlenerek yapılaşmaya ilişkin hükümler plan notlarında ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Gayrimenkul Eski Eserler Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 21.09.1979 tarihli ve A-1933 sayılı kararı ile Mardin'in tarihi kent merkezinin kentsel sit alanı ilan edilmesi ile Diyarbakır yolu üzerindeki Yenişehir ve ovadaki İstasyon mahalleleri kentin yeni gelişme alanları olarak plan kararlarına yansımıştır.

Şekil 4.60 1993 yılı onaylı Mardin Koruma Amaçlı İmar Planı (Mardin Artuklu Belediyesi, 2016'dan temin edilerek hazırlanmıştır)

Plan Notlarının Yapılarla İlgili Hükümler kısmında ise,

“Tescilli Yapılar (A Grubu Yapılar)

-Tescilli yapılar ile bunların bulunduğu parsellere bitişik komşu parsellerde yapılacak her türlü müdahale için ilgili koruma kurulunun izni alınacaktır.

Sağlıklaştırma Yapılacak Geleneksel Yapılar “Çevre Değerli Yapılar” (B Grubu Yapılar)

- 1- Mevcut yapı, avlu ve sokak ilişkisi ile oranları değişmemek koşuluyla kendi içinde geleneksel malzemeye yenilenebilir.
- 2- Geleneksel yapının karakterine uymayan, nitelsiz ve değişik malzemedan yapılmış kütle ekleri kaldırılacaktır.
- 3- Yapılarda yapılacak her türlü onarım ve kısmi tadilat ile değişmiş cephelerde yapının özgün durumuna göre uygulama yapılacaktır. Özgün durumun saptanamadığı hallerde her türlü yapı elemanı için bu yönetmeliğin yeni yapılar bölümünde yapı elemanları için verilmiş olan hükümlere uyulacaktır.
- 4- Bu yapılara yapılacak eklentilerin yüksekliği mevcut yapı yüksekliğini aşamaz.

Sağlıklaştırılacak Yeni Yapılar (C Grubu Yapılar)

- 1-Her türlü plan değişikliği yapılabilir
- 2-Yapıların çevreleri geleneksel çevreye uyumlu hale getirilecektir. Bunun için, yapıların, cephe oranları ile cephe elemanları, çatılar vb. gibi bölümlerinin

değiştirilmesinde bu yönetmeliğin yeni yapılar bölümünde yapı elemanları için verilmiş olan hükümlere uyulacaktır.

Yeni Yapılmış Geleneksel ve Fiziksel Niteliği Olmayan Yıkılacak Yapılar (D Grubu Yapılar)

1-Bu yapılar yıkıldıktan sonra E Grubu (Yeni Yapılar) koşullarında yapılaşacaktır.

Yeni Yapılar (E Grubu Yapılar)

Yapı Kitlesi ve Cepheler

1-Yapı kitleleri ve avlu duvarları komşu parsellere bitişik yapılarak sokak çizgisi üçüncü boyutta da korunacak veya oluşturulacaktır.

2-Yapılarda, kademelenme, eğime dik doğrultuda ve en az bir kat yüksekliğinde yapılacaktır.

3-Kitle oluşumunda, düz çatıların verdiği geleneksel yatay silüet (Yapı-Ufuk Çizgisi) korunacak veya sağlanacaktır.

4-Yapı kitlelerin ovaya bakan güney cephelerinde, revaklar pencere ve eyvanlar düzenlenebilecektir. Doluluk, boşluk oranı en az %10, en çok %15 olacaktır.

5-Yapı cepheleri, düzlem ve bitmiş dikdörtgen yüzeylerden oluşacaktır.

6-Yapıların cephelerinde, cumba yapılamaz. Üst katların gönyelenmesi gibi zorunlu hallerde, en çok %60 metre genişliğinde çıkma yapılabilir..

7-Karşılıklı çıkmalar arasındaki en az uzaklık, 3.50 metre uzaklığında olacaktır. Bu çıkmaların yalnız birinde pencere açılabilir.

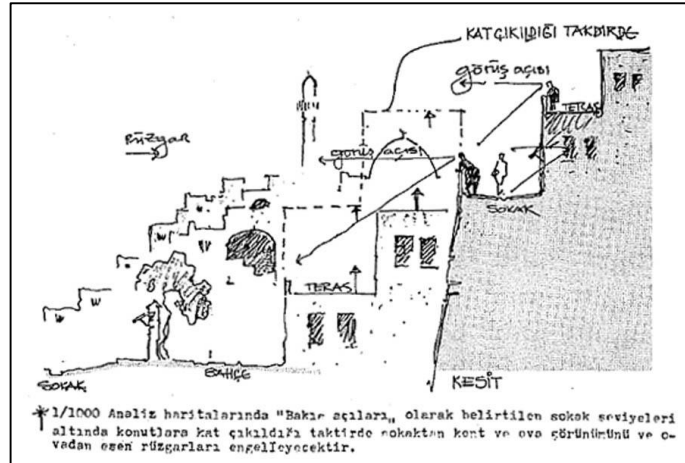
8-Açık balkon yapılamaz. Geleneksel biçimde en az 2.50 metre en çok 3.00 metre genişliğinde kemerli geleneksel eyvan ve revak yapılabilir.

9-C Grubu yapılardan olup yıkılan binaların yerine yeni inşaat yapılacağı zaman bunların kat adedi (3) üçü geçemez.” hükümleri ile birlikte E grubu olan yeni yapılara ilişkin “Yapı Elemanları (Çatılar, Kapılar, Pencere, Merdivenler, Silmeler)” hususunda koşullar getirilmiştir (Mardin Artuklu Belediyesi, 2016).

Mardin Koruma Amaçlı İmar Planı sayısallaştırıldığında, 362 adet tescilli yapının A grubu olarak belirlendiği, bu yapılara ve bitişik-komşu parsellerdeki konulara ilişkin Koruma Kurulu’ndan izin alınacağı belirtilmiştir. Sağlıklaştırma Yapılacak Geleneksel Yapılar “Çevre Değerli Yapılar”a (B Grubu Yapılar) ilişkin 3. maddede geleneksel yapı olarak belirlenen yapılarda detaylı çalışma yapılmasının zorunlu

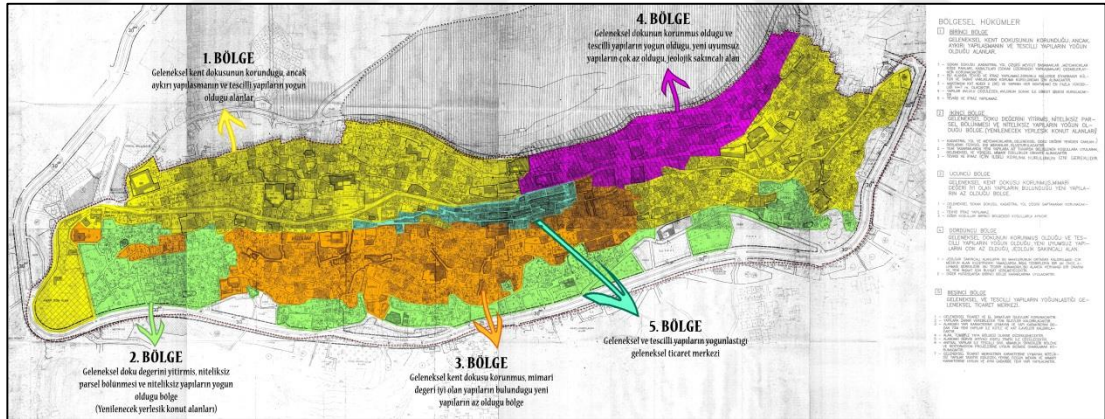
kılınması gerekirken “özgün durumun saptanamadığı hallerde” yeni yapılara ilişkin hükümlerin uygulanacağını belirtmesi özgün dokunun korunmasını zorlaştıracak bir hüküm olarak görülmektedir. Sağıklaştırılacak Yeni Yapıların (C Grubu Yapılar) çoğu doğu-batı aksında 1. Cadde üzerinde yer almaktadır. C grubu yapılara ilişkin plan değişikliği yapılması konusuna ilişkin koşulların kararlaştırılmamış olması, yalnızca geleneksel çevreye uygun cephe ve yapı elemanları önerisi getirilmesi, kentin ana ulaşım aksında makyajlanmış cephelerin altında yeni yapılmış yüksek katlı yapılar olabileceği kuşkusu oluşturmuştur. 1. Cadde üzerindeki A Grubu tescilli yapılar ile B grubu Çevre Değerli yapılar da dikkate alınarak plan, gabari, cephe, kütle koşullarının oluşturulması gerekmektedir.

Yeni Yapılmış Geleneksel ve Fiziksel Niteliği Olmayan Yıkılacak Yapılar (D Grubu Yapılar) yeni yapılarla aynı hükümlere tabi olarak nitelendirilmiş olan geleneksel dokuya uyumsuz, bölgenin mimari tipolojisi ile bağdaşmayan yapılardır. Ancak bu yapıların hangi koşullarda yıkılacağı ve yıkımın zamanlamasına ilişkin herhangi bir hüküm getirilmemiş olduğundan 2 kattan 5 kata doğru yüksekliği artan bu yapıların durumu belirsiz kalmıştır. D grubu Yıkılacak Yapılar ile E grubu Yeni Yapılara ilişkin hükümlerin bulundukları bölgelemeler dahilinde detaylı analizinin çıkarılması ve konum, gabari, kütle gibi önerilerin plan koşulları ile sağlanması gerekmektedir.

Şekil 4.61 1993 yılı onaylı Mardin Koruma Amaçlı İmar Planı incelemesinde analitik şema örneği (Mardin Artuklu Belediyesi, 2016)

Kentsel Sit alanı içerisinde bulunan tarihi mezarlık alanlarının tescil kararlarına veya plan notlarında herhangi bir hükme rastlanmadığından, bu durum mezarlıkların zaman içerisinde yeni gömü yapılarak bozulmaya uğrayabileceğini göstermektedir. Bahse konu planın plan notlarında Genel Hükümler başlığı altındaki 2. maddede yer alan “Tescilli yapıların her iki yanında ve arkasında kendisine bitişik yapı parselleri ile bu parsellerin bulunduğu sokakta, karşısına gelen parseller ve yapılar etki alanı dahilindedir. Etki alanı içindeki parseller ve yapılarla ilgili her türlü uygulama için Diyarbakır Koruma Kurulu’ndan izin alınması zorunludur.” hükmü ile günümüzde koruma mevzuatında “Koruma Alanı” olarak tanımlanan alanlar açıklanmış ancak alanın kentsel sit olması nedeniyle dokunun karakteristik özellikleri doğrultusunda tüm yapılara ilişkin koruma-kullanma koşullarının açık ve detaylı olması gerekmektedir. Plan Notlarının Genel Hükümler başlığındaki bir diğer maddede belirtilen “Kentsel sit alanı içinde hiçbir parsel tevhit ve ifraz edilemez. Zorunlu hallerde, Diyarbakır Koruma Kurulundan onay alınacaktır.” hükmü kapsamında parsel dokusunun değişmesi önlenerek, geleneksel yapı tipolojisinin korunmasını sağlamak amaçlanmıştır.

Şekil 4.62 1993 yılı onaylı Mardin Koruma Amaçlı İmar Planı'nda bölgeleme (Mardin Artuklu Belediyesi, 2016'dan temin edilerek hazırlanmıştır.)

Mardin Koruma Amaçlı İmar Planı ile kentsel sit alanı niteliklerine göre 5 farklı bölgeye ayrılmış ve bölgeler içinde sorunlar tespit edilerek öneriler geliştirilmiştir.

- Birinci Bölge – Geleneksel kent dokusunun korunduğu, ancak aykırı yapılaşmanın ve tescilli yapıların yoğun olduğu alanlar

Şekil 4.62’de sarı ile işaretlenmiş olan bu alanlar kentsel sit alanının kuzeybatısında ve doğusunda yoğunlaşmaktadır. A grubu tescilli yapılar ile B grubu Çevre Değerli yapıların yoğunlaştığı bu kısımlarda organik sokak dokusu özgünlüğünü koruduğundan bu alanlara ilişkin plan notunda sokak dokusu, kadastral yollar, meydanlar, köşe pahları, kabaltılar, çeşmeler vb. aynen korunacak öge olarak belirtilmiştir.

- İkinci Bölge – Geleneksel doku değerini yitirmiş, nitelsiz parsel bölünmesi ve nitelsiz yapıların yoğun olduğu bölge. (Yenilenecek yerleşik konut alanları)

Şekil 4.62’de yeşil ile işaretlenen alanlar kentsel sit alanının güneyinde yer almaktadır. Çoğunluğunu C grubu sağlıklılaştırılacak yeni yapılar, D grubu yıkılacak yapılar ve E grubu yeni yapıların oluşturduğu bu alana ilişkin plan notu da yenilenecek yerleşik konut alanları olarak tariflemiş ve geleneksel dokuya uygun mimari ve öğelerle alanın yenilenmesini önermiştir.

- Üçüncü Bölge – Geleneksel kent dokusu korunmuş, mimari değeri iyi olan yapıların bulunduğu yeni yapıların az olduğu bölge

Şekil 4.62’de turuncu ile işaretlenen alanlar, geleneksel çarşı dokusunun güneyinde yer alan kısımlar olup, çoğunluğunu A grubu tescilli yapılar ile B grubu Çevre Değerli yapılar oluşturmaktadır. Bu nedenle plan notunda 1. Bölgeye atıfta bulunulmuş, ayrıca geleneksel sokak dokusunun kadastral yol çizgisi saptanarak korunacağı belirtilmiştir.

- Dördüncü Bölge – Geleneksel dokunun korunmuş, tescilli yapıların yoğun, yeni uyumsuz yapıların çok az olduğu, jeolojik sakıncalı alan

Şekil 4.62’de mor ile işaretlenen alanlarda 3. bölgedekine benzer biçimde çoğunluğunu A grubu tescilli yapılar ile B grubu Çevre Değerli yapılardan oluşmakla beraber bölgenin tamamında jeolojik sakıncalı alan kararı olduğundan yerleşik alanın kuzeyindeki kısımlarda tedbir alınmadan inşaat ruhsatı verilemeyecek alanlar olarak belirlenmiştir.

- Beşinci Bölge – Geleneksel ve tescilli yapıların yoğunlaştığı geleneksel ticaret merkezi

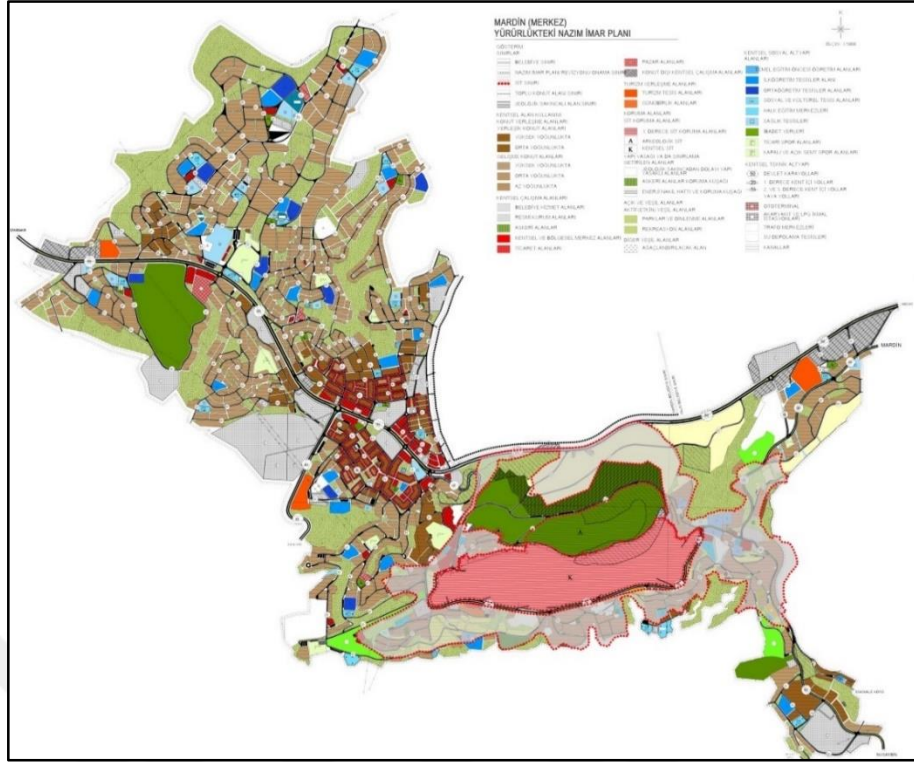
Şekil 4.62’de mavi ile işaretlenen bu kısımlar geleneksel çarşı dokusunun bulunduğu ve işlevini sürdürdüğü alanlardır. Bu nedenle “Geleneksel ticaret ve el sanatları işlevleri korunacaktır” şeklinde plan notu bulunmakta ve geleneksel çarşı

dokusunun korunmasına yönelik sonraki dönemlerde yapılan eklentiler ile niteliksiz ve yapı karakterini bozan yapıların kaldırılması ve alanın yayalaştırılması önerilmiştir.

Ayrıca Mardin Koruma Amaçlı İmar Planı Plan Notlarında Cumhuriyet Meydanı ve çevresini içeren I Nolu Özel Proje Alanı, Zinciriye Medresesi ve çevresini içeren II Nolu Özel Proje Alanı ve Belediye ve çevresini içeren III Nolu Özel Proje Alanı belirlenmiş, ancak özel proje alanlarının öneri niteliğinde olduğu detay projeler Koruma Kurulu’na onaylandıktan sonra uygulanacağı belirtilmiştir.

Tablo 4.1 1993 yılı onaylı Mardin Koruma Amaçlı İmar Planı’nda özel proje alanları (Mardin Artuklu Belediyesi, 2016’dan temin edilerek hazırlanmıştır)

ÖZEL PROJE ALANLARI			
	1 Nolu Özel Proje Alanı Cumhuriyet Meydanı	2 Nolu Özel Proje Alanı Zinciriye Medresesi	3 Nolu Özel Proje Alanı Belediye Çevresi
1	Tüm tescilli ve tescili önerilen yapılar rölöve ve restorasyon projelerine göre onarılarak bugün ki işlevlerini sürdürecektir.	Zinciriye Medresesi Rölöve ve Restorasyon projelerine göre öncelikle onarılarak Kültür Merkezi işlevi verilecektir.	Savurkapı Hamamı (E=104), Jandarma Komutanlığı (E=88), Musyid (E=328) ve diğer tescilli yapılar onarılarak eski işlevlerini sürdürecektir.
2	Alan çevresindeki yeni uyumsuz yapılar, C Grubu yapılaşma kararlarına göre geleneksel çevreye uygun hale getirilecektir.	Kervansaray (E=38) onarılarak ticaret işlevi sürdürülecektir. Yapının yakın çevresi yaya yolu ve yeşil alan olarak düzenlenecektir.	Eski Hükümet binası (E=87), Sağlık Ocağı, Gümrük ve Tapu Dairelerinin işlevleri Belediye kullanışına tahsis edilecektir.
3	Müze (Eski Patrikhane, E=249) ile Meryem Ana Kilisesinin (E=247), önündeki alan yeşil alan olarak düzenlenecek ve kottan yararlanılarak yeşil alanın altında 25 m ² ’lik 10 adet ticaret ünitesi önlerinde revaklı yaya geçitleri ile birlikte düzenlenecektir.	Tescilli ve Tescile önerilen tüm yapılar onarılarak bugün ki işlevlerini sürdüreceklidir.	Belediye binasının yıkılacak yerin havuzlu park ve 70m ² kapalı alan olan bir kafe yapılacaktır. Bu parkın altında ana cadde üzerinde kot farkından yararlanılarak 7 adet dükkan yapılacaktır. Üstleri yeşillendirilecektir.
4	Atatürk heykeli yerinde muhafaza edilecek zaman içinde kaidesi küçültülecektir. Önünde kademeli havuz ile oturma gurupları olan yeşil alanlardan oluşan bir park düzenlenecektir.	Kervansarayların batısında, ana yol üzerindeki yapı grubu yıkılacak yeşil alan ve bunun altında kot farkından yararlanılarak ana cadde üzerinde 10 adet yeni Ticaret Ünitesi düzenlenecektir.	Musyid Cami önündeki alana yine teraslama ile kazanılacak kot farkından yararlanılarak 7 adet dükkan yapılacaktır.
5	Park alanının doğusunda bir otopark düzenlenecektir.	Geleneksel sokak çizgisi korunarak bütün sokaklar geleneksel taş ile kaplanacaktır.	Ana caddeden gelen bir trafik yolu trafik yolu Hükümet Binasına kadar gelecek bir dönüşle sonuçlanacaktır. Bu yok üzerinde bir oto park düzenlenecektir.
6	Alan içindeki yaya yolları geleneksel taş ve malzeme ile kaplanacaktır.	Zinciriye Medresesinin batısındaki Kız Meslek Lisesinin kuzeyindeki boş alanlar park olarak düzenlenecektir.	Bütün sokaklar özgün taş malzeme ile kaplanacaktır.

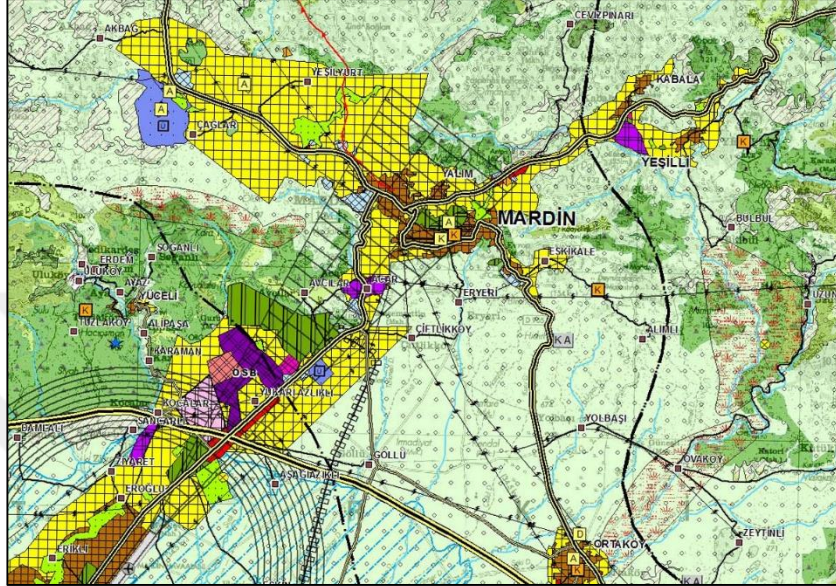

Şekil 4.63 Yürürlükteki 1/5000 ölçekli Mardin (Merkez) Nazım İmar Planı (Mardin Büyükşehir Belediyesi, 2016)

Yürürlükteki 1/5000 ölçekli Mardin (Merkez) Nazım İmar Planında Mardin Kentsel Sit Alanı ve Mardin Kalesi 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı sit sınırları ve Askeri Alan gösterilmiş, Etkileme Geçiş Alanı sınırı içerisinde ise yerleşik konut alanları, gelişme konut alanları ve sosyal donatı alanları belirlenmiştir. Üst ölçekli Nazım İmar Planında kentin gelişme yönü batı ve kuzey-batı aksına kaydırılmış, bu kapsamda kentsel sit alanı üzerindeki kentleşme ve nüfus baskısı dengelenmeye çalışılmış ancak bu durum tarihi kent merkezinde yaşayan nüfusun azalmasına ve sosyal yapının değişmesine neden olduğundan koruma-kullanma dengesinin sağlanmasını olumsuz etkilemiştir.

644 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin 7. maddesi kapsamında 07.09.2012 tarihinde onaylanan Mardin-Siirt-Batman-Şırnak-Hakkari Planlama Bölgesi 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı'na askı süresi içerisinde yapılan itirazlar doğrultusunda 21.02.2013, 02.08.2013, 24.04.2014, 08.10.2015, 26.02.2016 ve 10.10.2016 tarihlerinde bazı

paftalarda ve hükümlerde değişiklikler yapılarak yeniden onaylanmıştır. Söz konusu üst ölçekli Çevre Düzeni Planında Mardin tarihi kent merkezi Kentsel Yerleşik Alan, Mardin Kalesi Arkeolojik Sit Alanı ve Askeri Alan, yeni kent merkezinin bir kısmı Kentsel Yerleşik Alan bir kısmı ise Kentsel Gelişme Alanı olarak gösterilmiştir.

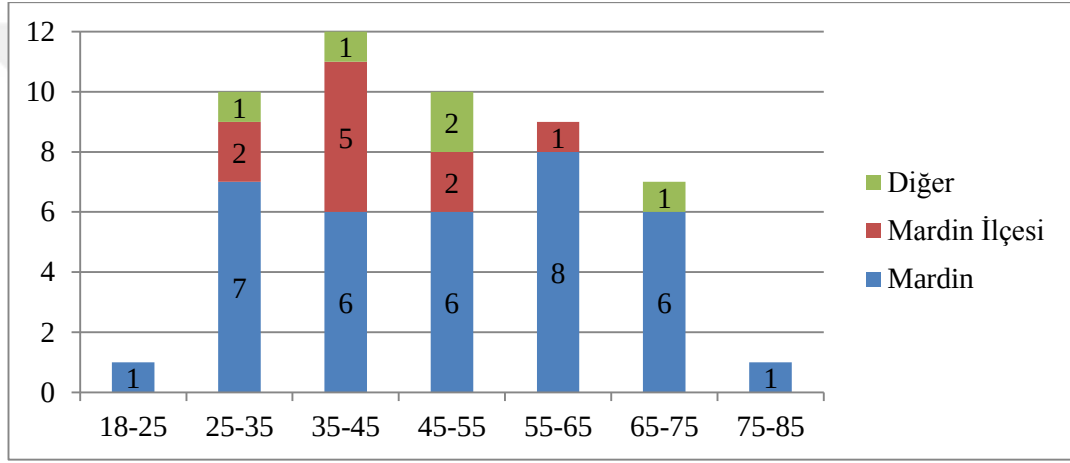
Şekil 4.64 Mardin-Siirt-Batman-Sirnak-Hakkari Planlama Bölgesi 1/100000 ölçekli Çevre Düzeni Planı (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2016)

Üst ölçekli plan kararları Mardin'in gelişme yönünün yoğunluğunu kuzey-batı aksında, bir kısmı kuzey-doğu bir kısmını güney-batı aksında önererek Mardin tarihi kent merkezi üzerindeki kentleşme baskısını azaltmayı hedefleyen geçmiş plan kararları ile benzer bir anlayışı sürdürmüş, ana kullanımların gelişme alanlarında yer seçmiş olmasının etkisiyle tarihi kentin boşaltılmasına ve fonksiyonların yalnızca turizm ve hizmet sektörü üzerinde yoğunlaşarak, diğer alanların bakımsızlıktan tahrip olmasını önleyici herhangi stratejiyi veya plan hükmü geliştirmemiştir.

4.2.7 Sözlü Görüşmelerin İrdelenmesi

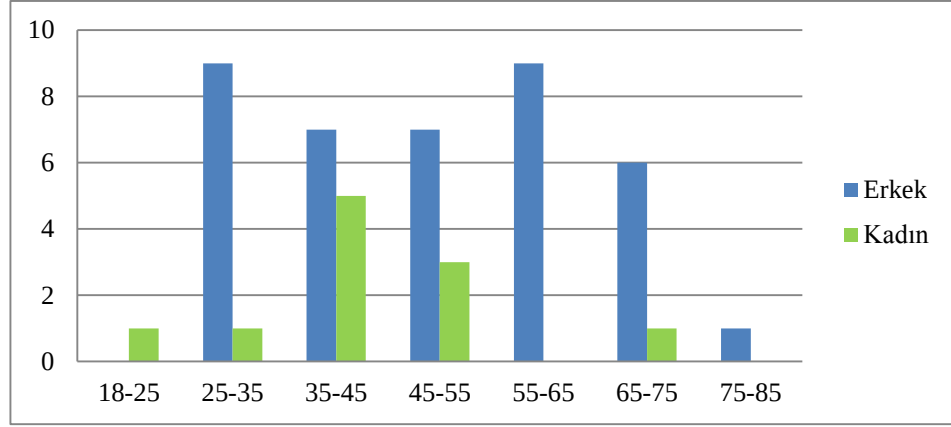
Mardin Kentsel Sit Alanında yukarıdaki bölümlerde aktarılan koruma ve planlama çalışmalarının alan kullanıcılarına yansımalarını, onlar tarafından nasıl algılanmakta olduğunu anlamak amacıyla sözlü görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma kapsamında uluslararası koruma yaklaşımlarının korumanın sosyal ve kültürel

boyutuna yöneldiği dikkate alınarak, Mardin Kentsel Sit Alanının tarihsel gelişimi, mekansal özellikleri ve planlama sürecinin incelenmesinin yanı sıra yapılan sözlü görüşmeler ile alanda yürütülen çalışmalar ve koruma süreçlerinin, alan kullanıcılarına yansımaları ve korumaya ilişkin bilinç düzeyinin tespit edilebilmesi hedeflenmiştir. Alan kullanıcılarının korumaya ilişkin görüş ve düşünceleri ile sorun ve istemlerinin anlaşılması için yapılan sözlü görüşmeler, Mayıs-2015 ve Ocak-2016 tarihlerinde iki aşamada gerçekleştirilmiş olup, dönemin siyasi koşulları itibariyle çalışma yapmanın zorlaşması nedeniyle istenen sayıya ulaşılamasa da 50 kişi ile gerçekleştirilebilen görüşmelerin sonuçları bu bölümde aktarılmaktadır.

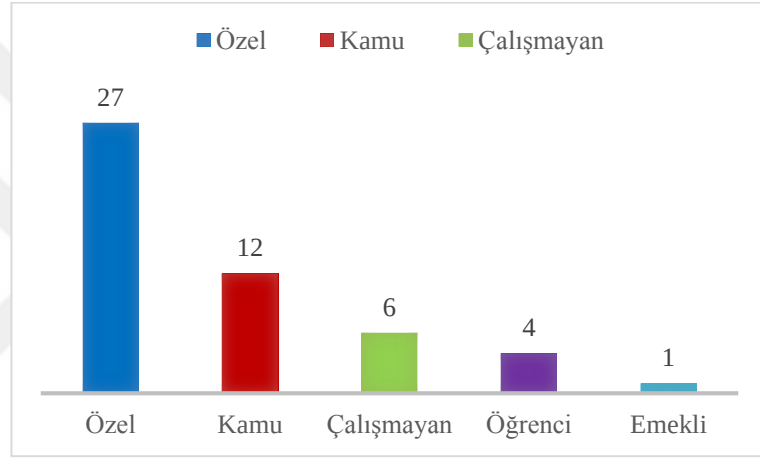

Şekil 4.65 Görüşülen katılımcıların memleket bilgisi

Şekil 4.65'te belirtildiği üzere görüşme yapılan kişilerin %78'i erkeklerden, %22'si kadınlardan oluşmakta ve görüşülenlerin %70'i Mardin Tarihi Kent Merkezinde doğduğundan beri yaşayan kişilerden, %20'si Mardin İlçelerinden göçle gelenlerden, %10'u ise çevre şehirlerden göçle gelen kişilerden oluşmaktadır. Şekil 4.66'dan görüleceği üzere görüşmeler 18-25 aralığından 75-85 aralığına kadar çeşitli yaş grupları ile gerçekleştirilmiştir. Görüşülen kişilerin %64'ü 25-55 yaş aralığında olup, bu yaş aralığındaki kişilerden %72 erkek, %28 kadınla görüşülmüştür.

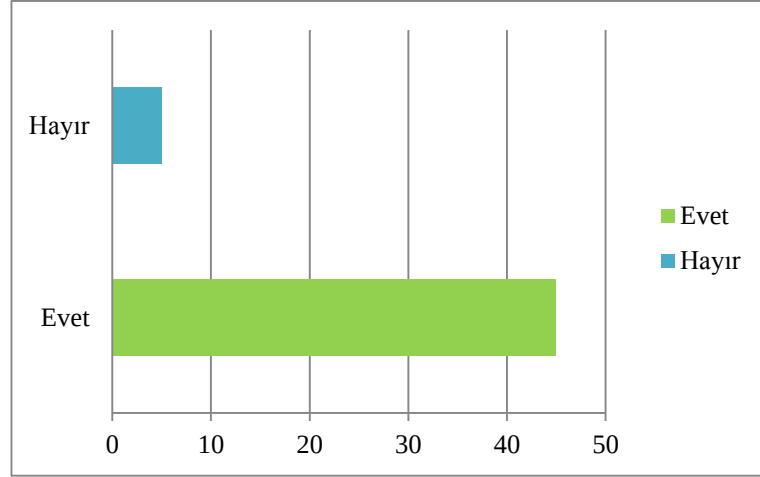
Şekil 4.66 Görüşülen katılımcıların cinsiyet ve yaş dağılımı

Şekil 4.67 Görüşülen katılımcıların meslek dağılımı

Şekil 4.67’de belirtildiği üzere görüşme yapılan kişilerin %78’ini özel sektör ve kamuda çalışan kişiler oluşturmakta, ayrıca çalışmayan veya işsiz %12’sinin çalışmadığı veya işsiz olduğu, %8’inin öğrenci olduğu ve emekli bir kişiyle görüşülebildiği saptanmaktadır.

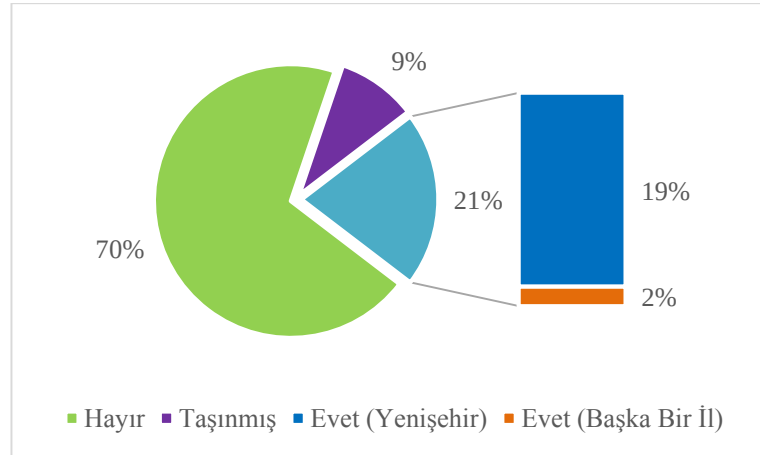
Şekil 4.68’de görüldüğü üzere, Tarihi bir alanda yaşadığına ilişkin bilgi sahibi olup olmadığı sorulduğunda, görüşme yapılan kişilerin %95’inin haberdar olduğu, %5’inin ise bilgisinin olmadığı görülmüştür.

Şekil 4.68 Görüşülen katılımcıların tarihi bir alanda yaşadıklarına dair bilgi sahipliği

Görüşme yapılan kişilerden kamu kurumlarında çalışanlar alanın korunmasına ilişkin yapılan faaliyetlere ilişkin bilgi vermiştir:

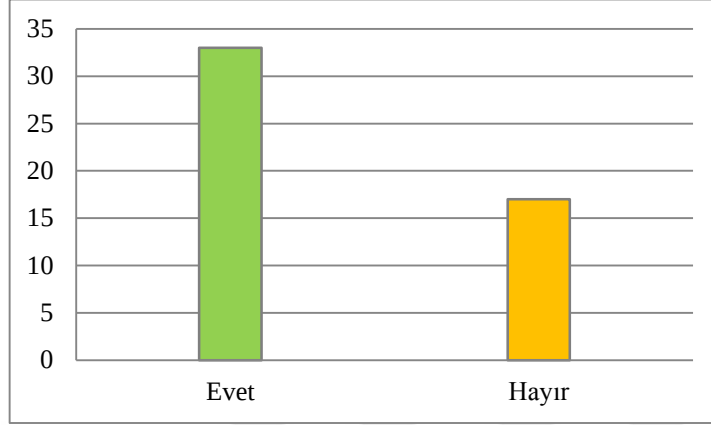
“İlk önce insanları düşüneceksiniz. Mesela önceden bakırcılar çarşısı iken şimdi ben otel yaptım diyelim, şu an geleneksel çarşı olarak hiçbir yer ayakta durmuyor ki. Bir kaç konfeksiyoncu var zor tutunuyorlar. Marangozlar çarşısı vardı kapı yaptırmak için gittim geleneksel bi’ kapı ustası bulamadım. Bir tane usta kalmış araştırdım o da çok yaşlanmış. Fabrikasyonla mücadele edemiyorlar.”

Şekil 4.69 Görüşülen katılımcıların taşınmak isteyip istemediklerine dair görüşleri

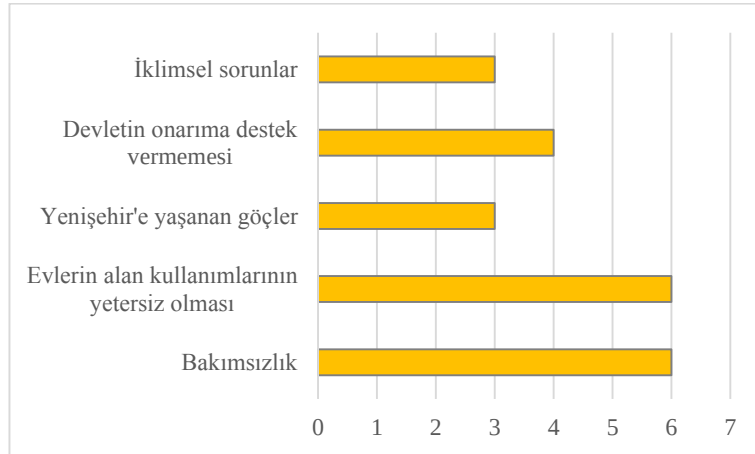
Mardin Kentsel Sit Alanında görüşme yapılan kişilere Şekil 4.69’da görüldüğü üzere “Taşınmak ister misiniz?” diye sorulduğunda ise, %70’inin taşınmak istemediği,

%9'unun Yenişehir'e taşındığı, %19'unun Yenişehir'e %2'sinin ise başka bir ile taşınmak istediği öğrenilmiştir.

Şekil 4.70 Görüşülen katılımcıların yaşadığı çevrenin koruma altında olmasına ilişkin memnuniyet bilgisi

Şekil 4.70 ve 4.71’de görüşülen kişilerin yaşadığı çevrenin koruma altında olmasına ilişkin memnuniyet bilgisi sorulduğunda, %66’sının memnun, %34’ünün memnun olmadığı saptanmıştır. Görüşme esnasında memnun olmama sebeplerine ilişkin en sık söz edilen konular bakımsızlık, evlerin küçük veya yetersiz olması, Yenişehir’e yaşanan göçler nedeniyle çevrenin değişmesi veya boşalması, devletin onarım sürecine destek vermemesi, iklimsel problemler olarak ön plana çıkmaktadır.

Şekil 4.71 Yaşadığı çevrenin koruma altında olmasından memnun olmayan katılımcıların yoğunlaştığı sebepler

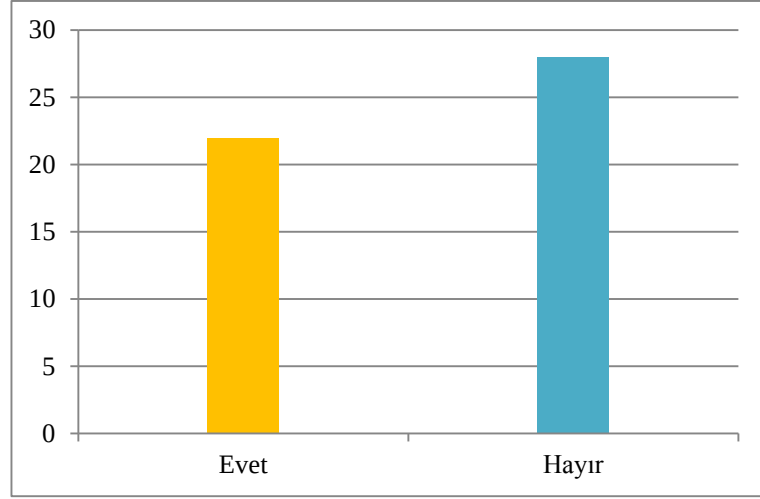
Görüşülen kişilere Mardin Kentsel Sit Alanında, bir arada yaşadığınız kültürlerle ilişkin bilgi sahibi misiniz ve konuşulan diller nelerdir diye sorulduğunda, yaş gruplarına göre alınan cevapların dökümü Tablo 4.2’de verilmiştir.

Tablo 4.2 Mardin kentsel sit alanındaki çok kültürlülüğe ve konuşulan dillere ilişkin bilgi sahipliği

Görüşülen kişilerin yaş grupları dağılımı		18-25	25-35	35-45	45-55	55-65	65-75	75-85
Toplam görüşme sayısı içerisindeki oranı		2%	20%	24%	20%	18%	14%	2%
ETNİK VE DİNSEL TOPLULUKLAR	Türkler	1	10	12	10	9	7	1
	Kürtler		9	12	9	8	7	1
	Araplar	1	9	11	8	9	7	1
	Süryani Kadimler	1	10	9	5	7	6	1
	Protestanlar			1			1	
	Keldaniler		1	1		1	1	
	Müslümanlar	1	9		2	1		
	Ermeniler		5	4	1	5	2	
	Yezidiler				1			
	Şemsiler		1	1		1		
	Yahudiler		1	1	1	2		
	Zerdüşter			1		1		
KONUŞULAN DİLLER	Türkçe	1	10	12	10	9	7	1
	Kürtçe		9	12	9	9	7	1
	Arapça	1	10	11	8	7	7	1
	Süryanice		7	9	5	6	6	1
	Almanca				1			
	İngilizce			4	1			
	Ermenice		2	3	1	5	1	
	İbranice			1				

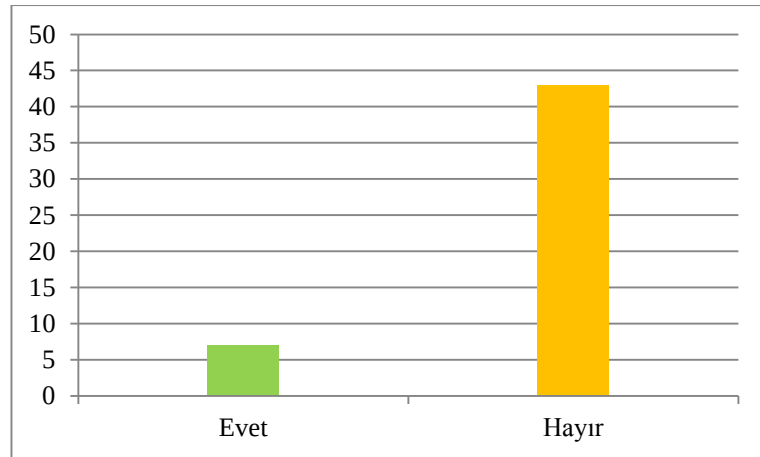
Bir arada yaşamaya ve farklı kültürlerin etkileşimine ilişkin sorular sorduğumuzda görüşmecilerden biri durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“Bizim ana dilimiz Arapça. 5. sınıfa kadar okudum babam okutmadı. Eskiden çok vahşiydiler. Hristiyanları dışlıyorlardı. Tabi o zaman 60’lı yıllar. Babam kuyumcuydu, abimde kuyumcuydu ama İsveç’e gitti. Akrabalarımın hepsi gitti. Bazıları İdil köyündeydi sıkıntı oldu hep göç ettiler. Önceden Almanya işçi alıyordu o zaman çok giden oldu. Ben başka bir yerde yaşayamam, gidemedim.”

Şekil 4.72 Yaşadığınız alanın ve/veya yapının koruma altında olduğuna ilişkin Belediye veya Valilik tarafından bilgilendirme durumu

Görüşülen kişilere yaşadığınız alanın ve/veya evinizin koruma altında olduğuna ilişkin Belediye veya Valilik tarafından bilgilendirme yapıp yapılmadığı veya katılım toplantılarına katıldılar mı diye sorulduğunda, görüşülen katılımcıların %56'sı bilgilendirme broşürleri, katılım toplantıları veya herhangi bir yolla bilgi edinmediğini belirtmiştir. Görüşülen katılımcılardan %44'ünün ise kamu kurumunda çalışması nedeniyle veya tadilat yapmak istediğinde bilgi sahibi olduğu öğrenilmiştir.

Şekil 4.73 Yaşanılan ve çalışılan yapıya ilişkin onarım desteği

Mardin Kentsel Sit Alanında yaşadığı ev veya çalıştığı işyerinin onarımında herhangi bir destek alıp almadığını sorduğumuzda, %86'sının böyle bir destek alınabileceğine dair bilgi sahibi olmadığı görülmüştür.

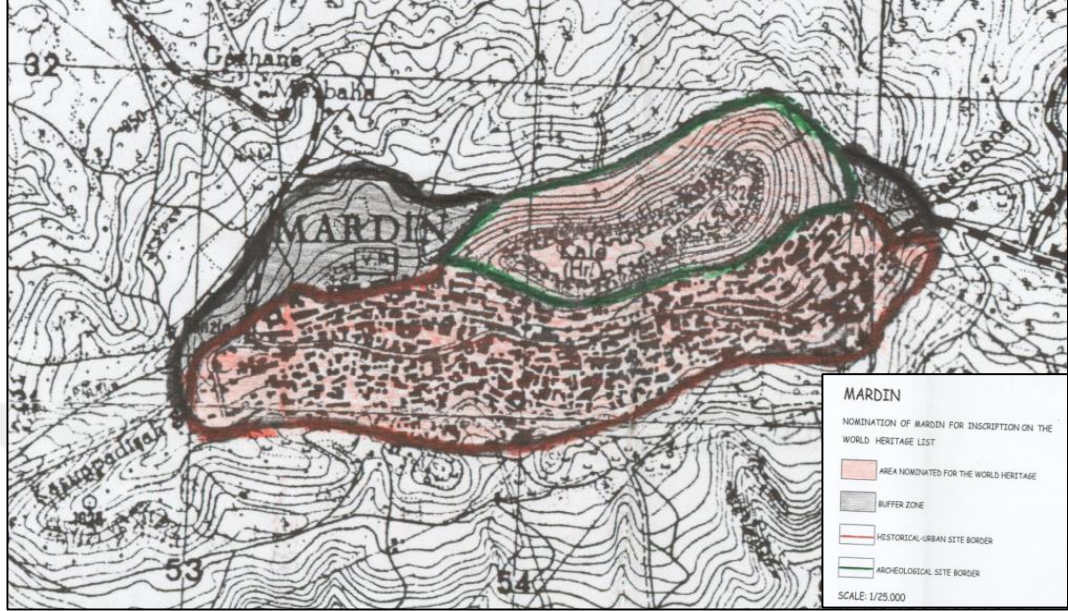
Görüşmelerde Mardin'e gelen göç ile ilgili verilerden görüşlerden biri şu şekildedir: "1980'den sonra köyden göçler nedeniyle merkezdeki nüfus değişti. Bu da yeni mahallelerin oluşmasına sebep oldu. Yeni şehrin oluşumu 1980'lerden sonradır. Coğrafyası şehrin büyümesine izin vermiyor. Böyle olunca büyüme alanları Yenişehir olarak belirleniyor. Köyden gelen de Mardin' de yaşamayı sevdiği için benimsiyor. Köyden daha güvenli hissediyor. Yenişehir'de apartman yaşamı var tabi herkes gitmek istiyor."

Bütün veriler bir arada incelendiğinde, %78 erkek, %22 kadın olmak üzere toplam 50 kişi ile yapılan görüşmede tarihi bir alanda yaşadığından haberdar olan %95 görüşmeci bulunduğu, %70'inin taşınmak istemediği, %66'nın koruma altında bir alanda yaşamaktan memnuniyet gösterdiği saptanmıştır. Buna rağmen verdiği ve aldığı göç nedeniyle kentin sosyolojik yapısındaki değişimlerden söz edilmesi, 1990'ların başında modern ihtiyaçların getirisiyle ve kurumsal yapıların bu bölgede yer seçmesi ile kentteki nüfusun Yenişehir'e doğru kayma göstermiş olduğu görülmektedir. Bu süreçte kentte el değiştirmelerin yaşandığı, tescilli yapıların birçoğunda mülkiyet problemi olduğu ve bu nedenle kullanılmadığı, görüşmecilerin çoğunlukla turizmden kaynaklı gelir elde etme düşüncesi ile kentin korunmasına ilgi gösterdiği görülmüştür. Tekeli (2009) yalnızca turizm beklentisine indirgenen koruma pratiğinin mekanların kaybı veya alanın yüzeysel bir sahneye dönüşmesi ile sonuçlanacağına ilişkin yaptığı kültürel miras-turizm ilişkisine ilişkin saptamasının Mardin gibi çok kültürlü ve yerel dinamikleri ile yaşayabilen kentler için geçerli olduğunu ifade etmek olanaklıdır. Bu tutum Mardin için risk oluşturmaktadır.

4.3 UNESCO Dünya Miras Listesi Adaylık Süreci

Mardin tarihi kent merkezinin, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Dünya Miras Listesine adaylığı için hazırlanan dosyası 15.01.2002 tarihinde UNESCO Dünya Miras Merkezine gönderilmiş olup, adaylığın alınma tarihi 29.01.2002 olarak görülmektedir (ICOMOS, 2003). Başvurunun teknik değerlendirme için ICOMOS uzman ekibi yerinde inceleme yaparak tavsiye raporu hazırlamak için 17-19 Temmuz 2002 tarihleri arasında Mardin'i ziyaret etmiştir (Mardin Artuklu Belediyesi, 2016). Uzman görüşü

doğrultusunda 24 Aralık 2002 tarihinde yapılan düzeltme ve değişiklikler 15 Ocak 2003 tarihinde Dünya Miras Merkezine ulaşmıştır (Mardin Artuklu Belediyesi, 2016).

Şekil 4.74 Mardin UNESCO başvuru dosyasındaki harita örneği (Mardin Valiliği, 2016'dan yararlanılarak hazırlanmıştır.)

Dünya Mirası Konvansiyonunun Uygulanmasına Yönelik İşlevsel İlkelerde belirtilen adaylık formatı ve içeriği ile Mardin Kültürel Peyzaj Alanı için hazırlanan adaylık dosyası formatta talep edilen aday gösterme gerekçesi, tarihi gelişimi, özgünlük/bütünlük nitelikleri, koruma, yönetim, varlığı etkileyen faktörler ve izleme gibi ana başlıklar üzerinden karşılaştırılarak Tablo 4.3'te verilmiştir. Tablo 4.3'te birinci başlıkta yer alan (a) ve (e) maddeleri arasındaki bilgilere genel verileri içermesi nedeniyle yer verilmemiştir. Üçüncü başlığın (e) maddesi ile beşinci ve altıncı başlıklar ise araştırma kapsamında detaylı bilgiye erişilemediğinden doldurulamamıştır. Mardin kentsel sit alanı “Kültürel Peyzaj” kategorisinde (iii) ve (iv) kriterlerine uygun olacağı belirtilerek adaylık dosyası hazırlanmıştır.

Tablo 4.3 Mardin Kültürel Peyzaj Alanı Dünya Miras Listesi Adaylık Sunum Dosyasının Dökümü
(Mardin Artuklu Belediyesi, 2016'dan yararlanılarak hazırlanmıştır.)

Varlıkların Dünya Miras Listesine Alınmak Üzere Adaylık Sunumu Formatı		Mardin İçin Hazırlanan Adaylık Dosyası
1	Varlığın Tanımlanması	
	a Şehir	
	b Eyalet, İl ya da Bölge	
	c Varlığın adı	
	d Haritadaki kesin yeri ve coğrafi koordinatları	
	e Adaylık için önerilen alanın ve tampon bölgenin sınırlarını gösteren plan ve haritalar	
	f Adaylık için önerilen alanın ve tampon bölgenin alanı (ha)	Adaylık için önerilen alan ve tampon bölgenin büyüklüğü (ha)
2	Aday Gösterme Gerekçeleri	
	a Önemin belirlenmesi	Şehrin öneminin kısa, net ve çarpıcı biçimde anlatımı
	b Olası karşılaştırmalı analizler (benzer varlıkların korunma durumunu da içerecek şekilde)	Benzer mimari özellik gösterdiği yerlerle karşılaştırması yapılarak, Mardin'in doğal yapı ile bütünleşen teraslı yapısı ile çeşitli din ve kültürlerle farklılaşan kendine özel yapısı ve Dünya Miras Listesi'nde yer alan Halep ile karşılaştırılarak her ikisinin farklı din ve kültürleri tek bir şehir –de uyum içerisinde birleştirdiği, ancak medrese, saraylar, kervansaraylar ve hamamların Mardin'e kazandırdığı kentsel dokunun niteliği vurgulanması
	c Otantiklik/Bütünlük	Mardin'in benzersiz taş işçiliğinin, yerleşim, materyal ve dizayn açısından otantikliğini koruduğu, şehrin taş işçiliği ile özgün mimari örneklerden olduğu ve sürekli iskan edilmesi nedeniyle sosyal hayatın sürdüğü, kent dokusuna uygun olmayan bazı yapılaşmaların zamanla oluştuğu ancak bunların restore edilebileceği ya da orijinal malzeme ile düzeltilebileceği
	d Adaylığın hangi kriterler altında önerildiği ve bu kriterler altında aday gösterme gerekçeleri	Kriter III- Mardin'in tarih boyunca çok sayıda kültüre ev sahipliği yapmış olan çok kültürlü bir merkez olduğu ve bu özelliğinin mimari alana tamamıyla yansıdığı Kriter IV- Peyzaj ile mükemmel bir uyum içerisinde olan Mardin'in kentsel, mimari ve arkeolojik yapısının insan ve doğa ilişkisinin çok iyi bir örneği olduğundan söz edilerek
3	Tanımlama	
	a Varlığın tanımlaması	Mardin'in çarpıcı özellikleri ve bazı önemli yapılar ile onların önemli özellikleri belirtilmiştir. Şehrin kayalık bir arazide tepe üzerinde kurulduğu, iç kısımlardaki caddelerin oldukça dar olduğu, sadece yaya ve hayvan taşımacılığına imkan veren bu yapının topoğrafyaya göre şekillendiği ve iki sokağı birbirine bağlayan abbaraların varlığından söz edilmiştir. Bunun yanı sıra konut yapıları, manastır, kilise, çarşı ve anıtsal mimari örneklerin mimari özellikleri tanıtılmıştır.
	b Tarihçe ve gelişim	Dönüm noktaları belirtilerek kısa olarak tarihsel gelişimi anlatılmıştır.
	c Varlığın son kayıtlarının tarihi ve biçimi	Mardin'e tarihi kent merkezine ilişkin alınan Kurul Kararları verilmiştir.
	d Şimdiki korunma durumu	Mardin'in günümüzdeki korunma durumuna değinilmiş, iç ve dış göçün sebep olduğu işsizlik sorununa ve fiziksel çevrenin topluluk yapısı değişikçe etkilenecek bozulduğu belirtilmiştir.
	e Varlığın tanıtımı ve sunumu ile ilgili program ve politikalar	

Tablo 4.3 devamı

4	Yönetim	
a	Sahiplik	Mardin'in kentsel sit alanı olduğu, yapıların çoğunun özel mülkiyete konu olduğu, kervansaraylar, medreseler, hamamlar gibi bazı yapıların Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün mülkiyetinde, okullar ve bazı kamu yapılarının devletin tasarrufunda, bazı yapıların ise Belediye'nin mülkiyetinde olduğu belirtilmektedir.
b	Yasal durum	Şehrin tamamının 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile ilgili kanun ve yönetmeliklerin koruması altında olduğu anlatılmıştır.
c	Koruma ölçütleri ve uygulamaları	Koruma ölçütleri ve uygulamaları başlığı altında, Mardin'in kentsel sit alanı olması nedeniyle koruma altında olduğu, tarihi kentteki yeni yapıların yükseklik, boyut, malzeme konusunda kısıtlamalarının ve uygulamalarının Diyarbakır Koruma Kurulu'nun onayıyla yapılması gerektiği belirtilerek, Mardin Belediyesi'nin şehrin gelişimi ve korunmasından sorumlu olduğu, ancak Belediye'nin donanım, personel ve finans yönünden yetersiz olduğu açıklanmıştır. İller Bankası tarafından onaylanmış olan Mardin Koruma İmar Planı'nın asıl hedefinin koruma alanındaki gelişim baskısını azaltmak olduğu, bu nedenle yeni bir gelişimi alanı önerildiği, bunun korunması gereken tarihi kenti pozitif yönde etkileyeceği, ancak var olan kamu yapılarının kapasite ve fonksiyon olarak yeterli olmadığı anlatılmaktadır.
d	Yönetim yetkisine sahip temsilciler	Kültür Bakanlığı'nın kültürel ve doğal mirası belirlemede en yetkili kurum olduğundan, Koruma Kurulları ve Yüksek Kurullardan söz edilerek, GAP'ın bölgede planlamadan sorumlu olduğu ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden bahsedilerek kurumların yetkilileri ve adresleri verilmektedir.
e	Yönetimin uygulandığı seviye (varlık üzerinde, bölgesel vb.) ve bağlantı kurulacak isim ve adresler	Yönetimden sorumlu kurumlar ve adresleri verilmektedir.
f	Varlık ile ilgili kabul edilmiş planlar (bölgesel plan, yerel plan, koruma planı, turizm gelişim planı vb.)	Mardin'in onaylı koruma imar planı ana hatlarıyla özetlenmiş, Koruma Kurulu'na onaylandığı tarih verilmiş, kentsel sitin beş bölgeye ayrıldığı ve bu planlarda uygulanacak temel ilkeler özetlenmiştir. Bunun dışında Mardin kentine ilişkin devam eden projeler ve sivil toplum örgütlerinin yürütmekte olduğu çalışmalar konu edilmiştir.
g	Finans kaynakları ve seviyeleri	Mardin'de sürmekte olan projelerin finans kaynakları verilmektedir
h	Yönetim teknikleri ve koruma eğitimi ile uzman kaynakları	Koruma ve yönetim ile ilgili uzman ve eğitim kaynaklarına değinilmiş, ÇEKÜL, Mardin Gençlik ve Kültür Merkezi, Mardin Eğitim Vakfı, Mardin Kültür ve Sanat Vakfı, Kültür Bakanlığı gibi kurumlardan söz edilerek, faaliyetlerine ilişkin kısa açıklamalara yer verilmiştir.
i	Ziyaretçi tesisleri ve istatistikler	Ziyaretçi sayısı ile ilgili istatistikler verilerek, Mardin'in genel olarak kültür ve din turizmi çerçevesinde ziyaret edildiği belirtilmiştir.
j	Varlığın yönetim planı ve amaçların durumu	Mardin'in onaylı koruma imar planının temel amaçları ve hedeflerinden söz edilmektedir.
k	Personel durumu (profesyonel, teknik, bakım vb.)	Mardin'deki yönetim ve korumadan sorumlu Müze, Belediye, Koruma Kurulu ve Valilik gibi kurumların personel durumu belirtilmektedir.

Tablo 4.3 devamı

5	Varlığı Etkileyen Faktörler	
a	Gelişme baskıları (istila, uyum, tarım, madencilik vb)	
b	Çevresel Baskılar (çevre kirliliği, iklim değişikliği vb)	
c	Doğal afetler ve hazırlık durumu (depremler, seller, yangın vb.)	
d	Ziyaretçi/turizm baskıları	
e	Varlık içerisinde ve tampon bölge içerisinde yaşayan nüfus	
f	Diğerleri	
6	İzleme/Gözetim Sistemi	
a	Koruma durumunun ölçülmesi için anahtar belirteçler	
b	Varlığın izlenebilmesi için yönetim düzenlemeleri	
c	Önceki raporların sonuçları	

Dünya Mirası Merkezi'nin Danışma Organları olan ICCROM (Uluslararası Kültürel Değerleri Koruma ve Düzenleme Çalışmaları Merkezi), ICOMOS (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi) ve IUCN (Dünya Koruma Birliği) tarafından aday gösterilen varlıkların üstün evrensel değere sahip olup olmadığı, bütünlük ve özgünlük koşullarını sağlayıp sağlamadığı, ayrıca koruma ve yönetim gerekliliklerini yerine getirip getirmediği incelenmektedir. Kültürel varlıkların “kültürel peyzaj” kategorisindeki incelemeleri ise IUCN ile birlikte ICOMOS tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda Mardin Kültürel Peyzaj alanına ilişkin başvuru Komite üyelerine görüş vermek üzere UNESCO Dünya Miras Merkezi danışma organı olan ICOMOS tarafından görevlendirilen uzmanlarca değerlendirilmiştir.

Bu raporda,

- “- Mardin'in fiziki ortamının göç, işsizlik ve binaların mukimlerinin gerekli koruma bilincinden yoksunluğu nedeniyle aşama aşama kötüleştiği,
- Altyapının mevcut ihtiyaçların karşılanmasında yetersiz kaldığı,
- En büyük riskin kalkınma baskısından ve tarihi binalarda kırsal göçmenlerin mukim hale gelmelerinden, kültürel varlıkların korunması gerektiği anlayışının mevcut olmadığından, kaynakların yetersizliğinden ve düzensiz biçimde gelişen turizmden kaynaklandığı,

- Bazı tarihi binalar tek başına özgün olmasına rağmen, tarihi dokunun genel olarak çok iyi durumda olmadığı,
- Çok katlı yapıların alanın doku bütünlüğünü bozduğu,
- Mardin'in tarihi genel anlamda ilgi çekici bulunmakla birlikte kültürel-tarihi çerçevesinde nasıl belirleyici olduğunu tanımlayan yeterli unsurun olmadığı,
- Mardin'in Suriye Ortodoks Patrikliği'nin merkezi olduğu, 4'üncü yüzyıldan kalan
- Deyrulzafaran Manastırı'nın dini açıdan ana referans olabileceği, ancak Manastırın aday sit alanı içinde yer almadığı,
- Mardin'de kullanılan mimari tarz ve malzemelerin Türkiye'nin güneydoğu bölgesindeki taş yontuculuğu ile tanınan diğer şehirlerle (Şanlıurfa, Gaziantep ve Diyarbakır vb.) karşılaştırılabileceği,
- Mardin'in doğal yapıya uygun biçimde, teraslar şeklinde oluşturulan şehir modelinin yegane olarak addedilemeyeceği, örneğin Orta Doğu ve Akdeniz bölgelerinde (Halep, Kudüs vb.) aynı modelde kurulmuş çok sayıda şehir ve köyün bulunduğu,
- Mardin tarihi şehrinin özellikle Osmanlı Dönemi öncesi ile bağlantılı niteliklerinin bulunduğu, koruma açısından Mardin tarihi şehrinin bütün olarak ele alınmasının haklı görüldüğü ancak "Dünya Mirası" açısından bu bütünün "müstesna evrensel değeri haiz olma" kriterine uygun bulunmadığı,
- Birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olmakla birlikte Mardin tarihi şehrinin "müstesna değer" taşıdığını kanıtlayabilecek yeterli verinin bulunmadığı, Mardin'in Süryani-Arami kültürünün beşiği olduğunun ve bunun eski şehirde nasıl yansıtıldığının adaylık dosyasında açık bir şekilde işlenmediği,
- Alan yönetim planının bulunmadığı nedenleri belirtilerek Mardin'in dünya miras listesine alınmasının uygun olmayacağı" yönünde görüş verilmiştir (Mardin Artuklu Belediyesi, 2016).

ICOMOS tarafından özgünlük yönüyle yapılan değerlendirmede, tarihi yapıların birçoğunun acil onarıma ihtiyacı olduğu, tarihi dokunun bütünlüğünün bozulduğu, kalenin şehir için önemli bir niteliği bulunmasına rağmen bugün harap olmuş bir halde bulunduğu, tüm bunlara rağmen özgünlük niteliğini karşılayabileceği belirtilmiştir (ICOMOS, 2003). Bütünlük yönüyle yapılan değerlendirmede ise tarihi yapılardaki

eklentilerin, kalenin ve su duvarlarının korunamamasının kentin bütünlüğünü zedelediği vurgulanmıştır (ICOMOS, 2003). Üstün evrensel değere yönelik değerlendirmede ise kentin tarihsel niteliğinin önemli olduğu, özellikle 12.-14. yüzyıllar arasındaki Artuklu Döneminin önemli yapılarının temsil edildiği bir kent olduğu, ancak Süryani kültürünün ana vatanı olarak kabul edilen kentte en önemli örnek olan Deyrulzafaran Manastırının sınıra dahil edilmediği, tarihi kentin bütünlüğünde yaşanan bozulmalar nedeniyle kentin üstün evrensel değer niteliğini karşılayamayacak duruma geldiği belirtilmiştir (ICOMOS, 2003).

İlk adaylık dosyasında yer alan Mardin'i insan doğası ile etkileşimin bir örneği olan teraslı yapısına atıfta bulunularak belirlenen (iv) kriteri dosya incelenme aşamasında düşürülmüştür (ICOMOS, 2003). Bu kapsamda (iii) kriterine göre, bölgeye en yakın referansların Orta Doğu'da başka şehirlerde görüldüğü, Mardin'in "Süryani kültürünün anavatanı olması" ancak bunun alandaki tanımının ve yerinin adaylık dosyasında açıkça ve yeterli biçimde ifade edilemediği ve Deyrulzafaran Manastırının sınır dışında bırakıldığı, Mardin'in birçok uygarlığa tanıklık etmesi yönüyle değerli olduğu ancak "üstün evrensel değer" tanımı için yeterli olmadığı şeklinde değerlendirme yapılmıştır (ICOMOS, 2003).

Komiteye tavsiye niteliğinde olan bu raporun UNESCO Daimi Büyükelçiliğine iletilmesi üzerine Dışişleri Bakanlığı Yurtdışı Tanıtma ve Kültür İşleri Genel Müdürlüğü 20.05.2003 tarihli yazısı ile dosyanın reddedilmesi olasılığına karşı geri çekilmesi tavsiye edilmiş, bu doğrultuda dosya 27. Dünya Miras Komitesi toplantısı öncesinde geri çekilmiştir.

Adaylık dosyasının yeniden sunulabilmesi için ICOMOS raporunda belirtilen eksikliklerin giderilmesi gerekmektedir. Raporda belirtilen teknik eksiklikler Mardin Koruma Amaçlı İmar Planının güncel olmaması ve Alan Yönetim Planı hazırlanmamış olması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Raporun genel çerçevesinde ise Mardin'de doku bütünlüğünün bozulmuş olması, bölgenin kültürel yapısını kapsayıcı gerekçelendirmenin yapılamamış olması, tema ve aday gösterilen alan sınırının belirlenmesinde kriterlerin dikkate alınmadığı şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

4.3.1 UNESCO Dünya Miras Listesine Adaylık Sürecinin Yeniden Değerlendirilmesine Yönelik Yürütülen Çalışmalar

Mardin tarihi kent merkezinin, Dünya Miras Listesine adaylığı için hazırlanan ve 29 Ocak 2002 tarihinde Dünya Miras Merkezi tarafında kayda alınan adaylık dosyası, ICOMOS tarafından belirlenen eksikler çerçevesinde reddedilme olasılığı nedeniyle 27. Dünya Miras Komitesi toplantısı öncesinde geri çekilmiştir. Mardin kentsel sit alanının “kültürel peyzaj” kategorisinde Dünya Miras Listesi adaylığının geri çekilmesinin ardından yeniden sunulabilmesi ve değerlendirilmesi için çeşitli tarihlerde çalışmalar yürütülmüştür.

Bu çalışmalar,

1- 2007-2009 yılları arasında Mardin’in Dünya Miras Listesi’ne aday olabilmesi için yapılması gerekenleri ortaya koymayı hedefleyen Mardin Belediyesi, Mimar Sinan Üniversitesi ve Mardinliler Eğitim ve Dayanışma Vakfının (MAREV) desteğiyle yürütülerek “Mardin, UNESCO’ya Doğru” yayınında derlenen çalışmalar,

2- Mardin Valiliği tarafından 2009 yılında Dünya Miras Listesi’ne aday gösterilme sürecinde kentteki tarihi yapılarda eklentilerin bulunmasına ilişkin eleştiriler çerçevesinde başlatılan Mardin Tarihi Dönüşüm Projesi,

3- Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ve Avrupa Birliği tarafından finanse edilerek Mardin Valiliği eşgüdümünde 2013-2015 yılları arasında yürütülen Mardin Sürdürülebilir Turizm Projesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

2007-2009 Yılları Arasında Yürütülen Çalışmalar

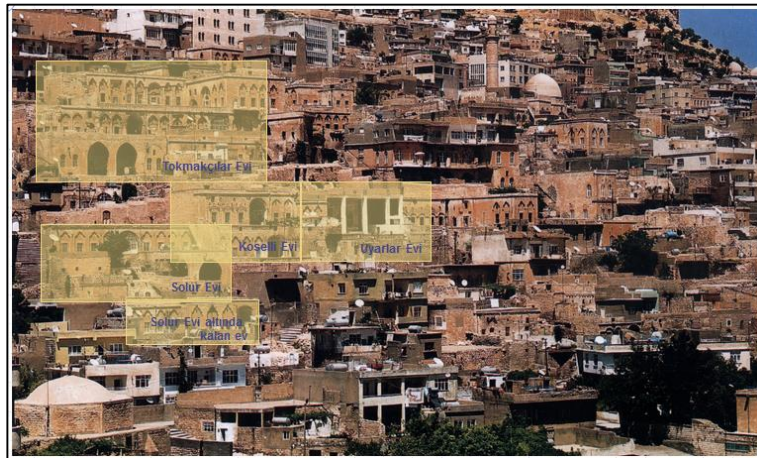
Mardin Belediyesi ve Mimar Sinan Üniversitesi’nden bir ekip ile birlikte MAREV’in desteğiyle Mardin kentinin UNESCO adaylık sürecine ilişkin çalışmaların değerlendirilmesi, etapların hazırlanması ve gerçekleştirilmesine yönelik iş kalemlerinin hazırlanması için 14.04.2007 tarihinde MAREV’de gerçekleştirilen toplantı sonucunda, Mardin’in Koruma Amaçlı İmar Planı ve Alan Yönetimi Planı’nın hazırlanmasına, planının revizyon olarak değil yeni bir plan olarak ele alınmasına, UNESCO için tanıtım dosyasının yeniden ele alınmasına ve konunun yerinde

değerlendirilmesi için 07-08 Mayıs 2007 tarihinde Mardin’de alan gezisi gerçekleştireceğine karar verilmiştir (Mortan ve diğer, 2009). Çalışmaların verimli ilerleyebilmesi için toplantıda hazırlanan yol haritası şu şekildedir:

Tablo 4.4 UNESCO adaylık süreci için yapılan toplantıların yol haritası (Mortan ve diğer, 2009)

	Koruma Amaçlı İmar Planı	UNESCO
MEKANSAL BOYUT	✓ Plan, ✓ İlgili alanlar için Kentsel Tasarım Projeleri, ✓ Tasarım Rehberleri, ✓ Yönetim Şeması	✓ Alan- sınır gerekçeleri, ✓ Alan sınırı genişletme + çevre, değerler (etaplama / ilişkiler), ✓ Özellikli yapıların rölöveleri, ✓ Kentsel kesitler, ✓ Peyzaj öğeleri
SOSYAL BOYUT	✓ Katılım toplantıları	✓ Kültürel Mirasın korunmasına ilişkin eğitim programları, ✓ Sosyal yaşamın özgün öğeleri/ yaşam tarzı, ✓ Yönetim Şeması

14.04.2007 tarihinde MAREV’de yapılan toplantı ile birlikte başlayan çalışma, 7-8 Mayıs 2007 tarihlerinde çalışma alanlarını tanımlayan teknik gezi devam etmiştir. “Mardin Evleri Rölöve Çalışması” farklı üniversitelerin de katılımıyla iki etapta gerçekleştirilmiştir (Mortan ve diğer, 2009). 15 Haziran-15 Eylül 2007 tarihleri arasında Mardin rölöve tespit çalışmalarının I. Etapı tamamlanmıştır. 16 Haziran-14 Ağustos 2008 tarihleri arasında ise Mardin rölöve tespit çalışmaları II. Etapı tamamlanmıştır. II. Etapta toplanan verilerin sergi ve kitap haline dönüştürülmesine ilişkin çalışma 2009 yılının şubat ayında yayına dönüşerek, mart ayında sergi gerçekleştirilmiştir (Mortan ve diğer, 2009).

Şekil 4.75 Rölöve çalışması yapılan evlerden örnekler (Mardin Artuklu Belediyesi, 2016)

Söz konusu çalışma kapsamında, Mardin kentsel dokusunun bozulmasının engellenmesi ve bina ölçeğinde restorasyonların yapılmasını mümkün olabilmesi için tekil bina ölçeğinde, kimliğini ve fiziksel özelliklerini sürdüren tarihi Mardin evlerinin detaylı olarak tespit edilmesine yönelik çalışma ve araştırmalar yapılmıştır (Mortan ve diğer, 2009). Rölöve çalışmalarında, Mardin silüetinde yer alan bozulmamış konut adalarına öncelik verilmiş, ilk aşamada Mardin'in en büyük binalarından biri olan Tokmakçılar Evi'nin plana ilişkin rölöve tespitleri ile başlanmış, 2007 yılında Uyarlar Evi, Köseli Evi, Solur Evi ve Solur Evinin Güneyindeki Evin rölöve çalışmaları tamamlanmıştır.

Mardin Tarihi Dönüşüm Projesi

Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 2007 yılında hazırlanan Türkiye Turizm Stratejisi-2023 çalışmasında, dokuz turizm gelişim bölgesi, yedi tematik koridor, turizm kentleri ve ekoturizm bölgeleri belirlemiştir (Mardin Valiliği, 2015). Mardin, Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak illeri ile birlikte GAP Kültür ve Turizm Gelişim Bölgesinde, kentsel ölçekte markalaşma stratejisinde kültür turizmi canlandırılarak kültür kenti oluşturulması hedeflenen kentler arasında ve Tarsus'tan başlayarak Hatay, Gaziantep, Şanlıurfa ile birlikte İnanç Turizmi Koridorunda yer almaktadır.

Mardin Valiliği, Mardin Belediyesi ve Başbakanlık Toplu Konut İdaresi arasında 2009 yılında imzalanan protokol kapsamında başlatılan Mardin Tarihi Dönüşüm Projesi ile Mardin kentinin sahip olduğu tarihi mirasın korunması, kentin karakteristik özellikleri dışında sonradan inşa edilen eklenti yapıların tarihi dokudan ayıklanması, tarihi yapıların ve kültürel değerlerin korunmasına yönelik planlama, projelendirme, iyileştirme ve restorasyon faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır (Mardin Valiliği, 2015). Bu doğrultuda projenin ana hedefi, kentin tarihi kimliği korunarak, turizm sektörünün canlandırılması ve Mardin'in sosyo-ekonomik kalkınmasına katkı sağlanması olarak belirlenmiştir. UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi'ne girmesi, Kültür, Sanat ve Turizm şehri haline gelerek turizm sektöründe gelişmesi şeklinde belirlenmiştir. Türkiye Turizm Stratejisi-2023 çalışmasında belirlenen hedef ve

stratejilerle uyumlu bir proje çalışmasına başlanarak kültür mirasının korunması ve UNESCO Dünya Miras Listesine dahil olma süreci turizm ve ekonomik kalkınma üzerinden temellendirilmiştir.

Proje kapsamında yapılması hedeflenen çalışmalar Mardin Halihazır Haritası ve Koruma Amaçlı İmar Planı, Beton Binaların ve Eklenti Yapıların Yıkılması, Tarihi Şehrin Altyapısının (kanalizasyon, elektrik, içme suyu) Düzenlenmesi, Kamu Binalarının Restorasyon Çalışmaları, Sokak İyileştirme Çalışmaları, Mardin Kalesi Güçlendirmesi Projesi, Coğrafi Bilgi Sistemi ve Kent Modeli Çalışmaları ve UNESCO Dünya Kültür Mirası Adaylığı şeklinde açıklanmaktadır (Çağlayan, 2017).

Beton binaların ve eklentilerin yıkılması çalışmaları kapsamında; Eski Bağkur binası, Belediye Eski Huzurevi, Eski Vali Konağı altındaki dükkanlar, Eski Kadastro Binası, 1 nolu Sağlık Ocağı Binası, Sağlık Müdürlüğü Lojmanları, Eski Devlet Hastanesi Lojmanları, Eski Devlet Hastanesi Acil Girişi, Emniyet Müdürlüğü Lojistik Binası, Bomba İmha Amirliği Deposu, Toprak Su Lojmanları, Özel İdare Lojmanı, Emniyet Müdürlüğü Koruma Şube Binası, Eski Sağlık Müdürlüğü Binası, TEDAŞ Binası, THK Binası, Özel İdare Hal Binası, Artuklu Otel civarı, Altınbaş İş Merkezi gibi kamu ve/veya özel mülkiyetteki yapılardaki eklentilerin yıkılmasına ilişkin çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Mardin Valiliği, 2015).

Sokak iyileştirme ve altyapıya ilişkin çalışmalarda; Mardin Kentsel Sit Alanı içerisinde kalan sokaklarda zemin döşemesi, kanalizasyon ve içme suyu hattı döşemesi, elektrik tesisatlarının yenilenmesi, direklerin sökülerek elektrik kablolarının yer altına alınması, tarihi yapıların eklentilerden arındırılması şeklinde yürütülen çalışmalara 2011 yılında başlanmış olup, Kaya Pasajı, Zinciriye Medresesi civarı, Kilise ve Ulu Camii civarında uygulamalar yapılmıştır (Mardin Valiliği, 2015).

Proje kapsamında 2010 yılından yürütülmeye başlayan restorasyon ve işlevlendirme çalışmaları ile kamu mülkiyetinde olan eski Valilik Binası, Belediye Eski Huzur Evi, Halk Eğitim Merkezi, Gençlik Merkezi, Askeri Kışla, Mardin Müzesi ve Kasımiye Medresesi'nin restorasyonu yapılmıştır (Mardin Valiliği, 2015).

Mardin kentsel sit alanına ilişkin 1990 yılında hazırlanan ve yürürlükte olan Koruma Amaçlı İmar Planının, Koruma Kurulu kararları kapsamında işlevselliğini yitirmiş olması nedeniyle halihazır haritaları güncellenerek Koruma Amaçlı İmar Planı çalışması sürmektedir (Mardin Valiliği, 2015).

Mardin Kalesi Güçlendirmesi Projesi için 2011 yılında hem kazı çalışmalarına hem de “Mardin Kalesi Güçlendirme ve Restorasyon Projesi”ne başlanmış olup, henüz çalışmalar sonuçlanmamıştır (Çağlayan, 2017).

Mardin Kentsel Sit Alanının güneyinde yer alan mahallelerde imar planına aykırı olan yapılar ve tarihi binalardan kaldırılan eklentilerde yaşayanlar için Mardin Valiliği, Mardin Belediyesi ve TOKİ Başkanlığı tarafından “Mardin Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi” hazırlanmaya başlanmıştır (Çağlayan, 2017). Çağlayan (2017), Mardin Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesinin geldiği aşamayı “...*TOKİ tarafından 2500 dönümlük alanda yaklaşık 7000 konut üretimi yapılacaktır....Fakat herhangi bir yıkım karşılığı konut alma işlemleri başlamamıştır. Bu konu muallakta almış yeni konutlar da boş kalmıştır.*” şeklinde aktarmaktadır.

Mardin Sürdürülebilir Turizm Projesi

UNESCO Dünya Miras Listesi adaylık sürecindeki çalışmalarla birlikte Mardin’de turizm faaliyetlerinin artışı ve bir potansiyel olarak turizmin tespit edilmesi nedeniyle sürdürülebilir turizm konusunda çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Avrupa Birliği tarafından ülkemize sağlanan Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (Instrument for Pre-Accession Assistance-IPA) ile finanse edilen, Mardin Valiliği eşgüdümünde yürütülen ve Bölgesel Rekabet Edilebilirlik Operasyonel Programı kapsamında 2014 yılında taslak raporu oluşturulan Mardin Sürdürülebilir Turizm Projesi, Türkiye Turizm Stratejisi-2023 stratejilerini dikkate alarak kültür ve inanç turizmi odağında, Mardin’in kültürel mirasının sosyal ve ekonomik kalkınma amacıyla turizm ile desteklemeyi hedeflemektedir (Mardin Valiliği, 2015).

Mardin Sürdürülebilir Turizm Projesinin vizyonu, “Mardin, kültürel mirası, çok kültürlü, barışçıl, hoşgörülü kimliğiyle, rekabetçi ve sürdürülebilir turizm yaklaşımıyla sosyoekonomik ve kültürel olarak gelişen, bir dünya markası olacaktır.” şeklinde, amaçları ise Mardin’deki turizm varlıklarını korumak ve geliştirmek, turizm gelirlerini arttırmak, turizmde rekabet gücünü arttırmak, toplumsal gelişim ve fırsat eşitliğini sağlamak olarak belirlenmiştir (Mardin Sürdürülebilir Turizm Projesi, 2014, s. 4).

Bu projede özellikle, 1/1000 ölçekli Mardin, Batman, Şırnak ve Hakkari Çevre Düzeni Planı kapsamında 1/25000 ölçekli Nazım İmar Planının ve Mardin İli Kültürel Mirasın Korunması ve Turizmin Geliştirilmesi Master Planının hazırlanmasına, Mardin’in Dünya Mirası listesine “Adaylık Dosyası” içinde yer alması gereken yönetim planının önemine vurgu yapılmıştır (Mardin Sürdürülebilir Turizm Projesi, 2014). Proje kapsamında koruma, pazarlama/markalaşma, kalite geliştirme, sosyal gelişim şeklinde dört strateji önerilmiş, Mardin kültür ve inanç turizmi kapsamındaki önemi, turizmin geliştirilerek marka kent olarak ön plana çıkması hedeflenmektedir (Mardin Sürdürülebilir Turizm Projesi, 2014).

Mardin Kültürel Peyzaj Alanının UNESCO Dünya Kültür Mirası listesine adaylığının yeniden değerlendirilmesi için Mardin Valiliği, Mardin Büyükşehir Belediyesi ve Artuklu Belediyesi ile sivil toplum kuruluşları tarafından 2007-2015 yılları arasında dosyadaki eksiklikleri tespit etmeye ve tamamlamaya yönelik çalışmalar yürütülmüştür.

Bu çalışmalar, Mardin tarihi kent merkezinin korunmasına yönelik önemli gelişmeler olmakla beraber, Dünya Miras Listesi adaylık dosyasının geri çekilme sebeplerini oluşturan ICOMOS raporunda belirtilen eksikler halen giderilememiştir. Bir alanın Dünya Miras Listesine eklenebilmesinin en önemli koşullarından biri olan koruma amaçlı imar planının güncelliği ve alan yönetim planının hazırlanmasına yönelik henüz herhangi bir çalışma tamamlanamamıştır. Ayrıca raporda eksiklik olarak vurgulanan, bölgenin kültürel dokusunun adaylık sürecinde belirlenen temada nasıl yansıtılacağına dair bilimsel temele dayanan herhangi bir çalışma yürütülmemiştir.

Bu doğrultuda adaylık dosyasının yeniden sunulabilmesine ilişkin yapılan tüm çalışmalar incelendiğinde, temel vurgunun turizm ekseninde koruma anlayışı ile yapıldığı ve turizmi geliştirecek çalışmalara yönelme olduğu görülmektedir. Oysa ki, Mardin gibi çok kültürlü ve yerel dinamikleri ile yaşamını sürdürebilecek kentlerde, yalnızca turizm beklentisi oluşturmak alanları yüzeysel bir hale getirecektir. Bu durum uluslararası mevzuatlarla çerçevesi belirlenen tarihsel çevre koruma anlayışındaki “bütünleşik koruma” ve “toplum odaklı koruma” yaklaşımlarından uzaklaşılarak yalnızca turizm odaklı bir koruma pratiği geliştirmeye yönelmektedir.

Çağdaş koruma yaklaşımlarının geçirdiği evrim süreci; mekanın salt estetik, sanatsal ve tarihi değerler nedeniyle fiziksel olarak korunmasından, kimlik, bellek, sosyal ve kültürel değerler ile birlikte bir bütün olarak korunması anlayışına ulaşmıştır. Bu süreçte, yalnızca turizm odaklı olarak kültürel mirasın korunması ve Dünya Miras Listesine dahil olma beklentisinin oluşması uluslararası mevzuatların oluşturduğu çerçeve ile uyumsuzluk yaratmaktadır.

4.4 Mardin Koruma Deneyimi ve UNESCO Adaylık Sürecinin Uluslararası Koruma Yaklaşımları ile Türkiye’de İlkeler ve Mevzuat Uyuşması Bağlamında Değerlendirilmesi

Uluslararası koruma yaklaşımlarının tek yapı ölçeğinden bütünleşik korumaya yönelen gelişim sürecinden Türkiye koruma mevzuatı da çeşitli yönlerden etkilenmiştir. Ülkemizde bu etkilenme süreci ile gelişme gösteren koruma mevzuatı tarihi kentlerin, arkeolojik alanların, doğal varlıkların korunma pratiğini belirlemiştir. Uluslararası koruma yaklaşımlarının Türkiye koruma mevzuatına etkilerine ilişkin tespitlerin Mardin örneği üzerinden değerlendirmesi bu bölümde aktarılacaktır.

19. yüzyıl öncesinde, Dünyada çeşitli ülkelerde arkeolojik alanlara ilişkin çalışmalar ve koleksiyonculuk alanında ilerlemeler kaydedilirken, Osmanlı Döneminde Tanzimatın ilanına kadar tarihi dokunun korunmasına yönelik herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu süreçte Osmanlı şehirlerine gelen seyyahların anlatıları ve çizdikleri gravürler ile tarihsel bilgiler edinilebilmektedir.

19. yüzyılda, özellikle İtalya, Fransa ve İngiltere’de restorasyon kuramlarının gelişmeye başladığı, Osmanlı Dönemi’nde ise arkeolojik alanlara ilişkin 1869 yılında çıkarılan Asar-ı Attika Nizamnamesi ile korumaya ilişkin ilk yasal belge çıkarılmıştır. Bu dönemde Ebniye Nizamnameleri ile yangınlara önlem alınmaya çalışılırken, Mardin’de geleneksel çarşı dokusunun yanması da aynı sürece denk gelmektedir.

20. yüzyılda, uluslararası örgütlenmeler ve sözleşmelerle anıttan, tarihsel çevreye, çevreden bütünleşik korumaya yönelen koruma anlayışı, ilerleyen süreçte korumanın sosyal ve kültürel boyutuna yönelmiştir. Türkiye’de ise Cumhuriyet’in kurulma sürecinin yarattığı etkilerle uzun yıllar koruma alanında örgütlenme yapısı ve yasal çerçeveye yönelik bir çalışma yapılmamıştır. Bu süreçte Yapı ve Yollar Kanunu ile imar faaliyetleri ve yol açma/genişletme çalışmaları önem kazanmıştır. Ülkenin mevcut anlayışından etkilenen Mardin’de de yol genişletme ve meydan çalışmaları sırasında tarihi doku tahribatlara uğramıştır. Bu süreç içerisinde 1951 yılında kurulan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu ile tespit-tescil işlemlerini yürütecek kurumsal yapı oluşturulmuştur. 1973 yılında çıkarılan Eski Eserler Kanunu ilk kez tarihsel çevre kavramına vurgu yapan “sit” kavramını getirmiş, 1983 yılında çıkarılan Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile uluslararası yaklaşımlarla paralel olarak kültür varlıkları ve tabiat varlıkları tanımları getirilmiştir. Bu kanuna çeşitli tarihlerde değişiklikler ve eklemeler yapılmakla beraber günümüzde halen varlığını sürdürmektedir.

Türkiye’de gelişen koruma mevzuatının Mardin’e ilk yansımaları, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun 21.09.1979 tarih ve A-1933 sayılı kararı ile toplu tescil kararı ve sit alanı sınırı, Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu’nun 31.05.1985 tarih ve 1425 sayılı kararı ile tescil kararlarının güncellenmesi, Tarihsel-Kentsel Sit Sınırının belirlenmesi ve Mardin Tarihsel Çevre Koruma İmar Planının onaylanması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Sonrasında 1993 yılında koruma amaçlı imar planının güncellenmesi, tescilli ve tescilsiz yapı gruplarına müdahale önerilerini belirleyen daha detaylı bir koruma amaçlı imar planı onaylanmıştır.

21. yüzyılda, Avrupa Peyzaj Sözleşmesinin etkisiyle peyzaj kavramının ön plana çıktığı, Dünya Miras Listesinin daha güvenilir ve dengeli olmasına yönelik vurguların yapıldığı, korumanın sosyal ve kültürel boyutuna odaklanan çalışmalara yönelme olduğu görülmektedir. Türkiye’de ise 2004 yılında Dünyadaki yaklaşımlara paralellik gösteren gelişmeler yaşanmakla beraber, 2011 yılında kültür varlıkları ve doğal varlıklara ilişkin yetki değişiklikleri ve katılımcılık ilkesinin kaldırılması çağdaş koruma yaklaşımlarından kopulduğunu göstermektedir. 2016 yılında ise yönetim planlarında yerel yönetimlerin yetkilerinin sınırlandırılması ve yetkinin merkezi yönetimde toplanması sonucu çağdaş koruma yöntemlerinde uzaklaşmıştır.

Bu süreçte Mardin 15.01.2002 tarihinde “kültürel peyzaj alanı” olarak UNESCO Dünya Miras Listesine aday gösterilmiş, ancak ICOMOS tarafından hazırlanan rapor doğrultusunda reddedilme olasılığına karşı 20.05.2003 tarihinde dosyası geri çekilmiştir. Ardından dünya miras listesi adaylık dosyasının yeniden sunulabilmesi için 2007-2015 yılları arasında Tarihi Dönüşüm Projesi, Sürdürülebilir Turizm Projesi gibi çeşitli çalışmalar yürütülmüştür. Ancak raporun temel vurgusu olan ve 2004 yılındaki Kanun değişikliği ile Türkiye koruma mevzuatına eklenen yönetim alanı belirlenmesi ve yönetim planının hazırlanmasına yönelik herhangi bir çalışma yürütülmemiştir. Bu kapsamda Tablo 4.5’te görüleceği üzere Dünyadaki çağdaş koruma yaklaşımlarını yakalamaya çalışarak gelişim gösteren Türkiye koruma mevzuatının yasal çerçevesi, yönetim ve karar süreçleri Mardin koruma pratiğine de yansımıştır. Ancak Türkiye koruma mevzuatının 2011 yılındaki değişikliklerle beraber çağdaş koruma yaklaşımlarından uzaklaşması, korumanın sosyal ve kültürel boyutuna yönelik politika üretme mekanizmasının hiçbir dönemde oluşmaması Mardin’deki koruma süreçlerini de buna bağlı olarak etkilemiştir.

Bu çalışma kapsamında, Çağdaş koruma yaklaşımları ile Türkiye koruma mevzuatının karşılaştırması sonucunda Türkiye koruma mevzuatında uyumun sağlanmasına ve koruma politikalarının Mardin’e yansıtılmasına yönelik ilkeler aşağıdaki biçimde önerilmektedir:

1- Türkiye koruma mevzuatına kültürel peyzaj tanımının eklenmesi ve kültürel peyzaj alanlarının korunması ve yönetimine ilişkin ilkeler oluşturulması.

2- Merkezi ve yerel yönetim, sivil toplum örgütleri ve toplumun mekansal, sosyal ve kültürel koruma politikalarının üretilme sürecine katılımının sağlanması.

3- Tarihi alanlarda özgünlüğün ve bütünlüğün bozulma/yıpranma süreçlerinde etki değerlendirmeye yönelik bilimsel çalışmalara destek verilmesi.

4- Kültürel politikaların geliştirilmesi ve periyodik olarak izlenmesi.

5- Bütünleşik koruma temel alınarak tarihi kent merkezinin kent, ülke ve bölge ölçeğindeki planlama politikaları ile entegrasyonunun sağlanması.

6- Kültürel peyzaj alanlarının koruma-kullanma kararlarında merkezi ve yerel yönetimlerin siyasi baskılarını önleyici koruma politikalarının üretilmesi ve denetimi.

7- Geleneksel malzeme ve işçiliğin korunması ve desteklenmesine yönelik teşvik, fon oluşturma vb. finansal desteği sağlayacak ekonomik modeller oluşturulması.

8- Teknik yayın, toplantı, ekip ve ekipman desteği için uluslararası kurumlarla işbirliği ve koordinasyon oluşturularak kamu bilincinin artırılması.

9- Farklı kültürlere ait tarihsel alanlara ilişkin aidiyetin sağlanması için sosyo-kültürel politikalara dayalı koruma yöntemleri geliştirilmesi.

10- Tarihi kent merkezlerinde demografik ve sosyal yapının değişme uğraması ile oluşacak soylulaştırma riskine karşı siyasi konjonktürün ayrıştırıcı olmayan sosyal ve kültürel politikalar üretmesi.

11- Çok katmanlı ve çok kültürlü tarihi kent dokularında, tarih boyunca uygarlıkların bıraktığı izlerin, mekanın kimlik referansını kaybetmeden korunmasına yönelik çalışmalar yapılması.

12- Tarihi kent merkezlerinde turizmin yıpratıcı etkileri ve risklerinin kontrol altında tutulması için sosyo-ekonomik koruma politikaları geliştirilmesi.

13- Sürdürülebilir koruma ile kalkınma arasında denge kurulması.

14- Miras bütünlüğü çerçevesinde ekonomik ve sosyal politikaların oluşturulması.

15- Tarihi alanlarda doğal afetler ve insan müdahalesiyle oluşan tahribat, yıkım ve savaş gibi riskler karşısında disiplinler arası çalışmalar yapılarak koruma yöntemleri üretilmesi.

Üçüncü bölümde de aktarıldığı üzere, Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme kapsamında oluşturulan Dünya Miras Listesi ve Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi uluslararası koruma yaklaşımlarında bir çatı oluşturma

görevini üstlenmektedir. Bu doğrultuda ülkelerin listeye alanları kaydetme süreci, gerekli koşulların sağlanabilmesi için uluslararası yaklaşımlarla ülke içerisindeki mevzuatın uyumlanması ile mümkündür. Bu kapsamda Dünya Miras Listesi'ne 1978-2017 yılları arasında 165 ülkeye ait 832 kültürel, 206 doğal, 35 karma alan olmak üzere 1073 alan kaydedilmiştir (UNESCO, 2017a). 2017 yılı itibariyle bu alanların %77.48'ini kültürel varlıklar oluşturmakta ve kıtalara göre dağılımına bakıldığında en yüksek oranın %47 ile Avrupa ve Kuzey Amerika'da, en düşük oranın ise %8 ile Arap Ülkeleri'nde olduğu görülmektedir (UNESCO, 2017a). Türkiye, Dünya Miras Listesi içerisinde Avrupa ve Kuzey Amerika bölgesinde yer almakta olup, 1985-2017 yılları arasında listeye 15 kültürel ve 2 karma alan kaydedilmekle beraber, aday olmak üzere Dünya Miras Merkezine iletilen geçici listede ise 71 adet varlık bulunmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017). Türkiye Dünya Mirası Geçici Listesinde Mardin Kültürel Peyzaj Alanı ve İvriz Kültürel Peyzaj Alanı olarak yalnızca iki alanın "kültürel peyzaj" kategorisinde önerildiği görülmektedir. 2002 yılında kültürel peyzaj kategorisinde Dünya Miras Listesine aday gösterilen ve 2003 yılında dosyası geri çekilen Mardin Türkiye Dünya Mirası Geçici Listesinde yer almaktadır.

Mardin kültürel peyzaj alanı kategorisinde Dünya Miras Listesine adaylık dosyasının yeniden sunulabilmesine ilişkin yapılan çalışmaların, halen turizm ekseninde koruma anlayışı ile turizmi geliştirecek çalışmalara yönelme biçiminde olduğu görülmektedir. Mardin'in Dünya Miras Listesine eklenememesi ve dosyanın geri çekilmesinin ana sebeplerini oluşturan koruma amaçlı imar planının güncelliği ve alan yönetim planının hazırlanmasına yönelik henüz herhangi bir çalışma olmadığı gibi, bölgenin kültürel dokusunun adaylık sürecinde belirlenen temada nasıl yansıtılacağına dair de bilimsel bir temele dayanan herhangi bir çalışma yürütülmemiştir. Bu doğrultuda, öncelikle Türkiye koruma mevzuatının çağdaş koruma yaklaşımları ile uyumunun sağlanması, ayrıca "kültürel peyzaj alanı" olarak Mardin'in nasıl korunacağı ve yönetiminin nasıl sağlanacağına yönelik ilke ve hedeflerin oluşturulması gerekmektedir.

Bu çalışma kapsamında, Mardin Kültürel Peyzaj Alanı adaylık dosyasının yeniden sunulmasına yönelik öneriler şu şekilde özetlenebilmektedir:

1- Dünya Miras Listesi adaylık sınırının ve tampon bölgesinin bilimsel bir temele dayanarak oluşturulması.

2- Adaylık teması ve kategorisinin bilimsel çalışmalar kapsamında belirlenmesi.

3- Mardin'in çok kültürlü yapısına ilişkin tarihsel izlerin korunmasına yönelik sözlü ve yazılı kaynaklara dayanan bilimsel araştırmalar çerçevesinde kültürler arası diyalogun nasıl geliştirilebileceğine dair yöntemlerin saptanması.

4- Alanın "üstün evrensel değer" tanımlamasında biricikliğın, kültürel çeşitlilik ve diyalog geliştirme odağında akademik çalışmalar çerçevesinde tespit edilmesi.

5- Yönetim alanının belirlenmesi, yönetim planının hazırlanması ve izleme sürecinin Uluslararası sözleşmelerle oluşturulan çağdaş koruma yaklaşımları ve uluslararası kurumlarla desteklenmesi.

6- Yönetim planı sürecinin etkin yürütülebilmesi için kurumlar arası koordinasyonun sağlanması.

7- Soylulaştırmanın engellenebilmesi için alana özgü teknik, ekonomik ve sosyal önlemler alınması.

8- Kamuoyunun aidiyetini sağlamak için bilgilendirilmesi, bilinçlendirilmesi ve sürece aktif katılımının sağlanması.

Tekeli (2009), kültürel miras ve turizm ilişkisini "...alanın turizmin sağlayacağı gelirlerden yararlanmak isteyen yerli halkı, gelen turistlerin otantiklik beklentilerini karşılamak için gelenekleri bu beklentiler doğrultusunda yeniden üretirler. Bu yerellik artık bir gösteri mekanına dönüşmüştür. Otantik olanın korunmasından çok dönüşerek sürdürülebilir hale gelmesi söz konusudur..." şeklinde tanımlamaktadır (s. 134). Bu durum Mardin gibi tarihsel süreçte çok kültürlü ve çok katmanlı bir yapıya sahip olan ve yerel dinamikleri ile değerlendirilmesi gereken kentlerde turizm beklentisi ile oluşan koruma anlayışının mekanın yok olması veya yüzeysel bir sahneye dönüşmesi riskini barındırmaktadır. Tarihi alanların korunmasında işlevlendirme yönteminin turizm üzerinden şekillendiği pek çok kent bulunmaktadır. Tarihi kentlerde koruma-kullanma dengesinin turizm fonksiyonları üzerinden sağlanması ve bu durumun yaratabileceği soylulaştırma riskinin engellenmesi, bu bağlamda geliştirilen sosyal, ekonomik ve kültürel politikalar ile mümkün olmaktadır.

Tablo 4.5 Uluslararası Koruma Yaklaşımları - Türkiye Koruma Mevzuatı - Mardin Örneği Karşılaştırmalı Değerlendirmesi

	Uluslararası Koruma Yaklaşımları	Türkiye Koruma Mevzuatı	Mardin
19. yy öncesi	- Sanat eserleri ve eski kitabeler toplanarak koleksiyonerliğin başlaması - Kalıtlara olan ilginin artması ile birlikte arkeolojinin başlaması	- Seyyahların gelmeye başlaması ve gravürler ile alanları tasvir etmesi	- 13. yüzyılda Marco Polo, 14. yüzyılda İbn Batuta, 17. yüzyılda Evliya Çelebi, 17. yüzyılda Le Gouz, 18. yüzyılda Carsten Niebuhr
19. yy	- Eugène Viollet-le-Duc tarafından Üslup Birliğine Varma - John Ruskin tarafından Romanik Görüş - Luca Beltrami tarafından Tarihi Restorasyon Kuramı - Camillo Boito ve Gustavo Giovannoni Çağdaş Restorasyon Kuramı - 1904 yılı Madrid Konferansı - Ölü Anıtlar ve Yaşayan Anıtlar tanımları	- 1848 ve 1864 yangınlar nedeniyle Ebniye Nizamnameleri - 1869 Asar-ı Atika Nizamnamesi , 1874 ve 1884 değişiklikler - Müze-i Hümayun'un kurumsallaşma süreci	- Seyyahların gelişi - 1891 yılında Kayseriye Bedesteni yangını - Osmanlı yöneticilerinin inşa ettirdiği bölge dokusuyla uyumsuz Hükümet Binaları
20. yy ilk yarısı	- 1931 yılı Atina Konferansı ve Carta Del Restauro - 1945 Birleşmiş Milletlerin kurulması - 1946 UNESCO'nun kurulması - 1948 IUCN kurulması - 1949 Avrupa Konseyinin kurulması	- 1906 Nizamname yayınlanması - 1912 Muhafaza-i Abidat hakkında Nizamname - 1922 Hars Müdürlüğü kurularak müze ve kazı faaliyetleri - 1931'de Anıtları Koruma Komisyonu kurulması - 1933'de Belediye Yapı ve Yollar Kanunu	- Mardin ana caddesinin (1. Cadde) 1923, 1927 ve 1938 yıllarında genişletilmesi ve tarihi kent dokusunun tahribata uğraması - 1930'ların başında Mardin'i inceleyen Albert Gabriel'in şehrin ilk haritasını hazırlaması
20. yy ikinci yarısı	- 1956 ICCROM kurulması - 1964 yılı Venedik Tüzüğü - Bütüncül Koruma, tarihi belge niteliği - 1965 ICOMOS kurulması - 1972 yılı Dünya Miras Listesi - 1975 yılı Amsterdam Deklarasyonu - Bütüncül koruma - 1976 yılı Nairobi Tavsiyeleri - Tarihi alanların çevresiyle birlikte korunması - 1985 yılı Granada Sözleşmesi - Anıtlar, Bina Grupları, Sitler, Katımlılık - 1987 yılı Washington Tüzüğü - Doku koruma - 1994 yılı Nara Özgünlük Belgesi - Kültürel çeşitlilik, özgünlük - 1999 yılı Burra Charter - Kültürel çeşitliliği koruma, alan yönetimi	- 1951 yılında GEEAYK kurulması ve eski eser tescil kaydı - 1973 yılı 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu ile eski eser tanımının detaylandırılması, Sit tanımı - 1983 yılı 2863 sayılı Koruma Kanunu ile Kültür ve tabiat varlıkları, Koruma Amaçlı İmar Planı , Tespit ve tescil süreci - 1984 yılı Yönetmelik - Kentsel, Arkeolojik, Tabii, Tarihi Sit tanımları - 1987 yılı 3386 sayılı Kanun - yeteri kadar eserin korunması, koruma alanı tanımı	- 1952 yılı 1/2000 ölçekli Mardin Şehri Kesen İmar Planı - Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu 1979 yılında toplu tescil kararı ve sit sınırı - Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu 1985 yılında Tarihsel-Kentsel Sit Sınırı ve Mardin Tarihsel Çevre Koruma İmar Planı - 1993 yılında 1/1000 ölçekli Mardin Koruma Amaçlı İmar Planı
21. yy	- 2000 yılı Avrupa Peyzaj Sözleşmesi - Peyzaj politikası - 2002 yılı Budapeşte Deklarasyonu - Dünya miras listesinde güvenilirlik ve aktif katımlılık - 2005 yılı Faro Sözleşmesi - Bütüncül koruma, somut olmayan miras, kültürel mirasa saygı - 2011 yılı Valetta İlkeleri - Müdahale kriterleri, yerin ruhu - 2014 yılı Floransa Bildirgesi - Kültürlerarası diyalog, toplum odaklı koruma	- 2004 yılı 5226 sayılı Kanun - Yönetim Planı , Yönetim Alanı, Katılım Toplantıları - 2011 yılı 644 ve 648 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameler - doğal sit alanlarında yetki değişikliği, doğal sitlerin kategorilerinin değiştirilmesi, Katımlılık anlayışının kaldırılması - 2012 yılı Yönetmelik - Kesen Korunacak Hassas Alan, Nitelikli Doğal Koruma Alanı, Sürdürülebilir Koruma ve Kontrollü Kullanım Alanı - 2016 yılı 6745 sayılı Kanun - Yönetim Planı yetkilerinin merkezi yönetime geçişi	- 2002 yılı Mardin Kültürel Peyzaj Alanı olarak UNESCO Dünya Miras Listesi adaylık başvurusu - 2003 yılında adaylığın geri çekilmesi - 2009 yılında Mardin Tarihi Dönüşüm Projesi - Diyarbakır K.T.V.K.B.K.2010'da Etkileme Geçiş Alanı - 2011 yılında Mardin Sürdürülebilir Turizm Projesi - Diyarbakır K.T.V.K.B.K.2017 yılında tescil kayıtlarını güncellenmesi

BÖLÜM BEŞ

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kültürel birikimin sonucunda oluşan geçmiş, toplumun ritüel, dans, motif, efsane gibi çeşitli etkileşimlerle bir arada oluşturduğu bir yapıyı tariflemekte ve bu geçmişin hatırlanma biçimi de bugün ile kurulan bağ sayesinde olmaktadır (Assmann, 2018). Tarihi yapılar, geçmişin bugüne bıraktığı mekansal izler sayesinde bir bilgi ağı oluşturmakta ve kültürel olarak geçmişi sembolize etmektedir. Tarihsel dönemler boyunca çeşitli değişimlere maruz kalan tarihi yapıların, mekansal, sosyal ve anlamsal olarak dönüşümü de tarihsel değişime dayanan bu izlerin okunabilmesine olanak sağlamaktadır. Dönemi itibariyle toplumun o alanda yaşama biçiminin izlerini bugün okumamıza imkan veren yapı, sokak, meydan vb. dokular kentin gelişim perspektifindeki mekansal ve toplumsal çeşitliliğe dair fikir sahibi olmamızı sağlamaktadır. Tarihsel alanlarda insanların yüzyıllar boyunca biriktirdiği tarihi ve kültürel varlıkların geçmişe dair verdiği bilgi ve izler, kentin kimliğinin oluşum sürecine tanıklık etmekte ve bu alanların korunması da geçmiş-bugün-gelecek arasındaki bağlantının kurulmasını sağlamaktadır (Kiper, 2004).

Özdoğan (2002), geçmişin insanlar tarafından iki biçimde düşünülebildiğini aktararak, birincisini anlatılara, efsanelere, inanca dayanan zamanın derinliğini dikkate almayan “masalsı geçmiş”, ikincisini ise geçmişin somut kanıtlar üzerinden zaman ile ilişkisi kurularak “ölçekli somut geçmiş” şeklinde tanımlamaktadır. Geleneksel toplumların geçmişe duyduğu ilgi birinci yöntemde açıklandığı şekilde, kendi geçmişini sahiplenme ve merak etme anlayışına dayanmaktadır (Özdoğan, 2011). Arkeoloji bilimi ise ikinci yöntemle somut verileri zaman aralığında kanıtlama biçimini kullanarak geçmişi anlamamızı sağlamaya çalışmaktadır (Özdoğan, 2011). 16. yüzyılda geçmişe ilişkin araştırma yapma düşüncesi ile başlayan arkeoloji bilimine yönelik çalışmaları içeren bu süreç, 18. yüzyıldaki araştırma kazıları ve 19. yüzyılda sistemli kazılar ve açılan müzelerde eserlerin sergilenmesi ve sergileme yöntemlerine yönelik çalışmalar ile devam etmiştir.

Dünyada 19. yüzyıl itibariyle anıt eserlerin korunmasına ve restorasyonuna yönelik başlayan koruma anlayışı, Eugène Viollet-le-Duc, John Ruskin, William Morris, Luca Beltrami, Camillo Boito ve Gustavo Giovannoni'nin restorasyon anlayışına dair geliştirdiği görüşler ve kuramlar doğrultusunda ortaya çıkmıştır (Ahunbay, 1996; Erder, 2007).

Dünyada koruma yaklaşımı restorasyon ilkeleri çerçevesinde gelişme gösterirken, Türkiye'de 1869, 1874, 1884 gibi farklı yıllarda çıkarılan Asar-ı Attika Nizamnameleri ile arkeolojik kazılara ilişkin hükümler, çalışmaların nasıl yürütüleceği ve eski eser kabul edilecek taşınır malzemelerin tanımları yapılabilmektedir.

I. Dünya Savaşı'nın Dünya'da yarattığı tahribat, koruma kavramının gelişim sürecinde etkili olmuştur. II. Dünya Savaşı'nın ilkinden daha da geniş bir coğrafyaya yayılarak daha fazla tehditkar ve tahripkar olması, Avrupa ülkelerinin bir çoğunun yerle bir olması, kültürel ve doğal alanların korunması sorunsalını gündeme taşımış ve Birleşmiş Milletler, UNESCO, IUCN, ICCROM, ICOMOS gibi kurumsal örgütlenmeler oluşmaya başlamıştır. Bu örgütlenme süreçlerinin bir parçası olan uluslararası sözleşme, bildirge ve tüzüklerin oluşması ve ülkelerin bu örgütlenme yapılarına ve sözleşmelere taraf olması ile birlikte, dünyada koruma anlayışının genel çerçevesi çizilmeye başlamıştır. Bu çerçeve zaman içerisinde tarihi yapıların tek yapı ölçeğinde değerlendirilmesinden, tarihsel belge niteliğinin bağlamı ile birlikte korunmasıyla tarihi çevre algısına ve sonrasında bütünleşik koruma yaklaşımına dönüşmüştür. Ardından bu süreç, kültürel alanların yalnızca fiziksel mekanlar olmadığı dikkate alınarak kültürel çeşitlilik, alanların yönetim süreçleri, toplumun tüm kesimlerinin koruma sürecine katılımının sağlanabilmesi, kültürel mirasa saygı, somut olmayan miras, alanların ruhunun korunabilmesi, kültürler arası diyalog ve toplum odaklı koruma yaklaşımlarına doğru evrilmiştir.

Bu evrim süreci kısaca, tek yapı, çevre, alan, doku biçiminde ilerleyen fiziksel mekanın nasıl korunacağına ilişkin yaklaşımlara ek olarak toplumun aktif olarak dahil edilmesi, tüm kültürlerle ait miras alanlarının aynı biçimde değer görmesi, çeşitliliği dikkate alan ve kültürler arası diyalogu geliştirmeyi hedefleyen toplum için korumak

düşüncesine dönüşerek korumanın sosyal ve kültürel boyutuna odaklanan bir biçim almıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişin ilk adımlarında modern bir ulus devlet yaratma paradigması ortaya çıkmış ve sınırlı kaynakla kalkınma politikaları geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu sürecin savaş sonrası ve 1929 Dünya Ekonomik Krizi koşullarında gerçekleştirilmeye çalışılmasının yarattığı zorlukların yanı sıra ulus devlet tahayyülünün kendi içinde barındırdığı çelişkiler de bulunmaktadır (Çavuşoğlu, 2014). Çavuşoğlu (2014), bu çelişkileri birincisi ulus inşası sürecinde Kürt, Ermeni, Rum ve diğer etnik kimlikleri dışlayan *milliyetçi ve muhafazakar yapı*, ikincisi ulus devlet ideolojisinin geleneksel İslam kimliği ile kopuşa yol açması, inanç ve yaşam biçimlerinde *ötekileştirme*, üçüncüsü toplumsal *cinsiyet eşitsizliği*, dördüncüsü sınırlı kaynaklarla sermaye birikimi olmaksızın başlatılan modernleşme projesinin *sınıflı bir toplum yapısına sahip olmayan* ve geç kapitalistleşme nedeniyle *sanayileşme sürecini tamamlayamayan yapısı* olmak üzere dört temelde tanımlamaktadır.

Türkiye'deki kentleşme ve koruma süreçlerini bu bağlamdan bağımsız değerlendirilmemesi gerekmektedir. Türkiye kentleşme pratiğinde Cumhuriyet sonrası mekanın dönüşüm ve değişim süreçlerinden tarihsel alanlar da kaçınılmaz olarak etkilenmiştir. Özellikle modern bir kent dokusu oluşturma geniş bulvarlar, düzenli caddeler, kübik konut yapıları ile gerçekleşmesi gerektiğine dair anlayış ve koruma alanında uzmanlaşmış personel yetersizliğinin de etkisiyle Cumhuriyet'in ilk yıllarında tarihi yapıların ve organik sokak dokularının geri planda kalmasına ve önemsizleştirilmesine sebep olmuştur. Bu süreçte yalnızca anıtsal yapıların onarımına ve belgelenmesine ilişkin Vakıflar Umum Müdürlüğü tarafından çeşitli girişimler olmuştur. 1951 yılında Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun kurulması örgütlenme yapısına ilişkin önemli bir adım olmakla beraber 1973 yılında çıkarılan 1710 sayılı Eski Eserler Kanununa kadar kentsel dokuya ilişkin bir koruma anlayışından söz edilememektedir. 1983 yılında çıkarılan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile koruma kurulu yapısının merkezi ve yerel yapıda ikili bir biçime dönüşerek tespit, tescil ve denetim mekanizmasının artırılması, kültür ve

tabiat varlıklarının ayrı tanımlanması ve koruma amaçlı imar planı tanımının getirilmesi dönemin önemli kararlarından. Sonraki dönemler çeşitli yıllarda bu kanunda değişiklik yapılmıştır. Özellikle 2004 yılında yapılan değişiklik ile alan yönetimi, yönetim planı, bağlantı noktası, katılımcılık anlayışı gibi gelişmeler Uluslararası çerçevenin gelişim sürecinden etkilenildiğinin göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. 2011 yılındaki değişiklikler ise kültür varlıkları ile tabiat varlıklarının birbirinden ayrılarak tabiat varlıklarının başka bir kuruma devredilmesi bu yaşanan yetki değişikliklerinin yanı sıra doğal sit alanlarında nitelik ve kategori değişikliklerinin yaşanması, katılımcılık anlayışının kaldırılması ile koruma mevzuatında bugüne kadar ulaşılan aşamadan geriye gidilmiş olması, 2016 yılında yapılan değişiklikler ile de yönetim planı yetkilerinin sınırlandırılması ve yönetim planlarının örgütsel şemasında bakanlığın yetkili olması ile merkezi idarenin yetkilerinin artırıldığı bir anlayışa ve örgütsel şemaya geçilmiştir.

Bu kapsamda tarihsel süreç içerisinde çağdaş koruma yaklaşımlarından etkilenen Türkiye koruma mevzuatında mekansal kararların dışında korumanın sosyal ve kültürel boyutuna ilişkin politikalar üretilmesine ilişkin bir gelişme yaşanmamış ve 2011 yılında kültürel ve doğal varlıklara ilişkin yetkilerin ayrıştırılması ve katılımcılık ilkesinin kaldırılması ile uluslararası çerçeveden de uzaklaşmıştır.

Çağdaş koruma yaklaşımının önemli adımlarından biri olan ve 1972 yılında kabul edilen Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi kapsamında Dünya Miras Merkezi tarafından Dünya Miras Listesi ve Tehlike Altındaki Dünya Miras Listesi oluşturulmaktadır. Bu liste uluslararası mevzuatla ulusal mevzuatların uyumunun sağlanması açısından önem taşımaktadır. Bu bağlamda tez kapsamında değerlendirmeye alınmıştır. Dünya Miras Listesi ile üstün evrensel değere sahip olan kültürel ve doğal alanlarının belgelenmesi, yönetimi ve izlenmesi süreçleri gerçekleştirilmektedir. Dünya Miras Listesine bir alanın eklenmesine ilişkin süreç, taraf devletin aday gösterdiği alanın sözleşme kapsamında belirlenen on kriterden birini sağlaması, benzersizlik, tarihsel orijinallik ve özgünlük niteliklerinden birini de karşılaması, danışma organlarının alana ilişkin incelemesi ve komite tarafından alanın resmi kabulünün gerçekleşmesi ile olabilmektedir. Dünya Miras Listesine 1978-2017

yılları arasında 165 ülkeye ait 832 kültürel, 206 doğal, 35 karma alan olmak üzere 1073 alan kaydedilmiştir (UNESCO, 2017a). Bu alanların coğrafı ve kategorik olarak dengeli biçimde dağılım göstermemektedir.

UNESCO Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi kültürel ve doğal varlıklar ile birlikte kültürel peyzaj, biyolojik çeşitlilik, nesli tükenmekte olan ve g eden türler, sulak alanlar gibi pek çok varlığa ilişkin tespit, belgeleme, koruma koşulları ve denetim mekanizması geliştirmesi ile önemli bir koruma aracını temsil etmektedir (Rao, 2010). Bu yönüyle kültürel ve doğal alanları tanıma ve koruma işlevini yüklenen tek sözleşme olması ve bu sözleşme ile oluşturulan Dünya Miras Listesi önem arz etmekte, ancak mevcut listenin oluşum sürecinde, temsilci, dengeli ve güvenilir bir liste oluşturma anlayışının gerçekleştirilmesinde sorunlar olduğu görülmektedir. Bir alanın dünya mirası statüsü edinmesi, sınırları olmayan bir dünyanın ve uluslararası siyasette idealist bir anın yaratılmasını hedefleyen bir yöntemi işaret etmektedir (Rao, 2010). Ülkelerin dünya miras listesine alan önerme biçimleri, koruma paradigmalarından ve bilimsellikten koparak ulusal veya yerel bağlamda önem arz eden yerleri ve kabul edilme oranı yüksek olan alanları içeren siyasi seçimlere dnmştr. Ayrıca listeyi oluşturan komitenin alan seçim kriterleri ve komitedeki temsiliyet düzeyi karar verme süreçlerini etkilemektedir (Frey ve Steiner, 2011).

1972 yılında kabul edilen Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi kapsamında 1978 yılı itibariyle Dünya Miras Listesine alanlar eklenmeye başlamıştır. Sözleşmenin 193 devlet tarafından kabul edilmesi, bu kapsamda oluşturulan listede 165 ülkeye ait alanların olması ve geçici liste sunan 177 ülke olması bazı bölgelerin veya kategorilerin temsil edilemediğini göstermektedir. Ayrıca listenin oluşum sürecinde eklenen alan sayısının kontrolsüz artışı, coğrafı ve kategorik olarak dengesizliği, politik seçimlerin ön planda olması, ülkelerin kaynak ve finansal destek ile turizm olanaklarını arttıracadığı düşüncesi ile yarış halinde olmaları, listenin güvenilir ve dengeli biçimde gelişimini zorlaştırmaktadır (Rao, 2010).

Listenin oluşum biçimine ilişkin eleştiriler kapsamında, dengesizliğinin düzenlenmesinde yaşanan sorunlar ve seçimlerin belli kutuplarda yoğunlaşması nedeniyle sözleşmenin uygulanması için zaman içerisinde geliştirilen bazı strateji ve prosedürlerin yeniden incelenmesine, taraf devletlerin sürece doğru ve etkin katılımının sağlanması için kapasite oluşturulması ve teknik destek verilmesine ihtiyaç bulunmaktadır (Rao, 2010; Frey ve Steiner, 2011). Bu çerçevede içerisinde, Dünya Miras Listesi başvuru süreçlerinin ülkemiz koruma pratiğini de etkilediğini ve ağdaş koruma süreçlerine adaptasyon konusunda tetikleyici olduğunu ifade etmek olanaklıdır. Bununla birlikte liste sürecinde belirtilen sorunların Türkiye’den adaylıkları da etkilemekte olduğu açıktır.

Uluslararası koruma yaklaşımlarının Türkiye’deki mevzuata yansımalarını tartışmak amacıyla örnek olarak incelenen Mardin Kentsel Sit Alanı, tarihte Tur Abdin olarak adlandırılan bölgenin batı ucunda ve İpek Yolu üzerinde yer almaktadır. Mardin, Güney Doğu Anadolu Bölgesinde, Yukarı Mezopotamya sınırları içerisinde bulunan ve Paleolitik dönemden itibaren kullanılan tarihsel bir yerleşmedir. Anadolu’daki tarihsel yerleşmelerin pek çoğunda olduğu gibi tarih öncesi devirler, antik dönem, orta ağ ve yakın tarihte farklı kültürel ve etnik gruplar tarafından yerleşim alanı olarak kullanılmış olması nedeniyle çok katmanlı ve çok kültürlü bir yapıya sahip olan Mardin’de kurulan her bir medeniyet, kent ve çevresinde mekansal izler bırakmış ve çok kültürlü yapısına katkıda bulunmuştur.

Mezopotamya Ovası’nın görünümüne hakim teraslı yapılaşma biçimi ile özgün bir kent dokusuna sahip olan Mardin’de tarihsel dönemlerin izleri arkeolojik alanlar, anıtsal yapılar ve sivil mimarlık örnekleri üzerinden görülebilmektedir. Bu doğrultuda Mardin 2002 yılında kültürel peyzaj kategorisinde UNESCO Dünya Miras Listesi’ne aday gösterilmiştir. Dünya Mirası Merkezi’nin Danışma Organlarından biri olan ICOMOS tarafından yapılan değerlendirmede, yönetim planının bulunmaması, fiziksel yapının yıprandığı, tekil olarak nitelikli yapılar bulunsa da dokunun bozulmaya uğradığı, mimari üslubun evre şehirlerde de bulunması, çok kültürlü yapının dosyada tariflenemediği ve özgün olmadığı gerekleriyle üstün evrensel

değer taşımadığı belirtilmiştir. Bu kapsamda adaylık dosyası geri çekilen Mardin Kültürel Peyzaj Alanı geçici listede yer almaktadır.

Kentsel mekanlar, fiziksel, sosyal ve kültürel birikimleri ile karakteristik özellikleri oluşan yapılardır. Mardin tarihsel süreç içerisindeki kültürel çeşitliliği ve çok katmanlı yapısıyla sahip olduğu topografik özellikleri kullanarak yerleşim göstermiş özgün dokuya sahip bir kent örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentteki kültürel çeşitliliğin, I. Dünya Savaşı döneminde tehcir yoluyla Hristiyan nüfusun azalması, Cumhuriyetin Döneminde ulus devlet paradigması ile birlikte siyasi ve sınır kenti konumuna gelmesi kent dokusuna eklenen yapılar ve imar faaliyetleri ile dokunun değişikliğe uğramasına sebep olmuştur.

II. Dünya Savaşı'nın ardından yeniden yaşanan göç süreci ile birlikte sosyal yapı tekrar değişikliğe uğramıştır. Ayrıca 1985 yılında onaylanan Mardin (Merkez) Nazım İmar Planı ile birlikte kentsel sit alanının gelişme yönünün kuzey batı yönünde Yenişehir Bölgesine kaydırılması sonucunda aşağı Mardin ve yukarı Mardin gibi topografik bir ayrıma gidilmesi, Yenişehir Bölgesinin statü olarak görülmesi ve modern apartmanlarda yaşamının ön planda olması ile birlikte alanda yaşayan nüfusun yer değiştirdiği görülmektedir. Tarih boyunca çok kültürlü yapısı ile karşımıza çıkan Mardin'de yaşanan göç dönemleri ile sosyo-kültürel dokunun değişmesi, tarihsel mekana yüklenen anlamların da değişmesi ile sonuçlanmıştır. Bu yer değiştirme ve göç süreçleri, tarihi kent merkezinin boşalması ve ekonomik yapının turizm odaklı hale gelmesine sebep olmuştur.

Uluslararası tarihsel çevre koruma yaklaşımlarının günümüzde ulaştığı çerçeve, bugün tarihteki biçimiyle sürdürülmeye devam etmese dahi mekandaki izleriyle okunabilen ve bellekteki yeriyle bilinen kültürel çeşitliliğin dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Koruma yaklaşımlarının salt fiziksel koruma pratiklerini değil, aynı zamanda geleneksel yaşamı ve toplumsal ilişkileri, alışkanlıkları da barındıran bir bütün olması gerekmektedir.

Türkiye’deki koruma pratiği, günümüzde politik şekillenmesi nedeniyle çağdaş koruma yaklaşımlarının bütüncül bakış açısından uzaklaşmaktadır. Uluslararası sözleşmelerin çerçevesini çizdiği evrensel koruma yaklaşımından koparak, rant odaklı piyasa mekanizmasına bırakılan kentleşme süreçleri tarihi alanların yok olması veya tahrip olması ile sonuçlanmaktadır.

Farklı kültürlere ait olan tarihsel değerler için eşit temsiliyet olanakları yaratılarak, sosyo-kültürel doku ile birlikte somut ve somut olmayan tüm öğeleri içerecek şekilde korunmasını öngören koruma stratejileri oluşturulmalıdır. Faro Sözleşmesi ve Valetta İlkelerinin atıfta bulunduğu “yerin ruhu”nun korunabilmesine yönelik kültürler arası diyalogun geliştirmesi, kültürel ve politik tavrın değiştirilmesine bağlıdır.

Bu kapsamda çok katmanlı ve çok kültürlü tarihi alanların bütünlük olarak korunması için merkezi ve yerel yönetim, sivil toplum örgütleri ve toplumun katılımcı bir anlayışla ortak karar mekanizması oluşturması, sosyal, ekonomik ve kültürel politikaların üretilmesi, siyasi konjonktürün kentsel mekandaki baskısı kaldırılarak kültürel doku değişimlerinin önlenmesi gerekmektedir. Bu çalışma kapsamında “kültürel peyzaj” alanı olarak Mardin’in korunmasına yönelik olarak belirlenen öneriler; çağdaş koruma yaklaşımlarının Türkiye koruma mevzuatına yansıtılmasına ve uygulamaların, eylem ve hedeflerin uluslararası sözleşmeler çerçevesinde kapsamlı biçimde ortaya konmasına temellenmektedir.

Uluslararası tarihsel çevre koruma yaklaşımlarının Türkiye koruma mevzuatı üzerindeki yansımalarına Mardin örneği üzerinden bakıldığında, çok katmanlı ve çok kültürlü kentleri yalnızca fiziksel mekanın korunmasına ilişkin kararlarla korumaya çalışmanın yeterli olmadığı görülmektedir. Mardin koruma deneyiminin, ülke genelindeki ekonomik ve siyasi koşulların bölge üzerindeki politikalara etkileri ve sosyal/siyasi koşulların yarattığı baskılardan bağımsız değerlendirilemeyeceği, süreci yalnızca koruma mevzuatının sınırlılıkları ve uyumsuzlukları üzerinden okumanın yetersiz olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Ahunbay, M. (2005). Antik Mardin. *Taşın Belleği Mardin* içinde (41-74). İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Ahunbay, Z. (1996). *Tarihi çevre koruma ve restorasyon*. İstanbul: Yem Yayın.
- Akçura, N. (1972). Türkiye ve eski eserler. *Mimarlık*, (8), 39-42.
- Akyüz, P. G. (1998). *Mardin ili'nin merkezinde civar köylerinde ve ilçelerinde bulunan kiliselerin ve manastırların tarihi*. İstanbul: Resim Matbaacılık.
- Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik*, (2005). 13 Aralık 2016, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/11/20051127.htm>
- Alpan, A. (2016). Prof. Dr. Nuran Zeren Gülersoy İle “Europa Nostra” Üzerine Bir Söyleşi. *İDEALKENT*, 7 (20), içinde (999-1007). Ankara: Tarcan Matbaacılık.
- Alioğlu, E. F. (2003). *Mardin şehir dokusu ve evler* (2. Baskı). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Amsterdam Deklarasyonu*, (1975). 19 Kasım 2016, www.icomos.org.tr/?Sayfa=Tuzukler2&dil=tr
- Assmann, J. (2018). *Kültürel bellek: eski yüksek kültürlerde yazı, hatırlama ve politik kimlik* (3. Baskı). (A. Tekin, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1997).
- Atina Tüzüğü*, (1931). *Carta Del Restauo*. 19 Kasım 2016, <http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Tuzukler2&dil=tr>.
- Avrupa Peyzaj Sözleşmesi, (2000). 20 Kasım 2016, <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4881.html>.

- Avrupa Konseyi, (1949). *United Nations*. 27 Kasım 2016, <http://www.un.org/en/sections/history/history-united-nations/index.html>.
- Aydın, S., Emiroğlu, K., Özel, O. ve Ünsal, S. (2000). *Mardin Aşiret-Cemaat-Devlet*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Başgelen, N. (2000). *Bir zamanlar Mardin*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Bekin, D. (2009). *Tarihin ışığında Mardin*. Ankara: Korza Yayıncılık.
- Belediye Kanunu*, (1930). 16 Aralık 2017, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1471.pdf>.
- Belediye Yapı ve Yollar Kanunu*, (1933). 19 Aralık 2017, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2433.pdf>
- Beyazıt, D., (2006). Mardin Ortaçağ İslam Mimarisi. K. E. Erdur, (Ed.), *Albert Gabriel, 1883-1972: mimar, arkeolog, ressam, gezgin içinde* (109-126). İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Budapeşte Deklarasyonu*, (2002). *Budapest Declaration On World Heritage*. 13 Ekim 2016, <http://whc.unesco.org/en/decisions/1217/>
- Birleşmiş Milletler Teşkilatı, (1945). 27 Kasım 2016, <http://www.unicankara.org.tr/today/1.html#1p>.
- Burra Tüzüğü*, (1999). *Burra Charter*. 19 Kasım 2016, <http://australia.icomos.org/publications/burra-charter-practice-notes/>.
- Candaş Kahya, N., Sağsöz, A. ve Al, S. (2014). Türkiye'de Korumacılık ve Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bilincinin Gelişimi: 1938-1960 Dönemi. *Electronic Turkish Studies*, 9 (10), 271-286.
- Coşkunsu, G. ve Lönnqvist, M. (2014). Ancient Stone Quarries in Mardin – Forgotten Heritage to Be Preserved. *CIPA Newsletter*, (4), 3.

- Cuinet, V. (1891). *La Turquie d'Asie géographie administrative: statistique, descriptive et raisonnée de chaque province de l'Asie Mineure*. . Paris.
- Çavuşoğlu, E. (2014). *Türkiye kentleşmesinin toplumsal arkeolojisi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çelebi, M. Z. E. (1976). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. Sad. Tefik Temelkuran, Necati Aktaş İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Çelik, Z. (2016). *Asar-ı Atika Osmanlı İmparatorluğu'nda arkeoloji siyaseti*, (A. Gür, Çev.). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Çerme, T. (2008). Zengin Eski Kent Dokuları Birikimine Sahip Mardin. *Arkitekt*, (517), 14-29.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, (2011). 06 Aralık 2016, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/07/20110704m1.htm>
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, (2016). *Mardin-Siirt-Batman-Şırnak-Hakkari Planlama Bölgesi 1/100000 ölçekli Çevre Düzeni Planı*. 12 Haziran 2016, <http://www.csb.gov.tr/gm/mpgm/index.php?Sayfa=sayfaicerik&IcId=490>.
- Çırak Altınörs A. ve Göksu, E. (2010). Arkeolojik değerlerin planlama süreçlerine katılımını sağlayan bir strateji olarak arkeolojik envanterleme. *TMMOB Şehir Plancıları Odası – Planlama Dergisi*, 2010/2 (49), 15-28.
- Dedehayır, H. (2010). *Yerelden ulusala ulusaldan evrensele koruma bilincinin gelişim süreci*, İstanbul: ÇEKÜL Vakfı Yayınları.
- Dinçer, İ. ve Enlil, Z. (2012). Kültür Mirasının Değişen Kapsamı ve 'Kültürel Mirasın Toplum İçin Değeri-Faro Sözleşmesi'nin Algılanması: Türkiye İçin Bir Ön Araştırma. *Kültür Politikaları ve Yönetimi (KPY) Yıllık*, 47-56.
- Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, (2017). *Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu arşivi*, Diyarbakır.

Dolapönü, H. (1972). *Tarihte Mardin: Itr-el-nardin fi tarih Merdin* (2. Baskı). İstanbul: Resim Ofset Matbaacılık.

Durukan, İ. (2004). *Türkiye’de Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu sonrası kültür mirası korumasının gelişimi ve uygulama sorunları*. Doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Efendi, A. (1999). *Mardin Tarihi*. Ankara: Afşaroğlu Matbaası.

Erder, C. (1968). “Venedik Tüzüğü” uluslararası tarihi anıtları onarım kuralları. *Vakıflar Dergisi*, (7), 111-117.

Erder, C. (1971). *Tarihi çevre kaygısı* (18. Baskı). Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını.

Erder, C. (2007). *Tarihi çevre bilinci*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği.

Eriş, M. Ü. (2012). *Asar-ı Atika Nizamnamelerinden 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununa mevzuatın karşılaştırmalı bir incelemesi*. Uzmanlık Tezi, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara.

Erkanal, H. (2005). Mardin’in Eski Mezopotamya Kültürleri Açısından Yeri ve Önemi. *Taşın Belleği Mardin* içinde (23-39). İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.

Ekinci, O. (1998). Kaçak yapılaşma ve arazi spekülasyonu. Y. Sey, (Ed.), *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık* içinde (107-115). İstanbul: Türkiye İş Bankası ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.

Ersoy, M. (2017). *Osmanlı'dan günümüze imar ve yasalar*. İstanbul: Ninova Yayınları.

Eski Eserler Kanunu, (1973). 13 Ekim 2016, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14527.pdf>

Europa Nostra, (1963). *Europa Nostra (EN)*. 28 Kasım 2016, <http://www.europanostra.org/history/>.

Faro Konvansiyonu, (2005). *Kültürel Mirasın Toplum için Değerine dair Avrupa Konseyi Çerçeve Sözleşmesi*. (H. F. Güngör Çev.) *Türk İdare Dergisi*, (466), 67-88. <http://europanostra.org.tr/files/file/Farokonvansiyonu.pdf>.

Fairclough, G. (2012). Mirasın gelecek için değeri. *Kültür Politikaları ve Yönetimi (KPY) Yıllık*, 35-43.

Floransa Bildirgesi, (2014). *İnsani Değer Olarak Miras ve Peyzaj Hakkında Floransa Bildirgesi*. 19 Kasım 2016, <http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Tuzukler1&dil=tr>.

Frey, B. S., ve Steiner, L. (2011). World Heritage List: does it make sense?. *International Journal of Cultural Policy*, 17 (5), 555-573.

Gabriel, A. (2014). *Şarki Türkiye’de arkeolojik geziler*, (İ. Çetin, Çev.). Ankara: Dipnot Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1940).

Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu teşkiline ve vazifelerine dair Kanun, (1951). 13 Ekim 2016, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7853.pdf>

Göyünç, N. (1969). *XVI. yüzyılda Mardin Sancağı*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Gülersoy-Zeren, N. (1981). *Kentsel alanlarda alınan koruma kararlarının uygulanabilirliği*. Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, İstanbul.

Granada Sözleşmesi, (1985). *Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe (Avrupa Mimarî Mirasının Korunması Sözleşmesi)*. 20 Ekim 2016 <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/granada-convention>.

ICCROM, (1956). *International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property (Uluslararası Kültürel Değerleri Koruma ve*

- Düzenleme Çalışmaları Merkezi*. 27 Kasım 2016, <http://www.iccrom.org/about/history/>.
- ICOM, (1946). *The International Council of Museums (Uluslararası Müzeler Konseyi)*. 27 Kasım 2016, <http://icom.museum/the-organisation/history/>.
- ICOMOS, (1965). *International Council on Monuments and Sites (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi)*. 27 Kasım 2016, <http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Icerik&ayrinti=Icomos&dil=tr>.
- ICOMOS, (2003). *Evaluations of cultural properties. Prepared for the World Heritage Committee 27th session: WHC-03/27.COM/INF.8A. Paris: International Council on Monuments and Sites*. 19 Kasım 2016, <https://whc.unesco.org/archive/2003/whc03-27com-inf08ae.pdf>.
- ISCCL, (1999). *International Scientific Committee Cultural Landscapes (Kültürel Peyzajlar Uluslararası Bilimsel Komitesi ICOMOS-IFLA)*. 28 Kasım 2016, <http://landscapes.icomos.org/index.php/en/>.
- IUCN, (1948). *International Union for Conservation of Nature (Dünya Koruma Birliği)*. 27 Kasım 2016, <https://www.iucn.org/secretariat/about/union>.
- İmar Kanunu*, (1956). 13 Ekim 2016, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/9359.pdf>
- Kamacı, E. (2014). 2863 sayılı KTVKK'nın uluslararası yasal düzenlemeler bağlamında değerlendirilmesi. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 31 (2), 1-23.
- Kayın, E. (2008). Cumhuriyet dönemi mimarlığı Türkiye koruma tarihindeki kırılmalar. *Mimarlık Dergisi*, 343.
- Kiper, P. (2004). *Küreselleşme sürecinde kentlerin tarihsel-kültürel değerlerinin korunması-Türkiye-Bodrum örneği*. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Koruma Amaçlı İmar Planları ve Çevre Düzenleme Projelerinin Hazırlanması, Gösterimi, Uygulaması, Denetimi ve Müelliflerine İlişkin Usul ve Esaslara Ait Yönetmelik, (2005). 13 Aralık 2016, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050726-5.htm>

Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının ve Sitlerin Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, (2015). 22 Ekim 2016, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/01/20150109-4.htm>

Kuban, D. (1962). Restorasyon Kriterleri ve “Carta Del Restauro”. *Vakıflar Dergisi*, (5), 149-152.

Küçük, M. (2013). Aidiyetin mekanı: Mardin’de kimlik ve mekanın değişimi. *İDEALKENT Kentin Bedeni Mardin*, (9) içinde (114-149). Ankara: ADAMOR Kent Araştırmaları Merkezi.

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanun, (1983). 13 Ekim 2016, www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18113.pdf

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, (2004). 22 Ekim 2016, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/07/20040727.htm>

Kültür ve Turizm Bakanlığı, (2017a). *İlke Kararları*. 15 Aralık 2017, <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14322/ilke-kararlari.html>.

Kültür ve Turizm Bakanlığı, (2017b). Türkiye Dünya Miras Listesi. 20 Aralık 2017, <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,44423/dunya-miras-listesi.html>.

Kültür ve Turizm Bakanlığı, (2017c). Türkiye Dünya Miras Alanları Geçici Listesi. 20 Aralık 2017, <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,44395/dunya-miras-gecici-listesi.html>.

Madran, E. (1996). Cumhuriyet’in ilk otuz yılında (1920-1950) koruma alanının örgütlenmesi-I. *METU Journal of Faculty of Architecture*, 16 (1-2), 59-97.

- Madran, E. (1997). Cumhuriyet'in ilk otuz yılında (1920-1950) koruma alanının örgütlenmesi-II. *METU Journal of Faculty of Architecture*, 17 (1-2), 75-97.
- Mardin Artuklu Belediyesi, (2015). *Mardin Artuklu Belediyesi arşivi*, Mardin.
- Mardin Artuklu Belediyesi, (2016). *Mardin Artuklu Belediyesi arşivi*, Mardin.
- Mardin Büyükşehir Belediyesi, (2016). *Mardin Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanlığı KUDEB Şube Müdürlüğü arşivi*, Mardin.
- Mardin Protestan Kilisesi, (b.t). Mardin Protestan Kilisesi fotoğrafı. 20 Aralık 2017, http://mardinprotestankilisesi.com/bizim-tarihimiz/#_ftn20.
- Mardin Sürdürülebilir Turizm Projesi*, (2014). IPA Bölgesel Kalkınma-Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı Taslak Raporu.
- Mardin Valiliği, (2015). *Mardin Tarihi Dönüşüm Projesi*. 8 Aralık 2015, <http://www.mardinproje.gov.tr/mardin/haberdetay.asp?id=131&kategori=PROJELER%DDM%DDZ>.
- Mardin Valiliği, (2016). *Mardin Valiliği Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı arşivi*, Mardin.
- Memlük Çobanoğlu, N. O. ve Arın, G. (2017). Koru ve pazarla: UNESCO Dünya Miras Listesi'nin politik coğrafyası. *Koruma geçmiş-bugün-gelecek arasındaki diyalog, Prof. Dr. Gönül Tankut anısına sempozyum içinde* (33-38). Ankara: TMMOB Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi.
- Mitchell, N., Rossler, M., ve Tricaud, P. M. (2009). World Heritage paper№ 26. *World Heritage Cultural Landscapes. A hand book for conservation and management*. 4/2/UNESCO/Cult/09/E.
- Mortan, K., Olgun, İ., Aksel Enşici, B., Saydam, Ç. ve Alpan, A. (2009). *Mardin UNESCO'ya Doğru*. İstanbul: MAREV Yayınları.

- Mumcu, A. (1969). Eski eserler hukuku ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3 (4), 1-2.
- Mumford, L. (2007). *Tarih boyunca kent: kökenleri, geçirdiği dönüşümler ve geleceği*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Naby, E. (2013). Mardin’de Kadın Misyonerler, Süryaniler ve Ermeniler. *Mardin Tebliğleri–Mardin ve Çevresi Toplumsal ve Ekonomik Tarihi Konferansı* içinde (126-130). İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları.
- Nairobi Tavsiyeleri, (1976). *Recommendation concerning the Safeguarding and Contemporary Role of Historic Areas (Tarihi veya Geleneksel Alanların Korunması ve Çağdaş Yaşamdaki Rollerini Konusunda Tavsiye Kararı)*. 13 Ekim 2016, <http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001140/114038e.pdf#page=136>.
- Nara Özgünlük Belgesi, (1994). 20 Kasım 2016, http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_0280118001353669454.pdf.
- Nasıroğlu, M. (2010). *Batılı seyyahların gözüyle Mardin ve çevresi (Mardin, Nusaybin, Hasankeyf)*. Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa.
- Okar, E. (2012). *Koruma Yöntemi Olarak Yeniden Yapım Kavramının İncelenmesi: İstanbul Örnekleri*. Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özdoğan, M. (2011a). Dünya Arkeoloji Tarihi. N. Karul, (Ed.), *Arkeoatlas 1* içinde (12-15). İstanbul: Doğan Yayıncılık.
- Özdoğan, M. (2011b). *Türk arkeolojisinin sorunları ve koruma politikaları (3) arkeolojik kazılar bilimsel çalışma mı? toprak hafriyatı mı?*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Özel ve Tüzel Kişi Mülkiyetinde Bulunan Taşınmaz Eski Eserlerin Onarımı için Yapılacak Ayni - Parasal ve Teknik Yardım Yönetmelik, (1979). 28 Kasım 2016, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/16594.pdf>.

- Pınar, İ. (1997). Karsten Niebuhr'un gözüyle 1760'larda Mardin ve Diyarbakır. *Tarih ve Toplum Dergisi*, 161.
- Rao, K. (2010). A new paradigm for the identification, nomination and inscription of properties on the World Heritage List. *International Journal of Heritage Studies*, 16 (3), 161-172.
- Sakaoğlu, N. (2005). Mardin'de Cumhuriyet Yılları. *Taşın Belleği Mardin* içinde (117-143). İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Sarı, E. (2007). *Kültür, kimlik, politika: Mardin'de kültürlerarasılık*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Sarı, E. (2010). *Kültür, kimlik ve politika: Mardin'de Kültürlerarasılık*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Soyukaya, N., Özgür, M., Kaya, F., Han, Z., Savaş, B. ve Alpay, E. (2013). *Mardin Kültür Envanteri*. Mardin Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. İstanbul: Özgül Matbaacılık.
- Taner N. ve Taner, P. (1949). "Mardin Şehri Kesin İmar Planı İzah Notu", *Arkitekt*, 207-208.
- Tanyeli, U. (1988). Tarih. Tasarım ve Mimarlıktan Yararlanma Üzerine Gözlemler. *Mimarlık Dergisi*, 228 (6), 61-64.
- Tekeli, İ., Türel, A., Eraydın, A., Berkman, G., Şengül, T. ve Babalık, E. (2006). *Yerleşme bilimleri/çalışmaları için öngörüler, Türkiye Bilimler Akademisi Raporları 14*. Ankara: Şenol Matbaacılık.
- Tekeli, İ. (2009). *Kültür politikaları ve insan hakları bağlamında doğal ve tarihi çevreyi korumak*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Toros, T. (1973). Kaybolan değerler: Prof. Dr. Albert Gabriel. *Arkitekt*, 02 (350), 85.

- Tuncer Gürkaş, E. (2012). “Mardin” izlenim notları: varsayımlar versus yüzleşmeler, *Arredamento Mimarlık*, 252, 103-111.
- Tunçer, M. (2013). Mardin’in koruması ve UNESCO Dünya Miras Listesi’ne girmesi. *İDEALKENT Kentin Bedeni Mardin*, (9) içinde (94-113). Ankara: ADAMOR Kent Araştırmaları Merkezi.
- Türkoğlu, K. (1973). Mardin kenti imar planı analitik etüdüleri. Ankara: A Mimarlık-Şehircilik Bürosu.
- Uluçam, A. (2005). İslam Dönemi Mardin’i. *Taşın Belleği Mardin* içinde (99-115). İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Uluslan, E. ve Yıldırım, A. E. (2016). Temsili, Dengeli ve Güvenilir Bir Liste İçin: Türkiye’nin Dünya Mirası Adaylıklarının Gözden Geçirilmesi. *İDEALKENT*, 7(19) içinde (444-473). Ankara: Tarcan Matbaacılık.
- UNESCO, (1945). *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)*. 28 Kasım 2016, <http://www.unicankara.org.tr/today/1.html#1p>.
- UNESCO, (1972). *Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi*. 20 Kasım 2016, <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14269/dunya-kulturel-ve-dogal-mirasin-korunmasi-sozlesmesi.html>.
- UNESCO, (2015). *Operational guidelines for the implementation of the World Heritage Convention*. 15 Kasım 2015, <https://whc.unesco.org/en/guidelines/>.
- UNESCO, (2017a). *World Heritage List*. 15 Şubat 2018, <https://whc.unesco.org/en/list/stat#s9>.
- UNESCO, (2017b). *Cultural Landscapes*. 20 Aralık 2017, <http://whc.unesco.org/en/culturallandscape/>.
- UNESCO, (2017c). *World Heritage Centre*. 20 Aralık 2017, <https://whc.unesco.org/en/world-heritage-centre/>.

UNESCO, (2017d). *World Heritage Committee*. 20 Aralık 2017, <https://whc.unesco.org/en/committee/>.

UNESCO, (2017e). *Global Strategy*. 20 Aralık 2017, <https://whc.unesco.org/en/globalstrategy/>.

UNESCO, (2017f). *World Heritage Tentative Lists*. 20 Aralık 2017, <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/>.

Ülgen, A. S. (1943). *Anıtların korunması ve onarılması*. Ankara: I. Maarif Matbaası.

Valetta İlkeleri, (2011). *Tarihi Kent ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimi için Valetta İlkeleri*. 19 Kasım 2016, <http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Tuzukler1&dil=tr>.

Venedik Tüzüğü, (1964). 19 Kasım 2016, <http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Tuzukler2&dil=tr>.

Washington Tüzüğü, (1987). *Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü*. 18 Kasım 2016, <http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Tuzukler1&dil=tr>.

Yaşar, M. A. (2006). Salnamelere göre 19. yüzyılda Mardin. İ. Özcoşar, H. H. Güneş, (Ed.), *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyum Bildirileri* içinde (641-653). İstanbul: Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Projesi.

Yatırımların Proje Bazında Desteklenmesi ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, (2016). 22 Ekim 2016, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/09/20160907-1.htm>.

Yıldırım, E. (2009). Demokratikleşen Koruma ve Planlama Üzerine Düşünceler. *Tarihi Çevrede Koruma: Yaklaşımlar, Uygulamalar*, (14.1), 69-72.